

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛТАВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЮРІЯ КОНДРАТЮКА

В.О. ОНИЩЕНКО, Т.М. ЗАВОРА, О.В. ЧЕПУРНИЙ

**СОЦІАЛЬНА БЕЗПЕКА РЕГІОНУ:
ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ
АСПЕКТИ**

МОНОГРАФІЯ

ПОЛТАВА 2015

УДК 364:332.14(477)
ББК У9(4Укр)050.2 – 94
052

Рецензенти:

Заяць Т.А., доктор економічних наук, професор, завідувач відділу проблем формування соціального капіталу Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України;

Момот Т.В., доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансово-економічної безпеки, обліку і аудиту Харківського національного університету міського господарства імені О.М. Бекетова;

Юрків Н.Я., доктор економічних наук, професор, старший науковий співробітник відділу фінансової безпеки Національного інституту стратегічних досліджень.

Рекомендовано до друку вченою радою
Полтавського національного технічного
університету імені Юрія Кондратюка,
протокол № 8 від 27 листопада 2015 р.

052 **Онищенко В.О., Завора Т.М., Чепурний О.В.** Соціальна безпека регіону: теоретичні та прикладні аспекти: монографія. – Полтава: ПолтНТУ, 2015. – 274 с.

ISBN 978-966-616-146-1

У монографії узагальнено теоретичні підходи та методичні засади щодо забезпечення соціальної безпеки регіону. Визначено роль соціальної складової у забезпеченні національної безпеки України. Виявлено ризики й загрози соціальній безпеці та встановлено їх особливості, які в результаті невживання заходів щодо попередження унеможливають їх подолання й призводять до нагромадження. Проаналізовано стан соціально-економічних показників та індикаторів соціальної безпеки держави й Полтавського регіону. Запропоновано методичний підхід до оцінювання стану соціальної безпеки регіону та визначено алгоритм методичного забезпечення формування соціальної безпеки регіону, використання якого сприятиме зменшенню впливу потенційних загроз на рівні регіону.

УДК 364:332.14(477)
ББК У9(4Укр)050.2 – 94

ISBN 978-966-616-146-1

© Онищенко В.О., Завора Т.М., Чепурний О.В.

ЗМІСТ

ЗМІСТ	3
ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. СУТНІСТЬ ТА МІСЦЕ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ	6
1.1. Соціальна безпека як складова національної безпеки України...	6
1.2. Соціальні ризики та загрози в системі національної безпеки держави.....	23
1.3. Світовий та вітчизняний досвід забезпечення соціальної безпеки..	40
РОЗДІЛ 2. ОЦІНЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ	56
2.1. Характеристика методик оцінювання соціальної безпеки держави.....	56
2.2. Індикатори соціальної безпеки в Україні	69
2.3. Методичні основи оцінювання соціальної безпеки регіону.....	91
РОЗДІЛ 3. ОЦІНЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНУ ..	105
3.1. Аналіз соціально-економічного розвитку Полтавського регіону.....	105
3.2. Оцінювання стану соціальної безпеки регіону.....	117
3.3. Соціологічне дослідження соціальної безпеки у Полтавській області.....	138
РОЗДІЛ 4. ФОРМУВАННЯ БЕЗПЕКООРІЄНТОВАНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ РЕГІОНУ	148
4.1. Напрями реформування соціальної політики в контексті забезпечення соціальної безпеки регіону	148
4.2. Концептуальні засади забезпечення соціальної безпеки (на прикладі Полтавського регіону).....	166
4.3. Соціальна відповідальність держави, бізнесу та населення у забезпеченні соціальної безпеки.....	186
ВИСНОВКИ	206
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	213
ДОДАТКИ	238

ВСТУП

Сучасна динаміка трансформаційних змін в Україні супроводжується посиленням економічної та політичної нестабільності під дією сукупного впливу внутрішніх і зовнішніх чинників та загостренням соціальних проблем. Характер трансформаційних процесів зумовлює потребу їх глибокого наукового осмислення, а поява нових загроз національній безпеці й загострення існуючих вимагають наявності системи оцінювання. Соціально-економічний розвиток держави потребує захисту від ризиків і загроз соціальній безпеці держави, а також корегування механізмів та інструментів їх забезпечення на засадах спільної відповідальності з боку суспільства, держави, бізнесу, подальших партнерських відносин місцевої влади з бізнесом із питань реалізації стратегічних завдань соціальної політики на місцевому рівні. Це дасть змогу підвищити спроможність держави щодо виконання своїх функцій у сфері захисту прав і свобод людини в ринкових умовах, забезпечити результативність соціальної політики й системи соціального захисту на загальнодержавному рівні з урахуванням існуючих диспропорцій у соціально-економічному розвитку регіонів, створити передумови підвищення добробуту та якості життя населення. Сучасна ситуація в українському суспільстві актуалізує проблему оцінювання національної безпеки, у тому числі й у соціальній сфері як концептуальну основу соціально-економічного розвитку держави.

Теоретичні та прикладні аспекти формування національної безпеки у соціальній сфері досліджували вчені й практики: А. Баланда, О. Білорус, В. Білоус, В. Близнюк, І. Гнибіденко, О. Ілляш, Е. Лібанова, Т. Момот, В. Мунтіян, А. Магальяс, О. Новікова, Д. Стеченко, В. Скуратівський, А. Халецька та інші.

Проблеми забезпечення соціально-економічного зростання й соціальної безпеки на державному та регіональному рівнях досліджували вітчизняні науковці: В. Апопій, О. Давидюк, М. Долішній, Т. Заяць, Л. Ільчук, А. Колот, О. Комеліна, В. Кириленко, В. Куценко, С. Кучерук, О. Макарова, В. Новікова, О. Сологуб, В. Паламарчук, Ю. Порохнявий,

В. Пила, Л. Шевчук, М. Черенко, О. Чмир, Л. Яковенко й інші. Найбільш відомими дослідженнями соціальних проблем є праці вчених СНД О. Байдалової, З. Біктімової, С. Максимова, Т. Попова, А. Прохожева, В. Серебряннікова та інших.

Окремі аспекти організаційно-правового забезпечення соціальної безпеки у контексті аналізу соціальної політики досліджували О. Мельниченко, О. Ілляш, О. Снігова, О. Яременко. Механізм державного й регіонального управління соціальною безпекою досліджували Т. Поснова, С. Кучерук та інші.

Разом із цим актуальним завданням залишається системне дослідження процесу забезпечення соціальної безпеки, розроблення науково-методичних підходів до оцінювання її стану з урахуванням нових пріоритетів економічного розвитку держави, обґрунтування напрямів і форм її забезпечення.

У монографії автори визначили місце соціальної безпеки у структурі національної безпеки України; розкрили сутність поняття «соціальна безпека», дослідили зміст та об'єкти соціальної безпеки; узагальнили основні ризики й загрози соціальній безпеці України; визначили теоретико-методичні підходи до діагностики рівня соціальної безпеки регіону; розкрили методику оцінювання соціальної складової економічної безпеки; виконали аналіз соціальних індикаторів як складових системи національної безпеки України та здійснили аналіз соціально-економічного розвитку Полтавського регіону, що дозволило визначити напрями забезпечення соціальної безпеки України в регіональному вимірі.

РОЗДІЛ 1

СУТНІСТЬ ТА МІСЦЕ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

1.1. Соціальна безпека як складова національної безпеки України

Сучасний стан та тенденції регіонального розвитку України характеризуються значними диспропорціями стосовно забезпечення національної безпеки у соціальній сфері. У соціально-економічному стані більшості регіонів України відбувається загострення ризиків і загроз соціальній безпеці, що потребує виявлення регіонів з низькою спроможністю до забезпечення соціальної безпеки та визначення заходів щодо мінімізації їх впливу в системі пріоритетів економічного розвитку держави. За результатами досліджень науковців у 2011 р. найбільше значення інтегрального показника економічної безпеки було у Житомирській, Київській областях та м. Київ (відповідно 0,500; 0,547; 0,506). Одночасно нижній граничний стан економічної безпеки мали Дніпропетровська, Донецька, Закарпатська, Запорізька, Луганська, Одеська, Рівненська, Тернопільська, Харківська та Черкаська області, значення інтегрального показника економічної безпеки цих областей було нижчим ніж 0,368. Посилення міжрегіональної диспропорційності має місце і в оцінці соціальної безпеки. Так, значення інтегрального показника соціальної безпеки у Київській області, м. Київ, Дніпропетровській та Донецькій областях є найвищим (0,794; 0,760; 0,614; 0,633 відповідно). Найменше значення показника у Житомирській, Волинській, Закарпатській, Рівненській, Тернопільській областях, яке нижче ніж 0,396. Такі диспропорції у соціально-економічному розвитку обумовлені різним проявом наслідків фінансово-економічної кризи, ступенем інтегрованості регіону до глобалізаційних процесів, його конкурентоспроможністю, що призвело до загострення існуючих та появи нових соціальних загроз і

визначило необхідність забезпечення соціальної безпеки в системі пріоритетів економічного розвитку держави.

Найвищою соціальною цінністю Конституцією України визнано людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку [1]. У зв'язку із цим формування та практична реалізація ефективного механізму забезпечення національної безпеки, в тому числі й у соціальній сфері, потребує розкриття сутності цього поняття, виявлення загроз, які впливають на її стан, дослідження взаємозв'язку між окремими складовими, аналізу сукупності індикаторів та обґрунтування їх граничних розмірів.

Оскільки однією з основ існування будь-якого суспільства, нації, держави є національна безпека, то насамперед необхідно розкрити саме поняття «безпека». Безпека – це забезпечення всім громадянам держави нормальних умов для їх самореалізації, захист їх життя, свободи, власності від посягань з боку будь-якої окремої людини, організації, суспільства.

Національна безпека відображає сукупність умов, що проявляються у військовій, внутрішньо- і зовнішньополітичній сфері, екологічному, інформаційному й інших напрямках розвитку суспільства. Науковці виокремлюють технологічний, політичний, екологічний, продовольчий, воєнний та інші підвиди національної безпеки. Більшість із них виділяють пріоритетну роль економічної і соціальної сфери формування загального рівня національної безпеки, які створюють об'єктивні можливості розвитку всіх інших її підвидів.

Поняття «національна безпека» поряд із законодавчим визначенням має широку інтерпретацію. Питанням дослідження та аналізу терміну «національна безпека» займалися: О. Беляєв, Л. Бортнікова, В. Кириленко, А. Кудінова, А. Самійленко, Л. Весельська, які обґрунтували необхідність у першу чергу розкриття поняття «безпека», впорядкували напрями його визначення та з метою класифікації цих напрямів запропонували подати їх типізацію у вигляді адекватної типологічної моделі [2 – 4].

О. Шнипко, досліджуючи теоретико-методологічний аспект безпеки розвитку ієрархічних економічних систем, виявив регіональні проблеми

національної безпеки, розкрив сутність, основні поняття й категорії економічної безпеки макро- і мезорівня [3].

У монографії В. Шлемко, І. Бінько під безпекою розуміють захищеність країни від наявних чи потенційно можливих загроз [5]. Виявлено, що найбільшого поширення набуло трактування безпеки на основі стану захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства й держави від зовнішніх і внутрішніх загроз. При цьому до життєво важливих інтересів віднесено сукупність потреб, задоволення яких забезпечує існування та можливість розвитку особистості, суспільства, держави. Виходячи із цих положень, безпека являє собою систему, що об'єднує потреби людини з функціями органів управління і складається з певних елементів, зокрема інформаційних, економічних, політичних, соціальних, технологічних, екологічних та інших, важливість кожного з яких визначається тими національними інтересами, котрі є пріоритетними на певному етапі соціально-економічного розвитку. Національна безпека включає проведення ефективного моніторингу загроз чи небезпек з метою вироблення концепцій оптимального управління системою національної безпеки. У системі забезпечення національної безпеки головною ознакою є здатність суспільства своєчасно розпізнавати, оцінювати загрози і вживати необхідних заходів до мінімального їх зниження та нейтралізації [6].

Узагальнення теоретичних підходів і методичних засад щодо забезпечення національної безпеки дозволяє стверджувати, що національна безпека – це багатоаспектне поняття, розкриття якого визначає необхідність окреслення певних ознак, показників, до яких належать: забезпечення конституційних прав і свобод людини та громадянина; особистої безпеки; національної незалежності й державного суверенітету, територіальної цілісності; збереження матеріального та духовного потенціалу. До таких ознак також належить і забезпечення соціально-економічної та внутрішньополітичної стабільності в країні; розвиненість громадянського суспільства, рівень демократизму, сформованість і дієвість законодавчої бази правової держави, захищеність кожного громадянина та багато інших [7].

Таким чином, суть національної безпеки полягає у створенні сприятливих умов регіонального розвитку України з метою максимального задоволення потреб населення. Метою національної безпеки є здатність гарантування державними і недержавними інституціями інтересів особи, суспільства й держави, їх розвитку, джерел добробуту кожного громадянина України.

Центральним структурним компонентом у складі національної безпеки виступає економічна безпека – такий стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз і здатний задовольняти потреби особи, сім'ї, суспільства та держави [8]. У свою чергу складовими економічної безпеки є: макроекономічна, фінансова, зовнішньоекономічна, інвестиційна, науково-технологічна, енергетична, виробнича, демографічна, соціальна, продовольча безпека (рис.1.1) [9].

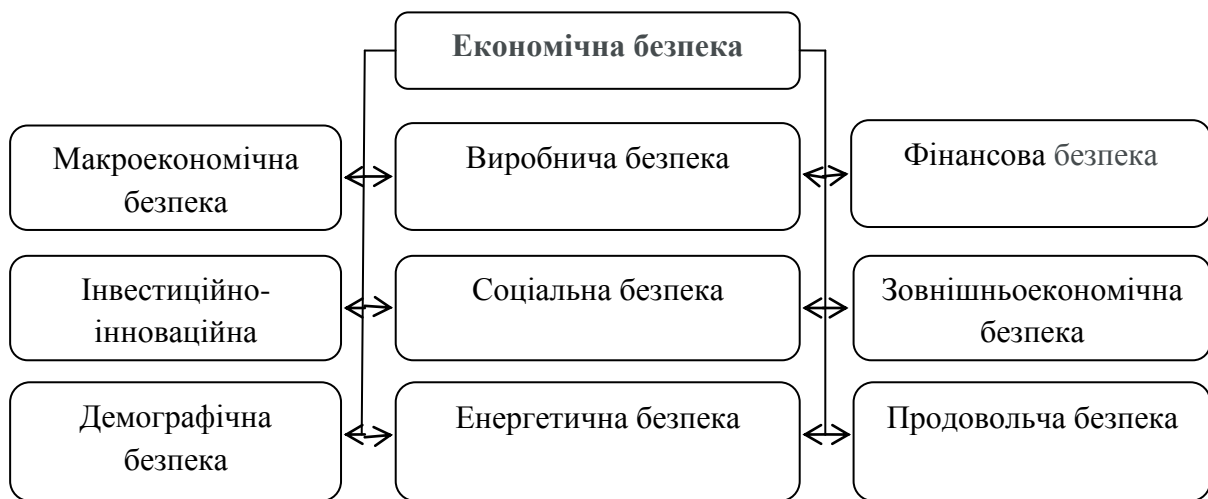

Рис. 1.1. Соціальна безпека в системі національної безпеки України
Примітка. Складено авторами за роботами [8, 9].

До чинників, котрі виокремлюють економічну безпеку серед категорій, що характеризують сучасне життя суспільства і держави, належать такі: відмінності в соціально-економічних потребах та інтересах і прагнення до їх задоволення у процесі виробництва, розподілу, обміну та споживання матеріальних благ і послуг; обмеженість природних ресурсів,

загострення боротьби за користування ними; зростання конкуренції у виробництві та збуті товарів і послуг, економічна активність на рівні регіонів. Незважаючи на те, що економічна безпека слугує центральним структурним компонентом у системі національної безпеки, вона має розвиватися лише в площині забезпечення процесу задоволення суспільних потреб, у тому числі соціальних. Соціальні потреби – це потреби в усьому, що є продуктом суспільного життя: соціально-економічній і політичній діяльності, духовному збагаченні, інтелектуальному розвитку, задоволенні естетичних, релігійних та інших соціальних почуттів [2, с. 18]. Тому цілком справедливим пріоритетним завданням держави при здійсненні політики, спрямованої на економічний розвиток суспільства, вважається забезпечення високого рівня національної безпеки у соціальній сфері, функціональним призначенням якої є надання послуг соціального призначення. Поняття «сфера» слід розглядати як сукупність видів економічної діяльності, які мають чітко виражену спільність функцій, особливе призначення в суспільному поділі праці та низку характеристик, що істотно відрізняють ці види економічної діяльності від матеріального виробництва. Таким чином, завданням держави при проведенні політики, спрямованої на економічний розвиток суспільства, є забезпечення високого рівня соціальної безпеки.

Методикою розрахунку рівня економічної безпеки України визначено, що соціальна безпека – це такий стан розвитку держави, при якому держава здатна забезпечити гідний і якісний рівень життя населення незалежно від впливу внутрішніх та зовнішніх загроз [9].

У методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України від 29.10.2013 № 1277 складовими економічної безпеки визначено виробничу, демографічну, енергетичну, зовнішньоекономічну, інвестиційно-інноваційну, макроекономічну, продовольчу, соціальну, фінансову безпеку та подано визначення, згідно з котрими соціальна безпека – це стан розвитку держави, за якого держава здатна забезпечити гідний і якісний рівень життя населення незалежно від віку, статі, рівня доходів, сприяти розвитку людського капіталу як найважливішої складової економічного потенціалу країни [22].

Розкриття поняття соціальна безпека потребує впорядкування класифікації напрямів його визначення. Із цією метою доцільно використати типологічну модель, яка включає три групи: нормативно-правову, доктринальну та енциклопедичну. Нормативно-правова група передбачає виявлення напрямів щодо визначення поняття «соціальна безпека» у нормативно-правових актах. Концептуальну основу сучасного розуміння сутності національної безпеки в соціальній сфері в нормативно-правовій базі було започатковано Постановою ВРУ «Про концепцію (основи державної політики) національної безпеки України». Концепцією національної безпеки були чітко визначені основні можливі загрози національній безпеці України в найбільш важливих сферах життєдіяльності, в тому числі у соціальній сфері, а саме:

- низький рівень життя та соціальної захищеності широких верств населення;
- наявність громадян працездатного віку, не зайнятих суспільно корисною діяльністю;
- суспільно-політичне протистояння окремих соціальних верств населення та регіонів України;
- падіння рівня здоров'я населення, незадовільний стан системи охорони здоров'я;
- тенденції моральної та духовної деградації в суспільстві;
- неконтрольовані міграційні процеси в країні [10].

Визначені у концепції національні інтереси України відображають фундаментальні цінності та прагнення українського народу, його потреби в гідних умовах життєдіяльності, цивілізовані шляхи їх створення і способи задоволення; актуалізують пріоритетність соціальної складової національної безпеки, що дозволило окреслити основні напрями державної політики національної безпеки України у різних сферах, у тому числі й соціальній. До основних напрямів державної політики національної безпеки України в соціальній сфері у Концепції було віднесено:

- виявлення та усунення причин, що призводять до різкого розшарування суспільства під час переходу до ринкової економіки;

- вжиття своєчасних заходів щодо протидії кризовим демографічним процесам;
- створення ефективної системи соціального захисту людини, охорони та відновлення її фізичного і духовного здоров'я;
- стимулювання розвитку й забезпечення всебічного захисту освітнього та культурного потенціалу країни;
- захист прав споживачів.

Концепція національної безпеки України, звичайно, відіграла значну роль у формуванні й здійсненні державної політики щодо захисту її національних інтересів у політичній, економічній, соціальній та інших сферах національної безпеки, але поява нових зовнішніх і внутрішніх загроз національній безпеці, викликана змінами в економічному та соціальному розвитку держави, диспропорціями у соціально-економічному розвитку регіонів, потребувала коректив і в законодавстві. Конкретизація цих положень вимагає врахування регіональної специфіки формування соціальної політики в системі загальнодержавних та регіональних пріоритетів економічного розвитку.

Так, у червні 2003 року було прийнято Закон України «Про основи національної безпеки України», яким визначено основні засади державної політики, спрямованої на захист національних інтересів і забезпечення національної безпеки та прогресивного розвитку України у XXI столітті. Саме цим Законом визначаються сучасні пріоритети національних інтересів України в соціальній сфері. Крім того, Законом визначено коло реальних і потенційних загроз національній безпеці України та її подальшому стабільному розвитку у соціальній сфері й розкрито поняття «національна безпека» як захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання та нейтралізація реальних і потенційних загроз національним інтересам у визначених законом сферах діяльності й державного управління [8]. Національно-економічні інтереси розглядаються як життєво важливі матеріальні, інтелектуальні та духовні цінності, визначальні потреби суспільства й держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет України та її

прогресивний розвиток. Таким чином, в Україні на законодавчому рівні визначено, що національна безпека в цілому забезпечується шляхом здійснення виваженої державної політики відповідно до прийнятих у встановленому порядку доктрин, концепцій, стратегій і програм у політичній, економічній, соціальній, воєнній, екологічній, науково-технологічній, інформаційній та інших сферах.

У законі відсутнє визначення поняття «соціальна безпека», разом з тим виокремлено загрози національним інтересам і національній безпеці в соціальній сфері та основні напрями державної політики з питань національної безпеки в усіх сферах, у тому числі й у соціальній. Актуальність дослідження забезпечення національної безпеки у соціальній сфері пояснюється принципом пріоритету прав і свобод людини й громадянина та відмінностями регіонального розвитку України. Так, пріоритетами забезпечення національної безпеки України є: гарантування конституційних прав і свобод людини та громадянина; розвиток громадянського суспільства, його демократичних інститутів; зміцнення політичної і соціальної стабільності в суспільстві; створення конкурентоспроможної, соціально орієнтованої ринкової економіки та забезпечення постійного зростання рівня життя і добробуту населення; розвиток духовності, моральних засад, інтелектуального потенціалу українського народу, зміцнення фізичного здоров'я нації, створення умов для розширеного відтворення населення.

Погоджуємося з науковими поглядами І.Ф. Гнибіденка, який, крім вищезазначених, до пріоритетних соціальних інтересів відносить значно більше, головними з котрих, на нашу думку, є: визнання пріоритету загальнолюдських цінностей та механізму їх упровадження; забезпечення постійного зростання рівня життя населення; формування та становлення середнього класу, подолання бідності; ліквідація соціальної нерівності, різкого розшарування населення; забезпечення соціального захисту населення, адресне піклування про людину; зміцнення генофонду українського народу; поліпшення стану здоров'я населення, забезпечення охорони здоров'я на виробництві та в побуті; забезпечення якісного фізичного й духовного розвитку людського капіталу; збереження та

розвиток високопродуктивного трудового й інтелектуального потенціалу населення; посилення трудової, підприємницької та інноваційної активності працюючого населення; розвиток соціальної інфраструктури, вдосконалення системи освіти, охорони здоров'я, житлових умов; забезпечення продовольчої безпеки; зміцнення моральних засад; інтеграція України як рівноправного партнера до європейських і міжнародних систем. Таким чином, цілком закономірним є те, що більша частина національних інтересів має соціальний характер та проявляється через соціальні інтереси, що актуалізує вплив соціальної складової на національну безпеку України. Виходячи із цього, доцільно стверджувати, що в основу визначення пріоритетів національної безпеки у соціальній сфері покладені соціальні інтереси, спрямовані на підвищення рівня і якості життя населення, шляхи створення таких умов й засоби задоволення соціальних потреб громадян України.

Результати наукових досліджень підтверджують зв'язок соціальної та економічної безпеки, що потребує виявлення співвідношення цих понять. Існують різні підходи до оцінювання цих категорій як вітчизняних, так і західних науковців. З точки зору вітчизняних науковців забезпечення соціальної безпеки здійснюється відповідно до основних соціальних учасників (держави, підприємств, громадян). Аналізуючи поняття «економічна безпека», встановили, що вона характеризується як стан економічної стійкості регіонів держави, підприємств. Систематизація наукових досліджень дозволила виявити, що деякі джерела розкривають також економічний стан суб'єктів мезорівня – галузей економіки та регіонів, наслідком досягнення високого рівня економічної стійкості яких є забезпечення умов відтворення окремих індивідів і родин, що становить зміст соціальної компоненти економічної безпеки. Виходячи з такого підходу, безпека особи є другорядною щодо безпеки держави. У контексті формування соціальної безпеки поряд із підвищенням якості життя особи доцільно враховувати і гарантування певного рівня доходів, системи освіти, мінімальної та середньої заробітної плати, прожиткового мінімуму – мінімального соціального захисту, визначеного Конституцією України (додаток А). Таким чином, узагальнюючи наукові погляди, правомірно

зазначити, що соціальна складова національної безпеки зосереджена на параметрах добробуту людини, а економічна – на забезпеченні умов для економічного зростання й розвитку, тобто модернізації структури економіки, кількісного збільшення ВВП країни, прибутковості підприємств.

Виокремлення соціальної складової в структурі економічної безпеки визначено Методикою розрахунку рівня економічної безпеки України. Так, з метою визначення рівня економічної безпеки України як головної складової національної безпеки держави у 2007 році була затверджена ця методика, яка визначає перелік основних індикаторів стану економічної безпеки України, їхні оптимальні, порогові та граничні значення, а також методи обрахування інтегрального індексу економічної безпеки, та всіх її складових.

Розрахунок інтегральних індексів за окремими сферами економіки та інтегрального індексу економічної безпеки, починаючи із жовтня 2013 року, рекомендовано здійснювати відповідно до Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, затверджених Міністерством економічного розвитку і торгівлі України, від 29 жовтня 2013 р. № 1277.

Таким чином, проаналізувавши нормативно-правову групу визначень поняття «соціальна безпека», правомірно стверджувати таке:

– поняття «соціальна безпека» можна розглядати як такий стан розвитку держави, при якому вона здатна забезпечити гідний і якісний рівень життя населення незалежно від впливу внутрішніх та зовнішніх загроз [9];

– незважаючи на наявний сьогодні глибокий та різнобічний аналіз наукової категорії «національна безпека», проблема визначення її соціальної складової залишається малодослідженою, що попри чисельність досліджень із проблем розвитку соціальної сфери, людського розвитку, розвитку соціального капіталу тощо підтверджується відсутністю у теорії безпекознавства визначення самого поняття «національна безпека у соціальній сфері». Тому першочерговим завданням, на нашу думку, є встановлення структурно-функціональних зв'язків базових понять та

обґрунтування відповідного понятійно-категоріального апарату й закріплення його на законодавчому рівні.

Наступною групою типологічної моделі є доктринальна, яка містить визначення поняття «соціальна безпека», наявне в науковій літературі. Результати наукових досліджень підтверджують, що найчастіше зустрічаються терміни «соціальна безпека», «соціально-економічна безпека», це потребує встановлення зв'язку між такими поняттями.

Трактування поняття соціальної безпеки тісно пов'язано з економічними, політичними, психологічними та культурними процесами в суспільстві. Вважається, що чим вищим є культурний розвиток держави, тим меншими є загрози для суспільства в соціальній сфері. Держава може досягти бажаних результатів не стільки посиленням правової регресії, скільки змінами соціальних умов, які визначають поведінку громадян; не стільки посиленням мотивів на користь законної поведінки, скільки ослабленням мотивів, що відхиляються від законної поведінки. Тому, чим краще громадяни забезпечені особистими і матеріальними благами, необхідними для життєдіяльності, тим держава легше може здійснювати свої функції [13].

На думку П. Шевчука, формуванню сучасних систем соціального захисту у світі сприяло усвідомлення необхідності створення механізму зниження ринкових ризиків [14]. Автор вважає, що існує також несприйняття окремими громадянами терміна «соціальний захист» щодо всього населення, тому що вони вважають, що він стосується лише найнужденніших, або, як прийнято називати, незахищених верств населення. Дедалі частіше соціальний захист передбачає комплекс заходів, спрямованих на створення безпечного соціального середовища людини, зокрема, значне місце в цьому процесі займає функціонування системи загальнообов'язкового державного соціального страхування в Україні.

Деякі науковці при формулюванні визначення соціальної безпеки виходять із змісту поняття національної безпеки, поданого у Концепції (основах державної політики) національної безпеки. Так, О. Новікова відокремлює від національних інтересів соціальні, а від загроз національній безпеці – загрози в соціальній та інших сферах, які

перешкоджають реалізації соціальних інтересів. За визначенням О. Новікової, соціальна безпека – це стан захищеності соціальних інтересів особи і суспільства від впливаючих на них загроз національній безпеці. При цьому науковець наголошує, що стан безпеки є наслідком реалізації заходів соціального захисту, який характеризує їх результативність та ефективність [15, с. 27].

Наприклад, Е. Лібанова при розкритті сутності соціальної безпеки дотримується думки, що стан захищеності або безпека особи – це результат реалізації політики соціального захисту. Соціальну безпеку вона визначає як одну зі складових національної безпеки, трактуючи її як стан захищеності від загроз соціальним інтересам [16, с. 381]. Науковець зазначає, що об'єктом соціальної політики є суспільні, зокрема соціальні, відносини, процеси життєдіяльності соціуму, які безпосередньо чи опосередковано впливають на формування соціальної безпеки людини, а також на задоволення нею власних соціальних потреб та інтересів.

Розкриваючи сутність соціальної безпеки людини, автор посібника «Соціальна політика» П. Шевчук пропонує одним із базових понять розглядати соціальні інтереси. На думку вченого, соціальна безпека людини – це певний стан її життєдіяльності, убезпечений комплексом організаційно-правових та економічних заходів, спрямованих на реалізацію соціальних інтересів, формування сприятливої демографічної ситуації, збереження генофонду держави і трансформацію трудових ресурсів відповідно до ринкових вимог [17, с. 108]. Автор наголошує на тому, що політика соціальної безпеки покликана створювати умови для нормального функціонування систем соціального життєзабезпечення населення, регулювання соціальних процесів з урахуванням соціальних пріоритетів, збалансування соціальних пропорцій та недопущення соціальних деформацій, які можуть спричинити соціально-політичну нестабільність та загальмувати соціально-економічний розвиток держави. Ефективність системи соціальної безпеки, на думку П. Шевчука, залежить від її спроможності відрізнити небезпеки глобального значення від небезпек, соціальних втрат локального масштабу, соціальні небезпеки тимчасового характеру від небезпек тривалих, пов'язаних із негараздами

перехідного економічного періоду. Крім того, вчений підкреслює, що гарантування соціальної безпеки окремої людини та суспільства в цілому слід вважати завданням соціального захисту.

Науковці О. Хомра й Т. Русанова в основу формування змісту соціальної безпеки також покладають соціальні інтереси. Відповідно до їх трактування, соціальна безпека – це стан гарантованої правової та інституціональної захищеності життєво важливих інтересів особи і суспільства від зовнішніх та внутрішніх загроз [18, с. 74].

Соціальний захист, соціальна безпека, з одного боку, і соціальний розвиток, соціальні відносини – з іншого, органічно поєднані: без розвинених соціальних відносин не може бути стабільної соціальної безпеки людини, суспільства, а соціальна безпека значною мірою зумовлює розвиненість, зрілість процесів соціального, суспільного розвитку [19, с. 71].

Досягнення стану соціальної безпеки не передбачає повну ліквідацію всіх загроз, оскільки вони постійно породжуються діалектикою розвитку суспільства. Тому вчений С. Пирожков визначає соціальну безпеку як результат ефективної соціальної політики, яка має застерігати суспільство від соціальних вибухів, відкритих і прихованих виявів громадської непокори й інших конфліктних ситуацій, сприяти підвищенню конкурентоспроможності українського працівника за європейськими та світовими стандартами, виділяючи її як важливу складову національної безпеки країни [20].

Науковці В. Скуратівський, О. Палій і Е. Лібанова в посібнику «Соціальна політика» наводять таке визначення поняття соціальної безпеки: «... це стан життєдіяльності людини та суспільства, що характеризується сформованою сталою соціальною системою забезпечення соціальних умов діяльності особистості, її соціальної захищеності, стійкості щодо впливу чинників, які підвищують соціальний ризик» [21].

У монографії В. Куценко й В. Удовиченка «Соціальна безпека в контексті сталого розвитку» соціальна безпека визначається як такий стан соціального життя, що за певних умов може сприяти стабільному

розвиткові суспільства, реалізації прав та свобод громадян: «...це стан захищеності життєво важливих прав і свобод громадян, соціальних інтересів українського суспільства від внутрішніх загроз і зовнішнього втручання та система суспільно-політичних заходів, яка забезпечує цю захищеність» [23, с. 10].

О. Беляєв трактує соціальну безпеку як надійну захищеність життєво важливих інтересів соціальних суб'єктів макро- і мікрорівнів, збереження й розвиток людського потенціалу, підтримка ефективного стимулювання діяльності людей, систем їхньої соціалізації та життєзабезпечення [2, с. 27].

Науковець А. Баланда у монографії «Соціальні детермінанти національної безпеки України: теорія, методологія, практика» вказує, що основним інформативним показником впливу соціальних факторів (детермінант) на національну безпеку може виступати рівень соціальної напруги в країні чи окремих її регіонах. Соціальна напруга відображає рівень соціальної, фізіологічної та соціально-психологічної адаптації, а частіше за все – дезадаптації різних категорій населення до негативних соціальних змін чи падіння рівня життя [6]. Як один із найважливіших інструментів зниження рівня соціальної напруги, а отже, й підвищення рівня національної безпеки, А. Баланда виділяє соціальну політику, що формує відносини у суспільстві стосовно соціального становища індивідів.

Погляди науковців щодо визначення поняття «соціальна безпека» систематизовано у додатку Б.

Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що соціальна безпека у науковій літературі трактується з трьох позицій:

- 1) це стан соціальної стабільності та спроможності протистояти соціальним загрозам;
- 2) це правовий захист прав і свобод людини, життєво важливих соціальних інтересів особи й суспільства від внутрішніх і зовнішніх загроз;
- 3) це належний рівень фінансового забезпечення офіційно встановлених соціальних стандартів та гарантій, що визначають якісний рівень життя людини і суспільства.

Незважаючи на значну кількість трактувань поняття «соціальна безпека», науковці виділяють два концептуальних підходи до формулювання її сутності: «державний», що полягає у її визначенні як сукупності певних управлінських дій, спрямованих на захист соціальних інтересів, та «суспільний», що визначає соціальну безпеку як певний стан, при якому забезпечується захист соціальних інтересів як окремої особи, так і суспільства в цілому [2 – 7, 13 – 19, 24]. Відповідно до обох підходів метою соціального захисту є створення умов для нормального функціонування систем соціального життєзабезпечення населення, регулювання соціальних процесів з урахуванням соціальних пріоритетів, попередження чи недопущення деформаційних явищ, що можуть спричинити соціальну нестабільність та стати перешкодою для соціально-економічного розвитку держави.

Що стосується третьої групи типологічної моделі – енциклопедичної, яка містить визначення поняття «соціальна безпека» в енциклопедичних джерелах, то можна констатувати відсутність трактування у словниках з філософії, соціології, політології.

На основі поглядів науковців щодо визначення поняття «соціальна безпека» ми побудували матрицю контент-аналізу терміна «соціальна безпека» (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Матриця контент-аналізу терміна «соціальна безпека»

Соціальна безпека	Е. Лібанова «Ринок праці та соціальний захист»	П. Шевчук «Соціальна політика»	С. Пирожков «Концептуальні підходи до формування системи національної безпеки України»	О. Хома та Т. Русанова «Соціальна безпека: виклики, загрози, критерії»	В. Скуратівський, О. Палій та Е. Лібанова «Соціальна політика»	В.І. Куденко та В.П. Удовиченко «Соціальна безпека в контексті сталого розвитку»	О. Беляєв «Соціально-економічна безпека»	О.Ф. Новікова «Соціальна безпека: організаційно-економічні проблеми і шляхи вирішення»	О.О. Беляєв «Соціально-економічна безпека»
складова національної безпеки	+							+	
стан захищеності від загроз соціальним інтересам	+	+		+		+	+	+	

Соціальна безпека	Е. Лібанова «Ринок праці та соціальний захист»	П. Шевчук «Соціальна політика»	С. Пирожков «Концептуальні підходи до формування системи національної безпеки України»	О. Хохла та Т. Русанова «Соціальна безпека: виклики, загрози, критерії»	В. Скурятівський, О. Палій та Е. Лібанова «Соціальна політика»	В.І. Куценко та В.П. Удовиченко «Соціальна безпека в контексті сталого розвитку»	О. Беляєв «Соціально-економічна безпека»	О.Ф. Новікова «Соціальна безпека: організаційно-економічні проблеми і шляхи вирішення»	О.О. Беляєв «Соціально-економічна безпека»
результат ефективної соціальної політики			+						
стан життєдіяльності людини та суспільства, що характеризується сформованою сталою соціальною системою забезпечення соціальних умов діяльності особистості					+				
надійна захищеність життєво важливих інтересів соціальних суб'єктів макро- і макrorівнів, збереження та розвиток людського потенціалу, підтримка ефективного стимулювання діяльності людей, систем їхньої соціалізації та життєзабезпечення									+

Примітка. Складено авторами.

Таким чином, систематизація понятійного апарату дозволяє зробити висновок, що соціальна безпека – це складова економічної безпеки, яка гарантує поліпшення якості життя та задоволення потреб людини і захищеність її від внутрішніх та зовнішніх загроз у системі пріоритетів економічного розвитку держави.

Разом із цим соціальна безпека – це безпека людини, суспільства і держави від внутрішніх та зовнішніх загроз (рис. 1.2).

Безпека держави полягає у її можливості запобігати і ліквідувати загрози для влади, законності та правопорядку, територіальної цілісності, усувати соціальні деформації, що перешкоджають функціонуванню і розвитку особи та суспільства.

Щодо безпеки суспільства, то це стан його захищеності, який сприяє визначенню політики держави відносно його громадянського і демократичного становлення та розвитку.

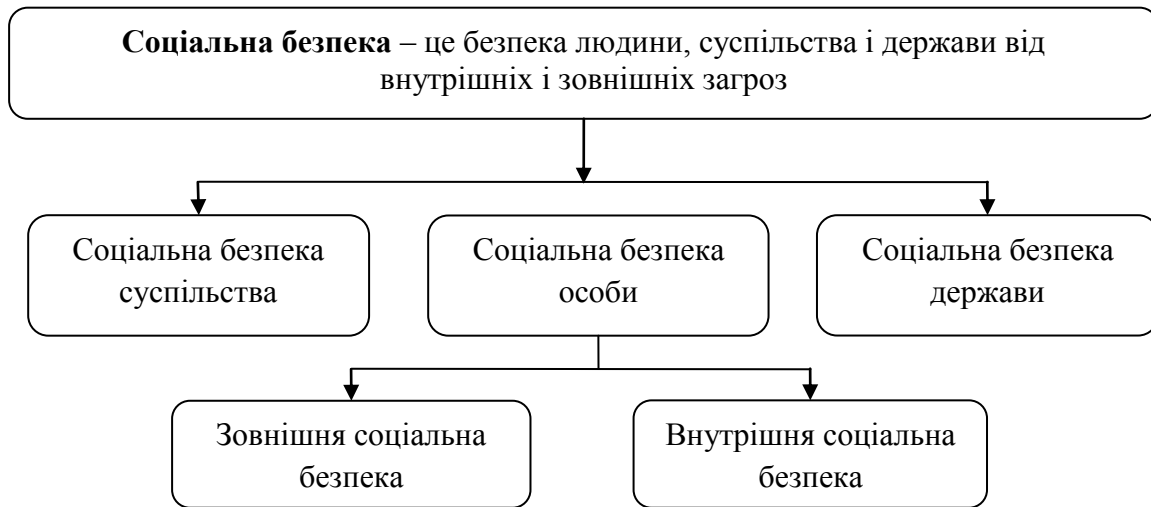

Рис. 1.2. Складові соціальної безпеки

Примітка. Складено авторами за роботами [2, 3, 11, 13, 15].

Під соціальною безпекою особи розуміють стан захищеності від загроз та небезпек для життя і здоров'я, майна, прав, гарантій та свобод людини, її здатність до самозахисту, розвитку, реалізації. Соціальна безпека на регіональному рівні характеризується ступенем досягнення оптимального рівня безпеки функціонування, відтворення і розвитку соціальної системи регіону.

На підставі теоретичних обґрунтувань та системно-структурного аналізу доведено необхідність удосконалення понятійного апарату, зокрема дефініції «соціальна безпека регіону». За авторським підходом, «соціальна безпека регіону» – це складова економічної безпеки, стан якої гарантує поліпшення якості життя та задоволення потреб людини й захищеність її від внутрішніх і зовнішніх загроз соціальним інтересам шляхом здійснення виваженої соціальної політики на основі корпоративної соціальної відповідальності з урахуванням соціально-економічного розвитку регіону [61].

Гарантування соціальної безпеки кожної особи є завданням соціального захисту, а необхідною умовою забезпечення соціальної безпеки – наявність сприятливих соціально-економічних умов розвитку

країни, до яких можна віднести економічне зростання, продуктивну зайнятість населення, подолання демографічної кризи, доступ до системи освіти, охорони здоров'я, культурних цінностей.

Ураховуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що соціальна безпека виділяється як одна із глобальних проблем сучасності. Безпека в цілому виступає необхідною умовою життя, а тому й потребою кожної людини, а система захисту населення від різноманітних загроз і небезпек має забезпечуватися на засадах соціальної відповідальності, провідне місце поряд із суспільством та бізнесом у цьому процесі належить державі. У зв'язку із цим забезпечення формування соціальної безпеки на сучасному етапі розвитку України як соціально орієнтованої ринкової держави є завданням стратегічним і потребує виявлення соціальних ризиків та загроз.

1.2. Соціальні ризики та загрози в системі національної безпеки держави

Розвиток соціальних процесів у сучасних умовах призводить до значних соціальних деформацій у суспільстві. Унаслідок таких явищ відбувається зниження рівня і якості життя населення, негативні зміни в ментальності та психології суспільства, що спричиняє зростання соціально-політичної напруженості, сприяє активізації діяльності політичних сил, та загрожує територіальній цілісності держави. Недосконалість проведення реформ в економіці України та соціальні деформації, що виникають при цьому в суспільстві, за певних обставин набувають рівня загроз національній безпеці.

Слід зазначити, що в Україні створено правове підґрунтя соціальних пріоритетів, тобто першочергових, життєво важливих, – це гарантії у сфері пенсійного забезпечення, соціальних виплат і допомог, соціального страхування й охорони материнства, оплати праці тощо. Соціальні гарантії, в частині їх конституційного визначення, отримали досить значне розширення у вітчизняній законодавчій базі. Разом із цим зазначені позитивні зміни все ще не набули системного характеру, не забезпечили глибинних перетворень у соціальній структурі суспільства. У процесі

реформування економіки руйнація попередньої системи соціального забезпечення не отримала адекватного заміщення. Сьогодні правомірно констатувати, що впроваджувана донині модель ринкових перетворень в Україні вступила в глибокі протиріччя з конституційно визначеними пріоритетами суспільного розвитку [23]. Недосконалість проведення реформ в економіці України, в тому числі й у соціальній сфері, набувають рівня загроз національній безпеці, а передумовою виникнення будь-якої загрози, звичайно, є наявність того чи іншого виду ризику. Виникнення та існування соціальних ризиків характерні для кожного етапу розвитку, але з поступовим розвитком суспільства структура ризиків ускладнюється, посилюється їх вплив на соціальні процеси. У процесі трансформаційних перетворень деякі види ризиків втрачають індивідуальний характер та класовість, стають більш масовими та глобальними, характерними для всіх структур суспільства. Відмінності у соціально-економічному розвитку регіонів України слугують підґрунтям появи нових загроз соціальній безпеці. У загальному вигляді під ризиком розуміють вірогідність настання негативного наслідку чи міру очікування неблагополуччя. Ризик та його межі із соціально-філософської точки зору визначаються системою цінностей, що склалася в індивіда або в суспільстві: людина боїться втратити те, що важливо для неї. У попередні історичні епохи мали місце різні підходи до трактування ризиків існування суспільства та людини, що було пов'язано з особливостями життєвого укладу епохи, зокрема релігійними уявленнями, культурними цінностями, державним устроєм, характером взаємовідносин між членами суспільства тощо. Цілком справедливим є той факт, що найстрашнішими для людства були ризики голоду, епідемій, неврожаїв, війн, які залишаються актуальними і в наш час. Протягом останнього століття не лише підвищилися соціальні стандарти, а й значно поліпшився добробут населення України. Разом із цим, у зв'язку з трансформаційними процесами у соціально-економічному розвитку держави, їх природа ускладнюється, відбувається зростання їх кількості та загострюються наслідки.

У сучасних наукових дослідженнях ризик визначається як невід'ємне явище суспільного життя. При цьому характерним є існування двох

підходів до аналізу ризику – як позитивного, так і негативного явища. Позитивний підхід полягає у можливості вибору людини, що надається їй у конкретній ситуації, він пов'язаний із досягненням поставленої мети й очікуваного результату. Другий підхід (як до негативного явища) полягає в тому, що ризик виступає як систематична взаємодія суспільства із загрозами та небезпеками, у зв'язку із чим діяльність людини пов'язана з ризиком (втрати матеріального благополуччя, фінансової кризи, катастрофи тощо) [24]. Одночасно доцільно констатувати виокремлення двох протилежних підходів при дослідженні природи ризику – поміркованого та радикального. Прихильники поміркованого підходу стверджують, що ризик є об'єктивно існуючою загрозою, яка завжди опосередковується соціально-культурними стереотипами і процесами. Представники радикального підходу вважають, що ризику не існує, є лише його сприйняття, котре виступає продуктом історично, політично та соціально обумовленого погляду на буття. Аналізуючи сучасні погляди науковців, правомірно зазначити, що соціальні факти породжуються не лише соціальними, а й природними фактами, що свідчить про тісний взаємозв'язок природи та суспільства.

Суб'єктами ризику виступають індивіди, соціальні групи, спільноти, соціальні інститути, організації. Сучасні науковці розглядають ризик у більш широкому розумінні – поняття ризику не вичерпується вірогідністю настання негативних наслідків, а включає також імовірність отримання сприятливого, позитивного результату. Деякі вчені розглядають ризик як вірогідність настання деякої події, що впливає на життєво важливі інтереси людини та суспільства [24, 25, 62], а оскільки врахування всіх соціальних ризиків є складним завданням, то при дослідженні їх впливу на суспільство встановлюється своєрідна шкала пріоритетів. Так, неможливо встановити найбільш небезпечні ризики, оскільки вибір відповідного типу ризику залежить від альтернатив, цінностей та переконань кожної особистості в суспільстві. Одночасно, незважаючи на існуючі дослідження в цьому напрямі, актуальним залишається питання оцінювання ризику. Таким чином, сприйняття та попередження ризиків, у тому числі й соціальних, стає невід'ємною частиною організації системи соціальних

відносин. Більшість дослідників визначають соціальні ризики лише у сфері трудової діяльності, пов'язуючи їх з доходами населення. Соціальний ризик визначають як законодавчо встановлену ймовірність настання матеріальної незабезпеченості в результаті втрати заробітку або трудового доходу з об'єктивних, соціально значимих причин, а також необхідності додаткових витрат [26, 27]. Інструментом мінімізації впливу соціальних ризиків є функціонування системи загальнообов'язкового державного соціального страхування в Україні. Деякі вчені характеризують соціальні ризики як можливі події, що підривають безпеку людини як в економічному контексті, так і в контексті загального добробуту [26].

Таким чином, узагальнюючи вищенаведене, правомірно зробити висновок, що соціальний ризик визначається як загроза, що виникає і проявляє себе у рамках соціальної сфери суспільства, має негативні соціальні наслідки, впливає на життєдіяльність індивідів, соціальних груп та суспільства в цілому. Дослідження категоріального апарату дозволило здійснити теоретичне узагальнення стосовно ризику та виявити тісний взаємозв'язок соціальних ризиків з іншими видами суспільних ризиків, відсутність чіткої методичної бази щодо їхнього дослідження і класифікації, труднощі стосовно прогнозування, профілактики, мінімізації впливу та подолання.

Узагальнення наукових досліджень, присвячених проблемам соціальних ризиків, дає змогу зробити висновок про неможливість їх виокремлення, оскільки кожний з ризиків тісно пов'язаний з явищами та процесами, що відбуваються в інших сферах суспільства.

Соціальні ризики в Україні мають певні особливості, які в результаті невживання заходів щодо упередження унеможливили їх подолання й призвели до нагромадження, про що свідчить збереження низького рівня та якості життя населення, низька продуктивність і оплата праці та соціальні ризики, пов'язані зі специфікою функціонування ринкової економіки, що загострюються в період фінансово-економічних криз: це ризики безробіття, бідності, безпритульності, соціальної дезінтеграції тощо. Окрема група соціальних ризиків включає ризики з невиплати та заборгованості по заробітній платі, пенсіях; зубожіння населення;

руйнування соціальних цінностей; тінізацію відносин у всіх сферах економіки; корупцію тощо. Учені встановили, що специфічні прояви соціальних ризиків в Україні обумовлені такими причинами: деформацією існуючого соціального порядку; акумуляцією ризиків, оскільки відбувається їх накопичення та трансформація; відсутністю у суспільстві консенсусу щодо базових цінностей і спільної мети; зволіканням щодо реагування на їх появу [25].

Цілком зрозумілим є те, що у соціальній сфері особливо руйнівними залишаються загрози, спричинені економікою та політикою. Актуальною є загроза бідності в Україні, відбувається зменшення доходів громадян, що призводить до падіння рівня споживання. Погіршення стану здоров'я населення й умов проживання, які є наслідками попередніх загроз, породжують злиденність. Банкрутство та закриття підприємств призвели до скорочення кількості працюючих, що у свою чергу позначилося на збільшенні безробітних і спричинило злиденність значної частини населення. Погіршення демографічної ситуації та зменшення кількості працюючих на підприємствах і їхніх доходів у 2000-х роках призвели до збільшення дефіциту пенсійного фонду, що викликало загрозу щодо виплати пенсійного забезпечення у 2010 – 2012 роках. Глибока диференціація населення унеможлиблює створення вагатого прошарку середнього класу.

Відповідно до Закону України «Про основи національної безпеки України» основними загрозами національній безпеці у соціальній сфері на сучасному етапі розвитку держави є:

- неефективність державної політики щодо підвищення трудових доходів громадян, подолання бідності та збалансування продуктивної зайнятості працездатного населення; криза системи охорони здоров'я і соціального захисту населення, погіршення стану здоров'я населення; поширення наркоманії, алкоголізму, соціальних хвороб;
- загострення демографічної кризи;
- зниження можливостей здобуття якісної освіти представниками бідних прошарків суспільства;
- прояви моральної та духовної деградації суспільства;

- зростання дитячої й підліткової бездоглядності, безпритульності, бродяжництва;
- невідповідність програм реформування економіки країни і результатів їх здійснення визначеним соціальним пріоритетам (рис. 1.3) [8].

Рис. 1.3. Загрози національній безпеці у соціальній сфері

Примітка. Складено авторами за роботою [8].

Найважливішими загрозами соціальній безпеці, на думку авторів, залишається бідність населення, різке розшарування та збільшення соціальної нерівності в суспільстві, спричинені переходом до ринкової економіки, приватизаційними процесами. Бідність характеризується неможливістю внаслідок нестачі коштів підтримувати якісний рівень життя, отримувати якісні послуги з охорони здоров'я, освітні послуги, мати визначені на рівні законодавства санітарні норми та умови проживання [27].

Одночасно необхідно зазначити, що бідність – це і неможливість підтримувати мінімальний рівень споживання, що визначається на основі фізіологічних, соціальних та культурно обумовлених нормативів. Отже,

бідними вважаються ті громадяни, рівень життя яких є нижчим за певний середній стандарт, прийнятий у суспільстві, та громадяни, рівень життя котрих нижчий за мінімальний рівень життя для цього суспільства. Таким чином, правомірно припустити, що громадяни можуть уважатися бідними за стандартами економічно розвинених країн і заможними за стандартами країн, що розвиваються.

Основними причинами бідності в Україні є: неефективна грошово-кредитна, податкова політика, зупинка та закриття виробництва, скорочення ВВП, зменшення рівня заробітної плати й виникнення заборгованості по її виплатах, недостатній розмір пенсійного забезпечення, різке збільшення безробіття, зростання цін, падіння купівельної спроможності, інфляційні процеси, вплив зовнішніх факторів, таких як фінансово-економічна криза, ступінь інтегрованості регіонів до глобалізаційних процесів. Негативно вплинули також і комерціалізація системи охорони здоров'я, знецінення вкладів населення в Ощадбанку, діяльність фінансових пірамід, невідповідність трансформаційним перетворенням системи соціального захисту населення [28]. Разом з тим, що бідність є соціальною проблемою, вона має й індивідуальну складову, яка пов'язана з віком, статтю, станом здоров'я, можливістю отримання вищої освіти, місцем проживання, соціально-економічним розвитком регіону тощо. І як наслідок існування загрози бідності окремою загрозою в соціальній сфері виступає зниження можливостей здобуття якісної освіти представниками бідних прошарків суспільства, зокрема доступ до вищої (в окремих випадках і початкової та середньої) освіти вихідців з нижчих прошарків суспільства. Неоднакові можливості отримання освіти різними прошарками населення у свою чергу спричиняють нерівність у сфері застосування, в умовах праці та розмірах трудових доходів.

Особливої уваги в період фінансово-економічних криз, посткризовий період і в період військових дій на території держави потребує зменшення впливу загрози збалансування продуктивної зайнятості працездатного населення, що проявляються у високому рівні безробіття, особливо у прихованій формі, деформаціях в оплаті праці, низькій якості робочої сили, дискримінації у доступі до роботи та послабленні захисту

працівників. Трансформаційні зміни, що відбулися в економіці держави протягом останніх років, призвели до виникнення негативних тенденцій, пов'язаних з функціонуванням ринку праці, зміною структури незайнятості, повільними темпами адаптації ринку праці до змін економічної кон'юнктури. Зменшення чисельності безробітного населення відбулося із 2010 р., і станом на 01.10.2011 в Україні безробітними, зареєстрованими в Державній службі зайнятості, були 578,4 тис.ос., що складало 2,9% від економічно активного населення працездатного віку [30]. За даними Держкомстату, рівень зареєстрованого безробіття в цілому по Україні за підсумками 2012 року становив 8,1% до загальної кількості працездатного населення країни [29]. На жаль, тенденція до збільшення безробіття в Україні спостерігалася і на початку 2015 року. Одночасно правомірно визнати й існування певних проблем щодо об'єктивного оцінювання цієї загрози: неможливо врахувати осіб, які втратили «надію на працю» в Україні, котрі не перебувають на обліку в службі зайнятості; статистика не враховує часткову зайнятість та знаходження працюючих у примусових відпустках з ініціативи адміністрації; неправдива інформація з боку «безробітних», значна кількість яких працює без офіційного оформлення, що унеможливує виявлення тих, що працюють у тіньовому секторі економіки та отримують виплати по безробіттю.

Результати аналізу рівня зареєстрованого безробіття в Україні у 2012 р. виявили значні диспропорції у розрізі регіонів. Із 506,8 тисяч безробітних в Україні на кінець 2012 р. 1,8% – у Дніпропетровській, 1,1% – Донецькій, 1,7% – Харківській областях [29, с. 183]. Найбільші показники були у Черкаській – 3,3%; Кіровоградській – 3,2%; Вінницькій, Житомирській областях – 2,9%, які зазнали збільшення у 2013–2014 роках.

До основних причин виникнення безробіття належать: постійний науково-технічний прогрес, який впливає на вивільнення робочої сили; обмеженість попиту на товари і послуги, що спричиняє згортання виробництва; нерівномірність розвитку продуктивних сил у регіонах України, що зумовлює низький рівень залучення трудових ресурсів до виробничого процесу, тощо.

Однією з найгостріших проблем та загрозою соціальної безпеці держави залишається збереження достатньо вагомої частки довготривалого безробіття й обмежені можливості працевлаштування населення, що формує основу для наростання ризиків у сфері праці. Структура безробітного населення за тривалістю незайнятості наведена у таблиці 1.2. Аналіз даних вибіркового обстеження економічної активності населення України також свідчить, що частка довготривалої незайнятості (з періодом пошуку роботи понад 12 місяців) на початок 2014 року становила 27,3% серед усіх безробітних, а середня тривалість пошуку роботи становила 10 місяців [31].

Таблиця 1.2

Безробітне населення (за методологією МОП) залежно від тривалості безробіття у 2000 – 2012 роках

Рік	Безробітне населення у віці 15 – 70 років, тис. осіб	З них особи, які раніше мали роботу		У тому числі за тривалістю незайнятості у відсотках до підсумку						Середня тривалість незайнятості, місяців
		Усього, тис. осіб	У відсотках до безробітних	До 1-го місяця	Від 1-го до 3-х місяців	Від 3-х до 6-ти місяців	Від 6-ти до 9-ти місяців	Від 9-ти до 12-ти місяців	12 місяців і більше	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
2000	2655,8	2176,3	81,9	3,6	11,2	11,7	8,5	9,6	55,4	10
2001	2455,0	2296,2	93,5	3,1	11,1	11,1	9,5	9,8	55,4	10
2002	2140,7	2052,9	95,9	2,7	12,6	11,6	10,1	9,8	53,2	10
2003	2008,0	1915,8	95,4	3,1	13,9	12,9	10,5	9,6	50,0	9
2004	1906,7	1808,6	94,9	8,0	17,8	15,2	10,9	5,6	42,5	8
2005	1600,8	1523,5	95,2	9,7	23,4	20,4	10,7	6,0	29,8	7
2006	1515,0	1443,8	95,3	10,9	25,4	21,7	10,7	5,5	25,8	6
2007	1417,6	1362,6	96,1	11,9	27,2	22,0	10,6	5,3	23,0	6
2008	1425,1	1347,9	94,6	14,6	30,8	19,9	9,0	5,1	20,6	6
2009	1958,8	1896,6	96,8	11,0	28,4	26,9	13,4	6,3	14,0	6
2010	1785,6	1711,8	95,9	9,8	24,3	21,8	11,3	9,2	23,6	7
2011	1732,7	1674,4	96,6	12,0	28,4	23,2	10,5	6,4	19,5	6
2012	1657,2	1608,5	97,1	12,0	26,1	22,4	10,7	7,0	21,8	6
2013	1576,5	1187,8	-	8,3	23,0	24,0	10,6	6,8	27,3	10
2014	1847,6	1411,1	-	7,7	25,4	26,4	13,1	7,3	20,1	9

Примітка. Складено авторами за роботами [29, 30, 31, 60, с. 348, 79].

Головною закономірністю формування тривалого безробіття є повільне скорочення шансів працевлаштування й виходу з безробіття із часом перебування у стані безробіття: чим більше часу незайнята особа

провела в пошуках роботи, тим менша ймовірність того, що вона знайде роботу, та тим більша тривалість безробіття. Іншими словами, рівень працевлаштування серед безробітних осіб з дуже тривалим періодом незайнятості є значно меншим, ніж у осіб з коротшим періодом [26, с. 182 – 183].

Іншою проблемою, що формує загрозу соціальній безпеці у сфері праці та трудових відносин, є деформації в оплаті праці. Проведений аналіз виявив зростання середньомісячної номінальної заробітної плати у 2012 р. порівняно з 2010 р. на 35,15%. Стосовно середнього рівня по економіці в Україні у 2012 р. найбільше зростання розміру номінальної заробітної плати порівняно з 2011 р. виявлено у Вінницькій, Волинській, Чернівецькій областях – 117,3% [29, с. 189]. Разом із цим необхідно констатувати, що середньомісячна заробітна плата в цих областях майже на 35 – 40% є меншою, ніж у Київській, Донецькій, Дніпропетровській.

У контексті визначення цієї загрози найбільшу проблему становить штучне заниження оплати праці, успадковане Україною від адміністративно-планової системи з її низьким рівнем заробітної плати. Низькі стандарти оплати праці не здатні забезпечити гідного рівня життя, оскільки напряму пов'язані з розширенням бідності серед працюючого населення та непрацевдатних верств населення, послаблюють мотивацію населення до економічної активності й перекреслюють усі зусилля, спрямовані на поліпшення якості робочої сили. Разом із цим поширення безробіття та утриманських настроїв, особливо серед молоді, – надзвичайно небезпечне явище, що деформує систему ціннісних орієнтацій у суспільстві, а дискримінація в доступі до роботи та послаблення захисту працюючих є важливими чинниками посилення соціальних загроз у галузі праці. Ще однією соціальною загрозою у сфері трудових відносин є високий рівень прихованої, або тіньової, зайнятості, тобто такої трудової діяльності, яка дозволена чинним законодавством, однак процедура її реєстрації не передбачена чи обмежена, а результати (доходи) не враховуються офіційною статистикою і не підлягають оподаткуванню. Для безпосередніх працівників неформальна зайнятість є нерегулярною, нестабільною, а тому ризиковою, вона позбавляє частину найманих

працівників трудових прав і гарантій, передбачених законодавством, а також участі у системі загальнообов'язкового державного соціального страхування. Серйозними є й негативні наслідки на загальнодержавному рівні – відсутність достовірної інформації про стан економіки і реальний обсяг ВВП, що заважає макроекономічному прогнозуванню, розробленню ефективних програм розвитку національної економіки; недоотримання податкових надходжень, котре позначається на життєвому рівні всього населення [32].

Однією з найголовніших проблем залишається загрозна демографічна ситуація в Україні, тому що демографічний чинник є одним з визначальних для забезпечення стабільного й безпечного розвитку держави. За чисельністю населення наша країна стало посідає п'яте місце серед європейських країн та друге місце серед країн СНД після Росії. Протягом усіх повоєнних років, аж до початку 1990-х рр., чисельність постійно зростала (рис. 1.4). Тенденція до зростання чисельності населення змінилася його зниженням і починаючи з 1991 р. Україна вступила в якісно новий етап свого розвитку – депопуляцію. Падіння народжуваності призвело до змін у віковому складі населення, тобто його перебудови у бік постаріння – зменшення частки дітей і молоді та збільшення частки людей старшого і похилого віку, зокрема пенсійного. Частка населення у віці 60 років і старше на 1 січня 2015 р. становить 21,8%. За регіонами України на 01.01.2015 найбільше населення у віці 65 років і старше зафіксовано у Чернігівській (18,8%), Вінницькій (17,0%), Полтавській (17,2%), Луганській та Кіровоградській – (17,30%), Сумській (16,9%) областях. Найменше населення відповідної вікової групи у відсотках до всього населення – у Волинській – 12,8%, Закарпатській – 11,3%, Рівненській областях – 12,3% [60, с. 325]. Найвищий рівень постаріння зафіксовано у сільських жінок (понад 30%), що сприяє появі нових загроз щодо можливості пенсійного забезпечення. Станом на 1 січня 2015 р. чисельність населення України становила 42929,3 тис. ос. При цьому протягом минулого року чисельність населення скоротилася на 2,5 млн. ос. Коефіцієнт природного скорочення населення у 2012 році в Україні становив 3,1%, а на початок 2014 він становив 3,5% на 1000 наявного

населення. На початок 2015 року природне скорочення населення збільшилося на 7,7 тис. осіб [60, с. 329]. Найбільшими коефіцієнтами природного зменшення населення характеризувалися Чернігівська, Сумська, Полтавська, Черкаська, Луганська, Донецька, Кіровоградська області. У 2013 р. коливання природного скорочення населення в них було від 6,5 до 9,4% [79, с. 318].

У 2014 р., за даними Держстату України, середня очікувана тривалість життя в Україні становила 71,4 року (серед чоловіків – 66,2 року, серед жінок – 76,4 років) [60, с.332]. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, середній показник очікуваної тривалості життя при народженні в більшості країн Європейського Союзу становить майже 76 років, а в окремих з них (Франція, Швеція, Іспанія, Норвегія) – більше 80 років [34].

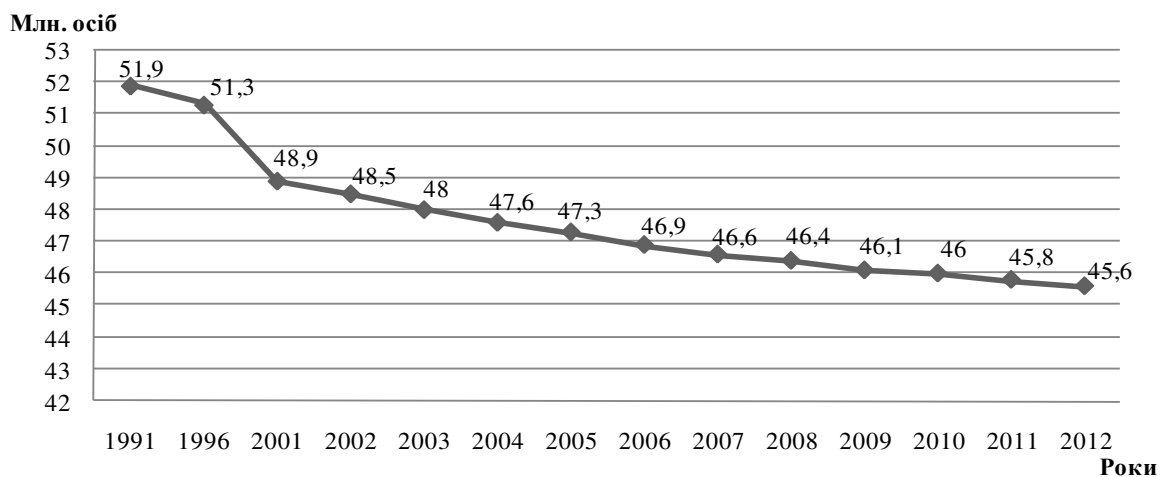

Рис. 1.4. Динаміка чисельності наявного населення України за 1991 – 2012 роки

Примітка. Складено авторами за джерелом [29, с. 170].

Поглиблення кризи супроводжувалося різким зменшенням кількості шлюбів, зростанням кількості розлучених, удівців, особливо вдовиць, збільшенням частки бездітних і однодітних родин. Головною ознакою сучасної демографічної кризи є те, що в Україні відбуваються негативні зміни не тільки у кількості, але й у якості населення. Під час обстеження стану здоров'я населення виявилось, що рівень загальної захворюваності в

Україні – один із найвищих серед країн на теренах колишнього Радянського Союзу.

Так, виходячи з оцінки сучасної демографічної ситуації в Україні, основними ризиками у сфері життєзабезпечення є: ризики, пов'язані з хворобою, втратою здоров'я та працездатності (постійною й тимчасовою); ризики передчасної смерті, в тому числі від соціально небезпечних і соціально обумовлених захворювань, дослідження яких дає змогу виявити реальні та потенційні резерви поліпшення якісних характеристик населення, зокрема ті, що стосуються стану здоров'я й середньої тривалості життя. Разом із цим міцне здоров'я населення є одночасно передумовою і наслідком стабільного соціально-економічного розвитку країни: довше збереження здоров'я, а не лише збільшення тривалості життя є свідченням досягнення більш високого рівня людського розвитку. В Україні стан здоров'я і рівень смертності населення є відображенням загального соціального благополуччя і важливим критерієм її національної безпеки, значення якого в умовах демографічної кризи 1990-х років значно посилювалося. В українському суспільстві у пострадянський період відбулися суттєві зміни у способі та якості життя населення і, як наслідок, у рівнях його захворюваності й смертності.

Протягом останніх років динаміка показників поширеності хвороб серед населення України має тенденцію до зростання. Так, за період 2008 – 2012 рр. рівень поширеності хвороб зріс на 2,29% і становив у 2011 р. 185,46 тисяч випадків на кожні 100 тисяч населення. Найвищі рівні поширеності хвороб у 2012 році зареєстровані в місті Києві (240929,8), Вінницькій (212424,7), Дніпропетровській (206361,6), Київській (201893,0), Черкаській (200511,3) областях. Рівень захворюваності населення України, згідно з даними Державної служби статистики України, наведено в таблиці 1.3. (без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції). Кількість уперше зареєстрованих випадків захворювань у 2014 р. становила 26881 тис., що на 4143 тис. менше порівняно з 2013 р. [33].

Таблиця 1.3

Кількість уперше зареєстрованих випадків захворювань на 100 осіб в Україні протягом 2001 – 2012 років

Рік	Кількість уперше зареєстрованих випадків захворювань, усього, тис.випадків*	Чисельність населення, тис.осіб	Кількість уперше зареєстрованих випадків захворювань на 100 осіб
1	2	3	4
2001	33192	48923,2	68
2002	32233	48457,1	67
2003	32585	48003,5	68
2004	32573	47622,4	68
2005	32912	48280,8	68
2006	32240	46929,5	69
2007	32807	46646	70
2008	32467	46372,7	70
2009	33032	46143,7	72
2010	33080	45962,9	72
2011	32381	45778,5	71
2012	-	45553,0	82

Примітка: Складено авторами за джерелами [29, 33, 35, 36].

Основну частину структури поширеності захворювань становили хвороби системи кровообігу (31,5%), органів дихання (19,2%), органів травлення (9,7%), кістково-м'язової системи й сполучної тканини (5,4%), сечостатевої системи (5,4%), хвороби ока та його придаткового апарату (5,0%), ендокринні хвороби, порушення обміну речовин (4,7%) [35]. У структурі показників захворюваності населення України у 2013 році перші рангові місця займали хвороби органів дихання – 42,9%; інші захворювання – 22%; хвороби системи кровообігу – 7,3%; травми, отруєння та інші зовнішні причини – 6,7%. У 2014 році серцево-судинні захворювання були основною причиною смерті у 67,3% випадків; новоутворення склали 13,3%; зовнішні причини (травми, отруєння тощо) – 6,3%; інші причини – 5% (табл. 1.4).

Сучасна криза системи здоров'я населення в Україні має складний комплекс причин: різке падіння рівня життя населення, погіршення стану державної системи охорони здоров'я, відсутність загальнообов'язкового державного медичного страхування, відсутність належної оцінки та усвідомлення здоров'я не лише з боку держави, а й самим громадянином,

поширення хронічних та інфекційних захворювань, алкоголізму, наркоманії тощо [39].

Таблиця 1.4

Основні причини смертності населення України у 2014 році, тис. ос.

Причини смертності	Кількість померлих	Частка
Хвороби системи кровообігу (I00-I99)	425,6	67,3%
Новоутворення (C00-D48)	83,9	13,3%
Зовнішні причини смерті (V01-Y98)	40,1	6,3%
Хвороби органів травлення (K00-K93)	25,2	4,1%
Хвороби органів дихання (J00-J99)	14,8	2,3%
Деякі інфекційні та паразитарні хвороби (A00-B99)	11,0	1,7%
Інші причини	31,7	5%
Усього померлих	632,3	100%

Примітка. Складено авторами за джерелами [12, 90].

Таким чином, значне розшарування населення України, викликане скороченням доходів більшої частини населення, призвело до зниження доступності населення до медичного обслуговування, що є результатом підвищення загального рівня захворюваності населення.

У складі загроз соціальній безпеці правомірно виокремити загрози, пов'язані із загостренням криміногенної ситуації в суспільстві, зростанням злочинності, порушень законності в діяльності правоохоронних органів і державних служб. Прикро констатувати відсутність ознак стабілізації в динаміці злочинності та, як наслідок, погіршення криміногенної ситуації в Україні, неповне охоплення органами кримінальної юстиції всього масиву злочинів, якісно нові характеристики української злочинності. Аналіз рівня зареєстрованої злочинності в Україні за 1990 – 2012 роки свідчить про зростання всіх показників (табл. 1.5). Майже на 13% збільшилася кількість зареєстрованих злочинів у 2009 р. порівняно із 2008 р. У 2010 р. цей показник підвищився ще на 17%. У 2010 р. кількість засуджених осіб збільшилася на 15%, на 42% зросла кількість цивільних справ, розглянутих судами (з постановленням рішення). Криміналізація українського суспільства викликана соціальними негараздами в державі, зокрема

безробіттям, різким майновим розшаруванням населення, падінням моралі, криміналізацією політичної сфери [28].

Таблиця 1.5

Рівень зареєстрованої злочинності в Україні за 1990 – 2012 роки

Рік	Усього зареєстровано злочинів	Усього засуджено осіб	Кількість осіб, притягнутих до адміністративної відповідальності, тис. ос.	Кількість цивільних справ, розглянутих судами (з постановленням рішення), тис. справ
1	2	3	4	5
1990	369809	104199	6515,9	379,2
1991	405516	108553	7841,5	358,5
1992	480478	115260	9723,9	364,0
1993	539299	152878	11767,1	407,7
1994	272147	174959	15997,7	399,2
1995	641860	212915	22400,6	453,3
1996	617262	242124	14950,9	550,1
1997	589208	237790	14232,1	599,8
1998	575982	232598	13330,7	744,2
1999	558716	222239	10542,0	772,6
2000	567795	230903	9395,4	911,4
2001	514597	201627	6384,1	1057,0
2002	490389	194212	6472,4	1166,4
2003	566350	201081	7097,3	1259,3
2004	527812	204794	7013,7	1457,5
2005	491754	176934	6370,3	1116,3
2006	428149	160865	7677,9	1322,3
2007	408170	152772	8867,5	1499,0
2008	390162	146858	9874,9	1680,2
2009	439549	146383	8282,5	1541,8
2010	505371	168774	8854,1	2193,3
2011	520200	154356	-	5048
2012	447100	162881	-	2051

Примітка. Складено авторами за джерелами [26, 35].

Слід зазначити, що найбільшою загрозою, яка, можливо, поклала початок і всім наступним загрозам соціальній безпеці України, є низький рівень соціальної орієнтованості економіки, який проявляється в неусвідомленості соціальної складової і, як наслідок, у принципі «залишкового» фінансування соціальних програм з установленням вторинного значення соціальних заходів поряд з економічними і політичними питаннями.

Негативним фактором є і невизначена модель соціальної політики в межах існуючої типології (ліберальна, соціал-демократична, консервативна). Ліберальний підхід стає домінуючим у соціальній політиці України, відповідно до нього державна підтримка забезпечується програмами соціальної допомоги для бідних, а для інших пропонуються приватизовані соціальний захист, освіта й охорона здоров'я. Проте ліберальна модель потребує наявності певних умов: розвиненого ринку та пофазового втілення відповідних реформ і здійснення превентивних заходів для забезпечення мінімального життєвого стандарту. У дійсності економічні умови країни не відповідають стандартам ліберальної моделі. Суперечності соціального забезпечення проявляються у високій регіональній диференціації, нездатності виплачувати заплановані зарплати та допомогу, у нереалізованих обіцянках держави щодо надання адресної допомоги бідним. Приватизовані ринки житла, освіти, охорони здоров'я існують поряд із вкрай низьким рівнем оплати праці та мінімальної допомоги [5].

Однією з найгостріших проблем у сучасних умовах в Україні, незважаючи на реформування, залишається питання забезпеченості пенсіонерів. Система пенсійного забезпечення України обтяжена такими загрозами: дефіцитом бюджету Пенсійного фонду України; демографічною ситуацією; тіньовою зайнятістю; високими ставками пенсійних внесків; необґрунтовано високими пенсіями для окремих категорій осіб; міграційними процесами. Разом з позитивними зрушеннями у реформуванні пенсійної системи України відмічається несприйняття населенням окремих заходів, зокрема щодо підвищення пенсійного віку в жінок, різкі диспропорції у розмірах пенсійного забезпечення, спричинені існуванням законодавства щодо пенсійного забезпечення за професійною ознакою; недостатня обізнаність населення щодо можливості прийняття участі у недержавному пенсійному страхуванні, та найбільша загроза – це перекладання відповідальності на державу за своє майбутнє.

Ураховуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що в сучасних умовах у загрозовому стані опинилася більшість соціальних підсистем нашої держави, що потребує забезпечення формування соціальної безпеки,

яка включає виявлення та оцінювання соціальних загроз і небезпек з наступним розробленням шляхів їх усунення і нейтралізації та визначення організаційно-економічного механізму соціального захисту населення.

1.3. Світовий та вітчизняний досвід забезпечення соціальної безпеки

Забезпечення соціальної безпеки особистості шляхом виявлення ризиків та загроз з наступним їх попередженням і послабленням впливу потребує визначення організаційно-економічного механізму соціального захисту населення з урахуванням прогресивного розвитку суспільства та держави, результатом реалізації якого є стан захищеності кожної особистості. Соціальна безпека, соціальний захист, соціальне обслуговування, підтримка й допомога разом із соціальною реабілітацією, соціальною роботою та соціальним управлінням і відповідальністю є структуроутворюючими елементами соціальної політики (рис. 1.5). У зв'язку із цим потребує аналізу світовий досвід формування соціальної політики у контексті забезпечення соціальної безпеки як на рівні держави, так і на рівні регіону. Головним завданням держави як суб'єкта соціальної політики в першу чергу є створення умов для соціальної безпеки громадянина, у зв'язку із чим у ринкових умовах господарювання, коли держава використовує практику виплат за страховою подією, посилюється роль регіонів, які забезпечують адресність, доступність та цільову спрямованість соціальних послуг.

Таким чином, саме надійна система соціального захисту населення, яка включає законодавчі, економічні, соціальні гарантії, надає працездатним громадянам рівні умови для поліпшення свого добробуту, а непрацездатним і соціально вразливим верствам населення – першочерговість у користуванні суспільними благами. У сучасних умовах система соціального захисту охоплює весь життєвий цикл людини від її народження до смерті.

Рис. 1.6. Структуруючі елементи соціальної політики

Примітка. Складено авторами за джерелами [14, 40 – 45, 56 – 58].

Основні положення стосовно соціального захисту містить Конституція України (додаток А). Реформування соціальної сфери в Україні у контексті забезпечення соціальної безпеки потребує виявлення існуючих загроз і небезпек з метою мінімізації їх впливу та визначення напрямів реформування соціальної політики держави. У період трансформаційних перетворень в економіці України соціальні аспекти національної безпеки набули одного із пріоритетних значень. Необхідність урахування вимог національної безпеки держави у соціальній сфері

потребує системного підходу до формування соціальної політики, яка передбачає забезпечення соціальної безпеки, регулювання соціальних процесів, створення умов для сталого людського розвитку, соціальний захист населення з урахуванням світового досвіду забезпечення соціальної безпеки.

Із метою забезпечення соціальної стабільності в країнах – членах Ради Європи були розроблені базові Європейські стандарти з основних соціальних та трудових прав працівників, які викладені у Європейській соціальній хартії. Вони слугують еталоном рівня соціальних і трудових прав робітників, котрому повинні відповідати національні системи соціальних та трудових прав робітників держав – членів Ради Європи [46]. Хартія охоплює широке коло соціальних аспектів і містить стандартний перелік прав людини, головними з яких є: можливість заробляти собі на життя професією, яку вона вільно обирає, право на працю та забезпечення зайнятості, безпечні умови праці, право на захист здоров'я, соціальну безпеку, соціальну та медичну допомогу, правом на користування послугами соціального забезпечення, право на захист від бідності, право на житло, на безпечні умови життєдіяльності тощо.

Для країн, які намагаються інтегрувати у прогресивну світову спільноту, орієнтирами державної соціальної політики є міжнародні соціальні норми. У зв'язку із цим, сучасна соціальна політика держави визначається, по-перше, ратифікацією міжнародних конвенцій і хартій, які встановлюють у країні базові соціальні обов'язки держави щодо здійснення соціальних заходів; по-друге, Конституцією, котра проголошує права громадян та обов'язки держави щодо забезпечення та підтримки певних умов життєдіяльності своїх громадян, сприяння досягненню рівних можливостей у всіх регіонах країни; по-третє, чинним національним законодавством, яке є зведенням соціальних цілей держави і визначає шляхи їх досягнення [38, 40 – 46].

Забезпечення соціальної безпеки передбачає використання її моделей – як національних, регіональних, так і соціально-економічних систем на макро-, мезо- та мікрорівні ієрархії управління. Найбільш поширеними є моделі безпеки, засновані на ефективності соціальної

політики, які можна адаптувати до системи соціальної безпеки, зокрема такі моделі розвитку системи соціальної безпеки, як:

– соціал-демократична модель, яка направлена на забезпечення державою широкого діапазону соціальних послуг усього населенню при повній його зайнятості та характеризується визначенням соціальних послуг як цивільних прав за умов, що всі громадяни мають право на рівне соціальне забезпечення, яке фінансується за рахунок податкових надходжень, отримання працездатним населенням додаткових соціальних пільг, що сприяє забезпеченню соціальної безпеки на різних рівнях ієрархії управління. Крім того, соціал-демократична модель зводить турботу держави про своїх громадян у ранг національного культу, обіцяючи забезпечувати їх безпеку, надійність і захист у загрозованих ситуаціях, а також організацію та керівництво цим захистом;

– корпоративна модель, що базується на розвитку системи соціального страхування, диференційованої за видами трудової діяльності, і відповідно інтеграції профспілкового руху в регіонах з державою. Цю модель називають «континентальною», в її основі лежить соціальне страхування, тобто соціальне забезпечення прямо чи опосередковано (для членів сім'ї) впливає на стан безпеки працездатного населення;

– ліберальна модель, яка гарантує мінімально необхідну державну підтримку соціально вразливих верств населення та поряд із соціальним страхуванням включає і соціальну допомогу, що відіграє вирішальну роль у зміцненні соціальної безпеки;

– рудиментарна модель – соціальна безпека базується на соціальній допомозі й при недостатньому розвитку соціального страхування гарантованим є рівень заробітної плати, що перевищує прожитковий мінімум [47 – 48].

Згадані моделі соціальної безпеки мають свої переваги та недоліки і практично не трапляються у чистому вигляді. На практиці можна зазвичай спостерігати поєднання елементів ліберальної, корпоративної та соціал-демократичної моделей при очевидному домінуванні однієї з них.

Крім того, О. Ілляш виділяє такі адаптаційні моделі соціальної безпеки на регіональному рівні:

1) американська, котра базується на поєднанні зовнішньої та внутрішньої соціальної безпеки, реалізація якої стає можливою внаслідок децентралізації зайнятості населення на рівні окремих адміністративних територій (штатів), що виступає передумовою зміцнення безпеки ринку праці на регіональному рівні;

2) німецька, котра передбачає здійснення дій, спрямованих на стимулювання малого бізнесу та зайнятості, і за рахунок розвиненої соціальної політики забезпечує формування високого рівня соціальної безпеки регіонів, яка гарантується державою;

3) європейсько-кейнсіанська, що ґрунтується на забезпеченні належного рівня соціальної безпеки за рахунок значного посилення ролі державного сектора в економіці, через який забезпечується реалізація соціальної безпеки з одночасним контролем непередбачуваного впливу інтересів на регіональному рівні. Формування саме такої моделі безпеки видається найбільш доцільним для України в існуючих умовах соціально-економічного розвитку держави та регіонів;

4) японська, котра базується на ефективному використанні національного менталітету та внутрішній соціальній безпеці, що реалізується через суб'єктів підприємницької діяльності шляхом надання працівникам гарантій «довічного найму».

Соціальна політика у різних країнах значною мірою різниться залежно від рівня економічного розвитку, соціально-економічної кон'юнктури та національних традицій країни. Так, держава з ліберальною моделлю соціального розвитку має на меті забезпечення рівних можливостей для всіх громадян і гарантований мінімальний рівень цивілізованого існування, знімаючи із себе при цьому відповідальність за якісний розвиток громадянина та за його соціальну перспективу, здійснюючи фінансування значної частини соціальних витрат за рахунок держави. Так, основними напрямками соціальної політики США є запобігання соціальному вибуху та встановлення в суспільстві соціальної справедливості, які втілюються в боротьбі держави з бідністю і здійснюються через надання соціальної допомоги громадянам, котрі не мають коштів на задоволення своїх основних первинних потреб. Соціальна

допомога в США націлена на посилення соціальної захищеності громадян держави та здійснюється на базі державної системи соціального забезпечення. Соціальне забезпечення США є децентралізованим і реалізується через соціальні федеральні, штатні та місцеві програми. Державна система соціального забезпечення складається із системи соціального страхування й системи державної допомоги. Система соціального страхування США передбачає фінансування соціальних програм, націлених на відшкодування втрати заробітної плати у зв'язку з виходом на пенсію, з непрацевдатністю або з безробіттям. Програма соціального забезпечення, націлена на відшкодування витрати зарплати у зв'язку з виходом на пенсію та непрацевдатністю, фінансується за рахунок податку на заробітну плату, розмір якого складає 7,5%. Податок стягується з перших 48 тис. дол. доходу робітників. Повний розмір допомоги робітник отримує тоді, коли виходить на пенсію у 65 років, а у випадку його смерті її отримують утриманці робітника. Фінансування виплат допомоги по безробіттю відбувається за рахунок стягування податку в розмірі 3,5%, який сплачує роботодавець з перших 7 тис. дол. заробітку. Розмір допомоги складає приблизно 50% від заробітку працівника [49 – 53]. Система соціального страхування діє на двох рівнях – державному й на рівні штатів. Федеральний уряд здійснює загальне керівництво програмами соціального страхування, а питання адресності допомоги, її розміру та строків отримання вирішує штат. Крім федеральних програм страхування на рівні штатів, також функціонують програми страхування на випадок виробничого травматизму та професійних захворювань. Метою існування системи державної допомоги США є забезпечення соціально незахищеним верствам населення гарантованого доходу, що відповідає «межі малозабезпеченості». На рівні штатів розмір гарантованого доходу може бути збільшеним за рахунок бюджетних коштів штатів. Система державної допомоги складається з чотирьох видів програм:

- додаткової програми соціального забезпечення, яка встановлює єдиний загальнонаціональний мінімальний рівень доходу для престарілих та непрацевдатних;
- програми допомоги неповним сім'ям з дітьми;

- програми продовольчих талонів, метою котрої є забезпечення населення з низьким рівнем доходу допомогою у вигляді продуктів;
- програми медичної допомоги, яка передбачає фінансову допомогу особам, що беруть участь у першій та другій програмах.

Установлення соціальної справедливості, яка в США пов'язується з вирівнюванням можливостей різних верств населення, базується на вирівнюванні рівнів соціально-економічного розвитку штатів. У системі державного регулювання соціально-економічним розвитком регіонів США можна виділити три рівні: загальнодержавний, відомчий, регіональний. На загальнодержавному рівні здійснюється формування національної політики регіонального соціально-економічного розвитку держави, програм регіонального розвитку, відбувається координація та прийняття законодавчих актів, що забезпечують єдність дій різних рівнів влади у країні при різних формах управління соціально-економічним розвитком штатів та держави в цілому. На відомчому рівні здійснюється розподіл федеральних коштів, що були виділені на проведення програм соціально-економічного розвитку регіонів. На регіональному рівні втілюються у життя напрями соціально-економічного розвитку.

Характерними рисами соціальної політики Великобританії є жорстка перевірка потреб у соціальній допомозі, обмеженість соціальних трансфертів, спрямованість на згладжування соціальної нерівності при одночасному стимулюванні трудової активності населення, посилення децентралізації управління соціально-економічним розвитком держави, перенесення акцентів соціальної політики на регіональний рівень, забезпечення та підтримка мінімальних умов життєдіяльності населення як граничної межі цивілізованого існування. Пріоритетом соціальної політики Великобританії є гарантування своїм громадянам мінімального рівня цивілізованого існування. Засобом забезпечення гідного рівня життєдіяльності населення є метод прямого перерозподілу доходів (для Великобританії характерним є високий, більше 40%, рівень перерозподілу ВВП через бюджетну систему держави). Мета соціальної політики досягається на базі системи соціального забезпечення через надання соціальної допомоги найбільш незабезпеченим верствам населення.

Соціальна допомога населенню надається на основі соціальних трансфертів, що включають пенсії за віком, за непрацездатністю, спадкоємцю; систему пільг (пільги при цілковитій непрацездатності, для спадкоємців та ін.); виплати за хворобу, лікарняні й декретні; компенсації тимчасової та постійної непрацездатності, у разі виробничої травми; виплати безробітним; допомогу багатодітним тощо. Фінансову базу системи надання соціальних послуг створюють національні страхові внески, які складають близько 5,9% [50]. Загальне управління у розв'язанні соціальних проблем у Великобританії здійснює Департамент соціального захисту, який досліджує процес соціального розвитку, оцінює його тенденції, вдосконалює заходи щодо розв'язання соціальних проблем, керує наданням грошової допомоги через центральні, регіональні та міські бюро. Управління розв'язанням конкретних соціальних проблем здійснюється відповідними департаментами, які знаходяться у підпорядкуванні Департаменту соціального захисту, залишаючи функції контролю за діяльністю місцевих органів влади та право коригування їх діяльності за допомогою фінансових важелів держави.

Таким чином, державна система соціального забезпечення країн, що базується на принципах ліберальної моделі соціального розвитку, забезпечує високий рівень обліку соціальних потреб населення у кожному регіоні країн, повну та оперативну їх реалізацію, захищає громадян від негативних соціальних ризиків і сприяє у розв'язанні найгостріших соціальних проблем, тим самим позитивно впливаючи на підтримку соціальної стабільності у державі. До недоліків можна віднести: значний апарат управління; можливість використання коштів за нецільовим напрямом; регіональні відмінності в реалізації програм соціальної допомоги, що формуються під впливом різних фінансових можливостей штатів; послаблення стимулу до праці; посилення соціального розшарування між працюючим населенням та тим, яке отримує соціальну допомогу.

Центристський підхід до надання соціальних послуг населенню і орієнтація держави на боротьбу з найбільш гострими соціальними негараздами складають основу консервативної моделі соціального

розвитку держави, за якої велика роль приділяється сім'ї. Фінансування соціальних витрат відбувається за рахунок страхових внесків, формування яких значною мірою покладається на підприємців. На основі консервативної моделі здійснюють свою соціальну політику Франція, Німеччина, Австрія, Бельгія, Італія та ін.

Французька соціальна політика спрямована на задоволення потреб громадян у гідних умовах життєдіяльності, зростання рівня зайнятості населення, гарантування загальної соціально-економічної стабільності у державі, забезпечення рівних можливостей громадян у реалізації своїх прав, зменшення диференціації у доходах між багатими та бідними. Витрати держави на реалізацію положень соціальної політики складають 24% [50]. Завдання соціальної політики Франції розв'язуються за допомогою системи соціального регулювання, яка складається із систем соціального забезпечення та соціального страхування. Державна система соціального забезпечення передбачає дію соціальних програм, спрямованих на відшкодування втрати заробітної плати, пов'язаної з виходом на пенсію та непрацездатністю, які фінансуються за рахунок податку на заробітну плату, що сплачується робітниками, та відшкодування втрат заробітної плати у зв'язку з виходом на пенсію, непрацездатністю та безробіттям, за рахунок дії соціальних програм, що фінансуються через фонди соціального страхування. Таким чином, основне навантаження за формування фондів соціального страхування покладено на підприємців.

У здійсненні соціальної політики у Франції спрацьовує принцип децентралізації управління соціально-економічним розвитком держави й виділяються три рівні управління: державний, регіональний та місцевий, на які покладається управління соціальним забезпеченням і охороною здоров'я, житлове будівництво, початкове та професійне навчання, охорона навколишнього середовища та ін. Фінансування діяльності місцевих органів влади здійснюється за рахунок муніципальних бюджетів, які формуються доходами від муніципальної власності, податкових надходжень, державних дотацій і кредитів. Фінансування регіонального рівня соціально-економічного розвитку територій планується з

урахуванням інтересів та потреб департаментів і комун, котрі дають погодження на реалізацію плану регіонального соціально-економічного розвитку. Контроль за дотриманням місцевими органами влади чинного соціального законодавства здійснюється на загальнодержавному рівні. Забезпечення певної однорідності регіонів за рівнем їх соціально-економічного розвитку є одним із завдань державної політики у Франції, яке досягається шляхом надання державних дотацій, серед яких основною є загальна дотація функціонування, що складається з трьох частин: базової (40%), що залежить від кількості населення регіону; зрівнювальної (37,5%), яка залежить від рівня фінансового благополуччя території; компенсаційної (22,5%), що залежить від специфічних характеристик регіону та його ресурсних можливостей [49 с. 42].

Поліпшення демографічної ситуації в країні, зниження рівня абсолютної бідності, вирівнювання соціально-економічного становища населення нових і старих федеральних земель – це пріоритетні завдання соціальної політики у Німеччині, розв'язання яких спирається на систему соціальної допомоги, що діє на базі Федерального закону про соціальну допомогу [51]. Система соціальної допомоги складається з допомоги по бідності, допомоги з особливих обставин, допомоги по безробіттю, хворобі, старості та на дітей. Деякі з видів соціальної допомоги мають профілактичний характер.

Надання соціальної допомоги у Німеччині здійснюється за федеральним принципом, згідно з яким відповідальність за фінансування і управління соціальною допомогою покладено на місцеві органи влади. На загальнодержавному рівні Федеральне міністерство праці та соціальних питань здійснює розроблення загальнодержавних напрямів соціальної політики та визначає пріоритети, виконує розроблення заходів і практичних рекомендацій щодо реалізації основних напрямів соціальної політики, здійснює загальний нагляд за дотриманням чинного законодавства в соціальній сфері федеральними закладами. Для вирівнювання життєвих шансів населення система соціальної допомоги в Німеччині доповнюється механізмом перерозподілу коштів між територіями [52].

Системи соціальної допомоги країн із консервативною моделлю соціального розвитку мають достатню гнучкість і спроможні адаптуватися до потреб суспільства в умовах змін соціально-економічного становища. Соціальна політика країн із консервативною моделлю соціального розвитку виходить з необхідності забезпечення рівноваги між патерналістськими заходами й адресними соціальними програмами підтримки населення. Недоліком за такої моделі є поширення певної залежності індивідів від соціальної підтримки держави, яке призводить до збільшення соціальних витрат і виникнення труднощів щодо їх покриття, що визначає потребу у розв'язанні вищезазначених проблем та обумовлює пошук нових джерел фінансування соціальної сфери й стимулювання розвитку системи незалежної благодійної допомоги. Сучасна соціальна політика цих держав спрямована насамперед на подолання залежності населення від соціальної допомоги та мотивації їх активного включення у суспільне життя.

Головним для соціально-демократичної моделі розвитку держави є досягнення рівності й соціальної справедливості, що реалізується через рівний розподіл доходів, який забезпечує всім громадянам незалежний від трудового внеску рівень життя. Визначальну роль у фінансуванні соціальних витрат відіграє держава, так як у Норвегії, Фінляндії, Швеції, Ісландії, Данії та деяких інших країнах, економіка яких серед країн Європейського Союзу є найбільш соціально орієнтованою за критерієм частки соціальних витрат у державному бюджеті, що коливається у межах 26 – 39%. Витрати на соціальні цілі у відсотках до ВВП у Данії та Швеції становлять біля 39,0% [47].

Значна увага до розв'язання соціальних проблем громадян приділяється у Норвегії, де фінансування соціальної сфери й сфери охорони здоров'я складає третю частину від загального доходу держави при одночасному скороченні витрат на соціальний захист населення. Соціальне управління у Норвегії здійснюється на трьох рівнях: державному, регіональному та муніципальному. На державному рівні Міністерством здоров'я й соціальних справ формуються основні напрями національної соціальної політики, у межах яких виконуються: програма

регіонального розвитку Норвегії, програма виплат пенсіонерам (після 67 років), вдовам, дітям (до 18 років), непрацездатним, по хворобі, по вагітності та пологах, щотижневі виплати по безробіттю, за виробничі травми й ін. Виконання програм регіонального розвитку та розв'язання соціальних проблем покладається на обласні ради з подальшим проведенням соціальної роботи з організації та фінансування діяльності інститутів охорони здоров'я, реалізація державних соціальних програм здійснюється соціальними службами на муніципальному рівні.

Система соціального забезпечення Фінляндії спрямована, з одного боку, на профілактику виникнення соціальних проблем, з іншого – на забезпечення гарантованого рівня доходу та підвищення рівня всебічного добробуту її громадян за наявності трьох рівнів управління соціальними процесами: загальнодержавного, провінційного та місцевого. Міністерство із соціальних справ і охорони здоров'я визначає основні напрями соціального розвитку держави, розробляє заходи щодо їх реалізації, готує соціальні реформи, спрямовує і забезпечує їх виконання, здійснює необхідну координацію соціального розвитку. Провінційне управління здійснюють структури із соціального забезпечення й охорони здоров'я, до функції яких належить розподіл державних субсидій, координація та контроль відповідної соціальної роботи місцевих органів. На місцевому рівні управління соціальними процесами здійснюється місцевими управліннями соціального забезпечення, котрі розподіляють кошти і визначають соціальну регіональну політику, збирають місцеві податки, а також координують надання соціальних послуг громадянам.

У контексті вивчення міжнародного досвіду соціальної політики значної уваги потребують східноєвропейські країни та країни СНД. Так, соціальна політика Польщі спрямована на подолання негативних соціальних наслідків економічних перетворень, на здійснення активних заходів, зорієнтованих на забезпечення ефективної зайнятості [53]. Незважаючи на підвищену увагу уряду Польщі до соціальних проблем, питання соціальної безпеки в країні розглядаються дуже обмежено, зокрема у концептуальному документі з національної безпеки Республіки Польща «Стратегія безпеки Республіки Польща» питання соціального

розвитку країни підіймаються лише в межах небезпеки транскордонної неконтрольованої міграції та екологічної небезпеки. Головною відзнакою цього документа є його спрямованість на забезпечення незалежності та суверенітету, територіальної цілісності держави, створення умов для стабільного суспільного та економічного розвитку, збереження національних надбань і розвиток національної гідності громадян країни.

Досліджуючи соціальну безпеку Чехії, можна дійти висновку, що пріоритетними напрямками соціальної політики країни у контексті гарантування соціальної безпеки є: адаптація особистості до умов ринкової економіки та формування суспільної поведінки з орієнтацією на власні сили і можливості; перенесення акцентів соціальної політики на регіональний рівень; застосування активних заходів соціальної політики, зменшення тиску соціальних виплат на державний бюджет, а особливістю є поширена взаємодія державних органів соціального захисту з благодійними організаціями. При цьому діяльність державних органів обмежується здійсненням організації, координації, фінансової підтримки й контролю з урахуванням положень Стратегії безпеки Чеської Республіки, яка визначає національні інтереси, ризики та загрози національній безпеці у сферах, встановлює цілі й пріоритети державної політики з точки зору забезпечення її зовнішньої та внутрішньої безпеки [49]. У соціальній сфері питання безпеки стосуються перш за все забезпечення прав і свобод громадян країни, охорони їх життя, майна, матеріальних та духовних цінностей і життєвого середовища.

У Румунії регулювання соціальних процесів у контексті національної безпеки визначає Стратегія національної безпеки Румунії, спрямована на забезпечення демократії та стабільності в державі, сталості її економічного розвитку. Вона містить обмежений перелік соціальних питань, зокрема тих, що стосуються забезпечення загальної суспільної злагоди на території держави, досягнення гідних умов і якісного життя населення, дотримання державних соціальних гарантій, реалізації прав та свобод румунських громадян, забезпечення їх безпеки, а також підтримки мовної, релігійної й культурної самобутності румунів, які проживають поза межами Румунії, тощо. Завдання щодо зростання соціального благополуччя громадян Румунії та забезпечення національної безпеки держави покладається на

прискорення структурних реформ в економіці, здійснення ефективних заходів макроекономічної стабілізації, залучення іноземних інвестицій, підтримку малого й середнього бізнесу, ефективне управління людським капіталом, необхідним для розвитку високотехнологічних галузей промисловості, підтримку належного рівня освіти і науки.

На сучасному етапі розвитку Російської Федерації відстежується погіршення соціального становища на рівні держави, концентрація на розв'язанні соціально-економічних проблем у деяких її регіонах, зростання нерівності регіонів за соціально-економічним розвитком, підвищення рівня соціальної напруженості, посилення міжрегіональних конфліктів тощо. За оцінками російських учених, рівень внутрішніх загроз існуванню держави постійно зростає.

До найбільш небезпечних віднесено ті, що можуть призвести до соціального вибуху та політичної дестабілізації у країні (зростання диференціації населення за рівнем доходу; масове зубожіння населення; зростання злочинності та криміналізація суспільства; зростання погіршення хронічних захворювань, зниження тривалості життя тощо).

У зв'язку із цим із метою забезпечення національної безпеки була розроблена та прийнята Стратегія національної безпеки РФ до 2020 року, яка визначила систему поглядів на забезпечення національної безпеки від зовнішніх і внутрішніх загроз за всіма сферами життєдіяльності особистості, суспільства, держави [54]. Пріоритетними національними інтересами, зазначеними у Стратегії, визнані інтереси економічної та соціальної сфер, серед яких найважливішими є: підвищення рівня добробуту кожного громадянина РФ, підтримка і забезпечення соціально-економічної стабільності у державі, забезпечення територіальної цілісності Росії тощо. Погіршення загального стану національної безпеки Росії та стану окремих її складових, що відстежується останнім часом, сконцентрувало увагу на проблемах взаємозв'язку національної безпеки держави та соціально-економічних реформ, що визначило метою соціальної політики забезпечення кожному громадянину умов, які дозволяли б йому особистою працею підтримувати рівень свого добробуту і добробуту своєї родини, а основними завданнями – недопущення

подальшого падіння рівня життя населення, забезпечення мінімально припустимого життєвого рівня, зниження соціальної напруженості у суспільстві. Акценти здійснення соціальної політики РФ перенесені на регіональний рівень і спрямовуються на пом'якшення негативних соціальних наслідків економічних реформ, що викликано значною диференціацією регіонів за рівнем їх соціально-економічного розвитку та за соціально-демографічною структурою. Реалізація мети соціальної політики й забезпечення гідного рівня життя населення Росії пов'язується з реалізацією конституційних гарантій соціальної захищеності громадян, які визначають соціальні нормативи та норми, більшість з яких є обов'язком держави перед її громадянами у процесі реалізації соціальних гарантій і зазначені у законодавчих та нормативних актах. Коригування соціальних норм і нормативів здійснюється з урахуванням регіональних особливостей, що сприяє концентрації фінансових ресурсів різних рівнів у місцях накопичення соціальних загроз, забезпечуючи усунення пріоритетних. Такий підхід до проблем забезпечення гідного рівня життя громадян РФ потребує зростання рівня обґрунтованості формування бюджетів на регіональному та державному рівнях, що вирішується шляхом установлення мінімальних соціальних стандартів, в основу яких покладені відповідні соціальні гарантії, законодавчо закріплені Конституцією Російської Федерації [55].

З метою підвищення рівня реалізації соціальних цілей у Республіці Білорусь прийнята Концепція національної безпеки Республіки Білорусь, однією зі складових якої є розділ «Безпека Республіки Білорусь у гуманітарній сфері». Напрями та засоби захисту життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави в цій сфері передбачають створення умов для повноцінного духовного та фізичного розвитку кожного громадянина країни, підтримку духовних і культурних цінностей народу, розвиток інтелектуального потенціалу нації шляхом реалізації державної політики, спрямованої на розвиток особистості та суспільства, підтримку сім'ї, удосконалення системи духовно-морального виховання дітей і молоді, розвиток систем освіти, науки, культури, охорони здоров'я.

Підсумовуючи вищезазначене, слід зауважити, що обрання моделі безпеки держави є невід'ємним елементом системи планування її соціально-економічного розвитку, що повинна передбачати зростання потенціалу соціальної безпеки країни шляхом визначення пріоритетів соціальної політики держави в умовах диференціації економіко-ресурсного потенціалу регіонів.

Систематизація міжнародного досвіду забезпечення соціальної безпеки свідчить про необхідність формування ефективної соціальної політики та визначення напрямів її реформування з урахуванням ризиків і загроз соціальній безпеці. Основні засади державної політики щодо гарантування національної безпеки в усіх сферах життєдіяльності, у тому числі й у соціальній сфері, повинні формуватися з урахуванням аналізу соціально-економічного розвитку та соціальних індикаторів як на рівні держави, так і на рівні кожного регіону.

РОЗДІЛ 2

ОЦІНЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

2.1. Характеристика методик оцінювання соціальної безпеки держави

Характер новітніх трансформаційних процесів в Україні зумовлює потребу їх глибокого наукового осмислення з метою консолідації суспільства у площині реалізації національних інтересів у соціальній сфері. Витоки нових загроз національній безпеці та загострення існуючих вимагають наявності системи оцінювання зовнішніх і внутрішніх ризиків та загроз національній безпеці України у соціальній сфері. Сучасна ситуація в українському суспільстві актуалізує проблему оцінювання національної безпеки, у тому числі й у соціальній сфері, як концептуальну основу соціально-економічного розвитку держави. Економічна безпека держави визначає здатність реалізації національних інтересів, гідні умови життєдіяльності населення, усунення виникаючих загроз. У зв'язку із цим базові положення стратегічного розвитку нашої держави повинні визначатися з урахуванням рівня її економічної безпеки. Зниження рівня життя населення, погіршення психологічних і моральних його характеристик ставлять у ряд найважливіших національних завдань забезпечення соціальної складової безпеки як необхідної умови для прогресивного розвитку сучасного суспільств. Стратегією реформ – 2020 визначено три вектори руху для досягнення європейських стандартів життя в Україні, це – сталий розвиток країни; безпека держави, бізнесу та громадян; відповідальність і соціальна справедливість. Головною передумовою цієї роботи має стати новий суспільний договір між громадянським суспільством, владою та бізнесом, у якому кожна сторона має свою зону відповідальності [63]. Для реалізації визначених завдань украй важливим є оцінювання рівня національної безпеки, в тому числі й у соціальній сфері, з метою адекватного реагування на дестабілізуючі фактори в суспільстві.

В умовах докорінних змін у зовнішньому та внутрішньому безпековому середовищі Україна потребує методичних підходів до оцінювання національної безпеки держави. Безробіття, бідність, соціальна несправедливість породжують протестні настрої в суспільстві й використовуються зовнішніми і внутрішніми силами для соціально-економічної та політичної дестабілізації в Україні. Збройний конфлікт на території нашої держави, ризики подальшого загострення політичної, економічної й інформаційної війни проти України критично загрожують її економічній безпеці, ускладнюють відновлення соціально-економічного зростання. Закон України «Про основи національної безпеки України» трактує національну безпеку як «захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у різних сферах, у тому числі й соціальній» [8]. Важливе місце в процесі ефективного соціально-економічного розвитку країни займає соціальна сфера, оскільки саме в цьому секторі економіки здійснюється виробництво, розподіл і споживання матеріальних і нематеріальних благ, а також відбувається забезпечення розширеного відтворення людського капіталу за участю держави як гаранта економічного забезпечення соціально достатнього рівня життя населення. Основними завданнями забезпечення соціальної безпеки є виявлення й оцінювання ризиків і загроз, пошук резервів підвищення рівня соціальної безпеки та прискорення соціально-економічного розвитку держави, розроблення механізмів, засобів і методів, які запобігають соціальним загрозам [64].

Питанню розроблення теоретичних засад оцінювання економічної безпеки держави та регіону присвячено досить багато українських публікацій, автори яких розкривають загальні принципи оцінювання рівня економічної безпеки держави з визначенням системи показників, інформаційної бази для їх розрахунку, методів формалізації розрахунку, порогових значень показників та методів оцінювання фактичних показників з точки зору їх відповідності пороговим значенням [65].

Питаннями побудови моделей оцінювання, аналізу й прогнозування економічної безпеки на різних рівнях ієрархії та розробленням механізмів їх забезпечення займалися В.М. Геєць, М.О. Кизим, О.І. Черняк, Т.С. Клебанова [66]. Слід віддати належне публікаціям Міністерства економічного розвитку і торгівлі (МЕРТ) України та Держстату України, які започаткували розроблення методичних підходів до інтегрального оцінювання рівня економічної безпеки України та її регіонів, узагальнюючи існуючі підходи [67].

О.М. Палій для управління процесом досягнення соціальної безпеки вважає за необхідне здійснювати оцінювання її кількісних елементів за такими компонентами: макроекономічна група, демографічні показники, охорона здоров'я і безпека, освіта, зайнятість, показники матеріальної забезпеченості населення, рівень та структура особистого споживання, житлові умови населення, показники пенсійного забезпечення населення, показники соціальної напруженості [68].

Теоретико-методичні основи формування та забезпечення соціальної безпеки в Україні досліджували науковці Центру перспективних соціальних досліджень Міністерства соціальної політики України й НАН України, які визначили існуючі проблеми теоретичного аналізу соціальної безпеки.

На основі аналізу та узагальнення теоретичних підходів щодо інтегрального оцінювання рівня економічної безпеки держави Ю.М. Харазішвілі, Є.В. Дронь розробили вдосконалену методологію її оцінювання, яка вирізняється використанням мультиплікативної форми інтегрального індексу; низкою додаткових новітніх індикаторів; одночасним нормуванням індикаторів та їхніх порогових значень за єдиною нормуючою функцією; обґрунтуванням вектора порогових значень та формалізованим визначенням вагових коефіцієнтів, що дає можливість порівнювати в одному масштабі динаміку інтегрального індексу з інтегральними пороговими значеннями, тобто коректно ідентифікувати стан економічної безпеки [69].

В умовах трансформаційних змін в Україні й посилення економічної та політичної нестабільності вкрай важливим є захист національних

інтересів і гарантування в Україні безпеки особи, суспільства і держави від зовнішніх та внутрішніх загроз у всіх сферах життєдіяльності. Вибір конкретних засобів і шляхів забезпечення національної безпеки України в соціальній сфері обумовлюється необхідністю своєчасного вжиття заходів, адекватних характеру й масштабам загроз національним інтересам, серед яких гарантування конституційних прав і свобод людини та громадянина; зміцнення політичної і соціальної стабільності в суспільстві; створення конкурентоспроможної, соціально орієнтованої ринкової економіки та забезпечення постійного зростання рівня життя і добробуту населення.

Незважаючи на позитивні зрушення в соціально-економічному розвитку нашої держави, загрозами національним інтересам і національній безпеці України у соціальній сфері залишаються: невідповідність програм реформування економіки країни і результатів їх здійснення визначеним соціальним пріоритетам; неефективність державної політики щодо підвищення трудових доходів громадян, подолання бідності та збалансування продуктивної зайнятості працездатного населення; криза системи охорони здоров'я і соціального захисту населення та, як наслідок, небезпечне погіршення стану здоров'я населення; поширення наркоманії, алкоголізму, соціальних хвороб; загострення демографічної кризи; зниження можливостей здобуття якісної освіти представниками бідних прошарків суспільства; прояви моральної й духовної деградації суспільства; зростання дитячої та підліткової бездоглядності, безпритульності, бродяжництва. Запобігання й усунення впливу загроз і дестабілізуючих чинників на національні інтереси в соціальній сфері потребують постійного моніторингу впливу на національну безпеку процесів, що відбуваються в усіх сферах; прогнозування, виявлення та оцінювання можливих загроз, дестабілізуючих чинників і конфліктів, причин їх виникнення та наслідків прояву; розроблення науково-методичного забезпечення оцінювання рівня економічної безпеки у соціальній сфері й обґрунтованих пропозицій і рекомендацій щодо прийняття управлінських рішень з метою захисту національних інтересів України (додаток В).

Правомірно зазначити про відсутність визначених на законодавчому рівні методичних підходів до оцінювання рівня національної безпеки у соціальній сфері. Разом із цим Методика розрахунку рівня економічної безпеки України містить рекомендації щодо оцінювання соціальної безпеки як складової економічної.

До 29.10.2013 з метою визначення рівня економічної безпеки України як головної складової національної безпеки держави згідно з наказом Міністерства економіки України від 02.03.2007 використовувалася Методика розрахунку рівня економічної безпеки України, яка визначала перелік основних індикаторів економічної безпеки (в тому числі соціальної безпеки як складової економічної), їхні оптимальні, порогові та граничні значення, а також методи обчислення інтегрального індексу економічної безпеки [9]. Зазначена методика базувалася на комплексному аналізі індикаторів економічної безпеки з виявленням потенційно можливих загроз економічній безпеці України й застосовувалася Міністерством економіки для інтегрального оцінювання рівня економічної безпеки України в цілому по економіці та за окремими сферами діяльності (тобто соціальна безпека аналізувалася як окрема складова, до складу інтегрального індексу якої входили 14 індикаторів (табл. 2.1). Відповідно до зазначеної методики, соціальна безпека – це стан розвитку держави, за якого держава здатна забезпечити гідний і якісний рівень життя населення незалежно від віку, статі, рівня доходів, сприяти розвитку людського капіталу як найважливішої складової економічного потенціалу країни.

Розрахунки інтегрального показника здійснювалися Міністерством економіки України щокварталу на підставі офіційних даних статистичного обліку Державного комітету статистики України, Державної податкової адміністрації України, Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України, Міністерства палива та енергетики України.

Слід відмітити, що під час розрахунку рівня економічної безпеки України, складовою якої є соціальна безпека, значення вагового коефіцієнта узагальненого індикатора соціальної безпеки становило 0,0808. Для порівняння: найбільше значення в енергетичній сфері – 0,1324; найменше у виробничій – 0,0769.

Таблиця 2.1

Індикатори оцінювання стану соціальної складової економічної безпеки України (Методика розрахунку рівня економічної безпеки України від 03.02.2007)

№ з/п	Індикатор, одиниця виміру	Порогові значення
1	Частка населення із сукупними витратами, які нижче 75% медіанного рівня сукупних витрат (рівень бідності), %	не більше 25
2	Частка населення із середніми сукупними витратами на одну особу на місяць, які нижче прожиткового мінімуму, %	не більше 40
3	Відношення середньої зарплати до прожиткового мінімуму, разів	не менше 3
4	Відношення мінімального розміру пенсії до прожиткового мінімуму, разів	не менше 1,5 – 2
5	Відношення індексу номінальних сукупних ресурсів домогосподарств до індексу споживчих цін, разів	не менше 1
6	Відношення сукупних витрат 10% найбільш забезпеченого населення до 10% найменш забезпеченого, разів	не більше 8
7	Частка витрат на харчування (продовольчі товари та харчування поза домом) у загальному обсязі споживчих грошових витрат домогосподарств, %	не більше 50
8	Рівень безробіття (за методологією МОП), %	не більше 10
9	Рівень тривалого безробіття у працездатному віці (відношення чисельності безробітних понад шість місяців до загальної чисельності безробітних), %	не більше 25 – 30
10	Наявність житлового фонду в середньому на особу, м ²	не менше 25
11	Кількість уперше зареєстрованих випадків захворювань на 100 осіб	не більше 60
12	Обсяг видатків зведеного бюджету на охорону здоров'я, відсотків до ВВП	не менше 4
13	Обсяг видатків зведеного бюджету на освіту, відсотків до ВВП	не менше 8,3
14	Охоплення випускників 9-х класів повною середньою освітою, %	не менше 100

Джерело: складено авторами за джерелом [9].

Ваговий коефіцієнт індикатора соціальної безпеки був найнижчим серед усіх десяти сфер економіки після виробничої безпеки, тобто відповідно до зазначеної методики соціальна безпека практично була найменш значимою у складі економічної безпеки України.

Втрата чинності згаданої методики від 29.10.2013 згідно з Положенням про Міністерство економічного розвитку і торгівлі України № 1277 та затвердження нових Методичних рекомендації спричинили певні зміни як у самому підході до оцінювання, так і в складі конкретних індикаторів. Хотілося б звернути увагу, що діючі методичні рекомендації станом на початок 2015 року мали інформаційний, рекомендаційний, роз'яснювальний характер, але не були обов'язковими для використання [22]. Ці Методичні рекомендації базуються на комплексному аналізі індикаторів економічної безпеки з виявленням потенційно можливих загроз економічній безпеці в Україні й застосовуються Мінекономрозвитку для інтегрального оцінювання рівня економічної безпеки України в цілому по економіці та за окремими сферами діяльності. Інші органи виконавчої влади, наукові інститути й інші установи в межах своїх повноважень можуть використовувати ці Методичні рекомендації та визначати рівень складових економічної безпеки для прийняття управлінських рішень щодо аналізу, запобігання й попередження реальних і потенційних загроз національним інтересам у відповідній сфері. Розрахунки здійснюються Мінекономрозвитку двічі на рік на підставі офіційних даних статистичного обліку Держстату, Нацкомфінпослуг, Міндоходів, Міненерговугілля, Мінфіну і Національного банку та експертних оцінок, у тому числі рейтингових звітів міжнародних неурядових організацій.

Як зазначено в Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України від 29.10.2013, формування переліку індикаторів здійснюється на основі відбору показників, які найбільш повно характеризують кожний із субіндексів, з урахуванням попередньо накопиченого досвіду оцінювання, напрацювань українських та міжнародних учених у сфері економічної безпеки, показників економічної безпеки, визначених профільними міжнародними організаціями, нормативними документами ЄС тощо, цільових орієнтирів, установлених у національних програмах розвитку.

Інтегральний індекс економічної безпеки складається з дев'яти середньозважених субіндексів (складових економічної безпеки):

виробнича безпека; демографічна безпека; енергетична безпека; зовнішньоекономічна безпека; інвестиційно-інноваційна безпека; макроекономічна безпека; продовольча безпека; соціальна безпека; фінансова безпека.

Визначення інтегральної оцінки економічної безпеки здійснюється в такому порядку:

- формування множини (переліку) індикаторів;
- визначення характеристичних значень індикаторів;
- нормування індикаторів;
- визначення вагових коефіцієнтів;
- розрахунок інтегральних індексів за окремими сферами економіки та інтегрального індексу економічної безпеки в цілому.

Індикатори стану економічної безпеки України, їх характеристичні значення розроблено з метою оцінювання стану економічної безпеки України за кожною складовою економічної безпеки. Відбір множини індикаторів здійснювався з урахуванням світового досвіду та напрацювань українських учених.

Періодичність перегляду системи індикаторів та їх характеристичних значень у зв'язку зі змінами в національній і світовій економіці здійснюється у разі необхідності, але не рідше ніж один раз на два роки. Саме це положення дає можливість урахування впливу новітніх загроз на соціальну безпеку разом зі стандартами світового досвіду щодо соціального захисту населення України.

Відповідно до Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України від 29.10.2013, присвоєння характеристичних значень для кожного індикатора здійснюється таким чином:

$$u_0 = x_0; \quad u_{\text{крит}} = x_{\text{крит}}; \quad u_{\text{небез}} = x_{\text{небезп}}; \quad u_{\text{нездв}} = x_{\text{нездв}}; \quad u_{\text{здв}} = x_{\text{здв}}; \quad u_{\text{опт}} = x_{\text{опт}}, \quad (2.1)$$

де x – величина (статистичні дані) індикатора;

u – характеристичне значення індикатора.

Відповідно до зазначеного:

x_0 – величина індикатора, яка характеризується як мінімальний або абсолютно небезпечний рівень економічної безпеки та за якої рівень економічної безпеки дорівнює 0;

$x_{\text{крит}}$ – величина індикатора, котра характеризується як критичний рівень економічної безпеки й за котрої рівень економічної безпеки дорівнює 0,2, або 20%, оптимального значення;

$x_{\text{небезп}}$ – величина індикатора, яка характеризується як небезпечний рівень економічної безпеки та за якої рівень економічної безпеки дорівнює 0,4, або 40%, оптимального значення;

$x_{\text{нездв}}$ – величина індикатора, яка характеризується як незадовільний рівень економічної безпеки й за котрої рівень економічної безпеки дорівнює 0,6, або 60%, оптимального значення;

$x_{\text{здв}}$ – величина індикатора, котра характеризується як задовільний рівень економічної безпеки й за якої рівень економічної безпеки дорівнює 0,8, або 80%, оптимального значення;

$x_{\text{опт}}$ – величина індикатора, котра характеризується як оптимальний рівень економічної безпеки й за котрої рівень економічної безпеки дорівнює 1, тобто оптимальному значенню.

Нормування індикаторів відповідно до зазначених Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України здійснюється за допомогою лінійної функції таким чином, щоб характеристичні значення індикаторів потрапляли в зіставні за величиною інтервали. Перехід від абсолютних до нормованих значень індикаторів дозволяє вимірювати індикатори за шкалою від 0 до 1 або у відсотках: 0 відповідає 0%, 1 – 100%. Таким чином, отримане нормоване значення індикатора характеризує своєю величиною ступінь наближення до оптимального значення 1

Провівши аналіз двох методик, можна виділити основні відмінності як у складі індикаторів, так і в розрахунку інтегрального показника соціальної безпеки (рис. 2.1) [70].

Методика розрахунку рівня економічної безпеки України від 02.03.2007	Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України від 29.10.2013
1. Частка населення із сукупними витратами, які нижче 75% медіанного рівня сукупних витрат (рівень бідності)	1. Частка населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць, нижчими 75 відсотків медіанного рівня загальних доходів, %
2. Частка населення із середніми сукупними витратами на одну особу на місяць, які нижче прожиткового мінімуму	2. Відношення середньомісячної номінальної заробітної плати до прожиткового мінімуму на одну працездатну особу
3. Відношення середньої зарплати до прожиткового мінімуму	3. Відношення середнього розміру пенсії за віком до прожиткового мінімуму осіб, які втратили працездатність, разів
4. Відношення мінімального розміру пенсії до прожиткового мінімуму	4. Сума несплаченої заробітної плати станом на 1 січня (1 липня) до фонду оплати праці за грудень (червень) звітного року, %
5. Відношення індексу номінальних сукупних ресурсів домогосподарств до індексу споживчих цін	5. Частка витрат на продовольчі товари в споживчих грошових витратах домогосподарств, %
6. Обсяг видатків зведеного бюджету на охорону здоров'я, відсотків до ВВП	6. Обсяг видатків зведеного бюджету на охорону здоров'я, відсотків ВВП
7. Частка витрат на харчування (продовольчі товари та харчування поза домом) у загальному обсязі споживчих грошових витрат домогосподарств	7. Обсяг видатків зведеного бюджету на освіту, відсотків ВВП
8. Обсяг видатків зведеного бюджету на освіту, відсотків до ВВП	8. Чисельність ВІЛ-інфікованих осіб з діагнозом, що встановлений уперше в житті, осіб на 100 тис. осіб населення
9. Рівень тривалого безробіття у працездатному віці (відношення чисельності безробітних понад 6 місяців до загальної чисельності безробітних), %	9. Чисельність хворих на активний туберкульоз із діагнозом, що встановлений уперше в житті, осіб на 100 тис. осіб населення
10. Наявність житлового фонду в середньому на одну особу, м ²	10. Загальна чисельність учнів денних загальноосвітніх навчальних закладів, відсотків до загальної чисельності постійного населення у віці 6 – 17 років
11. Кількість уперше зареєстрованих випадків захворювань на 100 осіб	11. Співвідношення загальних доходів 10% найбільш та найменш забезпеченого населення (децильний коефіцієнт фондів)
12. Відношення сукупних витрат 10% найбільш забезпеченого населення до 10% найменш забезпеченого	12. Рівень злочинності (кількість злочинів на 100 тис. осіб населення)
13. Охоплення випускників 9-х класів повною середньою освітою, %	13. Рівень зайнятості населення у віці 15 – 70 років, відсотків населення
14. Рівень безробіття (за методологією МОП)	14. Відношення середньомісячної заробітної плати, нарахованої в середньому за годину, у країнах ЄС-27 та в Україні
	15. Відношення середньої вартості 1 м ² загальної площі житла до середньомісячної заробітної плати, разів

Рис. 2.1. Аналіз методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня соціальної складової економічної безпеки України

Як зазначено в Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України від 29.10.2013, формування переліку індикаторів здійснюється на основі відбору показників, які найбільш повно характеризують кожний із субіндексів, з урахуванням попередньо накопиченого досвіду оцінювання, напрацювань українських та міжнародних учених у сфері економічної безпеки, показників економічної безпеки, визначених профільними міжнародними організаціями, нормативними документами ЄС тощо, цільових орієнтирів, установлених у національних програмах розвитку. Разом із цим, на жаль, як попередня, так і нова редакція Методичних рекомендацій містять низку питань, які ускладнюють або звужують можливість її використання. У першу чергу це стосується складу індикаторів (неповне врахування тіньових аспектів економічного розвитку та неврахування таких важливих індикаторів, як рівень тіньової зайнятості, рівень тіньової заробітної плати). У методиці 2013 року для оцінювання соціальної безпеки введено нові індикатори: відношення середньомісячної заробітної плати, нарахованої в середньому за годину, у країнах ЄС-27 та в Україні, «загальна чисельність учнів денних загальноосвітніх навчальних закладів, відсотків до загальної чисельності постійного населення у віці 6 – 17 років», а також замінено показник «кількість уперше зареєстрованих випадків захворювань на 100 осіб» на «чисельність ВІЛ-інфікованих осіб з діагнозом, що встановлений уперше в житті, осіб на 100 тис. осіб населення» та «чисельність хворих на активний туберкульоз із діагнозом, що встановлений уперше в житті, осіб на 100 тис. осіб населення».

На нашу думку, необґрунтованою є заміна індикатора «наявність житлового фонду в середньому на одну особу, м²» індикатором «відношення середньої вартості 1 м² загальної площі житла до середньомісячної заробітної плати» у Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України від 29.10.2013, оскільки перший показник характеризує забезпеченість населення України житловою площею. Так, на кінець 2014 на квартирному обліку в Україні перебувало 657,2 тис. сімей та однаків, із них мешканці гуртожитків становили 107,4 тис. (16,3%), молоді сім'ї – 68,1 тис. (10,4%).

Із загальної кількості сімей та однаків, що перебували на квартирному обліку, 59,6% перебувають у загальній черзі, 28,8% користуються правом першочергового одержання житла й 11,6% користуються правом позачергового одержання житла, що свідчить про існуючий попит на житло [71]. У 2014 р. одержали житло та поліпшили свої житлові умови 3,0 тис. сімей та однаків, з них 23,3% скористалися правом позачергового одержання житла, 28,4% – правом першочергового одержання житла, 48,3% отримали житло, перебуваючи у загальній черзі. У цей час за 2014 р. в Україні прийнято в експлуатацію 9741,3 тис. м² загальної площі житла, загальна площа якого порівняно з 2013 р. зменшилась на 2,1%. Ураховуючи існуючий попит на житло в Україні й кількість сімей та однаків, котрі одержують житло протягом року, правомірно зробити висновок, що забезпечення громадян житлом, утримання та підвищення благоустрою житлового фонду залишається однією з найгостріших соціально-економічних проблем у сучасних умовах [72].

Щодо індикатора «відношення середньої вартості 1 м² загальної площі житла до середньомісячної заробітної плати» цілком зрозумілими є складнощі щодо його визначення й об'єктивності розрахунків. Насамперед це пов'язано з вартістю житла, яка має великий діапазон розбіжностей відповідно до класифікації за рівнем комфорту та соціальною спрямованістю згідно з ДБН В 2.2.-15-2005 [73 – 74]. У свою чергу недосконалість фінансово-кредитної системи, зменшення питомої ваги середнього класу, інфляційні процеси унеможливають або значно ускладнюють підвищення якості життя населення України, що проявляється і в можливості придбання житла.

Економічний спад, недосконале податкове законодавство, надмірний податковий тиск на виробництво призводять до існування тіньової зайнятості, яка створює загрози не лише для економічної безпеки, але і її соціальної складової, оскільки зумовлює незахищеність працюючих громадян, ненадходження податка з доходів фізичних осіб до місцевих бюджетів, недоотримання єдиного соціального внеску на покриття матеріального забезпечення у разі втрати працездатності.

Таким чином, вибір індикаторів для оцінювання соціальної складової національної безпеки є необхідним кроком на шляху утвердження цілеспрямованої державної політики національної безпеки, сутністю якої є створення надійної системи гарантій згідно з Конституцією України.

Зазначимо, що у діючій методиці значення вагового коефіцієнта узагальненого індикатора соціальної безпеки збільшилося і складає 0,1013, поступаючись індикаторам фінансової безпеки – 0,1294, макроекономічної безпеки – 0,1224, інвестиційно-інноваційної безпеки – 0,1089, зовнішньоекономічної безпеки – 0,1095, енергетичної безпеки – 0,1148 та виробничої безпеки – 0,1218.

В умовах системної трансформації й розвитку заслуговує на увагу вдосконалена методологія інтегрального оцінювання рівня економічної безпеки держави, висвітлена в аналітичній доповіді «Прогнозування індикаторів, порогових значень та рівня економічної безпеки України у середньостроковій перспективі» Ю.М. Харазішвілі, Є.В. Дронь, яка дозволяє оцінити рівень економічної безпеки України як кінцевий результат соціально-економічного розвитку та соціальну складову економічної безпеки держави. За авторською методикою, соціальна безпека характеризується такими індикаторами: рівень використання праці (відношення оптимального попиту на працю до її пропозиції); рівень оплати праці у випуску; рівень тіньової заробітної плати до офіційної; рівень тіньової зайнятості до загальної зайнятості; рівень видатків на освіту до ВВП, %; рівень видатків на охорону здоров'я до ВВП, %; відношення середньої заробітної плати до прожиткового мінімуму ; питома вага заробітної плати у структурі доходів населення, %; рівень пенсійних видатків до ВВП, %; рівень дефіциту пенсійного фонду до ВВП, %.

Таким чином, в умовах трансформаційних перетворень особливого значення набуває питання визначення методичних засад оцінювання національної безпеки у соціальній сфері; переліку індикаторів, які найбільш повно характеризують гідні умови життєдіяльності населення; побудова моделі оцінювання, що в сукупності сприятиме визначенню заходів щодо забезпечення соціальної складової економічної безпеки

держави. Поряд із важливістю вибору індикаторів для оцінювання національної безпеки у соціальній сфері вагому роль відіграє розрахунок критичних значень загроз, які дозволять ужити заходів щодо запобігання небезпеці суспільства в цілому та забезпечити високий рівень і якість життя.

Таким чином, характеристика й аналіз методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України дозволяє зробити висновок стосовно актуальності обґрунтування вибору соціально-економічних показників та індикаторів оцінювання соціальної безпеки України, головним критерієм вибору яких повинно стати підвищення рівня і якості життя населення та його задоволення життям.

2.2. Індикатори соціальної безпеки в Україні

Стан сучасного розвитку економіки нашої держави потребує врахування соціально орієнтованих його напрямів, які є регуляторами соціальної безпеки. У зв'язку із цим украї важливе завдання полягає у виявленні ризиків соціальній безпеці. Вітчизняний та зарубіжний досвід вибору показників оцінювання соціальної безпеки не завжди свідчить про відповідність їх вживаним заходам щодо ефективності соціальної політики. Це припущення зумовлено різними цілями, оскільки показники ефективності соціальної політики характеризують результати її здійснення, досягнення поставлених цілей. У зв'язку із цим, з метою попередження впливу соціальних загроз і мінімізації їх наслідків потрібно регулярно здійснювати моніторинг індикаторів, що характеризують стан соціальної безпеки.

У Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України від 29.10.2013 серед індикаторів оцінювання соціальної безпеки розрізняють стимулятори та дестимулятори. Під показниками-стимуляторами необхідно розуміти ті показники, що здійснюють стимулюючий (позитивний) вплив на коефіцієнт соціальної безпеки, тобто сприяють підвищенню рівня безпеки. Показники-дестимулятори ж

сприяють зниженню рівня соціальної безпеки і визначають низькі коефіцієнти безпеки (рис. 2.2).

Реагування на виклики, від яких залежить загальний суспільний прогрес та загальнолюдська безпека, потребує виокремлення і постійного моніторингу індикаторів соціальної безпеки (додатки Д – И).

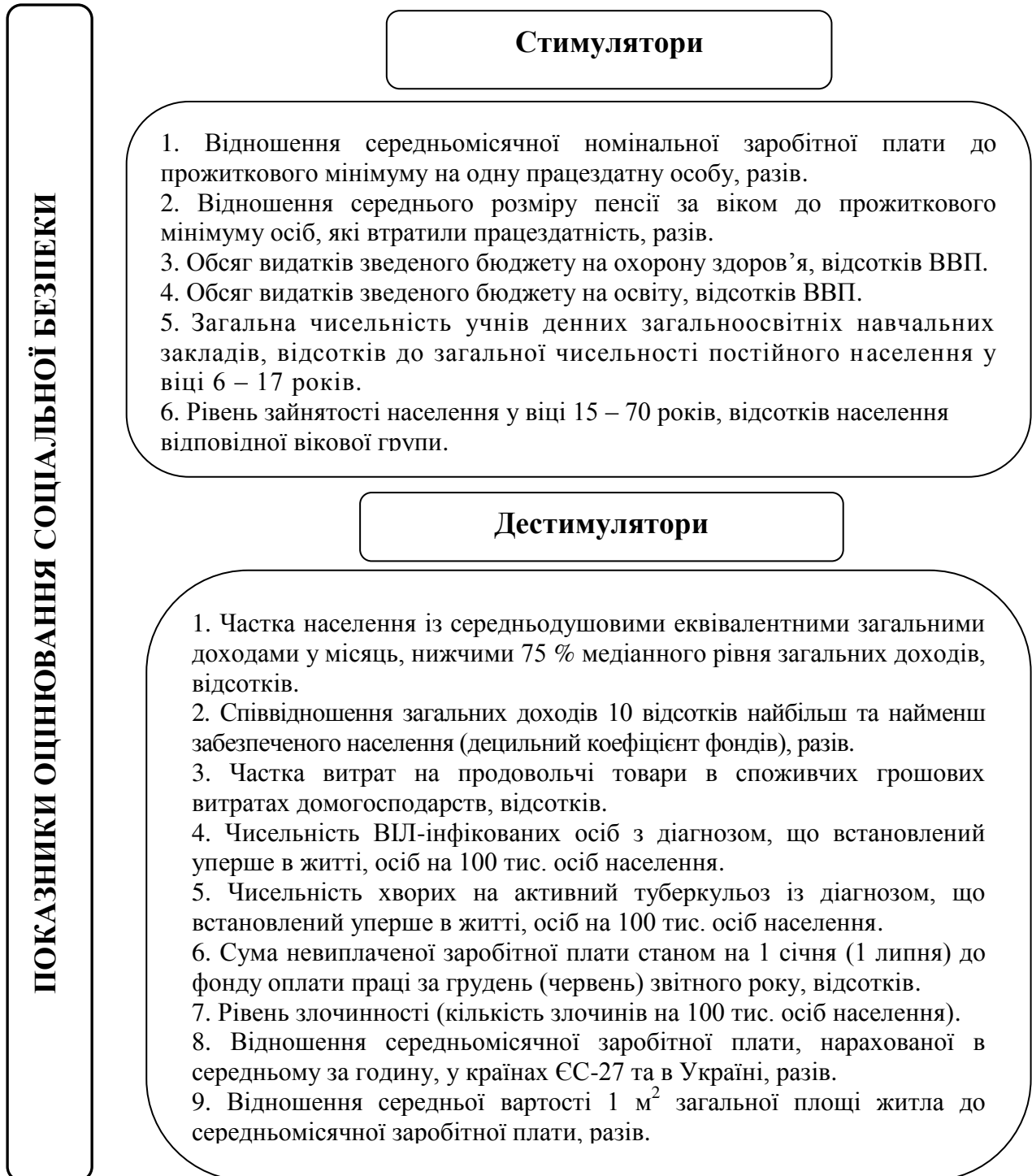

Рис. 2.2. Індикатори оцінювання стану соціальної безпеки держави

Важливе місце у забезпеченні соціальної безпеки населення відіграє життєвий рівень. Індикатором оцінювання життєвого рівня населення є «частка населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць, нижчими 75% медіанного рівня загальних доходів,%» (табл. 2.2). Медіанний рівень доходів у розрахунку на одну умовну особу – це рівень доходів, який знаходиться в середині варіаційного ряду населення, ранжованого за зростанням середньодушових еквівалентних показників доходів. Чисельність домогосподарств (населення) з рівнем середньодушових еквівалентних доходів на місяць нижче прожиткового мінімуму визначається на підставі даних розподілу домогосподарств (населення) за рівнем середньодушових еквівалентних доходів і є підсумком числа домогосподарств (осіб), рівень доходів яких нижчий ніж величина прожиткового мінімуму, діючого в державі на момент аналізу [74]. Прожитковий мінімум – це вартісна величина достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я набору продуктів харчування, а також мінімального набору непродовольчих товарів та мінімального набору послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості (Закон України «Про прожитковий мінімум» від 15 липня 1999 р. № 966 – XIV) [75].

Таблиця 2.2

Частка населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць, нижчими 75% медіанного рівня загальних доходів, %, за 2010 – 2014 роки

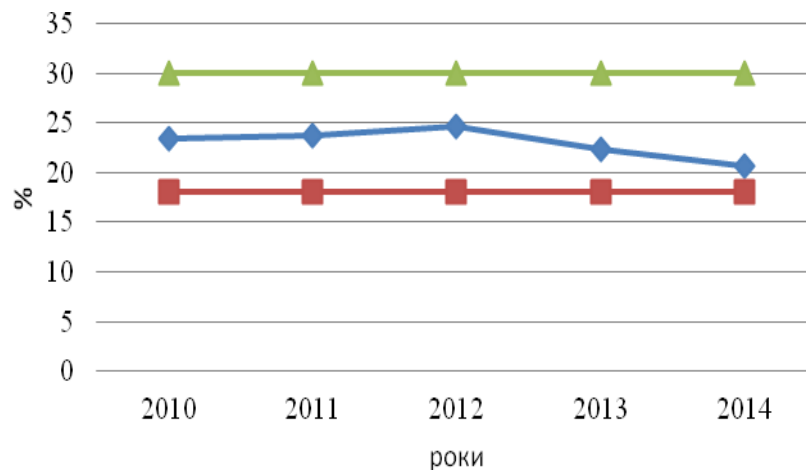
Індикатор	Роки				
	2010	2011	2012	2013	2014
Частка населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць, нижчими 75% медіанного рівня загальних доходів, %	23,5	23,7	24,6	22,4	20,6

Джерело: складено авторами за джерелами [60, 79].

Згідно із Законом України «Про Державний бюджет України на 2015 рік», прожитковий мінімум з 1 січня 2015 року становив 1176 грн на одну особу на місяць [76]. Цей показник є дестимулятором і у 2014 році

знаходився на рівні задовільного значення ($X_{здв} = 20$). Тенденція до зниження його протягом 2012 – 2014 років свідчить про зменшення доходів населення України.

Проаналізувавши значення індикатора, можна побачити, що найбільший показник частки населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць, нижчими 75% медіанного рівня загальних доходів, був у 2012 році і складав 24,6%, що є негативним, адже критичне значення цього показника – 30%. Проте з кожним роком він зменшувався та до 2014 року майже прирівнявся до оптимального значення і складав 20,6% (рис. 2.3).

Частка населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць, нижчими 75% медіанного рівня загальних доходів, %
Оптимальний рівень

Критичний рівень

Рис. 2.3. Динаміка частки населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць, нижчими 75% медіанного рівня загальних доходів, %, за 2010 – 2014 роки

Одним із важливих індикаторів є «відношення середньомісячної номінальної заробітної плати до прожиткового мінімуму на одну працездатну особу, разів». Відповідно до положень Закону України «Про оплату праці», заробітна плата – це винагорода, обчислена, як правило, у грошовому вираженні, яку за трудовим договором власник або вповноважений ним орган виплачує працівникові за виконану ним роботу

[77, 78]. Номінальна заробітна плата – нарахування працівникам у грошовій та натуральній формі за відпрацьований час або виконану роботу: тарифні ставки (посадові оклади), премії, доплати, надбавки, а також інші види оплати за невідпрацьований час. Вона включає обов'язкові відрахування із заробітної плати працівників: податок на доходи фізичних осіб, єдиний соціальний внесок.

До номінальної заробітної плати не відносять: грошове забезпечення кадрових військовослужбовців та осіб рядового й начальницького складу; виплати, що здійснені за рахунок коштів фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності; оплату перших п'яти днів тимчасової непрацездатності за рахунок коштів роботодавця; суми єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, що сплачуються роботодавцем [60; 79, с. 338].

Розраховується цей індикатор як відношення середньомісячної номінальної заробітної плати за відповідний період (гривень) до середньозваженого прожиткового мінімуму на одну працездатну особу в розрахунку на місяць за відповідний період (гривень) (табл. 2.3) [60, 67, 76, 79]. Прожитковий мінімум є державним нормативом, що використовується при загальному оцінюванні рівня життя населення в Україні.

Таблиця 2.3

Відношення середньомісячної номінальної заробітної плати до прожиткового мінімуму на одну працездатну особу за 2010 – 2014 роки

Індикатор	Роки				
	2010	2011	2012	2013	2014
Середньомісячна номінальна заробітна плата, грн	2239	2633	3026	3265	3480
Середньозважений прожитковий мінімум на одну працездатну особу, грн	875	953	1095	1176	1176
Відношення середньомісячної номінальної заробітної плати до прожиткового мінімуму на одну працездатну особу, разів	2,5	2,7	2,8	2,8	3,0

Джерело: складено авторами за джерелами [60, 77, 79].

Починаючи із 2010 року відбувається зростання показника «відношення середньомісячної номінальної заробітної плати до

прожиткового мінімуму на одну працездатну особу», значення якого у 2014 році досягає оптимального (рис. 2.4).

Рис. 2.4. Динаміка зміни відношення середньомісячної номінальної заробітної плати до прожиткового мінімуму на одну працездатну особу за 2010 – 2014 роки

Такі зміни відбулися за рахунок підвищення як середньомісячної номінальної заробітної плати, так і прожиткового мінімуму. Що стосується 2015 року, то середньомісячна номінальна заробітна плата за другий квартал складала 4062 грн, а прожитковий мінімум установлений у розмірі 1378 грн, виходячи із цих даних індикатор «відношення середньомісячної номінальної заробітної плати до прожиткового мінімуму на одну працездатну особу» дорівнює 2,5. Це менше значення, ніж за аналогічний період 2014 року.

За допомогою індикатора «відношення середнього розміру пенсії за віком до прожиткового мінімуму осіб, які втратили працездатність» оцінюється рівень життя пенсіонерів. Він розраховується як відношення середнього розміру пенсії за віком, гривень до прожиткового мінімуму для осіб, котрі втратили працездатність. До осіб, які втратили працездатність, відносять осіб, котрі досягли встановленого законом пенсійного віку, осіб, які досягли пенсійного віку, що дає право на призначення пенсії на пільгових умовах, та непрацюючих осіб, визнаних інвалідами в установленому порядку (таб. 2.4).

Таблиця 2.4

Відношення середнього розміру пенсії за віком до прожиткового мінімуму осіб, які втратили працездатність, разів, за 2010 – 2014 роки

Індикатор	Роки				
	2010	2011	2012	2013	2014
Середній розмір пенсій за віком, грн	1032,6	1151,9	1253,3	1470,7	1526,1
Прожитковий мінімум для осіб, які втратили працездатність, грн	734	800	884	949	949
Відношення середнього розміру пенсії за віком до прожиткового мінімуму осіб, які втратили працездатність, разів	1,4	1,4	1,4	1,6	1,6

Джерело: складено авторами за джерелами [60, 77, 79].

Зростання значення індикатора пов'язане зі збільшенням розміру пенсії за віком. У 2012 році, коли цей індикатор останній раз приймав найменше значення, середній розмір пенсії становив 1253,3 грн, а на кінець 2014 року показник зріс і склав 1526,1 грн. (рис. 2.5).

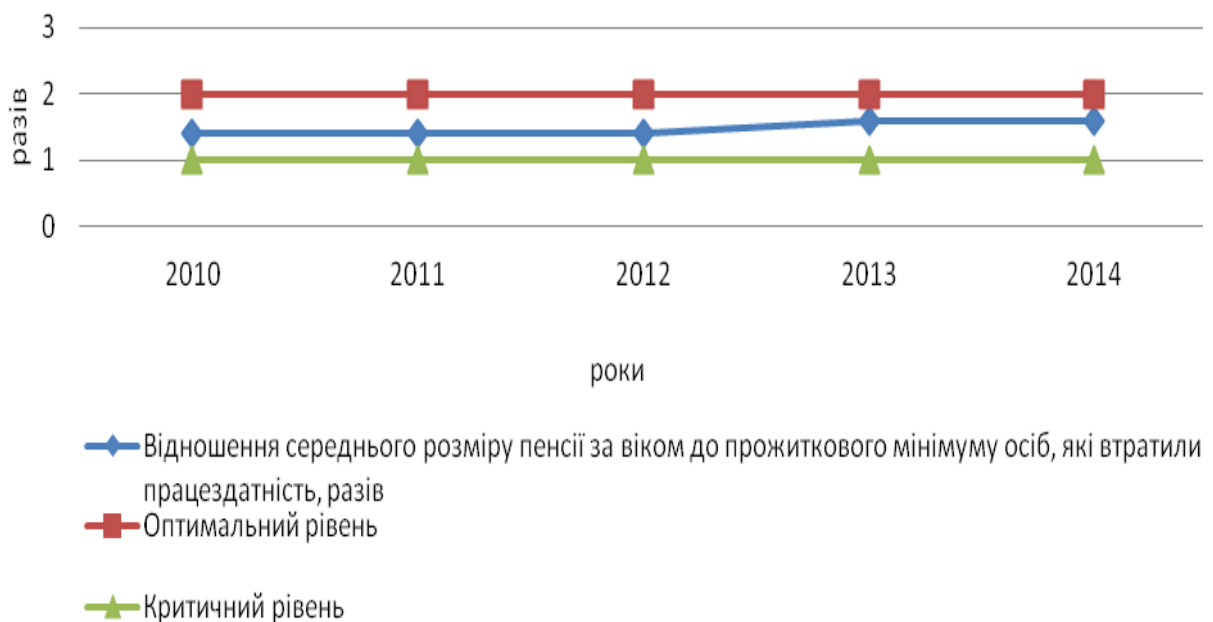

Рис. 2.5. Динаміка індикатора «відношення середнього розміру пенсії за віком до прожиткового мінімуму осіб, які втратили працездатність» за 2010 – 2014 роки

Відбулося підвищення і прожиткового мінімуму (рис. 2.5). На період другого кварталу 2015 року такий індикатор зменшився і склав 1,5,

прожитковий мінімум зріс до 1074 грн, а розмір пенсій становив 1581,5 грн [96 – 98].

Індикатор «співвідношення загальних доходів 10 відсотків найбільш та найменш забезпеченого населення, разів», децильний коефіцієнт фондів, показує, у скільки разів мінімальний дохід 10 відсотків найбільш забезпечених верств населення перевищує максимальний дохід 10 відсотків найменш забезпечених. Цей індикатор наведений у статистичному збірнику «Витрати і ресурси домогосподарств України (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України)» (табл. 2.5, рис. 2.6) [77, 79, 80].

Таблиця 2.5

Співвідношення загальних доходів 10 відсотків найбільш та найменш забезпеченого населення (децильний коефіцієнт фондів), разів, за 2010 – 2014 роки

Індикатор	Роки				
	2010	2011	2012	2013	2014
Співвідношення загальних доходів 10% найбільш та найменш забезпеченого населення (децильний коефіцієнт фондів), разів	5,2	4,9	4,6	4,9	4,5

Джерело: складено авторами за джерелами [77, 79, 80].

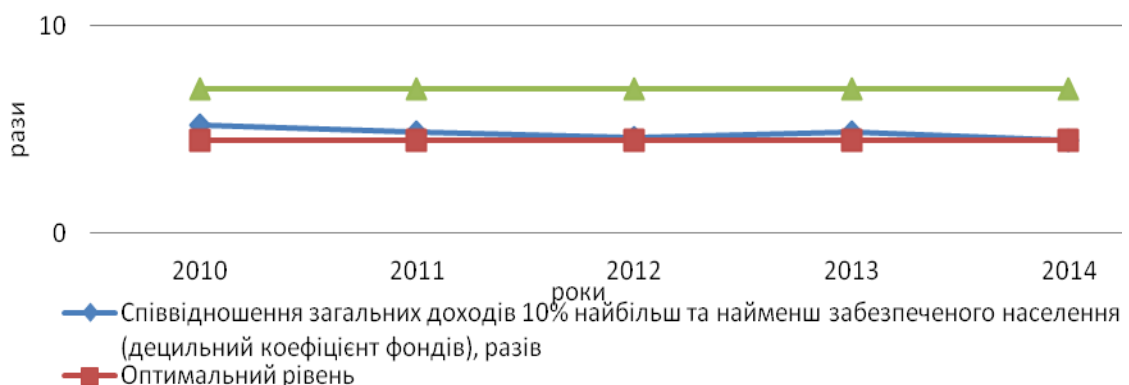

Рис. 2.6. Динаміка зміни індикатора співвідношення загальних доходів 10 відсотків найбільш та найменш забезпеченого населення (децильний коефіцієнт фондів) за 2010 – 2014 роки

Важливим індикатором оцінювання соціальної безпеки в Україні є «частка витрат на продовольчі товари в споживчих грошових витратах домогосподарств, відсотків» (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Частка витрат на продовольчі товари в споживчих грошових витратах домогосподарств за 2010 – 2014 роки

Індикатор	Роки				
	2010	2011	2012	2013	2014
Частка витрат на продовольчі товари в споживчих грошових витратах домогосподарств, відсотків	57,9	57,6	56,4	56,5	57,0

Джерело: складено авторами за джерелом [80].

У свою чергу грошові витрати домогосподарств включають: витрати на купівлю продуктів харчування, алкогольних та тютюнових виробів, непродовольчих товарів, на оплату послуг, витрати, пов'язані з веденням особистого підсобного господарства, грошову допомогу родичам та іншим особам, на будівництво, капітальний ремонт житла та господарських будівель, на купівлю великої рогатої худоби, на придбання акцій, сертифікатів, валюти, приріст вкладів до банківських установ (додатки Д – Е). Динаміку зміни індикатора наведено на рис. 2.7.

Рис. 2.7. Динаміка зміни частки витрат на продовольчі товари в споживчих грошових витратах домогосподарств за 2010 – 2014 роки

49-ю статтею Конституції України встановлено право кожного громадянина на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. У зв'язку з тим, що в державних і комунальних установах охорони здоров'я медична допомога надається безкоштовно, важливим для оцінювання соціальної безпеки є аналіз фінансового забезпечення такого права. Індикатор «обсяг видатків зведеного бюджету на охорону здоров'я, відсотків ВВП» розраховується як відношення видатків зведеного бюджету на охорону здоров'я (мільйонів гривень) до ВВП (мільйонів гривень), помножене на 100% (табл. 2.7). Валовий внутрішній продукт (ВВП) України – вартість кінцевої продукції (товарів і послуг), виробленої резидентами України за певний період часу. ВВП є одним із найважливіших показників розвитку економіки, який характеризує кінцевий результат виробничої діяльності економічних одиниць-резидентів у сфері матеріального і нематеріального виробництва. Видатки бюджету – це кошти, спрямовані на здійснення програм та заходів, передбачених відповідним бюджетом. До видатків бюджету не належать: сплата боргу; надання кредитів з бюджету; розміщення бюджетних коштів на депозитах; придбання цінних паперів; повернення надміру сплачених до бюджету сум податків і зборів (обов'язкових платежів) та інших доходів бюджету, проведення їх бюджетного відшкодування [81].

Таблиця 2.7

Обсяг видатків зведеного бюджету на охорону здоров'я, відсотків ВВП, за 2010 – 2014 років

Індикатор	Роки				
	2010	2011	2012	2013	2014
Видатки зведеного бюджету на охорону здоров'я, млн. грн	44745,4	48961,6	58453,9	61568,8	57150,1
ВВП, млн. грн	1082569	1316600	1408889	1454931	1566728
Обсяг видатків зведеного бюджету на охорону здоров'я, відсотків ВВП	4,1	3,8	4,1	4,2	3,6

Джерело: складено авторами за джерелом [81].

Індикатор обсягу видатків зведеного бюджету на охорону здоров'я, відсотків ВВП, більше схиляється до критичного значення, особливо це проявляється у 2014 році та спричинено тим, що внаслідок воєнної

ситуації в Україні більшість видатків спрямовані на оборону. У 2015 році видатки на охорону здоров'я зросли і склали 60829,6 млн грн, але цього все одно недостатньо для забезпечення хворих усіма потрібними препаратами.

Рис. 2.8. Динаміка зміни індикатора обсягу видатків зведеного бюджету на охорону здоров'я, відсотків ВВП

Згідно з дослідженнями CASE, за рівнем державних видатків на освіту до ВВП Україна займає одне з перших місць у Європі (7,4%, вища освіта – 2,3%), поступаючи лише Данії (8,8%, вища освіта – 2,41 %) [82]. Обсяг видатків зведеного бюджету на освіту, відсотків ВВП, розраховується як відношення видатків зведеного бюджету на освіту, млн грн / ВВП, млн грн, помножене на 100 (табл. 2.8). Динаміку зміни індикатора наведено на рис. 2.9.

Таблиця 2.8

**Обсяг видатків зведеного бюджету на освіту, відсотків ВВП,
за 2010 – 2014 роки**

Індикатор	Роки				
	2010	2011	2012	2013	2014
Видатки зведеного бюджету на охорону здоров'я, млн грн	79826,0	86253,6	101560,9	105538,7	100109,5
ВВП, млн грн	1082569	1316600	1408889	1454931	1566728
Обсяг видатків зведеного бюджету на охорону здоров'я, відсотків ВВП	7,4	6,6	7,2	7,3	6,4

Джерело: складено авторами за джерелом [81].

Рис. 2.9. Динаміка індикатора «обсягу видатків зведеного бюджету на охорону здоров'я, відсотків ВВП»

Індикатор обсягу видатків зведеного бюджету на освіту, відсотків ВВП, має оптимальне значення. Зменшення значення показника у 2014 році спричинено тим, що внаслідок воєнної ситуації в Україні більшість видатків державного бюджету спрямовані на оборону. У 2015 році видатки на освіту склали 104845,1 млн грн.

В Україні протягом останнього десятиріччя спостерігається тенденція до погіршення загального стану здоров'я населення. Це зумовлено недостатньою кількістю фінансових коштів і неякісним медичним обслуговуванням. У зв'язку із цим збереження та поліпшення здоров'я людей, забезпечення населення необхідною медичною допомогою є на сьогодні досить актуальними [84 – 86].

У 2013 році Україна посіла 25-те місце серед країн Європи за кількістю ВІЛ-позитивних осіб. За оціночними даними, у 2013 році в країні мешкало 210,7 тис. дорослих ВІЛ-інфікованих. Показник поширеності ВІЛ у дорослого населення становить 0,83% та залишається одним з найвищих серед країн Західної Європи [87]. У 2013 р. померло 6 374 ВІЛ-інфіковані особи, у тому числі 69 дітей віком 0 – 14 років включно, показник смертності становив 14,0 на тисячу населення [88, с. 35].

Дослідження стану захворюваності населення України висвітлює проблеми, що сьогодні існують у сфері охорони здоров'я, та потребує

окремого аналізу динаміки індикатора «чисельність ВІЛ-інфікованих осіб з діагнозом, що встановлений уперше в житті, осіб на 100 тис. осіб населення» (табл. 2.9).

Таблиця 2.9

Чисельність ВІЛ-інфікованих осіб з діагнозом, що встановлений уперше в житті, осіб на 100 тис. осіб населення, за 2010 – 2014 роки

Індикатор	Роки				
	2010	2011	2012	2013	2014
Чисельність ВІЛ-інфікованих осіб з діагнозом, що встановлений уперше в житті, осіб на 100 тис. осіб населення	44,9	46,6	45,8	47,8	46,7

Джерело: складено авторами за джерелами [60, 89].

Динаміка досліджуваного показника показує, що він знаходиться за межею критичного рівня, що є негативним (рис. 2.10).

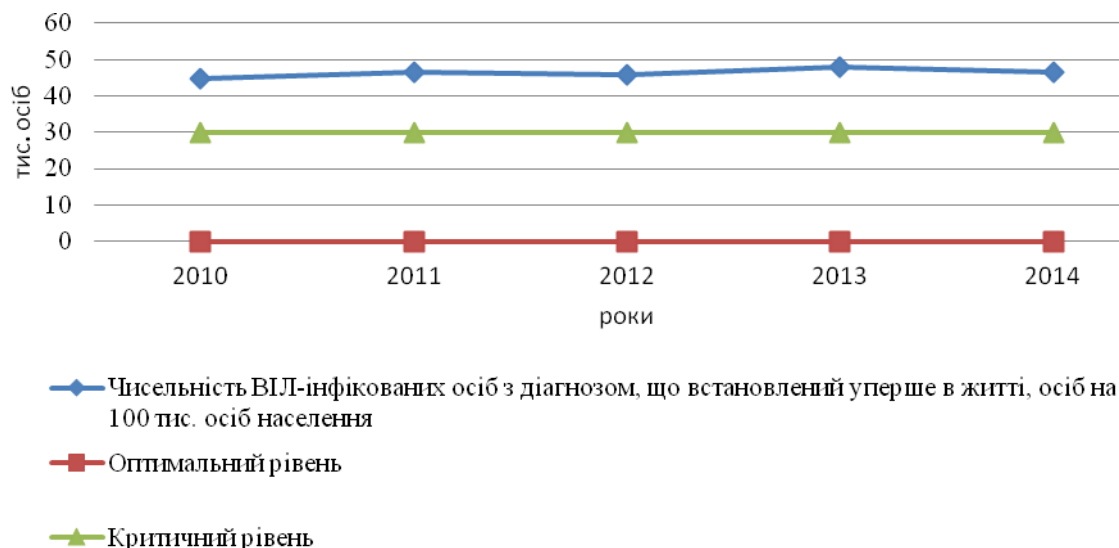

Рис. 2.10. Динаміка зміни індикатора чисельності ВІЛ-інфікованих осіб з діагнозом, що встановлений уперше в житті, осіб на 100 тис. осіб населення, за 2010 – 2014 роки

Лікування захворювання ВІЛ-інфікованих осіб потребує значних витрат. У держбюджеті на 2016 рік закладено лише 30% суми, потрібної для лікування всіх хворих, що визначає необхідність здійснення реформи медичної системи.

Особливою загрозою соціальній безпеці є темпи захворювання на туберкульоз, що призводить до втрати працездатності, послаблення здоров'я населення України, підвищення рівня інвалідності й смертності та становить загрозу національній безпеці країни у соціальній сфері (табл. 2.10).

Таблиця 2.10

Чисельність хворих на активний туберкульоз із діагнозом, що встановлений уперше в житті, осіб на 100 тис. осіб населення, за 2010 – 2014 роки

Індикатор	Роки				
	2010	2011	2012	2013	2014
Чисельність хворих на активний туберкульоз із діагнозом, що встановлений уперше в житті, осіб на 100 тис. осіб	68,5	67,3	68,2	68,0	59,5

Джерело: складено авторами за джерелом [90].

Незважаючи на тенденцію до стабілізації показників захворюваності на туберкульоз і смертності, епідеміологічна ситуація в країні все ще залишається напруженою. За підсумками 2013 року порівняно з 2012-м відмічається стабілізація та зменшення рівня захворюваності на туберкульоз у всіх регіонах України, крім Волинської області (збільшення захворюваності на 30,6%), м. Київ (на 27,4%) і Чернігівської області (на 17,1%). У 2013 році найвищий показник захворюваності на всі форми активного туберкульозу зареєстровано у південно-східних регіонах України, тому там розташовані потужні протитуберкульозні заклади пенітенціарної системи [85 – 86].

Аналіз соціальної структури вперше виявлених хворих на туберкульоз (за даними 2013 року) показав, що серед тих, які вперше захворіли на туберкульоз, 56,0% склали безробітні особи працездатного віку; 12,9% – пенсіонери; 3,0% – особи без постійного місця проживання; 1,0% – особи, котрі повернулися з місць позбавлення волі. Серед тих, хто захворів, соціально незахищені верстви населення становлять більше 70% (рис. 2.11). До того ж викликає стурбованість той факт, що серед тих, хто захворів, працівники закладів охорони здоров'я складають 1,5%, у тому числі лікарі та середній медичний персонал (274 особи) – 0,9%, що є

наслідком недостатньо ефективних заходів інфекційного контролю стосовно туберкульозу в лікувально-профілактичних закладах. Смертність від туберкульозу у 2013 році знизилася на 6,6% порівняно з попереднім роком і становила 14,1 на 100 тис. населення.

Рис. 2.11. Динаміка індикатора чисельності хворих на активний туберкульоз із діагнозом, що встановлений уперше в житті, осіб на 100 тис. осіб населення, за 2010 – 2014 роки

Однак проблемним питанням щодо контролю за туберкульозом залишається постійне зростання захворюваності та смертності від поєднаної інфекції ТБ/ВІЛ. Захворюваність на активний туберкульоз у поєднанні зі СНІДом за підсумками 2013 року порівняно з 2012 роком зросла на 1% та склала 10,5 на 100 тис. населення [90, с. 7]. Цей показник знаходиться поза критичним рівнем, що є негативним для стану забезпечення соціальної безпеки України.

Індикатором оцінювання соціальної безпеки в Україні є показник «загальна чисельність учнів денних загальноосвітніх навчальних закладів, відсотків до загальної чисельності постійного населення у віці 6 – 17 років», який має спадну динаміку за аналізований період (табл. 2.11). Загальноосвітній навчальний заклад – це заклад освіти, що забезпечує потреби громадян у загальній середній освіті [91].

Таблиця 2.11

Загальна чисельність учнів денних загальноосвітніх навчальних закладів, відсотків до загальної чисельності постійного населення у віці 6 – 17 років, за 2010 – 2014 роки

Індикатор	Роки				
	2010	2011	2012	2013	2014
Загальна чисельність учнів денних загальноосвітніх навчальних закладів, відсотків до загальної чисельності постійного населення у віці 6 – 17 років	79,8	82,0	82,5	83,0	78,4

Джерело: складено авторами за джерелом [91].

Такий показник на кінець 2014 року значно зменшився та майже досяг критичного рівня (рис. 2.12).

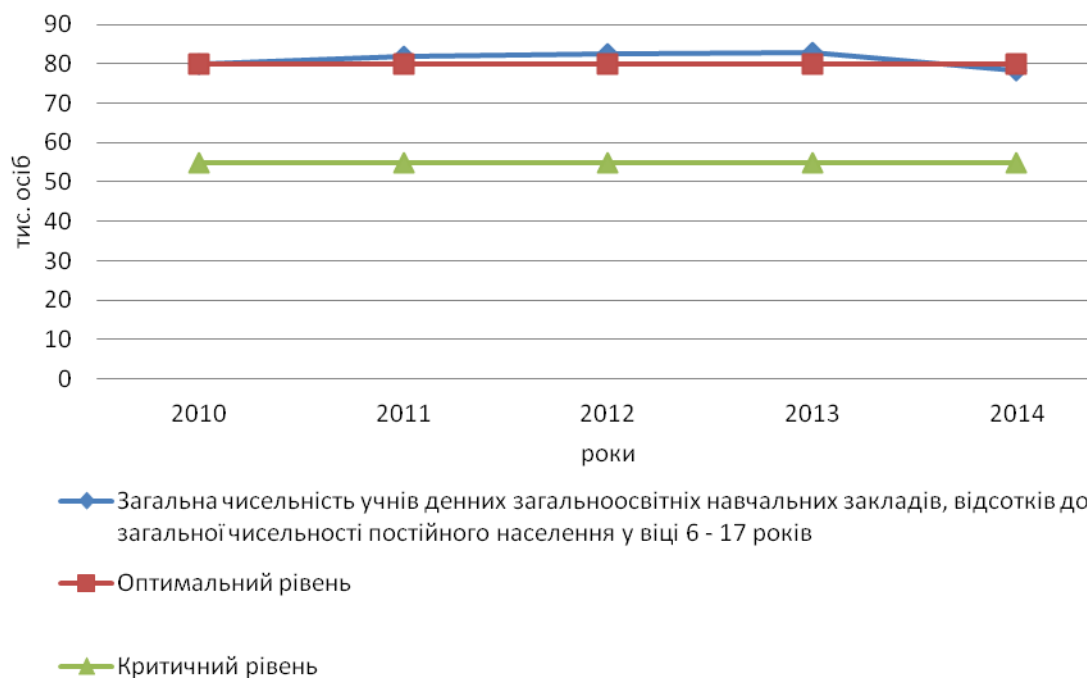

Рис. 2.12 Динаміка зміни індикатора загальної чисельності учнів денних загальноосвітніх навчальних закладів, відсотків до загальної чисельності постійного населення у віці 6 – 17 років, за 2010 – 2014 роки

Це може бути спричинено тим, що учні східних регіонів України не мають змоги навчатися у школі через військові дії в нашій країні протягом останніх років.

Важливим показником оцінювання соціальної безпеки є своєчасно і в повному обсязі виплачена заробітна плата за виконану роботу, а індикатором є «сума невикраченої заробітної плати станом на 1 січня (1 липня) до фонду оплати праці за грудень (червень)» (табл. 2.12).

Таблиця 2.12

Сума невикраченої заробітної плати станом на 1 січня (1 липня) до фонду оплати праці за грудень (червень) за 2010 – 2014 роки

Індикатор	Роки				
	2010	2011	2012	2013	2014
Сума невикраченої заробітної плати станом на 1 січня (1 липня) до фонду оплати праці за грудень (червень),%	6,2	4,3	3,0	2,5	2,2

Джерело: складено авторами за джерелом [92].

Фонд оплати праці – це кошти організацій, витрачені на заробітну плату, премії й додаткові заохочення працівникам за конкретний період часу. Натуральні та грошові виплати об'єднуються за допомогою засобів, які спрямовані на споживання. Крім того, фонд споживання складається з виплат із соціального захисту населення, а також з витрат на утримання об'єктів культури, спорту та охорони здоров'я (рис. 2.13).

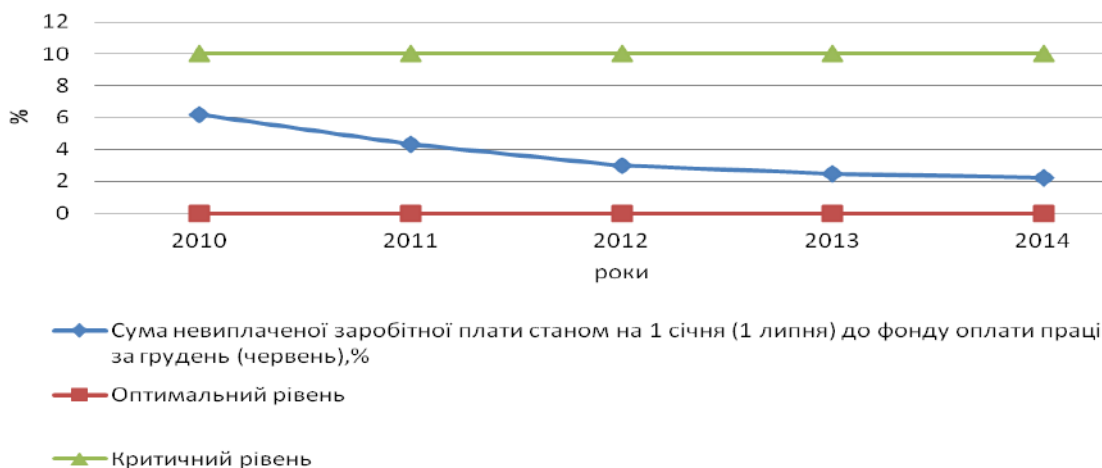

Рис. 2.13. Динаміка зміни індикатора «сума невикраченої заробітної плати станом на 1 січня (1 липня) до фонду оплати праці за грудень (червень), відсотків» за 2010 – 2014 роки

Аналіз досліджуваного індикатора показав, що з кожним роком сума несплаченої заробітної плати в Україні зменшується, що є позитивною політикою управління організацій усіх форм власності.

Наступним з індикаторів оцінювання соціальної безпеки є «рівень злочинності (кількість злочинів на 100 тис. осіб населення)» (табл. 2.13).

Таблиця 2.13

Рівень злочинності (кількість злочинів на 100 тис. осіб населення) за 2010 – 2014 роки

Індикатор	Роки				
	2010	2011	2012	2013	2014
Рівень злочинності (кількість злочинів на 100 тис. осіб населення)	1102	1138	980	1237	1165

Джерело: складено авторами за джерелом [99].

Злочином визнають передбачене кримінальним законом суспільно небезпечне діяння, що посягає на суспільний лад України, його політичну й економічну системи, власність, особу, політичні, трудові, майнові та інші права і свободи громадян, а також інше передбачене кримінальним законом суспільно небезпечне діяння, яке посягає на правопорядок. Коефіцієнт злочинності – кількість виявлених злочинів у розрахунку на 100 тис. наявного середньорічного населення (рис. 2.14).

Рис. 2.14. Динаміка рівня злочинності за період 2010 – 2014 років

Аналіз значення приведенного вище індикатора показує, що у 2012 році рівень злочинності був менший за оптимальний рівень, що безперечно є позитивним у контексті забезпечення соціальної безпеки. У 2013 році

відбулося значне зростання кількості злочинів, що у першу чергу визвано військовими діями в Україні та наслідками цих подій. На кінець 2014 року спостерігається незначне зменшення значення індикатора.

Відповідно до положень Конституції України, кожна людина має право на працю. Разом з тим протягом останніх років спостерігається загострення загрози щодо реалізації працівником своєї здатності до праці й найгірше – відсутність мотивації у зв'язку з низькими розмірами заробітних плат. Рівень зайнятості населення у віці 15 – 70 років, відсотків населення відповідної вікової групи у 2014 році зменшився, про що свідчить і зростання безробіття в Україні (табл. 2.14), (додаток Ж).

Таблиця 2.14

Рівень зайнятості населення у віці 15 – 70 років, % населення відповідної вікової групи, за період 2010 – 2014 років

Індикатор	Роки				
	2010	2011	2012	2013	2014
Рівень зайнятості населення у віці 15 – 70 років, % населення відповідної вікової групи	58,5	59,2	59,7	60,3	56,6

Джерело: складено авторами за джерелами [99, 100].

Даний індикатор знаходиться на оптимальному рівні (рис. 2.15).

Рис. 2.15. Динаміка зміни рівня зайнятості населення у віці 15 – 70 років, % населення відповідної вікової групи, за період 2010 – 2014 років

Індикатор «відношення середньомісячної заробітної плати, нарахованої в середньому за годину, у країнах ЄС-27 та в Україні» розраховується як відношення середньомісячної заробітної плати, нарахованої в середньому за годину, у країнах ЄС-27, євро, до середньомісячної заробітної плати, нарахованої в середньому за годину, в Україні, гривень / офіційний курс гривні до євро, середній за період (табл. 2.15).

Таблиця 2.15

Відношення середньомісячної заробітної плати, нарахованої в середньому за годину, у країнах ЄС-27 та в Україні за період 2010 – 2014 років

Індикатор	Роки				
	2010	2011	2012	2013	2014
Відношення середньомісячної заробітної плати, нарахованої в середньому за годину, у країнах ЄС-27 та в Україні, разів	15,9	14,8	12,1	33,7	30,4

Джерело: складено авторами за джерелами [93, 94, 101, 102].

Рис. 2.16. Динаміка зміни індикатора відношення середньомісячної заробітної плати, нарахованої в середньому за годину, у країнах ЄС-27 та в Україні на період 2010 – 2014 років

Індикатор «відношення середньої вартості 1 м² загальної площі житла до середньомісячної заробітної плати» включається в розрахунок за умови запровадження Держстатом статистичних спостережень щодо середньої вартості 1 м² загальної площі житла в Україні. Розраховані індикатори та їх характеристичні значення на період 2010 – 2014 років наведено в додатку В.

Отже, здійснений аналіз індикаторів оцінювання соціальної безпеки України згідно з Методичними рекомендаціями щодо розрахунку рівня економічної безпеки України визначив потребу вжиття заходів щодо попередження загроз та мінімізації їх впливу (табл. 2.16).

Таблиця 2.16

Причини невідповідності значень індикаторів соціальної безпеки

Індикатори	Причини
1. Частка населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць, нижчими 75% медіанного рівня загальних доходів, %	Низькі доходи громадян (для стабілізації потрібно підвищити соціальні стандарти, розмір прожиткового мінімуму та мінімальної зарплати)
2. Відношення середньомісячної номінальної заробітної плати до прожиткового мінімуму на одну працездатну особу, разів	
3. Відношення середнього розміру пенсії за віком до прожиткового мінімуму осіб, які втратили працездатність	Низький рівень пенсійного забезпечення у результаті значного розшарування населення за рівнем доходів та недосконалого пенсійного законодавства
4. Співвідношення загальних доходів 10 % найбільш та найменш забезпеченого населення (децильний коефіцієнт фондів)	
5. Частка витрат на продовольчі товари в споживчих грошових витратах домогосподарств, %	
6. Обсяг видатків зведеного бюджету на охорону здоров'я, % ВВП	Неспроможність більшої частини населення оплачувати медичні послуги; необхідність реформування системи охорони здоров'я у результаті трансформаційних змін у суспільстві
7. Чисельність ВІЛ-інфікованих осіб з діагнозом, що встановлений уперше в житті, осіб на 100 тис. осіб населення	
8. Чисельність хворих на активний туберкульоз із діагнозом, що встановлений уперше в житті, осіб на 100 тис. осіб	

Індикатори	Причини
9. Рівень зайнятості населення у віці 15 – 70 років, відсотків населення відповідної вікової групи	Труднощі щодо працевлаштування у зв'язку з військовими діями на сході України; нежиття заходів щодо створення нових робочих місць; невідповідність попиту та пропозиції на ринку праці
10. Обсяг видатків зведеного бюджету на освіту, відсотків ВВП	Модернізація освітньої політики відповідно до вимог сучасності
11. Загальна чисельність учнів денних загальноосвітніх навчальних закладів, % до загальної чисельності постійного населення у віці 6 – 17 років	
12. Сума несплаченої заробітної плати станом на 1 січня (1 липня) до фонду оплати праці за грудень (червень) звітнього року	Погіршення фінансового стану підприємств; недотримання законодавства у трудовій сфері
13. Відношення середньомісячної заробітної плати, нарахованої в середньому за годину, у країнах ЄС-27 та в Україні	
14. Рівень злочинності, кількість злочинів на 100 тис. осіб населення	Реалізація реформ МВС
15. Відношення середньої вартості 1 м ² загальної площі житла до середньомісячної заробітної плати	Відсутність прийнятних для більшості населення фінансових механізмів будівництва житла; низький рівень доходів; ризики у сфері житлового будівництва

Таким чином, у результаті аналізу індикаторів соціальної безпеки держави встановлено, що основними загрозами соціальній безпеці за аналізований період були:

– збільшення індикатора «відношення середньомісячної номінальної заробітної плати до прожиткового мінімуму на одну працездатну особу» з 2,5 у 2010 р. до 3 разів у 2014 р., що дорівнює оптимальному значенню;

– частка витрат на продовольчі товари в споживчих грошових витратах домогосподарств зменшилася з 57,9 у 2010 р. до 57,0 у 2014 р. З урахуванням, що цей показник є дестимулятором і його критичне значення дорівнює 50, його зменшення на 7% сприятиме забезпеченню підвищення рівня соціальної складової економічної безпеки держави;

– обсяг видатків зведеного бюджету на охорону здоров'я, відсотків ВВП, зменшився з 4,1% у 2010 р. до 3,6% у 2014 р. З урахуванням, що цей показник є стимулятором і його оптимальне значення дорівнює 7, його збільшення на 3,4% сприятиме забезпеченню підвищення рівня медичного обслуговування людей, зменшення хвороб та смертності;

– чисельність ВІЛ-інфікованих осіб з діагнозом, який установлений уперше в житті, осіб на 100 тис. осіб населення, збільшився з 44,9% у 2010 р. до 47,8% у 2014 р. З урахуванням, що цей показник є дестимулятором, його збільшення негативно впливає на загальну оцінку соціальної безпеки держави. Його зменшення можливе за рахунок підвищення обсягів видатків на охорону здоров'я;

– чисельність хворих на активний туберкульоз із діагнозом, що встановлений уперше в житті, осіб на 100 тис. осіб населення, незначно зменшилася з 68,5% у 2010 р. до 68,0% у 2014 р., збільшення дестимулятора негативно впливає на загальну оцінку соціальної безпеки держави. Його зменшення можливе за рахунок підвищення обсягів видатків на охорону здоров'я та активну державну політику щодо профілактики цього захворювання.

Диспропорції у соціально-економічному розвитку регіонів України потребують наявності методичного апарату щодо діагностування соціальної безпеки регіону.

2.3. Методичні основи оцінювання соціальної безпеки регіону

Реформування останнім часом усіх сфер суспільного життя не привело до системних позитивних зрушень, загостривши проблему забезпечення конституційно визначених пріоритетів суспільного розвитку. У зв'язку із цим актуальним залишається питання дослідження існуючих теоретико-методичних підходів до діагностики рівня соціальної безпеки з метою розроблення методики діагностування соціальної безпеки, проведення якого сприяло б визначенню напрямів, організаційно-правових та економічних заходів соціального захисту населення.

У сучасних умовах виникає необхідність здійснення соціального оцінювання економічних процесів як на макро-, так і на мезорівнях [103 – 106]. Особливо важливими для розроблення теоретико-методичних підходів до діагностики рівня соціальної безпеки є напрацювання науковців. Проблеми діагностики соціальної безпеки й обґрунтування методології визначення висвітлено у наукових працях А. Сухорукова, котрий визначив необхідність ширшого впровадження методів оптимізації, аналізу й обробки сценаріїв, методів теорії нечітких систем, теоретико-ігрових та інших специфічних методів з'ясування тенденцій і рівня соціальної безпеки з метою формування методології досліджень соціальної безпеки, здатної оперативно реагувати на динаміку завдань наукового пізнання [107]. Аналізом проблем національної безпеки займаються науковці Центру перспективних соціальних досліджень Міністерства соціальної політики України та НАН України, які обґрунтували теоретико-методологічні підходи до аналізу соціальної безпеки й визначили національні інтереси України в соціальній сфері [108, 109]. Доцільність розроблення теоретико-методологічних та практичних засад діагностики соціального розвитку як складової соціального проектування обґрунтована З. Балабаєвою, С. Овчаренко, І. Росколотько, котрі запропонували до критеріїв діагностики віднести такі показники: умови проживання населення, фінансування людського розвитку, рівень забезпечення населення послугами у сфері освіти, охорони здоров'я, соціальне середовище, матеріальний добробут жителів регіону, стан ринку праці, демографічні й екологічні ситуації [110].

Незважаючи на існуючі теоретико-методичні підходи до оцінювання рівня економічної безпеки та її складових, з урахуванням масштабів ризиків і загроз соціальній безпеці, їх регіональних особливостей у процесі трансформаційних змін соціально-економічного розвитку актуальним питанням сьогодення є вдосконалення системи діагностування стану соціальної безпеки з метою оперативного реагування на динаміку змін соціально-економічного розвитку регіону.

Методика розрахунку рівня економічної безпеки України базується на комплексному аналізі індикаторів економічної безпеки з виявленням

потенційно можливих загроз економічній безпеці й застосовується Міністерством економіки України для інтегрального оцінювання рівня економічної безпеки України в цілому по економіці та за окремими сферами діяльності. Разом із цим доцільно констатувати відсутність єдиної методики щодо оцінювання й діагностики рівня соціальної безпеки регіону, що є вкрай важливим для прийняття управлінських рішень з метою відвернення та мінімізації потенційних загроз на регіональному рівні.

На нашу думку, діагностика рівня соціальної безпеки регіону повинна здійснюватися з урахуванням теоретичних основ формування соціальної безпеки й використання різноманітних методів організації самого процесу, в тому числі економіко-математичних та принципів побудови засобів діагностики, відповідно до попередньо визначеного алгоритму діагностування. Алгоритм діагностування соціальної безпеки повинний являти собою сукупність методів діагностування з певною послідовністю для розв'язання конкретних діагностичних задач. У дійсності за допомогою алгоритму визначається показник соціальної безпеки. Система діагностування соціальної безпеки регіону містить сукупність об'єкта діагностування, методів та засобу діагностування, головною метою якого є забезпечення соціальної безпеки за наявності внутрішніх загроз, кількість і величина впливу котрих є змінними величинами (рис. 2.17).

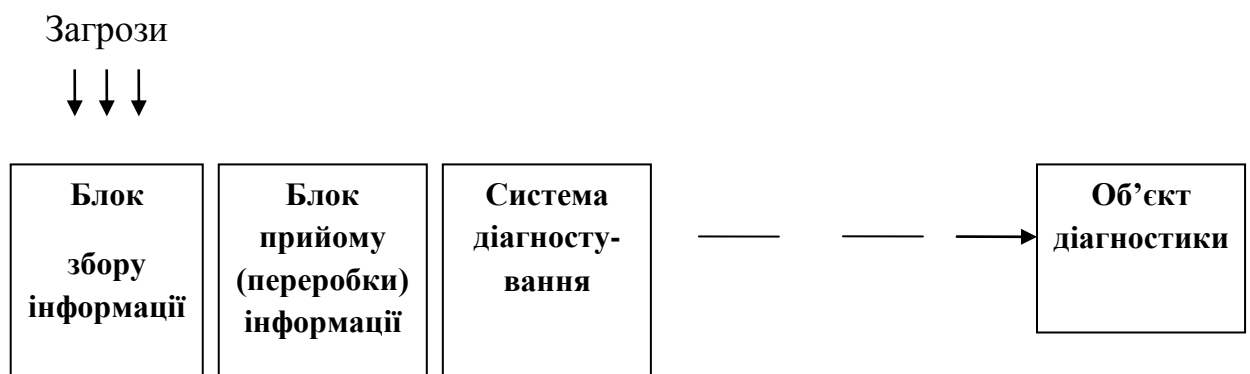

Рис. 2.17. Узагальнена схема діагностування соціальної безпеки регіону

Примітка. Складено авторами.

Виходячи з вимог до діагностики, головними етапами алгоритму діагностики соціальної безпеки регіону є: визначення індикаторів соціальної безпеки, які впливають на її рівень і підлягають діагностиці; визначення діагностичних параметрів та розроблення методів діагностики; визначення і розроблення засобів для діагностики; розроблення технології діагностики; виявлення чинників, які негативно впливають на інтегральний показник соціальної безпеки регіону. Особливе значення в алгоритмі діагностування займає 1-й етап, на котрому відбувається вибір показників соціальної безпеки, що характеризують соціальну сферу держави, регіону, конкретного громадянина, які повинні мати високий ступінь інформативності; зв'язок з тенденціями і процесами розвитку соціально-економічної сфери та можливість їх використання (рис. 2.18) [112 – 114].

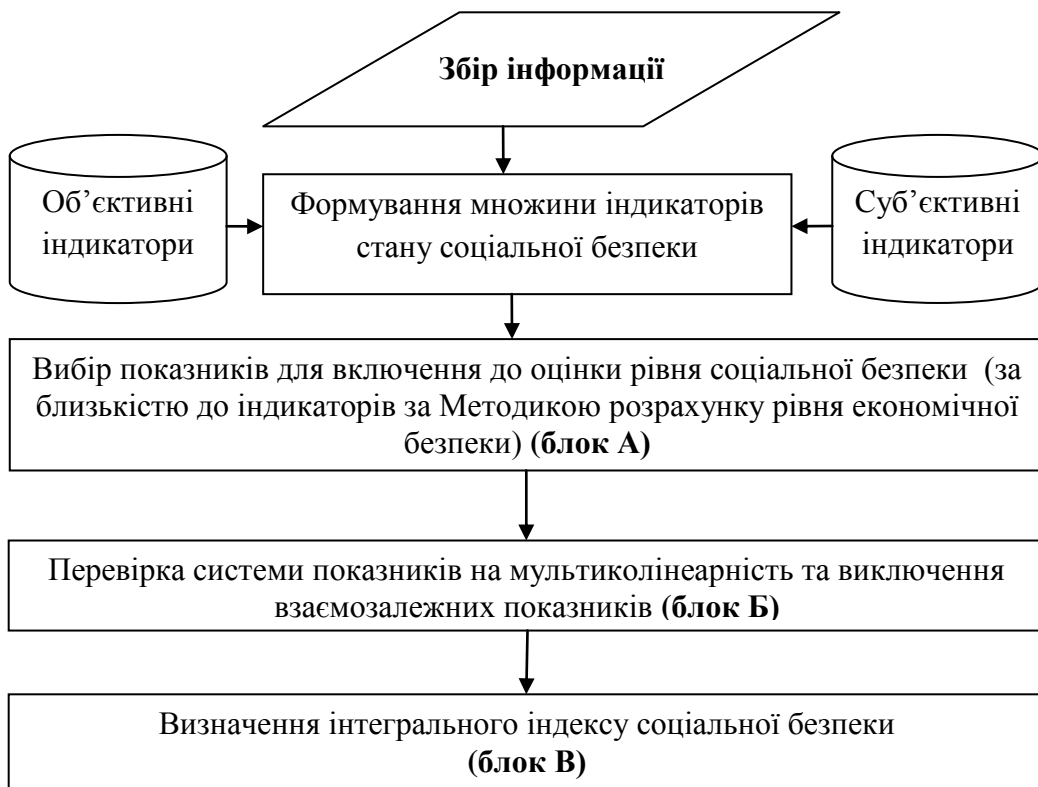

Рис. 2.18. Методика діагностування стану соціальної безпеки регіону
Примітка. Розроблено авторами.

У зв'язку із цим, на нашу думку, поряд з аналізом показників соціально-економічного розвитку регіону в контексті забезпечення соціальної безпеки необхідно враховувати громадську думку, оскільки моніторинг громадської думки слугує інструментом у першу чергу для забезпечення необхідною інформацією; для оцінки ефективності соціальної політики та соціально-економічних програм розвитку; для розроблення законодавчої бази щодо соціального захисту населення. Саме із цією метою ми провели моніторингове дослідження тенденцій соціально-економічного розвитку Полтавського регіону в контексті забезпечення соціальної безпеки. Враховуючи, що моніторинг – це комплекс наукових, технічних, технологічних, організаційних та інших засобів, які забезпечують систематичний контроль (стеження) за станом і тенденціями розвитку природних, техногенних та суспільних процесів, доцільно при його проведенні використовувати соціальні індикатори, тобто кількісні характеристики рівня розвитку соціальної сфери, які слугують інструментами діагностування соціальної безпеки. Разом із цим варто використовувати як об'єктивні, так і суб'єктивні індикатори, оскільки саме суб'єктивні індикатори, отримані у результаті соціологічних досліджень, відображають думку населення щодо рівня та якості його життя. Поряд із певними недоліками суб'єктивні індикатори дозволяють зберегти єдину базу для порівняння результатів при дослідженні різних груп населення, виявити регіональні особливості соціального розвитку.

Таким чином, проведення моніторингових досліджень мало за мету в першу чергу визначення системи соціальних індикаторів (показників) і було пов'язано із системою управління; визначення груп респондентів, їх кількості, професійної належності, вікової групи, що дозволило б дослідити тенденції соціально-економічного розвитку Полтавського регіону та сприйняття їх населенням.

Для отримання даних про тенденції соціального розвитку регіону з метою забезпечення соціальної безпеки проводиться експертне соціологічне опитування респондентів з урахуванням вікових, професійних особливостей, виду занять та статі. Таким чином, при проведенні опитування доцільно використовувати вибірку, яка представляє населення

за основними демографічними характеристиками (стать, вік, соціальний статус, сфера діяльності). Респондентам пропонується відповісти на попередньо визначене з урахуванням спеціалістів коло питань, які стосуються найбільш актуальних соціальних проблем, що дозволяють оцінити якість життя, прибутки і витрати, занятість та адаптованість на ринку праці, соціальну напругу в суспільстві, стан життя і здоров'я, стан соціального захисту, пріоритети соціальної політики та ін. Анкетування передбачає відповіді на запитання щодо задоволеності людей рівнем соціального захисту, а саме: чи задоволені вони рівнем своїх доходів, рівнем освіти, медичним обслуговуванням, житловими умовами, екологічною ситуацією, а також виявлення їх ставлення до таких проблем, як майнова нерівність, безробіття, злочинність.

Таким чином, проведення суб'єктивного оцінювання у процесі моніторингових досліджень тенденцій соціального розвитку регіону в контексті гарантування соціальної безпеки дозволить виявити реакцію населення регіону на трансформаційні процеси, котрі відбуваються у суспільстві, що слугує джерелом інформації для оцінювання її стану.

Відповідно до загальної схеми діагностування соціальної безпеки регіону до блоку збору інформації ввійшли 14 індикаторів: частка населення із сукупними витратами, які нижче 75% медіанного рівня сукупних витрат; частка населення із середніми сукупними витратами на одну особу на місяць, які нижче прожиткового мінімуму; відношення середньої зарплати до прожиткового мінімуму; відношення мінімального розміру пенсії за віком до прожиткового мінімуму; відношення індексу номінальних сукупних ресурсів домогосподарств до індексу споживчих цін; відношення сукупних витрат 10% найбільш забезпеченого населення до 10% найменш забезпеченого; частка витрат на харчування у загальному обсязі споживчих грошових витрат домогосподарств; рівень безробіття (за методологією МОП); рівень тривалого безробіття у працездатному віці; кількість уперше зареєстрованих випадків захворювань на 100 осіб; наявність житлового фонду в середньому на одну особу; обсяг видатків зведеного бюджету на охорону здоров'я, відсоток до ВВП; обсяг видатків зведеного бюджету на освіту, відсоток до ВВП; охоплення випускників 9-х

класів повною середньою освітою, згідно з Методикою розрахунку рівня економічної безпеки (соціальна безпека), які є загально визначеними більшістю науковців у нашій державі та використовуються у практиці оцінювання рівня соціальної безпеки країн світу, й індикатори соціальної безпеки, відібрані шляхом вибіркового соціального моніторингу респондентів Полтавської області щодо забезпечення їх соціальної безпеки. Таким чином, ми отримали дві таблиці: таблиця навчання (табл. 1) та таблиця контролю (факторів, що можуть впливати на соціальну безпеку). Блок збору інформації включає 129 показників, які впливають на рівень соціальної безпеки: економічні, аналізу демографічної ситуації, охорони здоров'я (додаток К), що характеризують зайнятість населення, його доходи та витрати населення, споживання продуктів харчування, рівень освіти й виховання, забезпеченість матеріальними благами, антисуспільні прояви, стан довкілля. Значення діагностичних параметрів характеризують стан рівня соціальної безпеки в певний момент часу, тому що завдання діагностики включає в себе вимірювання сукупності параметрів діагностики, які несуть інформацію про стан безпеки.

Блок прийому (переробки) інформації передбачає використання двох постулатів. **Постулат 1.** Для того щоб відібрані чинники мали вплив на соціальну безпеку, необхідно, щоб вони були певною мірою «близькі» до чинників таблиці навчання (індикатори за методикою). З метою оцінювання «близькості» треба використати певні процедури «голосування», які застосовується в розпізнаванні та нейронних мережах, сумісно з визначенням відстані Хемінга. **Постулат 2.** У той же час потрібно врахувати, що два «дуже близьких» чинники (мультиколінеарних) не має сенсу вводити до набору індикаторів оцінювання рівня соціальної безпеки, тому що вони матимуть незначний вплив на інтегральний показник соціальної безпеки та дадуть хибне уявлення про їх зв'язок, що відобразиться у високому коефіцієнті детермінації.

Таким чином, блок переробки інформації в узагальненій схемі діагностики соціальної безпеки повинний базуватися на визначених постулатах, що сприяють нищезначеному алгоритму, який, незважаючи

на певну евристичність, має доведене підґрунтя, підкріплене практичним використанням [113]. Блок переробки інформації включає такі етапи: серед контрольних індикаторів вибрати найбільш «близькі» до еталонних, згідно з процесом відбору, наведеним нижче, з наступним проведенням тесту Фаррара – Глобера; відхилити колінеарні рядки; скласти «таблицю відповідностей» на кожному етапі; відібрані ознаки включити до «контрольної таблиці», не надаючи перевагу еталонам, повторюючи цей процес до вичерпання контрольних індикаторів.

З метою реалізації зазначених постулатів нумеруються вектори, що входять до даних таблиць. Для отримання залежності, не порушуючи загальності й для запобігання технічним труднощам (обертання в 0 визначника матриці), змінні треба нормувати. У цій роботі використовуються три види нормування та нормування на підставі методу головних компонент:

$$\tilde{x} = \frac{x}{\bar{x}}, \quad \tilde{x} = \frac{x_{\max} - x}{x_{\max} - x_{\min}}, \quad \tilde{x} = \frac{x - \bar{x}}{\sigma}. \quad (2.1)$$

У подальших дослідженнях ці змінні для зручності також позначаються x , крім нормалізованих, які позначаються x^* .

I. Здійснюємо набір показників для включення в оцінку рівня соціальної безпеки. У кожній таблиці оберемо систему елементів (опорна множина τ розміру k). Систему всіх таких множин позначимо Θ , $\tau \in \Theta$. Функцію близькості між рядками таблиці по цій опорній множині покладемо такою, що дорівнює

$$\rho(L\tau, L\tau) = \begin{cases} 1, & \text{якщо } |L\tau - L\tau| < \varepsilon \\ 0, & \text{в іншому випадку} \end{cases}. \quad (2.2)$$

Оцінку кількості голосів для класа (певної частини наборів, усього їх m) по цій опорній множині покладемо такою, що дорівнює

$$G_{\tau}(L) = \begin{cases} 1, & \text{якщо } \sum_{i=1}^m \rho(L\tau, L\tau) \geq r \sum_{i=m+1}^N \rho(L\tau, L\tau) = 0; \\ 0, & \text{в іншому випадку} \end{cases}. \quad (2.3)$$

Оцінку для класу по системі опорних множин обираємо таким чином:

$$G(L) = \sum_{\tau \in \Theta} G_{\tau}(L). \quad (2.4)$$

Нехай $\chi_{[i_1, \dots, i_k]}(L) = \chi_{\tau}(L)$ – кількість голосів, які подали як таблицю по цій опорній множині й по всіх можливих розбиттях її рядків на два класи, а

$$G_{[i_1, \dots, i_k]}^0(L) = G_{\tau}(L) = \begin{cases} 1, & \text{якщо } \sum_{i=1}^N \rho(L\tau, L\tau) \geq r \\ 0, & \text{в іншому випадку} \end{cases}. \quad (2.5)$$

Зрозуміло, що

$$\chi_{[i_1, \dots, i_k]}(L) = \exp\left([N - \sum_{i=1}^N \rho(L\tau, L\tau)] \ln 2\right) G_{\tau}^0(L). \quad (2.6)$$

Тоді кількість голосів, поданих за таблицю всіма рядками і по всій системі опорних множин, відобразиться формулою

$$v = \sum_{i=1}^N \sum_{\tau} \chi_{\tau}(L). \quad (2.7)$$

Існують також інші способи задавання оцінок для класу по опорній множині:

$$G_{\tau}(L) = \sum_{i=1}^m \rho(L\tau, L_i\tau). \quad (2.8)$$

Як $\rho(L\tau, L_i\tau)$ можна взяти відстань Хемінга (як вище) або

$$\rho(L\tau, L\tau) = \frac{1}{t} \sqrt{\sum_{i=1}^t (x_i - x_i)^2}. \quad (2.9)$$

Близькість рядків оцінюється за комбінованим методом.

II. Реалізуємо 2-й постулат. Таким чином, для включення в матрицю визначено 23 показники: x88, x10, x11, x84, x112, x22, x24, x14, x25, x62, x91, x99, x83, x4, x69, x34, x27, x36, x9, x28, x6, x123, x33. Частина з них буде залежна від уже існуючих, тому їх не потрібно враховувати, для чого використовуємо тест Фаррара – Глобера.

Початкові змінні для проведення дослідження на колінеарність

№	x4	x6	x9	x10	x11	x14	x22	x24
1	1,041	1,030	0,905	1,011	1,009	1,025	0,960	0,989
2	1,029	1,018	0,925	1,011	1,005	0,997	0,984	0,991
3	1,017	1,046	0,980	1,007	1,000	1,014	1,018	1,019
4	1,008	1,002	1,021	0,999	1,007	1,010	0,999	1,020
5	0,997	1,024	1,025	0,999	1,007	1,002	1,015	1,019
6	0,989	1,018	0,992	0,999	0,981	1,009	1,019	1,012
7	0,981	0,985	1,038	0,995	1,015	0,996	0,987	0,987
8	0,973	0,969	1,080	0,991	0,993	0,986	1,026	0,977
9	0,966	0,908	1,034	0,987	0,982	0,959	0,991	0,986
середні	1	1	1	1	1	1	1	1
σ_x	0,026	0,042	0,056	0,009	0,012	0,019	0,021	0,017

Примітка. Розраховано авторами.

1-й крок. Проведемо нормалізацію змінних у табл. 2 за формулою

$$X_{ij}^* = \frac{\sum_{i=1}^n (X_{ij} - \bar{X}_j)}{\sqrt{n\sigma_{X_j}^2}}, \quad (2.10)$$

де $j = 1, 2, \dots, m$ – кількість змінних ($m=8$); n – кількість спостережень ($n=9$);

\bar{X}_j – середня арифметична незалежної змінної;

$\sigma_{X_j}^2 = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (X_{ij} - \bar{X}_j)^2$ – і незалежної змінної;

σ_x – (стандартне відхилення).

Нормалізовані змінні

x_1^*	x_2^*	x_3^*	x_4^*	x_5^*	x_6^*	x_7^*	x_8^*
1,59	0,71	-1,70	1,32	0,77	1,32	-1,85	-0,62
1,12	0,44	-1,33	1,32	0,42	-0,15	-0,76	-0,55
0,67	1,10	-0,36	0,84	0,04	0,73	0,83	1,13
0,30	0,04	0,38	-0,11	0,57	0,52	-0,03	1,16
-0,10	0,57	0,45	-0,11	0,59	0,13	0,71	1,09
-0,45	0,44	-0,14	-0,11	-1,58	0,49	0,90	0,71
-0,75	-0,35	0,68	-0,58	1,25	-0,18	-0,61	-0,76
-1,06	-0,75	1,42	-1,05	-0,58	-0,71	1,21	-1,32
-1,33	-2,21	0,60	-1,53	-1,48	-2,15	-0,40	-0,83
0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000

Примітка. Розраховано авторами.

2-й крок. Знайдемо матрицю $X^{*\Gamma}$ – транспоновану матрицю для нормалізованої та обчислимо кореляційну матрицю (матрицю моментів нормалізованої системи нормальних рівнянь $R = X^{*\Gamma} X^*/(n-1)$)

$$X^{*\Gamma} = \begin{pmatrix} 1,59 & 1,12 & 0,67 & 0,30 & -0,10 & -0,45 & -0,75 & -1,06 & -1,33 \\ 0,71 & 0,44 & 1,10 & 0,04 & 0,57 & 0,44 & -0,35 & -0,75 & -2,21 \\ - & & & & & & & & \\ 1,70 & -1,33 & -0,36 & 0,38 & 0,45 & -0,14 & 0,68 & 1,42 & 0,60 \\ 1,32 & 1,32 & 0,84 & -0,11 & -0,11 & -0,11 & -0,58 & -1,05 & -1,53 \\ 0,77 & 0,42 & 0,04 & 0,57 & 0,59 & -1,58 & 1,25 & -0,58 & -1,48 \\ 1,32 & -0,15 & 0,73 & 0,52 & 0,13 & 0,49 & -0,18 & -0,71 & -2,15 \\ - & & & & & & & & \\ 1,85 & -0,76 & 0,83 & -0,03 & 0,71 & 0,90 & -0,61 & 1,21 & -0,40 \\ - & & & & & & & & \\ 0,62 & -0,55 & 1,13 & 1,16 & 1,09 & 0,71 & -0,76 & -1,32 & -0,83 \end{pmatrix}$$

Кореляційна матриця має вигляд

$$R = \begin{pmatrix} 1,000 & 0,765 & -0,890 & 0,969 & 0,521 & 0,764 & -0,500 & 0,269 \\ 0,765 & 1,000 & -0,576 & 0,838 & 0,461 & 0,917 & 0,035 & 0,580 \\ - & & & & & & & \\ 0,890 & -0,576 & 1,000 & -0,898 & -0,255 & -0,571 & 0,637 & -0,086 \\ 0,969 & 0,838 & -0,898 & 1,000 & 0,473 & 0,774 & -0,401 & 0,275 \\ 0,521 & 0,461 & -0,255 & 0,473 & 1,000 & 0,492 & -0,450 & 0,068 \\ 0,764 & 0,917 & -0,571 & 0,774 & 0,492 & 1,000 & -0,136 & 0,504 \\ - & & & & & & & \\ 0,500 & 0,035 & 0,637 & -0,401 & -0,450 & -0,136 & 1,000 & 0,385 \\ 0,269 & 0,580 & -0,086 & 0,275 & 0,068 & 0,504 & 0,385 & 1,000 \end{pmatrix}$$

3-й крок. Установимо визначник матриці R , $|R| = 0,0000000035$ (оскільки визначник наближається до 0, то в масиві пояснювальних змінних може існувати мультиколінеарність). Визначимо критерій $\chi^2 = -[n-1-1/6(2m+5)]\ln|R|$. Критерій χ^2 у цьому випадку дасть спостережуване значення $\chi^2_{\text{сп}} = 68,79$. У той же час критичне значення критерію при рівні значущості $\alpha = 0,05$ буде $\chi^2_{\text{кр}} = 41,34$.

Порівняння цих значень ($\chi^2_{\text{сп}} > \chi^2_{\text{кр}}$) вказує на наявність мультиколінеарності в масиві пояснювальних змінних.

4-й крок. Обчислення матриці помилок $C = R^{-1}$.

	1,000	0,765	-0,890	0,969	0,521	0,764	-0,500	0,269
	0,765	1,000	-0,576	0,838	0,461	0,917	0,035	0,580
	-							
	0,890	-0,576	1,000	-0,898	-0,255	-0,571	0,637	-0,086
R=	0,969	0,838	-0,898	1,000	0,473	0,774	-0,401	0,275
	0,521	0,461	-0,255	0,473	1,000	0,492	-0,450	0,068
	0,764	0,917	-0,571	0,774	0,492	1,000	-0,136	0,504
	-							
	0,500	0,035	0,637	-0,401	-0,450	-0,136	1,000	0,385
	0,269	0,580	-0,086	0,275	0,068	0,504	0,385	1,000

5-й крок. Обчислюємо F-критерії (критерії Фішера), оскільки значення є великими порівняно з табличними, то є підозра на мультиколінеарність

$$F_k = \frac{(c_{kk} - 1)(n - m)}{m - 1}, \quad (2.11)$$

де c_{kk} – діагональні елементи матриці.

F4	F6	F9	F10	F11	F14	F22	F24
51,8	724,8	1299,9	160,7	292,4	170,8	653,9	0,5

Порівнюючи з табличним значенням $F(0,05; 1,7) = 5,6$, бачимо, що для показників $F > F_{\text{табл}}$, отже, ці змінні колінеарні.

6-й крок. Знайдемо часткові коефіцієнти кореляції

$$r_{kj} = \frac{-c_{kj}}{\sqrt{c_{kk}c_{jj}}}. \quad (2.12)$$

КК	x4	x6	x9	x10	x11	x14	x22	x24
x4	1,000	-0,940	-0,893	-0,652	0,906	0,938	0,903	0,004
x6	-0,940	1,000	-0,986	-0,844	0,991	0,998	0,992	-0,213
x9	-0,893	-0,986	1,000	-0,918	0,999	0,986	0,999	-0,325
x10	-0,652	-0,844	-0,918	1,000	0,902	0,850	0,902	-0,565
x11	0,906	0,991	0,999	0,902	1,000	-0,991	-0,999	0,299
x14	0,938	0,998	0,986	0,850	-0,991	1,000	-0,992	0,233
x22	0,903	0,992	0,999	0,902	-0,999	-0,992	1,000	0,306
x24	0,004	-0,213	-0,325	-0,565	0,299	0,233	0,306	1,000

7-й крок. Розрахуємо t-критерії:

$$t_{kj} = \frac{r_{kj} \sqrt{n-m}}{\sqrt{1-r_{kj}^2}} . \quad (2.13)$$

	x4	x6	x9	x10	x11	x14	x22	x24
x4	-	-2,758	-1,980	-0,860	2,144	2,705	2,106	0,030
x6	-2,758	-	-5,922	-1,573	7,599	17,561	7,902	-1,574
x9	-1,980	-5,922	-	-2,323	20,515	6,008	19,619	-2,479
x10	-0,860	-1,573	-2,323	-	2,095	1,613	2,094	-4,934
x11	2,144	7,599	20,515	2,095	-	-7,344	-30,170	2,257
x14	2,705	17,561	6,008	1,613	-7,344	-	-7,695	1,727
x22	2,106	7,902	19,619	2,094	-30,170	-7,695	-	2,318
x24	0,030	-1,574	-2,479	-4,934	2,257	1,727	2,318	-

Значення критеріїв порівняємо з табличними при $n - m = 1$ степенями вільності $T(0,05;1) = 12,78$. Існує мультиколінеарність між окремими змінними x_6 і x_{14} , x_9 і x_{11} , x_9 і x_{22} . Така залежність є природною, тому що всі ці фактори однієї групи. Тому виключимо фактор x_6 і проведемо дослідження ще раз за такою ж схемою, продовжуючи цей процес аналізу. Отже, на кожному етапі відбувається виключення окремих факторів. Після перегляду всіх факторів першого кластера включаємо відібрані до основної таблиці й переходимо до постулату 1-го алгоритму, заново набираючи значення та повторюючи пройдений цикл обробки інформації до отримання загальної таблиці відповідностей. Таким чином, для діагностики рівня соціальної безпеки остаточно було відібрано 24 показників.

III. Після визначення (набору) факторів, використовуючи методику оцінювання економічної безпеки, здійснюємо розрахунки інтегрального показника. Для визначення вагових коефіцієнтів використовується модель головних компонент. Вона трансформує m -вимірний ознаковий простір у p -вимірний простір компонент ($p < m$). Побудова моделі головних компонент здійснюється за допомогою пакета «Статистика» у три етапи: розрахунок кореляційної матриці R ; виокремлення головних компонент і розрахунок факторних навантажень; ідентифікація головних компонент.

Інтегральні показники обчислюються за формулою $I_r = \sum \alpha_k x_k$, де r – відповідний рік; α_k – вага k -го показника; x_k – нормоване значення k -го показника. У процесі розрахунку інтегрального показника соціальної безпеки порогові та граничні значення індикаторів узято з урахуванням запропонованих у Методиці розрахунку рівня економічної безпеки.

Таким чином, відповідно до загальної схеми діагностування соціальної безпеки регіону з метою оперативного реагування на динаміку змін соціально-економічного розвитку, враховуючи масштаби ризиків та загроз соціальній безпеці, їх регіональні особливості у процесі трансформаційних змін соціально-економічного розвитку, запропоновано алгоритм формування соціальної безпеки регіону на основі визначених постулатів, який включає такі блоки: блок збору інформації, блок переробки інформації, систему діагностування [112 – 114].

РОЗДІЛ 3

ОЦІНЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНУ

3.1. Аналіз соціально-економічного розвитку Полтавського регіону

Скорочення обсягів виробництва, призупинення реалізації інвестиційних проектів, наростання кризових явищ у соціальній сфері – ці та інші характерні риси сучасного розвитку України є підставою для ретельного аналізу соціально-економічного розвитку регіонів і розроблення пропозицій щодо забезпечення соціальної безпеки регіону.

Погіршення економічної ситуації у країні, дефіцит бюджетного ресурсу на забезпечення соціальної безпеки регіонів спричинили загострення внутрішніх проблем кожного регіону. Разом із цим упродовж останніх років в Україні зростає диференціація регіонів за рівнем соціально-економічного розвитку, збільшується кількість проблемних. У 2014 р. соціально-економічний розвиток більшості регіонів характеризувався подальшим зменшенням промислового виробництва, відпливом інвестиційного капіталу, нестійкою експортною динамікою, скороченням обсягів будівництва, звуженням внутрішнього ринку, погіршенням ситуації на ринку праці й загальним падінням рівня доходів населення. Серед позитивних тенденцій варто відмітити зростання аграрного виробництва. Так, за підсумками 2014 р. обсяги виробництва сільськогосподарської продукції збільшились у 15-ти регіонах (від 1,6% у Закарпатській до 16,0% у Хмельницькій областях). Спад аграрного виробництва спостерігався у дев'яти регіонах: Миколаївському (зменшення на 6,4%), Полтавському (на 3,1%), Черкаському (на 1,7%). У січні – березні 2015 р. загальне падіння сільськогосподарського виробництва по Україні склало 4,7%, а зростання порівняно з аналогічним періодом 2014 р. спостерігалось лише у шести регіонах. Приріст виробництва сільськогосподарської продукції склав майже 13,9% у Вінницькій області. Варто зазначити, що стабільну позитивну динаміку

протягом зазначених періодів мають також Херсонська, Тернопільська та Івано-Франківська області, проте темпи зростання у цих регіонах є помітно нижчими. Таким чином, можна зробити висновок, що формується певний кластер регіонів, менш залежних від кризових явищ і коливань кон'юнктури зовнішніх ринків і спроможних забезпечити стійке зростання аграрного виробництва.

За 2014 р. відбувся спад у промисловості більшості регіонів України (від 0,5% в Одеській до 42,0% у Луганській областях). Істотне зменшення промислового виробництва зафіксовано у м. Київ (на 14,3%), у Сумській (на 12,1%), Дніпропетровській (на 7,7%) та Полтавській (на 7,2%) областях. Варто відзначити, що питома вага регіонів, які у 2014 році мали приріст виробництва (Вінницька, Волинська, Житомирська, Закарпатська, Київська, Кіровоградська, Миколаївська, Рівненська, Тернопільська області), у загальному обсязі реалізованої промислової продукції поступово зростає [115, 116].

Соціально-економічний аналіз, виявлені на його основі виклики та ризики, що враховують специфіку Полтавської області, повинні бути покладені в основу забезпечення соціальної безпеки регіону.

Відповідно до позиціонування Полтавської області серед регіонів України, при оцінці соціальної безпеки в області варто враховувати порівняння основних показників розвитку області з регіонами-сусідами та регіонами, що належать до однієї групи. Внесок області в загальноукраїнський обсяг реалізованої промислової продукції – 5,7%, шосте місце серед регіонів України. Обсяг реалізованої промислової продукції на одиницю населення – 43,2 тис. грн, третє місце в Україні (попереду Дніпропетровська – 61 тис. грн та Донецька – 46,8 тис. грн області). Питома вага виробництва валової продукції сільського господарства в загальноукраїнських обсягах – 6,3%, 2-ге місце серед регіонів України (попереду лише Вінницька область – 7,2%). Питома вага будівельної галузі області в загальноукраїнських обсягах виробництва – 5,8%, шосте місце в Україні. Виробнича активність у будівельній галузі в розрахунку на одну особу – 2339 грн, 2-ге місце, в середньому по Україні – 1296 грн. Обсяг капітальних інвестицій у розрахунку на одну особу –

5713,7 грн, 6-те місце в Україні. Обсяг іноземних інвестицій у розрахунку на одну особу – 731,9 дол. США, 7-ме місце в державі. Коефіцієнт покриття експортом імпорту – 2,4, 3-тє місце в Україні (попереду Кіровоградська – 3,5 та Донецька – 3,1 області). Середньомісячна заробітна плата – 2988 грн, 9-те місце серед регіонів України. За індексом людського розвитку (за 2012 рік) Полтавська область знаходиться на 9-му місці серед регіонів України із значенням 3,84. Для порівняння регіони, які знаходяться за типологією в одній групі з Полтавщиною – Запорізька (5-те місце; 3,96), Луганська (11-те місце; 3,77), Донецька (12-те місце; 3,75) та Дніпропетровська області (14-те місце; 3,74) [117].

Для забезпечення соціальної безпеки необхідно проаналізувати рівень регіонального розвитку регіону на конкретний момент, тобто його стартову позицію. У разі детального аналізу необхідно розрізняти аналітичні показники економічного потенціалу і показники рівня соціально-економічного розвитку. Так, до показників економічного потенціалу належать: кількість населення, трудові ресурси, обсяги ВВП, національного доходу (НД), обсяги основного капіталу та ін. Усі ці показники характеризують розвиток продуктивних сил регіону насамперед з кількісного боку. На відміну від економічного потенціалу, рівень соціально-економічного розвитку регіону може виражатися через обсяги виробництва і споживання ВВП, НД, матеріальних благ і послуг на душу населення, рівень продуктивності праці. Таким чином, соціально-економічний розвиток регіону характеризує якісний стан суспільного виробництва, природних і людських ресурсів, а його основні показники відображають найважливіші регіональні відтворювальні цикли і характеризують їх територіальні зміни.

У зв'язку із цим, система основних загальноекономічних показників, які підлягають аналізу, визначається програмами та планами розвитку регіонів і країни в цілому й підлягають статистичному обліку. До складу цих показників включено найвагоміші, які дають уявлення про зміни рівня життя і соціального захисту населення, раціонального використання ресурсів (природних, трудових та фінансових), підвищення ефективності виробництва, темпів структурних перетворень в економіці й ін.

Із метою розкриття найважливіших тенденцій і проблем у розвитку регіону здійснюється структурний аналіз стану соціально-економічної ситуації. Основна увага приділяється аналізу тих процесів, котрі негативно вплинули на ефективність виробництва у провідних галузях економіки, що у свою чергу безпосередньо впливає на рівень життя населення. Доцільно у процесі дослідження визначити й позитивні тенденції, що наявні в регіоні у зв'язку з реформуванням економіки. На особливу увагу заслуговує аналіз економічного потенціалу регіону, до функціонального складу якого входять такі елементи: науково-інформаційний, трудовий, природно-економічний, виробничий, організаційно-управлінський, споживацький. Здійснення аналізу економічного потенціалу регіону дозволить визначити такі характеристики, як місткість розміщення ресурсів і виробництва, ефективність ресурсних обмежень, сприйнятливість регіону до інновацій та дозволить оцінити ступінь використання наявних ресурсів або потенціалу, інерції економічного зростання і соціально-економічних параметрів.

Аналіз показників соціально-економічного розвитку Полтавської області виявив тенденцію зростання темпів її економіки у 2011 р. За підсумками 2011 р. відбулося зростання промислового виробництва: у хімічній та нафтохімічній промисловості – на 17,4 %; у металургії – на 16,0 %; у виробництві неметалевої мінеральної продукції – на 9,8 %; у машинобудуванні – на 6,9 %. Незначне зниження виробництва відбулося в легкій промисловості, яке склало 5,6 % [117, 118, с. 38].

Зростання показників ефективності розвитку сільського господарства у 2011 р. до 14922, 5 млн грн відбулося за рахунок приросту виробництва продукції рослинництва, що становив 43,6%, та продукції тваринництва – 3,1%. За результатами діяльності у 2011 р. у Полтавській області відбулося зростання показника фінансового результату до оподаткування до 10369,5 млн грн, порівняно з 2010 р. [119, с. 21]. Обсяг прямих іноземних інвестицій станом на 1 січня 2012 р. склав 699,6 млн дол. США, що на 148,3 млн дол. більше від обсягу на початку 2011 року [118, с. 39]. В області протягом двох останніх років спостерігалось зростаюче позитивне сальдо зовнішньої торгівлі товарами, яке за

підсумками 2011 р. склало 2223 млн дол. США. У 2011 р. обсяги експорту товарів зросли на 51,2%; імпорту – на 6,2%. Поліпшення сальдо зовнішньої торгівлі зумовлене, з одного боку, суттєвим скороченням імпорту палива, нафти та нафтопродуктів (на 41,2%), готових харчових продуктів (на 9%); з іншого – збільшенням обсягів експорту мінеральних продуктів (у 1,5 раза), продукції транспортного машинобудування (у 1,3 раза) та збільшенням експорту продукції тваринництва (у 12 разів), на частку якого припадає 3% експорту області [118, с. 39]. Незважаючи на збільшення виконаних будівельних робіт у Полтавській області у 2011 р. на суму 3,3 млрд грн, що на 2,5% більше, ніж за 2010 р., введення в експлуатацію житла становило 174,7 тис. м², що менше показника 2004 р. на 75,3 тис. м² [119, с. 22].

За 2012 рік обсяги виробництва у Полтавській області вдалося утримати на рівні 2011 року (індекс промислової продукції склав 100%). Зростання обсягів виробництва відбулося в машинобудуванні на 7,2%, виробництві продуктів нафтоперероблення – на 4,9%, в гірничодобувній – на 0,7%, харчовій – на 0,3% та деревообробній промисловості – на 8,2%.

У добувній промисловості обсяги виробництва скоротилися на 1,2% внаслідок зменшення видобутку вуглеводнів, зокрема: нафти – на 5,9%, газу природного – на 4,3%, газового конденсату – на 0,5%. За 2012 рік підприємствами області виконано будівельних робіт на суму 3,7 млрд грн, що на 5,9% менше, ніж у 2011 році [120 – 126].

Відбулося збільшення показників: вантажообігу – на 1,8%, пасажирообігу – на 1,6%, порівняно з 2011 р. За січень – листопад 2012 року середньомісячна заробітна плата, нарахована штатному працівникові, зросла на 15,4% і становила 2819 грн, що у 2,5 рази перевищує законодавчо встановлений прожитковий мінімум для працездатної особи (1118 грн). Станом на 01.01.2013 відбулося зменшення рівня безробіття порівняно з початком 2012 року на 0,3 відсоткових пункти [120].

За січень – вересень 2013 року в промисловому комплексі Полтавської області індекс промислової продукції становив 96,7%. Зростання обсягів виробництва відбулося в гірничодобувній – на 12,3%; харчовій – на 1,7%; легкій – на 4,4%; хімічній промисловості – на 21,1%.

Разом з тим скорочення обсягів виробництва спостерігається у нафтогазовидобувній – на 2,2% та нафтопереробній промисловості – на 19,5%, машинобудуванні – на 25,3%, ці галузі мають найбільшу питому вагу у структурі обсягів виробництва, що вплинуло на загальний індекс промислової продукції [121].

У 2014 році відбувся спад соціально-економічного розвитку Полтавського регіону. Так, починаючи з 2013 року в промисловому комплексі індекс промислової продукції зменшувався і в 2014 він склав 92,8% [122, с. 41]. Зростання обсягів виробництва зафіксовано в харчовій промисловості – на 9,8% та гірничодобувній – на 3%. Разом з тим скоротилося виробництво у нафтогазовидобувній – на 2,7% та нафтопереробній промисловості – на 16,7%, машинобудуванні – на 44%, які мають найбільшу питому вагу, що вплинуло на загальний індекс промислової продукції [122, с. 41]. Загальне виробництво валової продукції сільського господарства у 2014 р. скоротилося на 3,1%, у тому числі в сільськогосподарських підприємствах – на 6,7%, у господарствах населення зросло на 3,7%. Виробництво валової продукції рослинництва скоротилося на 4,3%, продукції тваринництва зросло на 0,8% [122, с. 55].

Незважаючи на те, що Полтавська область за питоною вагою у загальному обсязі будівельних робіт посідає п'яте місце в Україні, у результаті аналізу виявлено зменшення обсягів виконаних будівельних робіт за 2014 рік підприємствами області на суму 3866,3 млн грн, що на 1,2% менше, ніж за 2013 рік [122]. Разом із цим у 2014 році в області відбулося збільшення вантажообігу на 13% та пасажирообігу – на 4,1% порівняно з 2013 роком. Виявлено зменшення обсягів експорту товарів області порівняно із січнем – листопадом 2013 року на 18,7%, а імпорту – на 17,8%. За дев'ять місяців 2014 року підприємствами та організаціями області за рахунок усіх джерел фінансування освоєно 6001,7 млн грн капітальних інвестицій, що на 12,8% менше, ніж за дев'ять місяців 2013 року.

Зменшився розмір надходження податків і зборів до бюджетів усіх рівнів за 2014 рік порівняно з 2013 роком на 18,3% та склав 16,4 млрд грн.

Таким чином, аналіз економічного розвитку Полтавського регіону виявив погіршення основних показників, що призвело до погіршення і соціальної безпеки його населення.

Незначне зростання за січень – листопад 2014 року середньомісячної заробітної плати на 6,2% порівняно з відповідним періодом минулого року не компенсувало інфляційні втрати населення, регіону. Реальна заробітна плата найманих працівників у січні – листопаді 2014 року щодо січня – листопада 2013 року скоротилася на 4,2%. Відбулося зростання загальної заборгованості з виплати заробітної плати, яка порівняно з початком 2014 року зросла на 13,2 млн грн (на 88,2%). Основна частка заборгованості припадає на підприємства промисловості та будівництва. Одночасно станом на 01.01.2015 зріс і рівень зареєстрованого безробіття по області, що становив 3,4% населення працездатного віку, порівняно з початком року, збільшився на 0,6 відсоткових пунктів (на 01.01.2014 – 2,8%). Станом на 01.01.2015 на обліку в службі зайнятості перебувало 30,3 тис. безробітних. Тенденція до погіршення значення показників зайнятості населення свідчить про загострення загроз соціальній безпеці населення [116 – 126].

Отже, поширення негативних тенденцій у соціально-економічному розвитку регіону, посилене військовою ситуацією на сході України, формує загрози, реагування на які потребує вжиття виважених заходів з метою забезпечення соціальної безпеки. Такими загрозами у 2014 році стали: подальше скорочення промислового виробництва та погіршення результатів функціонування промислових підприємств; зниження інвестиційної спроможності регіону; зменшення обсягу інвестиційного капіталу; зменшення доходів населення та подальше обмеження його купівельної спроможності; зниження реальної заробітної плати, котре призвело до зменшення обсягів роздрібною торгівлі навіть попри кілька хвиль споживчого ажіотажу, викликаного коливаннями курсу національної валюти (на 9,6%); збільшення заборгованості з виплати заробітної плати.

Цілком зрозумілим є те, що перспективи відновлення позитивної регіональної динаміки залежатимуть від загальної стабілізації

макроекономічної ситуації в Україні. Разом із цим забезпечення соціальної безпеки неможливе за умов подальшого падіння економіки регіонів.

Таким чином, здійснений аналіз соціально-економічного розвитку Полтавського регіону виявив ризики і загрози, які й визначили напрями забезпечення соціальної безпеки у 2015 році. Основними напрямками у контексті підвищення соціальних стандартів населення Полтавського регіону є:

- стимулювання створення нових робочих місць у пріоритетних напрямках економіки;
- підвищення рівня зайнятості сільського населення, створення умов для впровадження гнучких форм зайнятості, стимулювання зайнятості населення в сільській місцевості поза сферою сільськогосподарського виробництва;
- удосконалення структури зайнятості населення шляхом підвищення якості робочої сили, розвитку її професійної мобільності, впровадження програм професійно-технічного навчання, підготовки кадрів відповідно до потреб регіонального ринку праці;
- сприяння зайнятості громадян, які потребують соціального захисту і не спроможні на рівних конкурувати на ринку праці;
- організація внутрішньої регіональної трудової міграції.

Аналіз соціально-економічного становища Полтавської області за січень – листопад 2015 р. виявив збільшення випуску продукції у добувній промисловості й розробленні кар'єрів на 2,4%. Так, за січень – листопад 2015 р. видобуто 187,0 тис. т нафти сирової, у тому числі нафти, одержаної з мінералів бітумінозних, 402,1 тис. т газового конденсату природного, одержаного з родовищ газу природного, 7544,8 млн м³ газу природного скрапленого або в газоподібному стані [123].

Спостерігається зменшення обсягів продукції у 2015 р. порівняно із січнем – листопадом 2014 р. на 6,1% у виробництві харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів. У текстильному виробництві, виробництві одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів індекс промислової продукції становив 108,7%. Одночасно мало місце зменшення випуску

продукції на 35,7% у машинобудуванні, крім ремонту і монтажу машин і устаткування.

У січні – листопаді 2015 р. індекс обсягу сільськогосподарського виробництва порівняно з січнем – листопадом 2014 р. становив 106,2%, у тому числі в сільськогосподарських підприємствах – 108,5%, у господарствах населення – 102,2%. Індекс обсягу виробництва продукції рослинництва становив 108,9%, продукції тваринництва – 97,3%. Загальний обсяг реалізованої аграрними підприємствами власно виробленої продукції за січень – листопад 2015 р. порівняно із січнем – листопадом 2014 р. збільшився на 17,1%, у тому числі продукції рослинництва – на 22,9%, тваринництва – зменшився на 3,4%. Під урожай 2016 р. озимі на зерно та зелений корм посіяно на площі 285,6 тис. га (на 9,1% менше, ніж торік), у тому числі зернові на зерно – 269,2 тис. га (на 9,4% менше), ріпак озимий на зерно – 10,7 тис. га (на 0,8% більше) [123].

Станом на 1 грудня 2015 р. у сільськогосподарських підприємствах (крім малих) та підприємствах, що здійснюють зберігання, переробку зернових культур, було в наявності 3844,9 тис. т зерна (на 19,9% більше проти 1 грудня 2014 р.). Запаси насіння соняшнику становили 544,5 тис. т (на 13,0% більше, ніж на 1 грудня 2014 р.) [123].

Соціально-економічна криза 2014 – початку 2015 років призвела до погіршення становища із залученням інвестицій з-за кордону та здійснення внутрішніх капіталовкладень. Як непривабливість інвестиційного клімату, так і нестача коштів для капіталовкладень спричинили різке погіршення показників інвестиційної діяльності в цілому по Україні, в тому числі й у Полтавському регіоні. Аналіз динаміки і структури капітальних інвестицій виявив їх зменшення за січень – вересень 2015 р. порівняно з аналогічним періодом 2014 р. Розмір освоєних капітальних інвестицій підприємствами та організаціями області за рахунок усіх джерел фінансування становив 4760,1 млн грн, що в порівняних цінах становило 61,4% обсягу капітальних інвестицій за січень – вересень 2014 р. Понад дві третини загального обсягу капітальних інвестицій у січні – вересні 2015 р. освоєно підприємствами й організаціями міст Комсомольська, Полтави, Кременчука та Глобинського і Полтавського районів. Найбільшу частку

капітальних інвестицій (98,9% загального обсягу) освоєно у матеріальні активи, з яких у машини, обладнання та інвентар – 40,4%, в інженерні споруди – 18,4%. У нематеріальні активи вкладено 1,1% загального обсягу капітальних інвестицій, з яких 46,6% становили витрати на програмне забезпечення та бази даних.

Головним джерелом фінансування капітальних інвестицій, як і раніше, у 2015 році залишалися власні кошти підприємств та організацій, за рахунок яких освоєно 82,6% загального обсягу, частка коштів населення на будівництво житла становила 6,7%, кредитів банків та інших позик – 5,0%. Найбільшу частку капітальних інвестицій освоєно підприємствами промисловості (47,4% усіх вкладень), з них 52,7% – підприємствами добувної промисловості й розроблення кар'єрів, 41,1% – переробної промисловості. Капітальні інвестиції у житлове будівництво зменшилися порівняно із січнем – вереснем 2014 р. на 28,6%.

Аналіз зовнішньоекономічної діяльності виявив скорочення експорту на 31,6%, імпорту – на 17,3% у січні – жовтні 2015 р., порівняно із січнем – жовтнем 2014 р. Коефіцієнт покриття експортом імпорту у січні – жовтні 2015 р. склав 1,62, (за січень – жовтень 2014 р. – 1,96). Зовнішньоторговельні операції товарами Полтавська область здійснювала з партнерами зі 126-ти країн світу.

Найвагоміші експортні поставки товарів серед країн ЄС здійснювалися до Австрії (10,7% загального обсягу експорту товарів), Німеччини (8,2%), Словаччини (5,2%) та Чехії (4,4%), серед інших країн світу – до Китаю (14,4%), Російської Федерації (6,6%) і Туреччини (4,6%). Разом із цим порівняно із січнем – жовтнем 2014 р. експорт товарів зменшився до всіх основних країн-партнерів.

У січні – листопаді 2015 р. підприємствами області виконано будівельних робіт на суму 3606,6 млн грн. Індекс будівельної продукції у січні – листопаді 2015 р. порівняно із січнем – листопадом 2014 р. становив 81,1%. Зведення будівель скоротилося на 8,0%, у тому числі нежитлових – на 18,7%. Разом із цим правомірно відмітити збільшення обсягів житлового будівництва на 14,5%. Будівництво інженерних споруд зменшилося на 21,5%.

Безпосередньо на забезпечення соціальної безпеки впливає ефективність діяльності підприємств та організацій, їх фінансовий стан, фінансовий результат діяльності. Фінансовий результат підприємств до оподаткування (крім банків, малих сільськогосподарських підприємств і бюджетних установ) за січень – вересень 2015 р. був негативним та становив 4052,8 млн грн збитків (за аналогічний період минулого року – 750,7 млн грн збитків). Погіршення фінансового стану підприємств та їхня збиткова діяльність унеможливають поліпшення соціального захисту працюючого населення.

Виявлено зростання індексу споживчих цін (індекс інфляції) за січень – листопад 2015 р., який становив 144,0% (за січень – листопад 2014 р. – 120,5%): ціни на продукти харчування та безалкогольні напої зросли на 39,0%; предмети домашнього вжитку, побутова техніка та поточне утримання житла в цілому – на 38,9%; у сфері охорони здоров'я загальне підвищення цін на 26,6%; ціни (тарифи) на житло, воду, електроенергію, газ та інші види палива в цілому підвищились у 2,1 раза.

Значне збільшення цін за умов зростання розміру середньомісячної номінальної заробітної плати штатних працівників (по юридичних особах та відокремлених підрозділах юридичних осіб з кількістю найманих працівників 10 і більше осіб) за січень – жовтень 2015 р. лише на 17,3% свідчить про загострення існуючих загроз соціальній безпеці та про неефективність вжитих заходів щодо їх упередження.

До проблем, що стримують економічний розвиток Полтавського регіону, можна віднести:

- соціально-політичну напруженість у результаті військового конфлікту на сході України, який позначився на ускладненні виробничого процесу;
- залежність економіки регіону, як і України в цілому, від зміни зовнішньоекономічної кон'юнктури;
- високий рівень енергоємності базових галузей промисловості й житлово-комунального господарства; відставання процесів оновлення основних фондів від їх зношення та вибуття;

- високі ціни на енергоносії, сировину й матеріали, що збільшує ціну реалізації продукції та стримує зростання виробництва;
- недостатність інвестиційних ресурсів для модернізації й технологічного оновлення виробництва, обумовлену певними ризиками для іноземних інвесторів;
- невідповідність фахової структури трудових ресурсів потребам ринку; недостатність фахівців робітничих професій, особливо у промисловості [84].

Таким чином, у 2014 р. соціально-економічний розвиток більшості регіонів України характеризувався подальшим зменшенням промислового виробництва, впливом інвестиційного капіталу, скороченням обсягів будівництва, звуженням внутрішнього ринку, погіршенням ситуації на ринку праці й загальним падінням рівня життя населення. Серед позитивних тенденцій відзначається лише зростання аграрного виробництва. Одночасно доцільно звернути увагу на регіони, у яких відбулося скорочення виробництва та які формують значну частку аграрного виробництва України, в тому числі й Полтавська область (зменшення на 3,1 %).

Значними ризиками поряд зі спадом показників економічного розвитку Полтавського регіону є: військові дії на сході України, розрив торгово-економічних зв'язків з РФ, а також ризики, пов'язані із суттєвим підвищенням тарифів на природний газ для населення, суттєвим підвищенням тарифів на природний газ для промисловості, поширенням неплатоспроможності реального сектора економіки, нарощуванням негативних інфляційних очікувань населення, відтоком капіталу з України через політичну нестабільність, погіршенням ситуації на ринку праці: скорочення кількості зайнятих та збільшення чисельності безробітних. Урахування стану соціально-економічного розвитку регіону потребує оцінювання його соціальної безпеки з метою визначення заходів щодо попередження впливу новітніх і мінімізації існуючих загроз.

3.2. Оцінювання стану соціальної безпеки регіону

Аналіз показників соціально-економічного розвитку регіонів України показав їх суттєві диспропорції щодо інтенсивності міжрегіонального співробітництва, у тому числі в економічній сфері; самостійного забезпечення стабільного зростання; залучення інвестиційних ресурсів та їх використання; соціального розвитку, що актуалізує врахування регіональної складової в процесі забезпечення соціальної безпеки.

З метою виявлення загроз соціальній безпеці регіону необхідно здійснити аналіз соціальних показників його розвитку, враховуючи показники зростання рівня життя і добробуту населення, величину трудових доходів громадян, демографічну ситуацію, стан здоров'я, освіти, зайнятості, пенсійного забезпечення та інші.

Найголовнішою проблемою сьогодення є загрозна демографічна ситуація в Україні, тому що режим відтворення населення, кількісний та якісний його склад можуть стимулювати чи гальмувати виникнення й розвиток внутрішніх і зовнішніх загроз. Останнім часом у Полтавській області спостерігається тенденція до зменшення кількості постійного населення, яке у 2011 р. становило 1469,3 тис., а у 2014 р. – 1441,1 тис (рис. 3.1) [122, с. 218].

Рис. 3.1. Кількість наявного населення Полтавської області на 1 січня відповідного року

Загрозою для перспектив розвитку є обсяги й темпи депопуляції, тобто абсолютного зменшення населення внаслідок перевищення кількості померлих над кількістю народжених. Тенденція до зниження від'ємного показника природного приросту скорочення населення свідчить про зменшення різниці між кількістю народжених живими і кількістю померлих, що позитивно впливає на поліпшення демографічної ситуації в регіоні.

Коефіцієнт народжуваності за віковими групами (на 1000 жінок відповідної вікової групи) починаючи з 2005 року в регіоні зріс на 11,2 пункти порівняно із 2014 р. (табл. 3.1) [122, с. 225].

Таблиця 3.1

Коефіцієнти народжуваності за віковими групами

Вікові групи	Період, рік											
	2000	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Жінки у віці 15 – 49 років	28,8	29,5	30,2	34,4	34,1	38,2	38,7	38,0	38,4	40,3	40,1	41,4
у тому числі												
молодшому за 20	35,1	28,4	27,4	30,1	30,2	32,4	31,1	29,3	28,0	27,6	27,4	27,2
20 – 24	91,9	87,5	86,5	92,8	89,1	93,5	91,7	84,8	83,0	87,4	89,9	90,5
25 – 29	51,6	59,1	61,1	71,6	70,1	80,1	80,5	80,8	83,3	85,2	83,1	85,9
30 – 34	22,5	27,9	31,3	37,1	38,1	45,1	48,2	48,4	49,4	53,4	54,5	57,8
35 – 39	6,3	9,1	9,5	12,4	12,8	16,5	17,6	19,2	20,2	23,6	21,7	25,0
40 – 44	1,3	1,6	1,4	2,0	2,2	2,4	3,2	3,2	3,7	3,6	3,7	4,0
45 – 49	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1	0,0	0,2	0,2	0,1	0,2	0,2
Сумарний коефіцієнт народжуваності	1,044	1,068	1,086	1,231	1,213	1,351	1,362	1,330	1,328	1,405	1,402	1,452

Примітка: складено авторами за джерелом [122, с. 225].

Незважаючи на позитивні зрушення, про загрозливий стан демографічної ситуації свідчить і значення показника сумарного коефіцієнта народжуваності, який до 2008 р. мав тенденцію до зростання і становив 1,351, а починаючи з 2009 по 2011 р. включно його значення зменшується, тобто кількість дітей, що може родити кожна жінка впродовж усього репродуктивного періоду свого життя, у 2011 р. становила лише 1,3, у той час як для розширеного відтворення населення

жінка повинна мати 2,2 – 2,4 дитини. У 2014 р. коефіцієнт народжуваності зріс щодо 2013 р. на 0,052 [122, с. 225]. Доцільно зауважити зміну вікової структури жінок, що народили, а саме: зменшилася кількість жінок у віці до 20 років із 35,1% у 2000 р. до 27,2% у 2014 р.; у віці 35 – 39 років відбулося збільшення із 6,3% у 2000 р. до 25,0% у 2014 р. [122, с. 225]. Зменшення народжуваності із 2000 по 2010 р. супроводжувалося зростанням частки дітей, народжених жінками, які не перебували у зареєстрованому шлюбі, до 25,9%. Незначне зниження на 1,3 % цього показника відбулося у 2014 р. Проведений аналіз сучасної демографічної ситуації у Полтавському регіоні, а також її динаміки протягом останнього часу свідчить про наявність глибокої демографічної кризи, що потребує здійснення комплексних заходів, спрямованих на раціональне відтворення населення, зміцнення сім'ї, профілактику захворювань населення та якісне поліпшення його здоров'я, стимулювання за рахунок фінансової допомоги держави народжуваності, поліпшення рівня і якості життя населення.

Стан здоров'я населення Полтавського регіону має стійку тенденцію до погіршення. Аналіз захворюваності за класами хвороб у Полтавській області виявив незначний спад загальної захворюваності починаючи із 2005 р. на 700 випадків порівняно із 2000 р. Тенденція до зменшення захворюваності відстежується й у 2010 – 2014 роках (рис. 3.2).

Рис. 3.2. Кількість уперше в житті зареєстрованих випадків захворювань у Полтавській області за 2001 – 2014 роки

Разом із цим у структурі захворюваності за класами хвороб у 2014 р. порівняно з 2010 р. зросла питома вага інфекційних та паразитарних хвороб на 5 тисяч, розладів психіки та поведінки – на 0,1 тис., новоутворень – на 0,8 тис.; зменшилася частка хвороб крові та кровотворних органів й окремих порушень із залученням імунного механізму – на 1,2 тис.; хвороб ока та його придаткового апарату – на 2,5 тис., хвороб шкіри та підшкірної клітковини – на 4,2 тис. [122, с. 305].

Аналіз динаміки основних показників охорони здоров'я Полтавської області виявив скорочення кількості лікарів усіх спеціальностей із 7393 у 2009 р. до 6920 у 2014 р. та середнього медичного персоналу із 15288 до 14152 осіб. Останнім часом відбулося скорочення лікувальних закладів із 118 у 2010 р. до 72 у 2014 р., і, як наслідок, скорочення у них на 1044 лікарняних ліжок (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Кількість закладів охорони здоров'я у Полтавській області

Роки	Кількість лікарів усіх спеціальностей	Кількість середнього медичного персоналу	Кількість лікувальних закладів	у них лікарняних ліжок	Кількість лікувальних амбулаторно-поліклінічних закладів
2001	7679	18938	191	14311	333
2002	7520	18558	188	14225	341
2003	7350	18250	168	13937	348
2004	7285	17793	148	13553	342
2005	7332	16756	147	13783	358
2006	7334	16576	143	13727	359
2007	7319	16339	135	13624	354
2008	7141	15279	131	13719	435
2009	7393	15288	126	13543	370
2010	7320	15164	118	13406	366
2011	7150	14925	94	13029	345
2012	68981	14246	88	12855	337
2013	68501	14341	72	12623	460
2014	69201	14152	72	12362	467

Тенденцію до збільшення має кількість лікувальних амбулаторно-поліклінічних закладів, збільшення яких у 2014 р. відбулося на 101 закладів до 467. Основними проблемами у сфері зростання рівня захворюваності населення залишаються низькі заробітні плати (середня

місячна заробітна плата медичного персоналу складає лише 72,8% середньої заробітної плати по всій економіці України) і, як наслідок, неофіційний перехід медицини на платну основу, незначна частка видатків бюджету на охорону здоров'я [85, 129].

Із 2003 по 2007 рік частка суспільних ресурсів у фінансуванні охорони здоров'я України щорічно збільшувалася від 58 до 61,5%. Починаючи із 2008 р. відбувається її зменшення до 57,2%, і у 2009 – 2010 рр. вона складала лише 55 – 56%, що відбулося за рахунок подальшого зменшення з 15,7% у 2008 р. до 13,8% у 2010 р. обсягів коштів, котрі направлялися на охорону здоров'я з державного бюджету, і незначного зменшення обсягів коштів на охорону здоров'я з місцевих бюджетів (з 44,9% у 2006 р. до 42,5% у 2010 р.) [120 – 121, 129, с.8].

Міжнародний досвід свідчить, що оптимальний рівень витрат на охорону здоров'я становить 8 – 10% ВВП. В Україні за аналізований період рівень цього показника не перевищує 5%. Видатки на охорону здоров'я у 2011 р., порівняно з 2010 р., збільшилися на 16,7% (до 10,2 млрд грн), у тому числі за загальним фондом – на 19,7% (8,5 млрд грн). Обсяг видатків зведеного бюджету на охорону здоров'я, відсотків до ВВП, має порогове значення не менше 4%: якщо у 2009 р. він у Полтавській області знаходився у межах порогового значення, то у 2011 р. становив 3,7%, а оскільки він є стимулятором, то зменшення зазначеного індикатора призводить до загострення загроз соціальної безпеці. Таким чином, основним джерелом фінансування охорони здоров'я в Україні залишається державний і місцевий бюджети. Упровадження загальнообов'язкової страхової медицини в Україні було заплановано лише на 2015 рік, добровільне медичне страхування складає щонайбільше 1% загальних витрат по галузі.

Таким чином, сучасний стан системи охорони здоров'я та нинішній рівень фінансування галузі не дозволяють реалізувати право громадян на безоплатну медичну допомогу на рівні, що передбачений міжнародними стандартами і законодавством України. На 2015 рік у Державному бюджеті України було передбачено частку видатків на охорону здоров'я у розмірі 46,4 млрд грн, що становить 8,2% від суми загальних видатків з

держбюджету. Порівняльний аналіз показує, що частка видатків на охорону здоров'я у відношенні до валового внутрішнього прибутку в різних країнах світу коливається від 6,3 до 17,9%. На сьогоднішній день фінансування медичного обслуговування населення може здійснюватися за рахунок коштів як державного бюджету, страхових фондів, так і власних коштів пацієнтів.

Соціальну напругу в суспільстві створює безробіття. Рівень зареєстрованого безробіття у Полтавській області перевищував у 2011 р. показник по Україні на 0,8 % (рис. 3.3) [124 – 126, 131, с. 170]. Кількість зайнятого населення у Полтавській області із 2005 по 2010 рік мала тенденцію до зменшення, у 2011 р. відбулося збільшення показника на 9,4 тис. осіб [132, с. 259]. У 2014 році кількість зайнятого населення зменшилася на 52 тисячі осіб. Починаючи із 2005 р. у структурі зайнятого населення виявлена тенденція до зменшення найманих працівників установ та організацій, кількість яких на початок 2012-го становила 413,9 тис. Незважаючи на позитивну тенденцію, в цілому, в Полтавській області щодо кількості вивільнених осіб із 5029 у 2005 р. до 2918 у 2011 р. порівняно із 2010 р. цей показник зріс на 231 особу, збільшилася і питома вага жінок за цей період, яка становила 63,1% до загальної кількості вивільнених осіб [119, с. 261]. За офіційними статистичними даними, по Полтавській області кількість зареєстрованих громадян, не зайнятих трудовою діяльністю, починаючи із 2005 р. скоротилася із 41283 осіб до 24441 у 2011 р., таку ж тенденцію має і потреба підприємств у працівниках: із 5340 у 2005 р. до 2426 осіб у 2011 р.

Рис. 3.3. Рівень безробіття (за методологією МОП)

Населення за економічною активністю, статтю та місцем проживання у 2014 році у Полтавській області розподілилося таким чином. Із економічно активного населення віком 15 – 70 років 88,83% становить зайняте населення (96,67% – працездатного віку). У свою чергу 48,13% з нього – жінки. Кількість безробітних серед економічно активного населення становила у 2014 році 78,3 тис. осіб, жінки серед яких склали 42,78% [122, с. 234].

Ураховуючи, що офіційний рівень безробіття в Україні не відповідає дійсності й не відображає реальної ситуації на ринку праці, причиною чого слугує і неповна зайнятість, функціонування нерегульованого ринку робочої сили, недостатній розмір допомоги по безробіттю, доцільно стверджувати, що попит на робочу силу значно відстає від пропозиції, навіть за рахунок зареєстрованих громадян. Підтвердженням цього є показник навантаження на одне робоче місце, який у Полтавській області зростав із восьми осіб у 2005 р. до двадцяти у 2010 р., а у 2011 р. становив десять осіб на одне робоче місце.

Якщо співвідношення безробітних працездатного віку у віці 15 – 70 років до потреби підприємств у працівниках у 2013 р. у Полтавській області становило біля 10 разів, ураховуючи потребу на заміщення вільних робочих місць, то у 2014 році – майже 17 разів [118, с. 258 – 264; 122, с. 237]. Така ситуація ускладнюється постійною динамікою із 1995 р. до зменшення середньорічної кількості найманих працівників в області із 673 тис. до 366 тис. у 2011 р., що ніяким чином не сприяє збільшенню попиту протягом останніх 20 років: майже у 3 рази відбулося зменшення у сільському господарстві, будівництві [118, с. 270]. Позитивну тенденцію у Полтавській області мав рівень тривалого безробіття у працездатному віці (відношення чисельності безробітних понад шість місяців до загальної чисельності безробітних), із 45,6% у 2004 р. до 25,6% у 2011 р. [1180, с. 269].

Аналіз структури за тривалістю зареєстрованого безробіття по районах і містах Полтавської області у 2014 р. установив, що найбільшу питому вагу складає термін від одного до трьох місяців. Середня тривалість безробіття у 2014 році дорівнювала трьом місяцям.

Незначне поліпшення ситуації на ринку праці мало місце у 2012 році. Рівень безробіття станом на 01.01.2013 склав 2,8% і порівняно з початком 2012 року зменшився на 0,3 відсоткових пункти. На обліку в обласному центрі зайнятості станом на 01.01.2013 перебувало 25,1 тис. незайнятих громадян (на 2,6% більше, ніж на 01.01.2012). Ситуація погіршилася протягом 2012 – 2013 років. Одним з аспектів загрози безробіття залишається диспропорція статевого та вікового розшарування незайнятих. Таким чином, наявність численної кількості безробітних може за певних умов стати небезпечним чинником соціальної нестабільності у регіоні.

Виявлення та оцінювання загроз, які несе в собі безробіття, повинні враховувати як процеси, що відбуваються у політичному житті країни, зокрема військові дії на сході України, так і процеси на ринку праці, зокрема рівень заробітних плат працюючого населення, рівень доходів, витрат громадян і, як наслідок, розшарування і диференціацію суспільства на дуже бідних та дуже багатих. Тому формування соціальної безпеки потребує аналізу відношення сукупних витрат 10% найбільш забезпеченого населення до 10% найменш забезпеченого. При зіставленні доходів і витрат населення за аналізований період виявлено, що сформований обсяг доходів є джерелом фінансування всіх витрат населення.

Аналіз структури грошових витрат домогосподарств Полтавської області виявив зменшення в них частки витрат на харчування (продовольчі товари й харчування поза домом) у загальному обсязі на 1,7% у 2011 р. порівняно із 2010 р. [119, с. 295], грошової допомоги родичам та іншим особам на 0,7%. Слід також зазначити, що у зростаючих споживчих витратах у 2011 р. на 0,8% порівняно з попереднім роком збільшилися витрати на непродовольчі товари та послуги на 2,5%. У 2012 р. майже вдвічі відбулося зменшення частки грошової допомоги друзям з одночасним збільшенням споживчих грошових витрат на 9 відсотків [132, с. 286.]

Починаючи із 2004 року в Полтавській області відбувалося зменшення співвідношення доходів 10% найбільш забезпеченого та 10% найменш

забезпеченого населення із 7,3 разів до 4,5 разів у 2009 р., що вказує на скорочення розриву між найбагатшим та найбіднішим населенням області. Збільшення зазначеного показника у 2010 р. утричі свідчить про загострення загрози щодо розшарування населення за рівнем доходів, про що свідчить і збільшення до 17% частки населення із середньодушовими доходами у місяць, нижчими прожиткового мінімуму (рис. 3.4) [120 , 121, 122, с. 261].

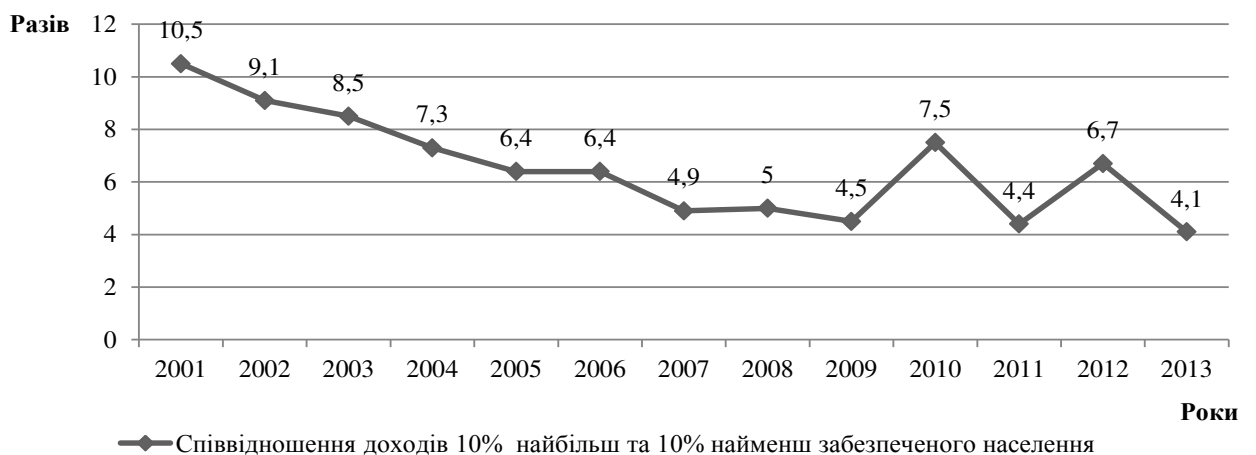

Рис. 3.4. Співвідношення доходів 10% найбільш та 10% найменш забезпеченого населення

У 2013 році співвідношення доходів 10% найбільш забезпеченого та 10% найменш забезпеченого населення зменшилося до 4,1 раза порівняно з 2012 роком на 2,6 раза. Останнім часом спадну тенденцію мав показник «частка населення із середньодушовими доходами на місяць, нижчими від прожиткового мінімуму», із 17% у 2012 до 12,9% у 2013 р.

Відношення середньої зарплати до прожиткового мінімуму в Полтавській області починаючи із 2002 року має тенденцію до зростання з 1,04 раза до 2,65 у 2008 р., після якого зменшується значення до 2,4 у 2010 р. (табл. 3.3). Незначне збільшення відношення середньої зарплати до прожиткового мінімуму до 2,6 разів відбулося у 2011 р., але разом з цим воно майже вдвічі менше, ніж у країнах ЄС. У 2014 році відношення середньої зарплати до прожиткового мінімуму збільшилося до 2,61 раза.

Таблиця 3.3

**Відношення середньої зарплати до прожиткового мінімуму в
Полтавській області у 2001 – 2014 роках**

Роки	Середня заробітна плата, грн	Прожитковий мінімум, грн	Відношення середньої заробітної плати до прожиткового мінімуму
1	2	3	4
2001	292	311,3	0,94
2002	354	342	1,04
2003	437	342	1,28
2004	560	362,23	1,55
2005	758	423	1,79
2006	961	472	2,04
2007	1243	532	2,34
2008	1661	626	2,65
2009	1733	701	2,47
2010	2102	875	2,4
2011	2481	953	2,6
2012	2850	1095	2,6
2013	2988	1142	2,62
2014	3179	1218	2,61

Примітка. Складено авторами за джерелом [122, с. 251].

Співвідношення мінімальної заробітної плати до середньої заробітної плати у Полтавській області мало тенденцію до зменшення із 47% у 2003 р. до 36% у 2008 р., починаючи збільшуватися із 2009 р. з 43% (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

Відношення мінімальної заробітної плати до середньої заробітної плати в Полтавській області у 2001 – 2014 роках

Роки	Мінімальна заробітна плата, грн	Середня заробітна плата, грн	Відношення мінімальної заробітної плати до середньої заробітної плати, %
2001	118	292	40
2002	165	354	47
2003	205	437	47
2004	237	560	42
2005	332	758	44
2006	400	961	42
2007	460	1243	37
2008	605	1661	36

Продовження таблиці 3.4.

Роки	Мінімальна заробітна плата, грн	Середня заробітна плата, грн	Відношення мінімальної заробітної плати до середньої заробітної плати, %
2009	744	1733	43
2010	922	2102	44
2011	1004	2481	40
2012	1134	2850	40
2013	1147	2988	38
2014	1218	3179	38

У 2011 р. співвідношення мінімальної заробітної плати до середньої заробітної плати в області становило 40% та зменшилося у 2014 р до 38%. Для порівняння відповідно до стандартів ЄС таке співвідношення повинно бути 2 – 2,5 рази, що свідчить про необхідність коригування мінімальної зарплати, з метою забезпечення захисту окремих категорій працівників, які мають найменші доходи.

Слід зазначити, що частка населення із середньодушовими грошовими доходами на місяць, нижчими від прожиткового мінімуму, в Полтавській області починаючи із 2003 р. мала тенденцію до зменшення з 80,6% у 2003 р. до 12,3% у 2009 р., у 2010 р. її зростання відбулося на 5,3% (рис. 3.5) [119, с. 292].

Рис. 3.5. Частка населення із середньодушовими доходами на місяць, нижчими від прожиткового мінімуму

Частка населення із середньодушовими загальними доходами на місяць, нижчими від прожиткового мінімуму, у 2010 р. збільшилася на 4,7%, що свідчить про погіршення життєвого рівня частини населення [119, с. 292], причиною чого стала економічна криза, яка досить суттєво впливає на економічний стан нашої держави. Зменшення показника у 2013 р. щодо 2010 року відбулося на 4,1% [122, с. 261].

Аналіз розподілу кількості населення за рівнем номінальної заробітної плати за 2010 – 2012 роки у Полтавській області виявив значне скорочення громадян, які у 2012 р. отримували заробітну плату меншу ніж 1134 грн: їх частка зменшилася у 3,5 рази порівняно з 2010 р. Незначні зміни відбулися серед громадян, що отримували понад 3500 грн, їх кількість збільшилася у 1,68 раза порівняно із 2010 р. Майже без змін залишалася група населення, що отримувала 1500 – 2500 грн та 2500 – 3500 грн [132, с. 278]. Проведений аналіз свідчить про те, що різке розшарування та збільшення соціальної нерівності в суспільстві призводить до зростання бідності. У 2010 році порівняно з 2009 р. рівень бідності зменшився на 2,3 відсоткового пункта і становив 24,1%, що є найнижчим значенням за період 2001 – 2010 років. За відносним критерієм рівень крайньої бідності за цей період знизився з 14,9 до 11,2 % [133]. У 2011 р. цей показник дорівнював 25,4%.

Розподіл населення за рівнем середньодушових еквівалентних грошових доходів за 2010 – 2013 роки виявив зменшення з 28,7% у 2012-му до 22% у 2013 році частки населення з доходом у межах 1200,1 – 1560 грн. Одночасно на 3% зросла частка населення з розміром доходів 2280,01 – 2640 грн та 2640,1 – 3000 тис. грн. Правомірно відзначити зменшення частки населення з розміром доходів 3000,1 – 3720 у 2013-му порівняно з 2012 роком [122, с. 263].

Законом України «Про основи національної безпеки України» визначаються на сьогодні пріоритети національних інтересів України у соціальній сфері, одним із яких є своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам пенсійного забезпечення. Проведений аналіз пенсійного забезпечення у Полтавській області показав, що відношення мінімального розміру пенсії

за віком до прожиткового мінімуму на початок року із 2005 р. по 2011 р. знаходився у межах 0,71 – 0,78 раза, що свідчить про необхідність подальшого реформування пенсійної системи.

Однією з найгостріших проблем у сучасних умовах в Україні залишається проблема забезпеченості сімей окремим житлом. Динаміка змін забезпеченості населення житлом у Полтавській області на одного жителя за період із 2000 р. по 2012 р. продемонструвала збільшення лише на 3 м² і становила у 2012 р. 25,1 м², у 2014 – 25,2 м², що відповідає пороговому значенню (табл. 3.5) [122, с. 280].

Таблиця 3.5

**Структура житлового фонду Полтавської області за 2000 –
2014 роки**

Показник	Період, рік									
	2000	2005	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Весь житловий фонд	36332,6	36596,7	36844,1	36950,9	37043,5	36995,6	36989,1	36810,6	36479,8	36374,1
У середньому на одного жителя, м ²	22,1	23,4	24,0	24,3	24,6	24,7	24,9	25,1	25,0	25,2
Міський житловий фонд	19485,8	19747,5	19963,7	20045,3	20161,4	20086,0	20086,2	19905,8	19558,7	19434,9
У середньому на одного міського жителя, м ²	20,4	21,1	21,6	21,8	22,0	22,0	22,1	22,2	21,9	22,0
Сільський житловий фонд	16846,8	16849,2	16880,4	16905,6	16882,1	16909,6	16902,9	16904,8	16921,1	16939,2
У середньому на одного сільського жителя, м ²	24,5	26,8	27,7	28,2	28,5	28,9	29,3	29,6	30,0	30,4

Доцільно звернути увагу на те, що таке зростання відбулося завдяки збільшенню загального розміру житлового фонду та зменшенню чисельності населення, що потребує аналізу попиту та пропозиції на житло, тому що саме незадоволений попит може слугувати посиленням загрози. Таким чином, забезпечення соціальної безпеки в сучасних умовах перетворюється на комплекс заходів, спрямованих на запобігання всьому спектру соціально-

економічних загроз у житловій сфері, що потребує формування житлового фонду загального, соціального та спеціального призначення, доступного за вартістю для середньо- й малозабезпечених верств населення.

Значне розшарування населення, його зубожіння призводять до зниження можливостей здобуття якісної освіти представниками бідних прошарків суспільства.

Погіршення демографічної ситуації спричинило зменшення в Полтавській області кількості дошкільних навчальних закладів у 2012 р. І як наслідок – у 2012 р. збільшилася чисельність дітей у закладах у розрахунку на 100 місць до 122 порівняно з 2004, коли їх кількість становила 104 дитини (табл. 3.6).

Таблиця 3.6

**Основні показники дошкільних навчальних закладів
Полтавської області за 2000 – 2014 роки**

Показник	Період, рік									
	2000	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Кількість закладів	747	623	599	587	590	598	600	562	589	602
У них місць, тис.	38,9	32,7	32,7	33,3	33,7	34,1	34,4	35,0	36,2	37,0
Кількість дітей у закладах, тис.	36,3	34,1	34,3	35,6	36,4	37,9	37,9	40,1	42,8	45,0
Кількість дітей у закладах у розрахунку на 100 місць	94	104	105	107	108	111	110	115	118	122

У 2014 році налічувалося 619 дошкільних навчальних закладів, у яких виховувалося 50,6 тис. дітей. Обмежена кількість дитячих садків призводить до матеріальних витрат при влаштуванні дитини, що сприяє запровадженню платної обов'язкової дошкільної освіти. У Полтавській області скорочення загальноосвітніх навчальних закладів відбулося із 962 у 2000/2001 році до 708 у 2014/2015, скорочення кількості учнів із 222 тисяч до 127,9 тисяч у 2014/2015, кількості учителів – із 20,9 тисяч до 15,8 тис. у 2014/15 навчальному році (табл. 3.7) [122, с. 291 – 293].

Охоплення випусників 9-х класів повною середньою освітою у Полтавській області має майже постійну тенденцію, й у 2011 р. становило 99,9 % [132, с. 328].

Таблиця 3.7

Загальноосвітні навчальні заклади

Показник	Навчальний рік									
	2000/ 2001	2004/ 2005	2005/ 2006	2006/ 2007	2007/ 2008	2008/ 2009	2009/2 010	2010/2 011	2011/ 2012	2012/ 2013
Кількість закладів	962	879	870	853	834	820	801	786	745	730
Кількість учнів, тис.	222, 0	190,3	178,5	168,3	158, 3	148,1	142,7	134,6	132, 0	128, 4
Кількість учителів, тис.	20,9	19,1	18,8	18,5	18,0	17,8	17,6	17,2	16,6	16,1

Так, у 2014 р. 62,7% випусників дев'ятих класів перейшли до десятих класів денних загальноосвітніх навчальних закладів; 1,7 % – до вечірніх шкіл; 14,4% – вступили до професійно-технічних навчальних закладів; 20,3% – до вищих навчальних закладів [122, с. 298].

Після детального аналізу ринку праці у Полтавській області було виявлено розрив між попитом і пропозицією робочих спеціальностей, яким навчають у професійно-технічних навчальних закладах. Понад 60% вільних робочих місць на регіональних ринках праці припадає на професії робітників, особливо висококваліфікованих, така ситуація ускладнюється старінням робітничих кадрів. Починаючи із 2005 р. у Полтавській області виявлено тенденцію до зменшення кількості професійно-технічних навчальних закладів із 45-ти до 42-х у 2014 р. та зменшення чисельності учнів у них із 18 до 11,8 тис. у 2014 р., що пояснюється зменшенням попиту серед учнів робочих професій. У 2014 р. до професійно-технічних навчальних закладів Полтавської області прийнято на 4,9 тис. учнів менше порівняно із 2005 р., що свідчить про те, що існуюча система професійно-технічної освіти неспроможна забезпечити підготовку кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах відповідно до потреб ринку праці [122, с. 299].

Ринкові умови господарювання потребують наявності високоосвічених спеціалістів, які змогли б конкурувати на ринку праці, а

це у свою чергу потребує здобуття якісної вищої освіти. На початок 2014/2015 навчального року сім функціонуючих навчальних закладів у Полтавській області, що здійснювали підготовку 42,7 тис. студентів, випустили 11,1 тис. студентів. Зниження зазначених показників у 2014 році пояснюється зменшенням вступу до ВНЗ до 8,7 тис. студентів, що в першу чергу пояснюється погіршенням демографічної ситуації в попередні роки [122, с. 300].

Одним із найважливіших залишається питання соціального середовища. За даними УМВС України в Полтавській області, починаючи із 2009 р. відбулося погіршення ситуації щодо кількості зареєстрованих злочинів. Так, зокрема, у 2010 р. їх чисельність зросла на 2646 злочинів. Кількість зареєстрованих злочинів у 2011 р. зменшилася на 1091 порівняно із 2010 роком [119, с. 361]. Негативна тенденція до збільшення кількості засуджених з 2008 р. по 2010 р. поліпшилася у 2011 р., коли показник зменшився на 1116 засуджених порівняно із 2010 р. [119, с. 364]. За даними Територіального управління Державної судової адміністрації України в Полтавській області, протягом 2009 – 2011 р. залишалася високою питома вага молоді у віці до 30 років, засудженої за окремі види злочинів: із 48,5 у 2009 р. до 50,3 % збільшилася кількість засуджених за відповідні злочини у 2011 р. [119, с. 366]. Позитивну тенденцію до зменшення в Полтавській області протягом 2009 – 2011 рр. має кількість осіб, притягнутих до адміністративної відповідальності за видами правопорушень, яка знизилася із 319,2 тис. у 2008 р. до 164,6 тис. у 2011 р. У 2012 р. відбулося зменшення кількості злочинів по районах та містах Полтавської області на 2496 випадків порівняно з 2011 р.

Починаючи з 2000 року у Полтавській області спостерігається постійна тенденція до зростання показника «кількість виявлених злочинів за окремими видами» з 17666 у 2000-му до 18064 у 2014 році. Позитивну тенденцію до зменшення має злочинність, пов'язана з наркотичними, сильнодіючими засобами та прекурсорами із 1531 у 2000 до 886 злочинів у 2014 році. До 4386 у 2014 році зменшилася кількість засуджених за вироками судів, які набрали законної чинності, за окремими видами злочинів порівняно з попереднім роком [122, с. 332].

Важливе значення в системі формування соціальної безпеки займає екологічне становище регіону, що потребує аналізу обсягів викидів забруднюючих речовин, обсягів витрат на охорону навколишнього середовища. Викиди забруднюючих речовин та діоксиду вуглецю в атмосферне повітря у Полтавській області мали тенденцію до зростання у 2011 р. на 8,5 тис. т порівняно із 2010 р. [119, с. 377]. У 2014 році викиди забруднюючих речовин у повітря зменшилися на 14,6 т порівняно з 2011 роком і становили 166,7 т [122, с. 345].

До 63 тис. тон у 2014 р. відбулося зменшення забруднення стаціонарними джерелами із 100,7 тис. т у 2007 р. Тенденцію до зростання мають викиди забруднюючих речовин у повітря пересувними джерелами забруднення зі 101,1 тис. т у 2009 р. до 103,7 тис. т у 2014 р. У 2011 р. відбулося збільшення утворення відходів за класами небезпеки на 1442518,6 т порівняно із 2010 р. Позитивним є зростання капітальних інвестицій та поточних витрат на охорону навколишнього природного середовища починаючи із 2009 р. із 426 до 768,7 млн грн у 2014 р., незважаючи на незначне їх зменшення порівняно з попереднім роком [122, с. 357].

Розрахунок і аналіз індикаторів та інтегрального показника соціальної безпеки регіону відповідно до запропонованого методичного підходу до оцінювання стану соціальної безпеки регіону у п. 2.3 монографії передбачає формування множини індикаторів, процедуру визначення характеристичних (оптимальних, порогових та граничних) значень індикаторів з наступною нормалізацією індикаторів соціальної безпеки (табл. 3.8).

Установлення порогових значень індикаторів соціальної безпеки здійснено з урахуванням Методики МОНУ, методів, визначених Методичними рекомендаціями щодо оцінювання рівня економічної безпеки України за редакцією академіка НАН С.І. Пирожкова, соціопитування респондентів Полтавського регіону, експертних оцінок стану показників соціальної безпеки, які спроектовані на оцінювання стану соціальної безпеки населення Полтавського регіону [9, 105].

Таблиця 3.8

Характеристичні значення показників соціальної безпеки та їх вагові коефіцієнти

№ з/п	Показники	Нижня границя	Нижній поріг	Норма нижня	Норма верхня	Верхній поріг	Верхня границя	Порогове значення	Вагові коефіцієнти
		($x_{гр}^H$)	($x_{пор}^H$)	($x_{опт}^H$)	($x_{опт}^B$)	($x_{пор}^B$)	($x_{гр}^B$)	($X_{опт}$)	a_j
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	Частка населення із сукупними витратами, які нижче 75% медіанного рівня сукупних витрат (рівень бідності), %	0	5	10	15	25	30	не більше 25	0,0471
2	Частка населення із середніми сукупними витратами на одну особу на місяць, які нижче прожиткового мінімуму, %	5	15	25	30	40	60	не більше 40	0,0441
3	Відношення середньої зарплати до прожиткового мінімуму, разів	1	3	4	5	7	15	не менше 3	0,0441
4	Відношення мінімального розміру пенсії за віком до прожиткового мінімуму, разів	0,14	1	1,5	2	2,5	3	1,5 – 2	0,0459
5	Відношення індексу номінальних сукупних ресурсів домогосподарств до індексу споживчих цін, разів	0,7	1	1,5	2	3	4	не менше 1	0,0453
6	Відношення сукупних витрат 10 % найбільш забезпеченого населення до 10 % найменш забезпеченого, разів	3	4	5	6	8	10	не більше 8	0,0436
7	Частка витрат на харчування (прод. товари та харчування поза домом) у загальному обсязі споживчих грошових витрат домогосподарств, %	20	30	35	45	50	70	не більше 50	0,0482
8	Рівень безробіття (за методологією МОП), %	0	3	5	8	10	15	не більше 10	0,0471
9	Рівень тривалого безробіття у працездатному віці (відношення чисельності безробітних понад шість місяців до загальної чисельності безробітних), %	10	15	25	30	40	50	не більше 25 – 30	0,0395

Продовження таблиці 3.8

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
10	Кількість уперше зареєстрованих випадків захворювань на 100 осіб	10	20	30	50	60	80	не більше 60	0,0453
11	Наявність житлового фонду в середньому на одну особу, м ²	6	13	25	30	40	50	25	0,0418
12	Обсяг видатків зведеного бюджету на охорону здоров'я, відсотків до ВВП	1	2	3	4	5	6	не менше 4	0,0389
13	Обсяг видатків зведеного бюджету на освіту, відсотків до ВВП	3	4	7	8	8,3	10	не менше 8,3	0,0453
14	Охоплення випускників 9-х класів повною середньою освітою, %	90	95	98	99	100	100	не менше 100	0,0321
15	Валовий регіональний продукт у розрахунку на одну особу, грн	5000	10000	20000	35000	45000	50000	не менше 35000	0,0598
16	Індекс споживчих цін (грудень до грудня попереднього року), відсотків	102	103	105	107	109	111	не більше 105	0,0277
17	Економічно активне населення (у віці 15 – 70 років), тис. од.	710	720	730	740	750	760	не менше 750	0,0360
18	Попит на робочу силу, осіб	2000	3000	4000	5000	6000	7000	не менше 8000	0,0381
19	Наявний дохід на одну особу, грн	3000	5000	10000	20000	30000	40000	не менше 30000	0,0381
20	Середньомісячна номінальна та заробітна плата працівників, грн	400	600	1000	2000	3000	4000	не менше 4000	0,0434
21	Характеристика регіонального людського розвитку	0,45	0,5	0,55	0,6	0,65	0,7	не менше 0,6	0,0459
22	Співвідношення мінімальної заробітної плати до середньої заробітної плати, %	15	30	40	45	50	55	не менше 50	0,0287
23	Загальний коефіцієнт народжуваності (на 1000 наявного населення)	5	6	7	8	9	11	не менше 10	0,0314
24	Питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової, %	0,5	1	3	15	25	40	не менше 30	0,0426

Примітка. Розраховано авторами.

Для визначення вагових коефіцієнтів використовується модель головних компонент. Вона трансформує m -вимірний ознаковий простір у p -вимірний простір компонент ($p < m$). Побудова моделі головних компонент здійснюється за допомогою пакета «Статистика» у три етапи: розрахунок кореляційної матриці R ; виокремлення головних компонент і розрахунок факторних навантажень; ідентифікація головних компонент.

Розрахунок інтегрального індексу соціальної безпеки здійснюється за двома методами згідно з Методикою розрахунку рівня економічної безпеки України [9]. Розрахунок інтегрального індикатора для першого методу розрахунку нормалізованих значень індикаторів здійснюється за визначеною у методиці формулою. Якщо $(P_3=1; K_3/Q_3; Q_3/K_3)$; = Якщо $(AF_3 \geq 1; 1; AF_3)$, для відповідної комірки.

На відміну від обчислення вагових коефіцієнтів визначення інтегральних показників не потребує складних алгоритмів та програм і для їх знаходження досить використати вбудовані функції й макроси процесора Excel.

Розрахунок інтегрального індикатора для другого методу розрахунку нормалізованих значень індикаторів здійснюється за формулою

$$I_{j2} = \sum a_{ij} z_{ij2}, \quad (3.1)$$

де z_{ij2} – нормалізовані значення вхідних показників x_{ij} , розраховані за другим методом.

Розрахунок за другим методом можна виконувати за такими формулами виду:

Якщо $(K_5 < D_5; (K_5 - C_5) / (D_5 - C_5))$; Якщо $(K_5 < E_5; ((K_5 - D_5) + 0,5 * (E_5 - K_5)) / (E_5 - D_5))$; Якщо $(K_5 < F_5; 1$; Якщо $(K_5 < G_5; (0,5 * (K_5 - F_5) + (G_5 - K_5)) / (G_5 - F_5); (H_5 - K_5) / (H_5 - G_5))$

(табл. 3.9). Розрахунок інтегрального індикатора соціальної безпеки Полтавського регіону наведено в додатку М.

Таблиця 3.9

**Нормування індикаторів і розрахунок інтегральних показників
соціальної безпеки Полтавського регіону за другим способом**

№ з/п	...	Роки						
		2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
1	...	0,06	0,08	0,62	0,88	0,72	0,545	0,92
2	...	0,965	0,99	1	1	1	1	1
3	...	0,395	0,520	0,670	0,825	0,735	0,700	0,800
4	...	0,744	0,698	0,663	0,709	0,663	0,802	0,744
5	...	0,06	0,08	0,62	0,88	0,72	0,545	0,92
...
20	...	0,698	0,951	1	1	1	0,949	0,760
21	...	0,56	0,78	0,65	0,71	0,78	0,6	0,76
22	...	1	1	0,85	0,800	1	1	1
23	...	1	0,6	0,65	0,65	0,6	0,75	0,7
24	...	0,65	0,6	1	0,2	1	1	0,535
Інтегральний показник		0,7458	0,7602	0,7868	0,7768	0,7956	0,7958	0,7997

Примітка. Розраховано авторами.

Обчислення інтегрального показника для другого методу розрахунку нормалізованих значень індикаторів краще виокремлює кризовий 2008 рік.

Розрахунок узагальненого інтегрального показника соціальної безпеки Полтавського регіону виявив тенденцію до його зростання протягом 2005 – 2012 років (рис. 3.6).

Одночасно було встановлено, що найбільш вагомими індикаторами негативного впливу на соціальну безпеку у 2012 р. продовжували залишатися невідповідність середньої зарплати прожитковому мінімуму працездатних осіб; рівень зареєстрованого безробіття у Полтавській області, який у 2012 р. перевищував показник по Україні на 0,8%; співвідношення мінімальної заробітної плати до середньої заробітної плати, котре у 2011 р. зменшилося на 2% порівняно з 2010 р.; значна частка населення із середньодушовими загальними доходами на місяць, нижчими від прожиткового мінімуму (28,8%).

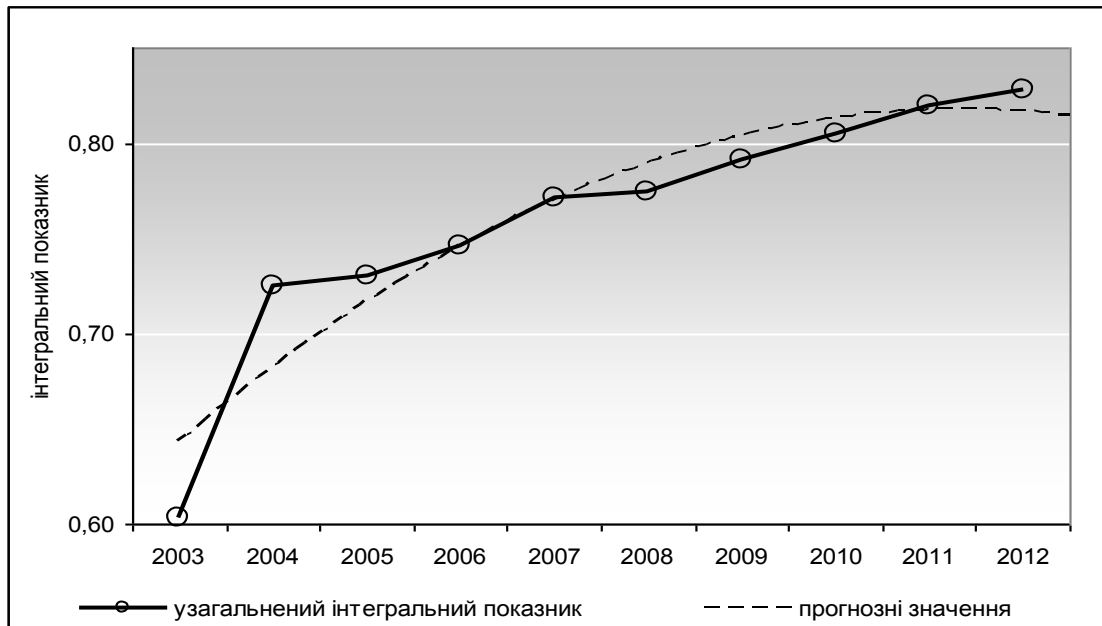

Рис. 3.6. Узагальнений інтегральний показник соціальної безпеки Полтавського регіону

Примітка. Розраховано авторами.

Невідповідність пороговим значенням більшості індикаторів соціальної безпеки потребує додаткового аналізу результатів соціологічного опитування респондентів Полтавського регіону стосовно забезпечення соціальної безпеки, що в результаті сприятиме визначенню пріоритетних напрямів реформування соціальної політики як на рівні держави, так і регіону.

3.3. Соціологічне дослідження соціальної безпеки у Полтавській області

З метою визначення напрямів удосконалення соціальної політики у контексті забезпечення соціальної безпеки регіону ми провели соціологічне дослідження, що визначає найбільш важливі соціально-економічні проблеми, на думку українців, та ставлення до них у Полтавському регіоні. Соціологічне дослідження – система логічних і послідовних методологічних, методичних та організаційно-технічних процедур для отримання наукових знань про соціальне явище, процес.

Для отримання відомостей про ставлення громадян України до соціальної безпеки й з метою виявлення стану їх захищеності ми здійснили експертне опитування двохсот респондентів у віці від 18 років і старше – представників різних сфер діяльності: по 25 осіб зі сфер освіти, охорони здоров'я і надання соціальних послуг, торгівлі, транспорту та зв'язку, банківської сфери, зі сфери сільського господарства, державної служби й студентів (додаток Л). З них 53,5% – жінки і 46,5% – чоловіки. При проведенні опитування використовувалася вибірка, яка представляє населення за основними демографічними характеристиками (стать, вік, соціальний статус, сфера діяльності). Респондентам було запропоновано відповісти на 23 запитання, котрі стосувалися найбільш актуальних соціальних проблем, що існують сьогодні в суспільстві. Вибірка із двохсот осіб дозволяє отримати достатню кількість відповідей, яка гарантує можливість проведення надійного статистично аналізу. Анкетування передбачало відповіді на запитання щодо задоволеності людей рівнем соціального захисту, зокрема чи задоволені вони рівнем своїх доходів, рівнем освіти, медичним обслуговуванням, житловими умовами, екологічною ситуацією, а також виявлення їх ставлення до таких проблем, як майнова нерівність, безробіття, злочинність.

Результати опитування за показником середньомісячного доходу мають такий вигляд: 7% населення отримують більше 5 тис. грн на місяць; 42,5% мають дохід від 2 до 5 тис. грн; 37% – від 1 до 2 тис. грн; 4% населення отримують менше 1 тис. грн на місяць; 9,5% населення, на які припадають студенти, не мають доходу взагалі (рис. 3.7).

Більшість опитаного населення Полтавського регіону у 2012 році була незадоволена рівнем своїх доходів: із них 94,4% жінок та 84,9% чоловіків. Отже, однією з найбільш актуальних проблем на сьогодні в регіоні є проблема майнового розшарування населення.

Рис. 3.7. Задоволеність населення рівнем їх доходів

Переважає більшість опитаних жителів Полтавщини відносить себе до середнього класу (42,5%), 37% населення не можуть дати однозначної відповіді; значна частина населення вважає себе бідними (19%), найменше населення вважає себе багатим (1,5%) (рис. 3.8).

Рис. 3.8. Структура населення за оцінкою свого матеріального становища

Таким чином, зважаючи на загальний рівень доходів українців, не дивно, що більшість респондентів із песимізмом ставляться до своєї здатності забезпечити гідні умови життя після виходу на пенсію. Даючи відповідь на запитання щодо можливості достатнього рівня їх статків після досягнення пенсійного віку, 93% респондентів відповіли «Швидше ні» або

«Ні», більш оптимістичними є особи молодшого віку (7% дали ствердну відповідь).

Нерівність доходів часто є наслідком нерівних можливостей і при отриманні освіти. Справедливо вважається, що однією з основних причин бідності в постіндустріальному суспільстві є низький рівень освіти. Так, кількість опитаних респондентів з вищою освітою становить 57%, із неповною вищою освітою – 27,5% та середньою – 15,5%.

У процесі соціологічного дослідження ми виявили, що населення не зовсім задоволене рівнем освіти. Так, 56% респондентів на запитання «Чи задоволені Ви рівнем освіти?» дали відповідь «Ні» та «Швидше ні, ніж так», а 44% дали позитивну відповідь (рис. 3.9).

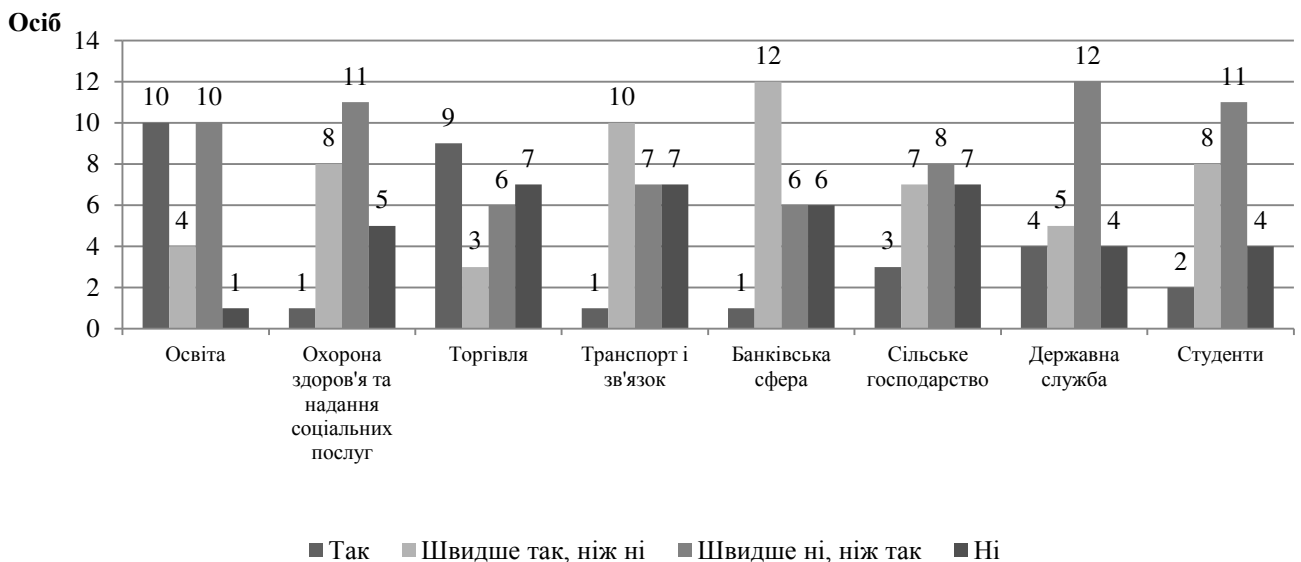

Рис. 3.9. Задоволеність населення рівнем освіти

З точки зору діагностики соціальної безпеки важливим є питання працевлаштування. Серед опитаних респондентів 38,5% населення працює, але не за спеціальністю; 49% населення працює за спеціальністю і 12,5% є безробітними. Щодо виявлення основних причини безробіття, 44% опитаних вважає, що основною причиною безробіття є кризові явища у світовій економіці, 46% – недосконала політика зайнятості, 9% – небажання працювати і 1% населення вважає, що сукупність вищезазначених чинників впливає на стан зайнятості населення (рис. 3.10).

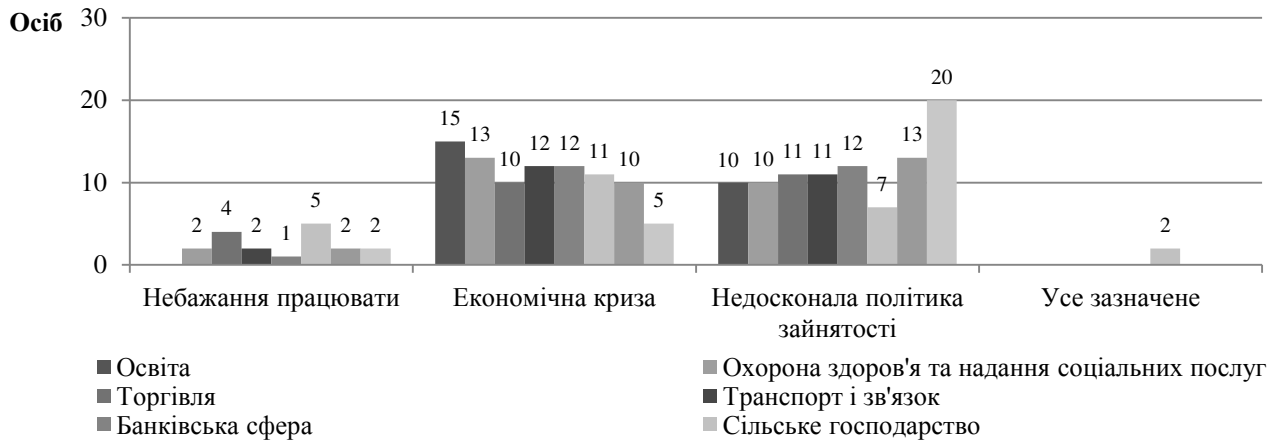

Рис. 3.10. Виявлення основних причин масового безробіття

Значною загрозою процесам соціального й економічного розвитку будь-якої країни є зниження народжуваності, оскільки це формує низку ризиків для демографічної, економічної та соціальної стабільності. Зважаючи на посилення демографічних проблем, яке спостерігається в Україні та знаходить вияв у зменшенні чисельності, старінні населення і зменшенні пропозиції та якості робочої сили, соціологічне дослідження передбачає оцінку населення Полтавського регіону щодо державної підтримки народжуваності. Думки респондентів стовно державної підтримки розподілилася таким чином: 43,5% населення задоволені рівнем підтримки народжуваності, проте 56,5% опитаних дали негативну відповідь (рис. 3.11).

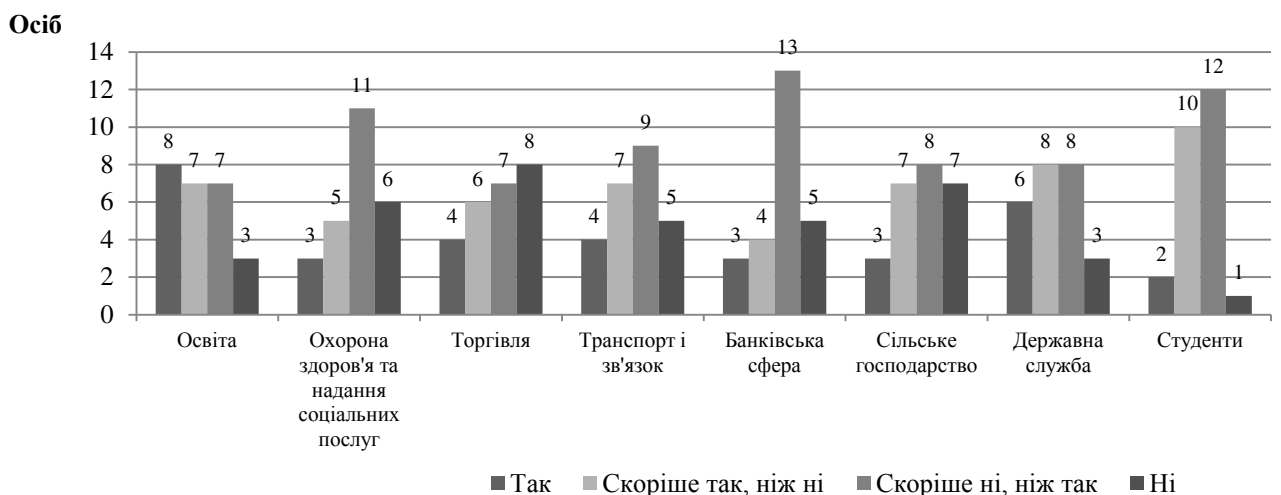

Рис. 3.11. Достатність державної підтримки народжуваності

Поряд з оцінкою державної підтримки народжуваності ми запропонували визначити основні чинники, які, на думку населення, впливають на підвищення народжуваності (табл. 3.10).

Таблиця 3.10

Чинники підвищення народжуваності

Чинники	Кількість респондентів, які обрали цей фактор, ос.	Частка респондентів, котрі обрали цей фактор, %
1	2	3
Підвищення рівня оплати праці	83	41,5
Збереження безкоштовної середньої і вищої освіти та підвищення її якості	7	3,5
Підвищення доступності якісного медичного обслуговування для дітей	9	4,5
Збільшення одноразової допомоги при народженні дитини	20	10
Запровадження щомісячних допомог на дитину	41	20,5
Поліпшення житлових умов	36	18
Усе перелічене	4	2

Отже, оцінка населенням можливостей і результатів здійснення демографічної політики показує, що, хоча до активної ролі держави у регулюванні й стимулюванні дітородної активності населення більшість респондентів ставиться схвально, заходи, які нині впроваджуються (передусім це збільшення одноразової допомоги при народженні дитини), чинять прямий вплив лише на незначну частину населення. Досягнення більш відчутного демографічного ефекту від державної політики опитані пов'язують із комплексними зусиллями, спрямованими як на пряму підтримку сімей з дітьми, так і на загальне поліпшення матеріально-побутових умов життя населення.

Інтегральним показником суспільного розвитку країни, відображенням її соціально-економічного та морального стану, фактором формування демографічного, економічного, трудового й культурного потенціалу суспільства є здоров'я населення, яке останнім часом погіршилося. Тому одним із пріоритетних напрямів досліджень на сьогодні

є вивчення стану здоров'я населення Полтавської області та його ставлення до функціонування української системи охорони здоров'я.

За даними опитування 26% дорослих жителів Полтавської області вважають своє здоров'я «добрим». Найбільша частка респондентів (44%) оцінюють власний стан здоров'я як задовільний, 8% кваліфікують його як «поганий» і 22% населення важко відповісти на це питання (рис. 3.12).

Однією з причин обрання половиною респондентів відповіді щодо задовільної оцінки стану здоров'я є фактична необізнаність людей стосовно реального стану власного здоров'я.

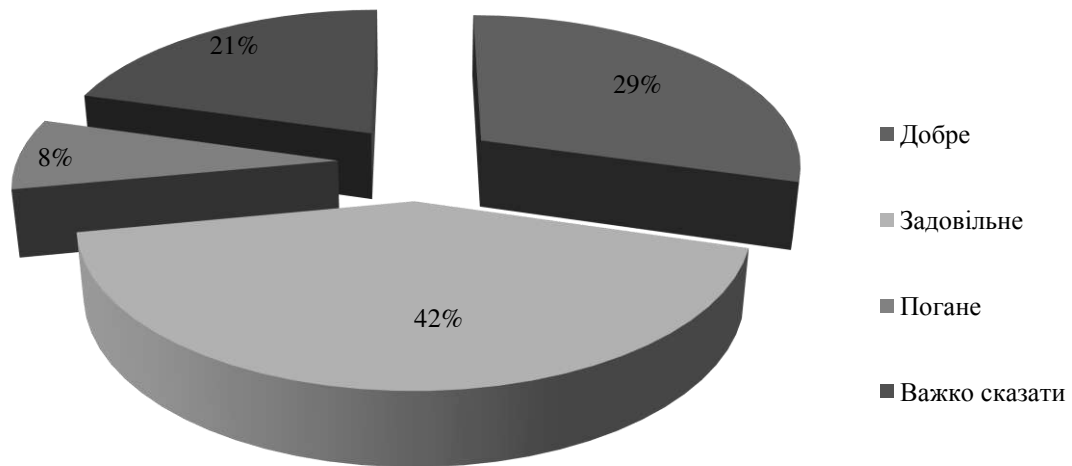

Рис. 3.12. Самооцінка стану здоров'я респондентами, %

Здоров'я людини не можна розглядати як щось незалежне, автономне, тому що на нього мають вплив такі фактори: кліматичні умови, стан навколишнього середовища, забезпечення продуктами харчування та їх цінність, соціально-економічні умови, а також стан медицини (рис. 3.13).

Осіб

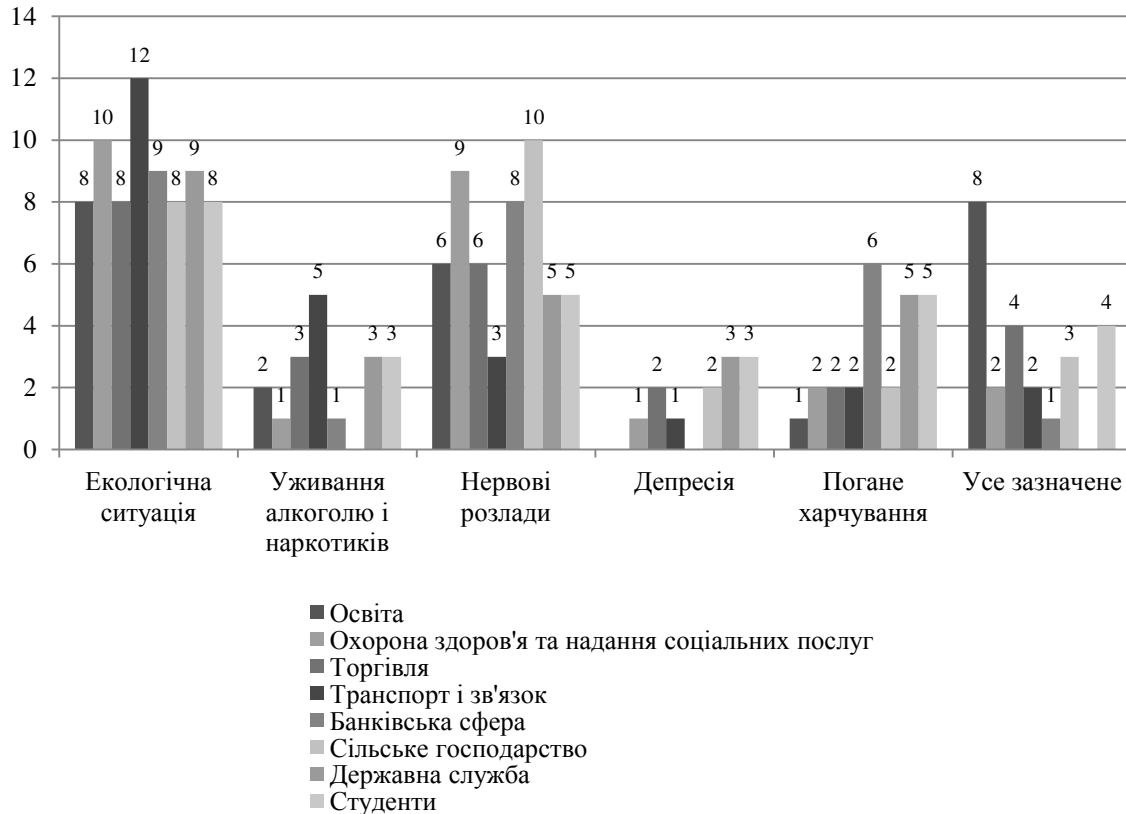

Рис. 3.13. Чинники, що впливають на стан здоров'я населення

Таким чином, на думку населення Полтавського регіону, на здоров'я людини найбільш негативно впливає екологічна ситуація (так вважає 36% населення) та нервові розлади (26%). Значний вплив чинять погане харчування (13,5%), уживання алкоголю й наркотиків (9%) та депресія (4,5%) і 10,5 % населення вважають, що комплекс усіх факторів здійснює негативний вплив на здоров'я населення. При цьому більшість опитаних полтавців (94,5%) незадоволені рівнем і якістю медичного обслуговування, котре вони отримують, задоволеними є лише 5,5% (рис. 3.14).

У результаті соціологічного дослідження ми виявили незадоволеність населення умовами проживання. Так, зокрема, 51% опитуваних населення є незадоволеними, 14% серед яких – люди у віці від 18 до 25 років.

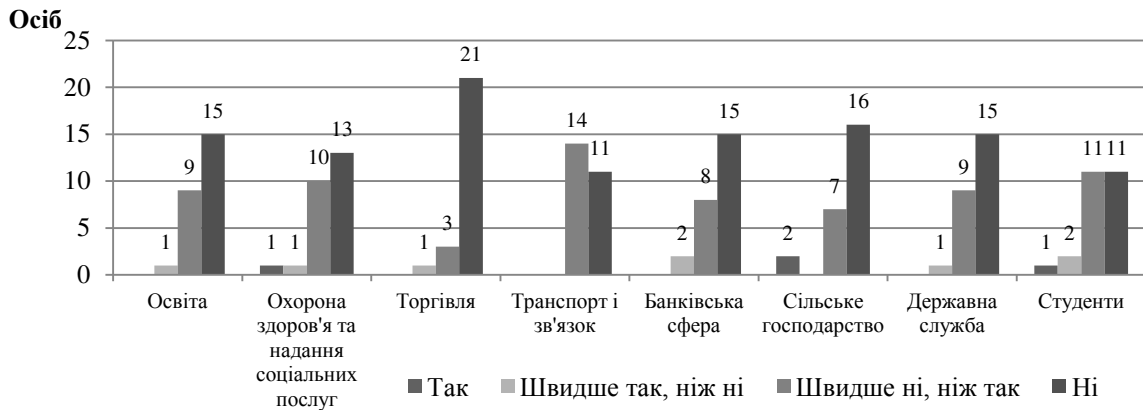

Рис. 3.14. Задоволеність населення рівнем і якістю медичного обслуговування

Дослідження ставлення до проблеми молодіжних правопорушень дозволило виявити основні причини скоєння злочинів молоддю. Щодо причин скоєння злочину думки респондентів розподілилися такими чином: 30,5% вважає причиною вплив оточення, масової культури; 30% – соціальну нерівність та бідність; 17,5% – індивідуальні психологічні особливості порушників; 13% – недосконалу систему правових заходів щодо правопорушень та 3,5% – недосконале виховання (рис. 3.15).

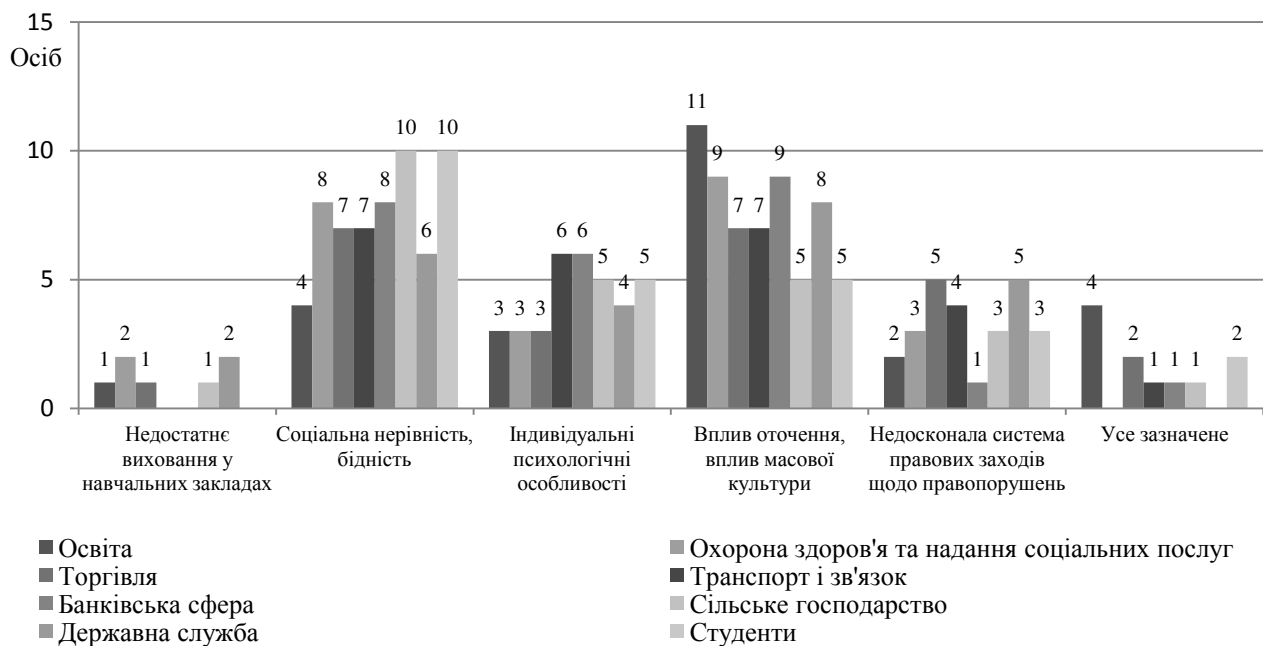

Рис. 3.15. Основні причини скоєння злочинів молоддю

Жителі Полтавської області стурбовані екологією свого регіону: 80% респондентів вважають стан навколишнього середовища забрудненим; 19,5% – дуже забрудненим і тільки 0,5% опитаних переконані, що довкілля чисте (рис. 3.16.). При цьому більшість опитаних (90,5%) вважають заходи щодо розв’язання екологічних проблем недостатніми.

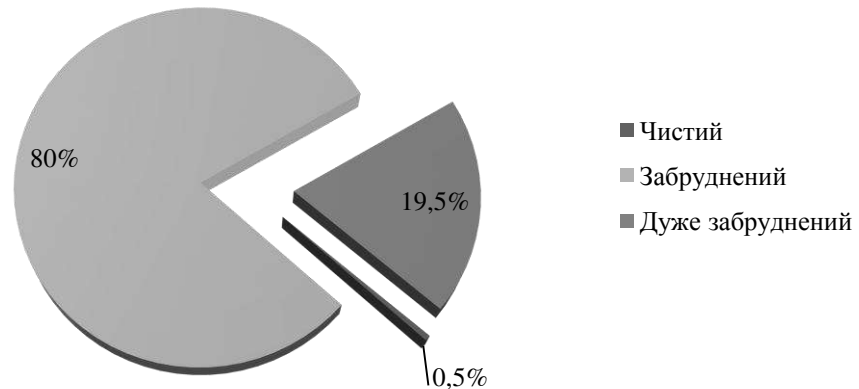

Рис. 3.16. Оцінка стану навколишнього середовища

Забезпечення соціальної безпеки включає соціальний захист населення. Абсолютну задоволеність рівнем соціального захисту відчуває незначна кількість опитаних – 5%, а 95% залучених до опитування частково або повністю є незадоволеними.

Таким чином, результати опитування дозволяють стверджувати, що у більшості респондентів немає впевненості в тому, що держава зможе захистити їх інтереси, а найбільш незадоволеними є життєві потреби в поліпшенні здоров’я й медичної допомоги, задовільних умовах проживання і працевлаштуванні.

РОЗДІЛ 4

ФОРМУВАННЯ БЕЗПЕКООРІЄНТОВАНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ РЕГІОНУ

4.1. Напрями реформування соціальної політики в контексті забезпечення соціальної безпеки регіону

Аналіз та оцінка сучасного стану соціальної безпеки як на рівні держави, так і на рівні регіонів дозволили виявити тенденції у соціальному розвитку та існуючі загрози, зокрема стрімке розшарування населення на багатих і бідних, погіршення демографічної ситуації, зниження рівня економічної активності, безробіття, криміналізація економіки тощо, що потребує системного підходу до управління діяльністю та реформування соціальної політики в контексті забезпечення соціальної безпеки. Вагомість соціальної політики в забезпеченні соціальної безпеки зазначає Л. Весельська, яка стверджує, що на 80% соціальна безпека залежить від соціальної політики, спрямованої на соціальну роботу через внутрішню політику країни для формування загальних соціальних стандартів і нормативів [140].

За результатами загальнонаціонального соціологічного опитування населення, проведеного 21 – 24 грудня 2012 р. Центром Разумкова та Фондом «Демократичні ініціативи», виявлено погіршення ситуації: у сфері цін і тарифів – на 75%; у впевненості в завтрашньому дні – 54%; в економічному становищі країни – 52%; у рівні стабільності – 51,5%; у ставленні громадян до влади – 51%; в охороні здоров'я – 50%; в оплаті праці – 50%; у ставленні влади до громадян – 46%; у ситуації зі злочинністю – 44%; у міжнародному іміджі України – 41%, не відзначивши жодної сфери, де б переважали зміни на краще [141, с.11]. Станом на 1 січня 2015 року ситуація у зв'язку із соціально-економічними перетвореннями, спричиненими військовими діями на сході країни та анексією Криму, змінилася у гірший бік, що звичайно і потребує зміни пріоритетів формування соціальної політики.

Правомірно зазначити, що соціальні аспекти національної безпеки в період докорінних змін в економіці, соціальній політиці, здійсненні демократичних перетворень у державі набули неабиякого значення. У свою чергу про необхідність реформування соціальної політики свідчать спонтанні механізми управління соціальною сферою, що проявляються у невпорядкованій взаємодії складових із безліччю протиріч, сукупності факторів та умов, які впливають на процеси відтворення життя та соціальної безпеки. Отже, безпека досягається шляхом здійснення єдиної політики для її забезпечення, впровадження системи заходів економічного, політичного, організаційно-правового характеру з урахуванням існуючих загроз життєво важливим інтересам особи, суспільства й держави.

Із метою полегшення трансформаційних процесів і для довгострокового забезпечення соціального захисту населення актуальним є визначення напрямів реформування соціальної політики.

Термін «політика» визначається як особлива сфера суспільства, в межах якої виконується діяльність, спрямована головним чином на досягнення, утримання і реалізацію влади індивідами й соціальними групами з метою здійснення власних запитів і потреб [142]. Соціальна політика – це комплекс соціально-економічних заходів держави, підприємств, організацій, спрямованих на послаблення нерівності в розподілі доходів та майна, на захист населення від безробіття, підвищення цін, знецінення трудових заощаджень та ін. [142, с. 421].

Класичного визначення соціальної політики не існує. Початково її розуміли як систему державних рішень, спрямованих на досягнення добробуту населення. П.І. Шевчук визначає соціальну політику як систему програм, служб та заходів, спрямованих на досягнення соціальних цілей [144]. На думку В.А. Скуратівського і О.М. Палій, соціальна політика – це суспільний феномен, що поєднує різноманітні багатофакторні складові: конституційно-правові, інституціональні, управлінські регулятивні та саморегулятивні, глобальні, національні, державні, наддержавні, громадські, гуманістичні, ціннісні, комунікативні й ін. [21]. Це обумовлює багатоаспектність засад соціальної політики як суспільного явища. Учені розрізняють вузьке та широке розуміння соціальної політики.

Так, у вузькому розумінні соціальна політика являє собою цілеспрямовану діяльність суб'єктів з метою забезпечення соціального захисту і створення умов для формування безпечного соціального середовища людини. З такої точки зору соціальна політика передбачає комплекс заходів, спрямованих на створення системи соціальних амортизаторів суспільних ризиків і формування соціальних стандартів. Тобто соціальна політика – це діяльність суб'єктів соціально-політичного життя, спрямована на формування соціальної безпеки й суспільства [21].

У широкому розумінні соціальна політика є системою цілеспрямованої діяльності суб'єктів, що сформувалася у суспільстві на певному етапі його розвитку та здійснюється на основі певних принципів і засад з метою забезпечення оптимального функціонування й розвитку соціальних відносин. Відповідно до такого тлумачення соціальна політика являє собою систему управлінських, регулятивних, саморегулятивних способів і форм діяльності суб'єктів, сукупність принципів, рішень та дій, що втілюються в соціальних програмах і соціальній практиці з метою задоволення соціальних потреб, збалансування соціальних інтересів людини, соціальних груп суспільства, досягнення соціальних цілей, розв'язання соціальних завдань, формування соціальних цінностей. Іншими словами, соціальна політика – це система інституційних і надінституційних, державних і громадських, суспільних і особистих, індивідуальних способів та форм діяльності, спрямованих на створення умов для всебічної самореалізації соціального потенціалу людини, її сутнісних сил [21].

Трактування дефініції «соціальна політика» науковцями Т. Ганслі, О. Івановою, П. Шевчук, В. Скуратівським, О. Палій, Е. Лібановою, М. Туленковим та іншими [14, 143 – 151] дозволяють зробити висновок, що соціальна політика являє собою комплекс соціально-економічних заходів держави, місцевих органів влади, підприємств, організацій, спрямованих на захист населення від безробіття, підвищення цін, знецінення трудових заощаджень з метою забезпечення гідного рівня життя.

Об'єктом соціальної політики є суспільні, зокрема соціальні, відносини, процеси життєдіяльності соціуму, що безпосередньо чи опосередковано впливають на формування соціальної безпеки людини, задоволення нею власних соціальних потреб та інтересів, освоєння і створення соціальних цінностей.

До головних суб'єктів соціальної політики належать: людина, держава, суспільство, політичні партії, громадські організації. Усі ці суб'єкти мають неоднакові можливості, масштаби, глибину, способи та засоби впливу на об'єкти і розвиток соціального буття; вони характеризуються різноманітною юридичною та економічною діяльністю, мають різне суспільне призначення, потребують оптимального співвідношення між складовими соціальної політики й узгоджених зусиль як державних структур, політичних сил, підприємницьких організацій, трудових колективів, так і окремих політиків та лідерів [19].

Метою соціальної політики є створення умов для формування, розвитку й оптимального функціонування соціальних відносин, усебічного розкриття, самореалізації творчого потенціалу людини, особистості, її сутнісних сил, а також для задоволення людиною соціальних потреб та інтересів, підтримання в суспільстві соціальної злагоди, стабільності й соціальної цілісності, самовідтворюваного, самодостатнього рівня соціодинаміки, соціального прогресу.

Принципами соціальної політики держави є:

- соціальна солідарність усіх верств населення;
- індивідуальна відповідальність за свій матеріальний стан (самозахист населення), справедливість;
- соціальне партнерство;
- право на працю й достойну винагороду за працю;
- доступність освіти, охорони здоров'я, медичних послуг;
- матеріальне забезпечення у похилому віці;
- доступність пристойних житлових умов проживання;
- свобода вибору професії, місця проживання;
- право на професійні об'єднання [21].

Безпекоорієнтована соціальна політика забезпечує рівні шанси громадян, створює умови повної зайнятості й гарантує всім громадянам без винятку отримання доходів не нижче від прожиткового мінімуму. Вона досягає мети ліквідації бідності та знедоленості шляхом соціального страхування. Виникнення соціальних небезпек, які загрожують у першу чергу особистому й громадському існуванню в системі соціальної взаємодії, підтверджує першочерговість розв'язання питань безпеки окремої людини. Безпекоорієнтована соціальна політика покликана створювати умови для функціонування системи соціального життєзабезпечення населення. За такого підходу регулювання соціальних процесів здійснюється з урахуванням соціальних пріоритетів, збалансування соціальних пропорцій та недопущення соціальних деформацій у розрізі регіонів.

В умовах соціально орієнтованої ринкової економіки основним суб'єктом формування соціальної політики залишається держава, яка здійснює її реформування з урахуванням таких принципів, як соціальна справедливість, соціальна солідарність, індивідуальна соціальна відповідальність, соціальне партнерство [152 – 154].

Одним із головних орієнтирів соціального прогресу є прагнення до справедливості. Соціальна справедливість – загальновизнана цінність сучасного суспільства, закріплена в документах світової спільноти, вона виступає як ключовий принцип у реалізації соціальної політики держави.

Принцип соціальної справедливості знайшов закріплення в Конституції та Податковому кодексі України. Ураховуючи, що досить часто інтереси суспільства не збігаються з інтересами держави, то під соціальною справедливістю розуміють здійснення суспільної мети за рахунок діяльності відповідних державних інститутів. Тобто суспільне значення рівності всіх має реалізовуватися через ефективну дію державних органів щодо реалізації цього принципу.

Соціальна відповідальність є формою взаємозв'язку особи та суспільства, яка виникає у результаті соціальної необхідності узгодження поведінки людини із системою суспільних відносин.

Соціальна відповідальність – це системна соціальна якість особистості, яка визначає її особливості, свідомість, діяльність, передбачає не лише розуміння і прийняття соціально значущих інтересів суспільства, але й готовність, уміння не спричинити небезпеки соціуму своєю діяльністю, враховувати інтереси інших, не нанести їм шкоди, передбачаючи наслідки своєї діяльності. А. Колот наголошує, що, не заперечуючи сучасних трактувань дефініції «соціальна відповідальність», поняття «відповідальність» є «...віддзеркаленням об'єктивних реалій, обумовлених біологічною, духовною, соціальною природою людини, а також досягнутого рівня соціальних відносин їх носіїв» [155, с. 5].

Необхідність реагування українськими підприємствами на ризики зовнішнього середовища, врахування вимог висококваліфікованих працівників щодо умов праці та її оплати, конкурентоспроможність, зростання необхідності розкриття не лише фінансової звітності підприємства, а й інформації про заходи щодо соціальної відповідальності та охорони навколишнього середовища активізують соціальну відповідальність бізнесу в Україні. Соціальна відповідальність бізнесу полягає у дотриманні законодавства, етичних відносинах із персоналом підприємства, випуску якісної продукції, мінімізації шкідливого впливу на навколишнє середовище.

Наявність сучасних проблем розвитку соціальної відповідальності в Україні потребує визначення тенденцій удосконалення механізму соціального партнерства. Таким чином, інструментом взаємоузгодження соціальних обов'язків та соціальної відповідальності є соціальне партнерство роботодавців, професійних спілок і держави.

Отже, соціальне партнерство – це система взаємозв'язків між представниками найманих працівників, з одного боку, роботодавцями, їх об'єднаннями, з другого, і державою й органами місцевого самоврядування, з третього, з метою дотримання прав та інтересів працівників, підприємств, держави. У свою чергу до основних принципів соціального партнерства належать: дотримання норм законодавства; повноважність представників сторін; рівноправ'я сторін у свободі вибору й обговоренні питань, які складають уміст колективних договорів і відносин;

добровільність сторін у прийнятті на себе зобов'язань; систематичність контролю й відповідальність за виконання зобов'язань. Саме принцип соціального партнерства є визначальним у системі загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Головним завданням соціальної політики є обов'язок держави забезпечувати законодавчо, соціально й економічно визначені Конституцією України мінімально необхідні стандарти життєвого рівня населення. Базовим державним соціальним стандартом є прожитковий мінімум, установлений законом, на основі якого визначаються державні соціальні гарантії та стандарти у сферах доходів населення, житлово-комунального, побутового, соціально-культурного обслуговування, охорони здоров'я й освіти.

До сфер застосування державних соціальних стандартів і нормативів та гарантій їх забезпечення належать: державні соціальні стандарти у сфері доходів населення; державні соціальні нормативи у сфері надання соціальних послуг; державні соціальні нормативи у сфері житлово-комунального обслуговування; державні соціальні нормативи у сфері транспортного обслуговування та зв'язку; державні соціальні нормативи у сфері охорони здоров'я; державні соціальні нормативи у сфері забезпечення навчальними закладами; державні соціальні нормативи у сфері обслуговування закладами культури; державні соціальні нормативи у сфері обслуговування закладами фізичної культури й спорту; державні соціальні нормативи у сфері побутового обслуговування, торгівлі та громадського харчування.

Державні соціальні стандарти у сфері доходів населення встановлюються з метою визначення розмірів державних соціальних гарантій у сфері оплати праці, виплат за обов'язковим державним соціальним страхуванням, права на отримання інших видів соціальних виплат і державної соціальної допомоги та їх розмірів, а також визначення пріоритетності напрямів державної соціальної політики.

Державні соціальні нормативи у сфері надання соціальних послуг встановлюються для визначення розмірів державних гарантій соціальної підтримки осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах.

Державні соціальні нормативи у сфері житлово-комунального обслуговування встановлюються з метою визначення державних гарантій щодо надання житлово-комунальних послуг та розмірів плати за житло і житлово-комунальні послуги, які забезпечують реалізацію конституційного права громадянина на житло.

До основних державних соціальних гарантій належать: мінімальний розмір заробітної плати; мінімальний розмір пенсії за віком; неоподатковуваний мінімум доходів громадян; розміри державної соціальної допомоги та інших соціальних виплат [156]. Основні державні соціальні гарантії, які є основним джерелом існування, не можуть бути нижчими від прожиткового мінімуму, встановленого законом.

Виходячи із цього, основними напрямками соціальної політики на державному рівні є такі:

- політика у сфері доходів населення, що передбачає встановлення соціальних стандартів життя, параметрів життєвого рівня; забезпечення зростання соціальних стандартів (мінімальної заробітної плати, прожиткового мінімуму, мінімальних виплат у разі втрати працездатності та старості), заробітної плати;

- політика зайнятості, направлена на забезпечення повної продуктивної зайнятості населення, запобігання безробіттю;

- соціальний захист, що передбачає визначення та встановлення параметрів загальнообов'язкового державного соціального страхування, соціальної допомоги, соціального обслуговування, а також соціальних пільг і гарантій;

- демографічна політика, яка передбачає стимулювання репродуктивного зростання населення, державну допомогу сім'ї, в тому числі при народженні дитини, регулювання міграційних процесів;

- політика розвитку соціальної сфери: культурна, мовна, релігійна, молодіжна, рекреаційна політика, охорона здоров'я, у галузі освіти, науки тощо (рис. 4.1).

Рис. 4.1. Концептуальні основи соціальної політики
Примітка. Складено авторами.

Таким чином, для полегшення трансформаційних процесів і для забезпечення соціального захисту населення як основи формування безпекоорієнтованої соціальної політики постає проблема пошуку й розроблення механізмів її формування та реалізації. Вважаємо, що саме обґрунтований аналіз соціальних проблем може слугувати центральною ланкою в процесі вироблення рекомендацій з удосконалення напрямів або механізму розроблення соціальної політики як на рівні держави, так і регіону.

У зв'язку з цим, у контексті суспільно-економічних змін, спричинених військовими діями на сході України, виникає потреба у конкретизації напрямів соціальної політики, зокрема щодо соціального захисту населення. Сьогодні одним із пріоритетів є посилення солідарності у суспільстві, впровадження у практику ринкових механізмів соціальної сфери.

Основні засади державної політики щодо гарантування національної безпеки в усіх сферах життєдіяльності, в тому числі й у соціальній сфері, визначено Законом України «Про основи національної безпеки України» [8]. Відповідно до нього основними загрозами національній безпеці у соціальній сфері на сучасному етапі розвитку держави є:

- невідповідність програм реформування економіки країни і результатів їх здійснення визначеним соціальним пріоритетам;
- неефективність державної політики щодо підвищення трудових доходів громадян, подолання бідності та збалансування продуктивної зайнятості працездатного населення; криза системи охорони здоров'я і соціального захисту населення, погіршення стану здоров'я населення; поширення наркоманії, алкоголізму, соціальних хвороб;
- загострення демографічної кризи;
- зниження можливостей здобуття якісної освіти представниками бідних прошарків суспільства;
- прояви моральної та духовної деградації суспільства;
- зростання дитячої й підліткової бездоглядності, безпритульності, бродяжництва.

Основними напрямками державної політики з питань національної безпеки у соціальній сфері є:

- істотне посилення соціальної складової економічної політики, реальне підвищення життєвого рівня населення, передусім на основі підвищення вартості оплати праці, своєчасної виплати заробітної плати та гарантованих законом соціальних виплат, посилення цільової спрямованості матеріальної підтримки, зниження рівня безробіття;

- створення умов для подолання бідності й надмірного майнового розшарування в суспільстві;

- збереження та зміцнення демографічного і трудовересурсного потенціалу країни; подолання кризових демографічних процесів; створення ефективної системи соціального захисту людини, охорони та відновлення її фізичного і духовного здоров'я, ліквідації алкоголізму, наркоманії, інших негативних явищ; ліквідація бездоглядності, безпритульності та бродяжництва серед дітей і підлітків [8].

Отже, з точки зору забезпечення соціальної безпеки до напрямів соціальної політики на державному рівні правомірно віднести такі:

- сприяння підвищенню соціально-економічної активності населення;

- створення умов для підвищення життєвого рівня населення;

- забезпечення зростання вартості робочої сили та збільшення її питомої ваги у структурі суспільного доходу;

- формування гнучкої системи захисту;

- реформування системи загальнообов'язкового державного соціального страхування;

- функціонування трирівневої системи пенсійного забезпечення;

- удосконалення системи соціальної допомоги;

- реформування системи охорони здоров'я, освіти;

- реформування житлової політики;

- здійснення підтримки молоді, сім'ї, жінок, дітей.

Пріоритетним напрямом забезпечення соціальної безпеки держави і регіонів є ефективне застосування заходів регіональної політики, що являє собою особливу інституційну й законодавчо оформлену діяльність органів

влади і місцевого самоврядування, направлену на територіальну організацію та розвиток соціальної сфери, забезпечення добробуту її населення. Регіональна політика – це система цілей і дій, спрямованих на реалізацію інтересів держави стосовно регіонів та внутрішніх інтересів самих регіонів за допомогою методів, що враховують історичну, етнічну, соціальну, економічну й екологічну специфіку територій. У сучасних умовах регіональна політика є одним з інструментів регулювання соціально-економічного розвитку, особливо в таких сферах, як соціальна, екологічна, науково-технічна, він дозволяє активізувати внутрішній потенціал регіонів України [151, 157, 158]. Внутрішніми чинниками, що потребують активізації соціальної політики, виступають критично низькі місця України в рейтингах за індексом людського розвитку, іншими показниками рівня та якості життя населення – поглиблення демографічної кризи й соціальної нерівності, високий рівень тінізації відносин у соціальній і трудовій сферах, значне розшарування населення за рівнем доходів. З метою формування та реалізації соціальної політики України, формування перспектив сталого соціального розвитку суспільства, особистості й країни, наближення рівня та якості життя громадян до соціальних стандартів країн Європейського Союзу й на виконання Програми соціально-економічних реформ «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» викладено основні напрями соціальної політики на період до 2015 року [159, 160]. Визначення напрямів реформування соціальної політики повинно здійснюватися з урахуванням базових положень, у першу чергу концепцій соціальної безпеки, що впливає з необхідності попередження виникнення та ліквідації соціальних небезпек і ризиків; соціальної держави, розвиток якої спрямовано на підвищення рівня та якості життя населення шляхом забезпечення ефективної зайнятості й соціального захисту; людського розвитку, зорієнтованого на вдосконалення кількісних і якісних параметрів людського потенціалу; людського капіталу; соціального капіталу, що потребує встановлення норми взаємодії та довіри, які виникають у відносинах між державою, бізнесом, громадськістю, роботодавцями й працівниками на основі загальних інтересів; стійкого розвитку, що

передбачає соціальну відповідальність нинішнього покоління за ресурсне забезпечення життєдіяльності людського потенціалу при здійсненні економічної, соціальної та екологічної політики (рис. 4.2). Урахувавши положення п. 2.2 монографії, проаналізувавши й оцінивши стан соціальної безпеки держави, автори визначили напрями соціальної політики в контексті забезпечення соціальної безпеки в системі пріоритетів економічного розвитку держави. Важливе місце у процесі мінімізації соціальних ризиків і небезпек за авторським підходом займає формування системи оцінювання; прогнозування, попередження та мінімізація соціальних ризиків і небезпек з урахуванням їх порогових значень та врахування рівня соціальної безпеки при оцінюванні ефективності соціальної політики.

Таким чином, основні напрями соціальної політики визначають пріоритети щодо: забезпечення розширеного відтворення населення, збереження й розвитку людського потенціалу, накопичення інтелектуального капіталу; управління трудовою сферою, розвитком трудового потенціалу і трудових відносин; формування середнього класу та подолання бідності; створення системи соціальної безпеки і забезпечення ефективного соціального управління; реформування системи соціального захисту, соціального забезпечення й соціальних послуг, модернізації соціальної інфраструктури; розвитку соціального капіталу, демократизації суспільних відносин, становлення громадянського суспільства; регіональної соціальної політики та соціальної політики на виробничому рівні; механізмів реалізації соціальної політики, її правового, фінансового, інформаційного, наукового й інституційного забезпечення [160].

Основні напрями соціальної політики в контексті забезпечення соціальної безпеки	
Мінімізація соціальних ризиків і небезпек	<ul style="list-style-type: none"> – формування системи оцінювання; прогнозування, попередження та мінімізація соціальних ризиків і небезпек з урахуванням їх порогових значень; – забезпечення врахування рівня соціальної безпеки при оцінюванні ефективності управлінської діяльності органів державної та регіональної влади і місцевого самоврядування; – організаційно-методичне забезпечення розроблення соціальних норм і нормативів щодо прийнятного ризику в сучасних умовах розвитку економіки; – формування ефективних напрямів забезпечення соціальної безпеки в стратегії національної безпеки країни
Удосконалення державних соцстандартів та гарантій	<ul style="list-style-type: none"> – розроблення й затвердження нових соціальних стандартів та нормативів згідно з Державним класифікатором соціальних стандартів і нормативів, внесення відповідних змін до Бюджетного кодексу, інших законодавчих та нормативно-правових документів; – розроблення нового методичного підходу до розрахунку величини прожиткового мінімуму з урахуванням темпів зростання економіки, інфляції й структурних змін набору товарів та послуг і необхідності наближення його до європейських норм; – створення в суспільстві соціального середовища, орієнтованого на досягнення стандартів якості життя населення, що відповідають рівню країн ЄС
Страховання соціальних ризиків	<ul style="list-style-type: none"> – державне гарантування реалізації застрахованими громадянами своїх прав, забезпечення збалансованості та фінансової стабільності фондів ЗДСС; – цільове використання коштів ЗДСС, управління ними на основі реалізації принципу рівного представництва інтересів застрахованих громадян, роботодавців і держави; – підвищення збалансованості та фінансової стабільності солідарної пенсійної системи, запровадження накопичувальної системи пенсійного страхування, стимулювання розвитку недержавного пенсійного страхування; – запровадження загальнообов’язкового державного медичного страхування; – удосконалення механізмів накопичення та використання єдиного соціального внеску на загальнообов’язкове соціальне страхування
Реформування системи соціального захисту та соціальних послуг	<ul style="list-style-type: none"> – формування системи соціального захисту, що не зменшує стимулів трудової та ділової активності індивідів; створення системи самозахисту й соціальної адаптації населення при одночасному державному фінансуванні соціальної сфери; – об’єднання всіх видів соціальної допомоги в єдину програму соціального захисту; – розроблення критеріїв та принципів надання соціальних пільг і компенсацій за кожним їх видом, забезпечення поетапної заміни пільг грошовими компенсаціями; – запровадження моніторингу та оцінювання фінансових потоків системи соціального захисту населення з метою раціоналізації обсягів і напрямів державних витрат; – вживання додаткових заходів щодо соцзахисту населення проблемних регіонів; – підвищення соціальних виплат до рівня, не нижчого від прожиткового мінімуму, встановленого законодавством

Рис. 4.2. Основні напрями соціальної політики в контексті забезпечення соціальної безпеки.

Примітка. Складено авторами.

Завдання сучасної регіональної політики у соціальній сфері полягає у забезпеченні достатнього рівня добробуту населення в кожному регіоні, створення приблизно однакових життєвих можливостей для всіх громадян [151]. У рамках регіональної соціальної політики виділяють політику соціального захисту, житлову, демографічну, політику охорони здоров'я, освітню, екологічну, політику зайнятості (рис. 4.3).

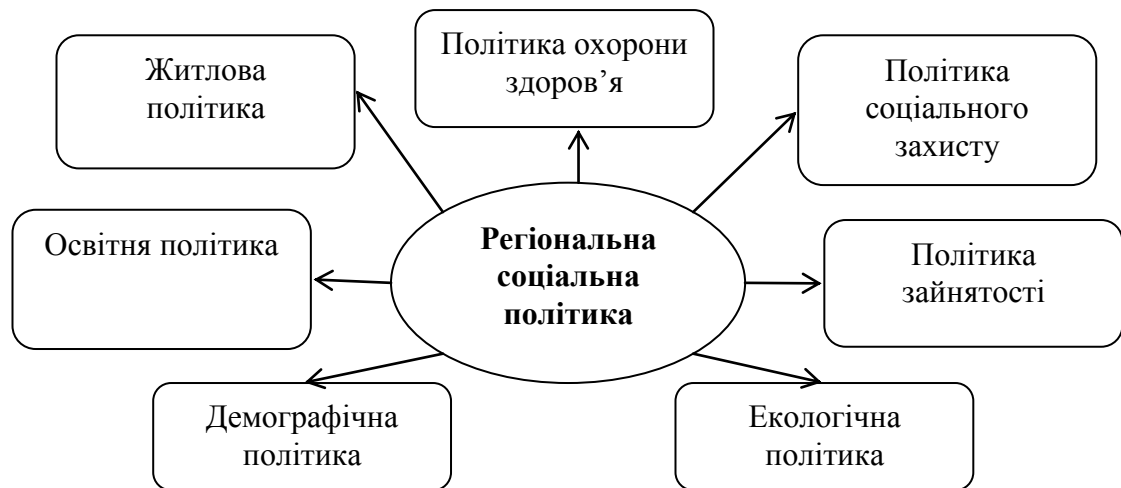

Рис. 4.3. Структура регіональної соціальної політики
Примітка. Складено авторами.

Аналіз показників соціально-економічного розвитку регіонів України показав їх суттєві диспропорції щодо інтенсивності міжрегіонального співробітництва, в тому числі в економічній сфері; самостійного забезпечення стабільного зростання; залучення інвестиційних ресурсів та їх використання; соціального розвитку, що актуалізує врахування регіональної складової в процесі формування соціальної безпеки. З метою виявлення загроз соціальній безпеці регіону проаналізовано соціальні показники його розвитку, зокрема показники зростання рівня життя і добробуту населення, величину трудових доходів громадян, демографічну ситуацію, стан здоров'я, освіти, зайнятості, пенсійного забезпечення та ін. Здійснений регіональний вимір соціальної безпеки на прикладі Полтавської області у п. 3.2 дозволив виявити загострення ризиків загроз. На думку авторів, забезпечення соціальної безпеки Полтавського регіону потребує в першу чергу соціально-економічного розвитку країни, економічного зростання регіону, продуктивної зайнятості населення,

подолання демографічної кризи, доступу до системи освіти, охорони здоров'я, що і визначило напрями реформування регіональної соціальної політики в контексті забезпечення соціальної безпеки (табл. 4.1).

Таблиця 4.1

**Фактичні значення індикаторів соціальної безпеки в
Полтавській області за 2009 – 2012 роки**

№ з/п	Показники	Розрахунковий період, рік				Порогове значення (X _{opt})
		2009	2010	2011	2012	
1	Частка населення із сукупними витратами, які нижче 75% медіанного рівня сукупних витрат (рівень бідності), %	26,4	24,1	25,4	26,0	не більше 25
2	Частка населення із середніми сукупними витратами на одну особу на місяць, які нижче прожиткового мінімуму, %	28,8	28,9	28,8	28,9	не більше 40
3	Відношення середньої зарплати до прожиткового мінімуму, разів	2,47	2,4	2,6	2,81	не менше 3
4	Відношення мінімального розміру пенсії за віком до прожиткового мінімуму, разів	0,817	0,839	0,84	0,81	1,5 – 2
5	Відношення індексу номінальних сукупних ресурсів домогосподарств до індексу споживчих цін, разів	0,97	1,03	0,95	0,97	не менше 1
6	Відношення сукупних витрат 10% найбільш забезпеченого населення до 10% найменш забезпеченого, разів	4,4	7,1	6,75	6,81	не більше 8
7	Частка витрат на харчування (продовольчі товари та харчування поза домом) у загальному обсязі споживчих грошових витрат домогосподарств, %	53,3	53,4	51,7	52,4	не більше 50
8	Рівень безробіття (за методологією МОП), %	10,2	9,7	9,2	8,6	не більше 10
9	Рівень тривалого безробіття у працездатному віці (відношення чисельності безробітних понад шість місяців до загальної чисельності безробітних), %	36,3	24,4	25,6	21,3	не більше 25 – 30
10	Кількість уперше зареєстрованих випадків захворювань на 100 осіб	61,1	61,5	59,4	56,49	не більше 60
11	Наявність житлового фонду в середньому на одну особу, м ²	24,6	24,7	24,9	25,1	не менше 25
12	Обсяг видатків зведеного бюджету на охорону здоров'я, відсотки до ВВП	4	4,1	3,7	3,79	не менше 4
13	Обсяг видатків зведеного бюджету на освіту, відсотки до ВВП	6,4	7,29	6,56	6,51	не менше 8,3
14	Охоплення випускників 9-х класів повною середньою освітою, %	99,5	98	99,9	99,1	не менше 100

Невідповідність пороговим значенням більшості індикаторів соціальної безпеки, зокрема таким, як: частка населення із сукупними витратами, які нижче ніж 75% медіанного рівня сукупних витрат (рівень бідності); відношення середньої зарплати до прожиткового мінімуму; відношення мінімального розміру пенсії за віком до прожиткового мінімуму; відношення індексу номінальних сукупних ресурсів домогосподарств до індексу споживчих цін; частка витрат на харчування (продовольчі товари та харчування поза домом) у загальному обсязі споживчих грошових витрат домогосподарств; кількість уперше зареєстрованих випадків захворювань на 100 осіб; наявність житлового фонду в середньому на одну особу; обсяг видатків зведеного бюджету на охорону здоров'я, освіту дозволила визначити пріоритетні напрями реформування соціальної політики у 2012 р. як на рівні держави, так і регіонів.

Необхідною умовою забезпечення соціальної безпеки регіону є здійснення обґрунтованої регіональної соціальної політики, зокрема її складових: політики соціального захисту, політики зайнятості, освітньої політики, політики охорони здоров'я та житлової. Аналізуючи коло суб'єктів соціальної політики регіону, варто враховувати той принциповий момент, що регіони, постійно породжуючи інтереси, можуть виразити їх лише опосередковано. Конкретним носієм внутрішньорегіональних інтересів є населення, яке проживає в ньому, а основним суб'єктом регіональної політики у сфері соціального захисту – людина з її потребами та інтересами.

Перспективні напрями вдосконалення державної політики соціального захисту на місцевому рівні полягають у розвитку соціального діалогу з громадськими організаціями, бізнесом, політичними партіями, місцевими органами влади, тобто в становленні системи соціального партнерства у соціальній сфері.

На думку авторів, ефективна політика зайнятості полягає у наданні пріоритету активним заходам, що безпосередньо сприяють працевлаштуванню безробітних, а не просто відшкодовують втрату заробітку, цим самим знижуючи мотивацію громадян до праці. Одним з

основних напрямів забезпечення продуктивної зайнятості населення України вважаємо вдосконалення механізму взаємодії між учасниками ринку праці – робочою силою в особі безробітних громадян, споживачами робочої сили в особі підприємців-роботодавців та держави в особі державної служби зайнятості. Важливим напрямом забезпечення соціальної безпеки і водночас елементом регіональної соціальної політики є регіональні програми зайнятості населення [128, 130, 200].

Одна з найгостріших соціально-економічних проблем полягає в забезпеченні громадян житлом, отриманні та підвищенні благоустрою житлового фонду, що визначає пріоритетність напряму реформування житлової політики. Реформування житлової політики повинне здійснюватись у напрямі забезпечення населення доступним та соціальним житлом, що в першу чергу потребує вдосконалення законодавства щодо будівництва соціального житла, яке б містило реальні кроки держави з урахуванням її поточного соціально-економічного розвитку.

Таким чином, встановлено, що пріоритетним напрямом забезпечення соціальної безпеки як регіонів, так і безпеки держави в цілому, є ефективне застосування заходів регіональної соціальної політики. До чинників, що визначають необхідність активізації соціальної політики в сучасних умовах, належать: низькі показники рівня та якості життя населення; низькі місця України в рейтингах за індексом людського розвитку, демографічна криза, високий рівень тінізації відносин у соціальній і трудовій сферах, значне розшарування населення за рівнем доходів.

Отже, необхідною умовою забезпечення високого рівня соціальної безпеки Полтавського регіону є здійснення обґрунтованої регіональної соціальної політики, основними напрямками якої мають бути соціальний захист населення; підтримання ефективної зайнятості; фінансове забезпечення функціонування й розвитку галузі освіти; підвищення рівня здоров'я; поліпшення якості життя і збереження генофонду; забезпечення екологічно безпечних умов життєдіяльності населення [136].

Таким чином, формування безпекоорієнтованої соціальної політики передбачає певний процес впливу на соціальну ситуацію в суспільстві та визначає потребу в збиранні достовірної інформації з метою визначення

найбільш ефективних заходів, форм і методів її здійснення. Пріоритетом безпекоорієнтованої соціальної політики є захист соціально вразливих верств населення України, направлений на забезпечення розширеного відтворення та нормативного гарантування мінімальних благ. Військові дії, які відбуваються на сході держави, потребують урахування суспільно-економічних змін у країні при визначенні пріоритетів безпекоорієнтованої соціальної політики.

4.2. Концептуальні засади забезпечення соціальної безпеки (на прикладі Полтавського регіону)

Регіональна соціальна безпека, як і соціальна безпека країни в цілому, передбачає достатню кількість матеріальних благ, соціальних гарантій, необхідних для життєдіяльності та відтворення потенціалу населення. Специфіка регіональної соціальної безпеки полягає насамперед у відмінностях, що властиві різним регіонам, зокрема: політичні вподобання, соціально-економічне становище, демографічна ситуація, етнонаціональний склад населення, ресурсний і трудовий потенціал регіону тощо [161 – 164].

Проблеми забезпечення безпеки країни на рівні регіону й підприємства досить складні, як і всі процеси, котрі відбуваються сьогодні в нашому суспільстві, що пов'язано з реформою в політичних, економічних, соціальних, духовних сферах. У зв'язку із цим визначення концептуальних положень формування та реалізації соціальної безпеки регіону повинні ґрунтуватися на дотриманні соціальних гарантій його населення. З урахуванням напрацювань Центру перспективних соціальних досліджень Міністерства соціальної політики й НАН України щодо проблем теоретичного аналізу та побудови показників оцінювання соціальної безпеки дотримуємося думки, що в основу концептуальних положень формування соціальної безпеки регіону має бути покладено визначення соціальної безпеки регіону, запропоноване авторами у I розділі монографії. Вони визначили соціальну безпеку регіону як складову економічної безпеки, стан якої гарантує поліпшення якості життя та задоволення потреб людини й захищеність її від внутрішніх і зовнішніх

загроз соціальним інтересам шляхом здійснення виваженої соціальної політики [67]. Отже, метою формування соціальної безпеки виступає забезпечення: постійного зростання рівня життя населення, захищеність життєво важливих інтересів усіх об'єктів соціальної безпеки [165 – 167]. Виходячи з того, що безпека є невід'ємною частиною діяльності людей, суспільства і держави, головними об'єктами соціальної безпеки виступають людина, суспільство та держава.

Завдання при формуванні соціальної безпеки регіону полягають у такому:

- виявлення кризових явищ і встановленні залежностей на основі змін соціально-економічного розвитку регіону;
- визначення рівнів управління соціальною безпекою відповідно до існуючих ризиків та загроз;
- установа структурно-функціональних зв'язків між ризиками та механізмами мінімізації їх впливу;
- розроблення й реалізація програм і проектів, спрямованих на підвищення соціальної безпеки;
- пошук, оцінювання та відбір соціально-економічних механізмів, засобів та методів прискорення соціального розвитку;
- визначення напрямів формування безпекоорієнтованої соціальної політики та обґрунтування критеріїв аналізу її ефективності.

Результативність формування соціальної безпеки регіону залежить від розв'язання зазначених завдань.

Актуальним на сьогодні залишається питання обґрунтування пропозицій, спрямованих на пом'якшення соціального розшарування, зменшення соціальної нерівності громадян, поліпшення реформування соціально-трудових відносин, що потребує визначення основних пріоритетів і шляхів розв'язання назрілих проблем у соціальній сфері та приведе до позитивних змін людського потенціалу населення. На основі проведеного аналізу загроз соціальній безпеці автором обґрунтовано напрями її формування: підвищення рівня та якості життя населення; подолання бідності; становлення середнього класу; ліквідація різкого розшарування населення й забезпечення його соціального захисту;

поліпшення стану здоров'я; удосконалення системи освіти та охорони здоров'я; забезпечення якісного фізичного і духовного розвитку людського капіталу; розвиток соціальної інфраструктури; удосконалення системи державного та регіонального соціального управління.

До основних принципів забезпечення соціальної безпеки регіону правомірно віднести: верховенство норм діючих законів; додержання балансу суспільних інтересів порівнянно з інтересами держави й окремо взятої особи; взаємна відповідальність усіх членів суспільства перед державою та держави перед усіма членами суспільства.

Реалізація соціальної безпеки регіонів України визначає необхідність формування нових раціональних стандартів життя. У зв'язку із цим на всіх етапах як формування, так і реалізації безпекоорієнтованої соціальної політики особливе значення має створення й удосконалення системи соціальних стандартів, які являють соціальні й фінансові норми та нормативи, відповідно до яких визначається структура й обсяг бюджетних витрат. Ці стандарти має бути закладено в напрями змін регіональної політики, передбачені Стратегією економічного розвитку держави.

Формування соціальної безпеки регіону як складової економічної безпеки держави в сучасних умовах має ряд особливостей планування та організації: економічного забезпечення національних і територіальних інтересів громадян; подолання загроз суб'єктивно-функціонального порядку, обумовлених прорахунками регулювання; посилення загроз впливу інтеграційних та глобалізаційних процесів, що вимагає розроблення відповідних заходів стабілізації на рівні регіональної політики.

Тому постає питання про визначення заходів, методів і механізмів, які дозволили б ефективно попереджувати потенційні та нейтралізувати наявні загрози й ризики національним інтересам, що є наслідками недостатньої ефективності впровадження державної соціальної політики.

До засобів дослідження процесу формування соціальної безпеки віднесено та використано при розробленні науково-методичних рекомендацій щодо формування соціальної безпеки в системі пріоритетів економічного розвитку держави такі методи: системного аналізу – щодо

оцінювання стану соціальної безпеки та її економічного забезпечення; соціологічного опитування – з метою виявлення реальних і потенційних загроз у соціальній сфері окремого регіону; економіко-математичні методи – при діагностиці стану соціальної безпеки регіону; статистичний – для оцінювання соціальної безпеки України; системно-структурний – у процесі визначення системи забезпечення соціальної безпеки регіону.

Забезпечення формування соціальної безпеки є невід’ємною функцією кожної держави, а оцінка її загального стану – основою для вироблення безпекоорієнтованої соціальної політики. Таким чином, необхідно постійно виконувати дослідження процесу соціально-економічного розвитку держави з метою визначення пропозицій щодо здійснення на загальнодержавному та регіональному рівнях заходів, адекватних виявленим загрозам і небезпекам, здатних нейтралізувати можливі небезпеки.

Одним із найважливіших критеріїв соціальної безпеки є дотримання балансу життєво важливих інтересів особи, групи, суспільства, держави, їх взаємна відповідальність у її забезпеченні. Погоджуємося з думкою багатьох вітчизняних експертів та фахівців про те, що стан системи соціальної безпеки в Україні повинен охоплювати показники збереження життєво необхідних соціальних складових функціонування суспільства і держави, а також передбачати можливість здійснення індикативного регулювання соціальних процесів. На нашу думку, механізм розроблення й дослідження системи таких показників та індикаторів повинен сприяти виявленню й оцінюванню ступеня та міри соціальних загроз у системі пріоритетів економічного розвитку держави, що дозволить виявити найбільш небезпечні процеси і деформаційні тенденції у процесі соціально-економічного розвитку.

Складність процесів формування та реалізації системи забезпечення соціальної безпеки потребують високої сумісності й скоординованої діяльності всіх її елементів, своєчасного та ефективного управління, побудованого на системному, процесоорієнтованому підході. Таким чином, процес функціонування системи забезпечення соціальної безпеки й процес розвитку структури соціальної безпеки є взаємопов’язаними. Їх

відмінність полягає у відмінності документів планування цих процесів. Так, процес функціонування системи соціальної безпеки регулюється планами застосування різних структур, поточними планами забезпечення їх життєдіяльності. Процес розвитку планується відповідно до стратегій, середньо- та короткострокових програм розвитку системи забезпечення соціальної безпеки та її відповідних структур.

Запропоновано алгоритм методичного забезпечення формування соціальної безпеки регіону, використання якого дозволить вчасно виявити та мінімізувати вплив потенційних загроз на регіональному рівні.

Перший етап формування соціальної безпеки за авторським підходом передбачає виявлення кризових явищ та встановлених залежностей на основі визначених змін у соціально-економічному розвитку регіону шляхом діагностування стану соціальної безпеки. Процес полягає у системному оцінюванні результативності соціально-економічного розвитку; виявленні ризиків і загроз; отриманні вичерпної інформації про стан соціальної безпеки регіону. Для цього використовуються такі методи, як експертне соціологічне опитування з метою виявлення потенційних загроз; моніторинг, який являє собою інформаційно-аналітичну систему спостережень за динамікою показників соціально-економічної безпеки та внаслідок серйозних диспропорцій і суперечностей, нестачі фінансових ресурсів у державі має особливе значення у системі діагностування; метод порівнянь, котрий дозволяє схарактеризувати одне явище через інше, оцінити ефективність формування соціальної політики та визначити відхилення соціальних індикаторів від порогових значень, установити їхні причини; економіко-математичні методи, що дозволяють розв'язати завдання економічного оцінювання досліджуваного об'єкта на основі теорії ймовірності й математичної статистики.

Таким чином, на 1-му етапі процесу формування соціальної безпеки ми виявили кризові явища на основі проведеного соціального моніторингу. Другий етап передбачає вибір показників діагностики стану соціальної безпеки регіону. З урахуванням даних соціального моніторингу сформовано множину індикаторів діагностики соціальної безпеки

загальною кількістю 129 за блоками: економічні, аналізу демографічної ситуації, охорони здоров'я Полтавської області, що характеризують зайнятість населення, доходи та витрати населення, споживання продуктів харчування, рівень освіти й виховання, забезпеченість матеріальними благами, антисуспільні прояви, стан довкілля. Наступним кроком (третьою етапом у процесі формування соціальної безпеки регіону) є вибір серед контрольних індикаторів найбільш «близьких» до еталонних з наступним проведенням тесту Фаррара – Глобера; відхилення колінеарних рядків; складання «таблиці відповідностей» на кожному етапі; включення до «контрольної таблиці», без надання переваги еталонам [69, 70].

Четвертий етап формування соціальної безпеки регіону включає розрахунок і аналіз індикаторів та інтегрального показника соціальної безпеки регіону. Відповідно до запропонованого методичного підходу до діагностування стану соціальної безпеки регіону, після формування множини індикаторів здійснено процедуру визначення характеристичних (оптимальних, порогових та граничних) значень з наступною нормалізацією індикаторів соціальної безпеки.

Установлення інтегрального показника, аналіз його динаміки та складових соціальних індикаторів слугує інформаційною базою для визначення напрямів удосконалення соціальної політики регіону. У зв'язку із цим наступним етапом процесу забезпечення соціальної безпеки регіону є моніторинг, розроблення та контроль виконання програмного забезпечення, тобто здійснюється оцінювання вжитих заходів щодо забезпечення соціальної безпеки (рис. 4.4).

На основі аналізу соціально-економічних процесів у контексті економічного розвитку держави, здійсненого у III розділі монографії, автори визначили проблеми забезпечення соціальної безпеки регіону, які набувають особливої гостроти через існування таких причин:

- високий рівень загроз здоров'ю людині у сфері екологічної безпеки, про що свідчить зростання захворюваності населення в регіонах із високим рівнем забруднення навколишнього середовища;

- низький рівень та якість життя населення регіонів, недостатність доходів для повноцінного харчування, відпочинку, якісного медичного обслуговування;
- несприятливі житлово-побутові умови;
- низький рівень матеріально-технічного, інформаційного забезпечення системи освіти;
- відставання освітньо-професійних параметрів населення від вимог сучасного суспільного розвитку;
- виникнення ризиків в освітньо-інтелектуальному розвитку, що обумовлено недостатнім державним фінансуванням освіти;
- збільшення виробничого і побутового травматизму, смертності, захворюваності, вбивств, самогубств;
- втрата людського й трудового потенціалу регіонів унаслідок міграції населення;
- недосконалість законодавства у соціальній сфері стосовно людського розвитку регіонів тощо.

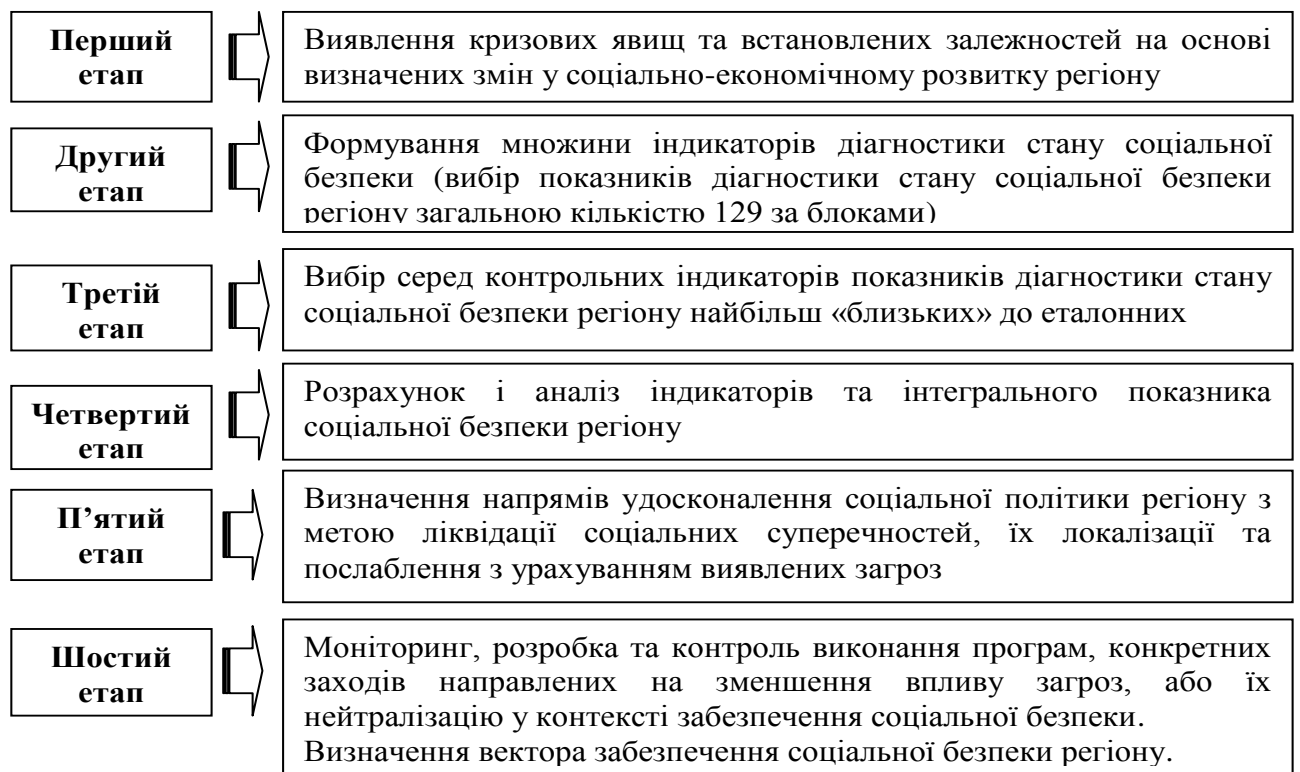

Рис. 4.4. Методичні рекомендації щодо забезпечення формування соціальної безпеки регіону

Існуючі загрози та поява нових, зокрема це активізація міграційних процесів унаслідок бойових дій на сході України, руйнування економіки та систем життєзабезпечення на тимчасово окупованих територіях, втрата їх людського потенціалу, незаконне вивезення виробничих фондів на територію Росії, потребують швидкого реагування як з боку держави, так і місцевих органів влади.

Доведено, що одним із перспективних напрямів забезпечення соціальної безпеки регіонів, а в результаті й соціальної безпеки держави в цілому, є ефективне застосування заходів регіональної соціальної політики, яке стає вагомим інструментом просторового регулювання соціально-економічного розвитку, особливо в соціальній, екологічній сферах, де дія ринкових важелів є обмеженою [158, 168, 169]. У зв'язку із цим саме механізми регіональної політики як важливого елемента загальнонаціональної стратегії дозволяють активізувати внутрішні потенціали регіонів для соціально-економічного зростання територій і держави в цілому.

Механізм реалізації регіональної соціальної політики передбачає розроблення та реалізацію програмного забезпечення, зокрема програм економічного і соціального розвитку. Програма економічного і соціального розвитку – документ, у якому визначені цілі та пріоритети економічного й соціального розвитку, засоби та шляхи їх досягнення, формується взаємоузгоджена і комплексна система заходів органів законодавчої та виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, спрямованих на ефективне розв'язання проблем економічного і соціального розвитку, досягнення стабільного економічного зростання, а також характеризуються очікувані зміни у стані економіки та соціальної сфери.

З метою реалізації соціальної безпеки в роботі здійснено аналіз програмного забезпечення формування безпекоорієнтованої соціальної політики Полтавського регіону. Напрями аналізу визначено з урахуванням виявлених у п. 3.2 загроз соціальній безпеці регіону. Саме тому автори розглянули регіональні програми, що реалізовувалися протягом 2010 – 2015 років. Відповідно до Концепції державної регіональної політики й на виконання Постанови Кабінету Міністрів України № 1001 від 21.07.2006

«Про затвердження державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року», а також з метою збалансованого розвитку економіки, ефективного використання наявних регіональних ресурсів та поліпшення добробуту населення в області затверджено дві програми, що визначають стратегічний розвиток регіону та основні його пріоритети, а саме: Стратегія розвитку Полтавської області до 2015 року (затверджена рішенням п'ятої сесії обласної ради п'ятого скликання від 29.11.2006) та Обласна програма економічних реформ на 2010 – 2014 роки «Успішна Полтавщина – заможна територіальна громада. Будуємо разом» (затверджена рішенням другої позачергової сесії обласної ради шостого скликання від 28.12. 2010) [170, 171].

З метою підвищення зростання добробуту і якості життя населення Полтавського регіону за рахунок забезпечення позитивних структурних зрушень в економіці, підвищення її конкурентоспроможності як основи для збалансованого зростання стандартів та показників економічного розвитку Головним управлінням економіки Полтавської облдержадміністрації разом з іншими обласними управліннями, територіальними підрозділами центральних органів виконавчої влади в області, райдержадміністраціями і виконавчими комітетами міських рад міст обласного значення було визначено основні напрями розвитку на 2013 і 2014 роки, розроблено Програму економічного і соціального розвитку області на 2012 рік, яка є невід'ємною складовою Обласної програми економічних реформ на 2010 – 2014 роки «Успішна Полтавщина – заможна територіальна громада. Будуємо разом» [172].

За кожним напрямом регіональної політики сформульовані також проблемні питання, ризики та критерії ефективності виконання заходів. Метою соціально-економічної політики Полтавської області у 2014 році стали забезпечення стабільних темпів економічного зростання, збільшення доходів населення на основі реалізації інноваційно-інвестиційної моделі розвитку й активного впровадження реформ. Завдання Програми передбачають таке: підвищення рівня життя населення на основі зростання його доходів; збільшення рівня зайнятості, стабільності соціального захисту громадян; розвиток соціальної інфраструктури сільських

територій; поліпшення якості та доступності освіти і медичного обслуговування населення; розвиток культури та спорту, туристично-рекреаційної сфери; поліпшення стану навколишнього природного середовища; забезпечення екологічно збалансованого використання природних ресурсів (додаток Н).

Реалізація соціальної безпеки регіону передбачає зростання доходів населення, підвищення економічної активності та зайнятості населення, погашення заборгованості із заробітної плати й недопущення затримок її виплати.

Відповідно до проведеного аналізу індикаторів соціальної безпеки та аналізу суб'єктивної оцінки захищеності населення Полтавської області від загроз було встановлено, що необхідною умовою забезпечення високого рівня соціальної безпеки регіону є здійснення обґрунтованої регіональної соціальної політики, основними напрямками якої є політика соціального захисту, політика зайнятості, освітня, політика охорони здоров'я та житлова. Невідповідність соціальних індикаторів пороговим значенням визначила необхідність аналізу заходів щодо поліпшення ситуації у зазначених сферах соціальної політики як на рівні держави, так і на рівні регіону.

Виконаний аналіз програмного забезпечення з метою підвищення стану соціальної безпеки Полтавського регіону виявив наявність програм за сферами соціальної політики. Так, у напрямі поліпшення ефективності політики соціального захисту в м. Полтава діяла Комплексна програма соціального захисту осіб з обмеженими фізичними можливостями на 2012 – 2014 роки. Основними завданнями на 2013 рік з метою підвищення соціального захисту населення Полтавської області визначено таке: інтеграція осіб з обмеженими можливостями у суспільство; своєчасне та належне надання соціальної допомоги особам, які її потребують; надання пільг, передбачених чинним законодавством; забезпечення соціального захисту безпритульних осіб та адаптації осіб, звільнених з місць позбавлення волі. Реалізація зазначених завдань передбачає досягнення таких кількісних критеріїв: надання пільг згідно із законодавством України близько 477 тис. осіб із числа окремих категорій громадян, які перебувають на обліку в Єдиному державному автоматизованому реєстрі

осіб, котрі мають право на пільги; стовідсоткове охоплення громадян похилого віку та інвалідів соціальними послугами територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг); забезпечення функціонування 24-х центрів (служб, секторів, відділів, підрозділів) обліку безпритульних осіб; продовження успішної роботи Центру адаптації для безпритульних осіб та осіб, звільнених з місць позбавлення волі, в м. Полтава й надання різних видів послуг більше ніж 150 особам.

Зростання добробуту населення Полтавського регіону шляхом поліпшення пенсійного забезпечення передбачає своєчасне фінансування виплати пенсій; забезпечення збалансованості солідарної системи; зменшення потреби на покриття дефіциту бюджету Пенсійного фонду державними коштами; підвищення платіжної дисципліни платників єдиного внеску та цільове використання пенсійних коштів; сприяння розвитку накопичувальної системи пенсійного забезпечення; активізація роботи з роботодавцями щодо легалізації заробітної плати. У зв'язку із цим основними завданнями на 2013 рік визначено: зростання обсягів надходження власних коштів шляхом збільшення в області фонду оплати праці, на який нараховується єдиний внесок; здійснення заходів щодо легалізації заробітної плати та зайнятості населення; забезпечення оплати праці кожного найманого працівника залежно від його трудового внеску та не менше за встановлений законодавством мінімальний рівень оплати праці; забезпечення своєчасної сплати страхових внесків та погашення існуючої заборгованості до Пенсійного фонду сільськогосподарськими товаровиробниками; проведення моніторингу сплати боргів по платежах до Пенсійного фонду підприємствами, які перебувають у різних стадіях банкрутства; створення необхідних умов для запровадження накопичувальної пенсійної системи; удосконалення персоніфікованого обліку відомостей у системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування з метою створення актуальної бази особових накопичувальних рахунків застрахованих осіб.

У контексті підвищення соціальних стандартів особливої актуальності набуває підтримка сім'ї, дітей та молоді в регіоні. Тому основними завданнями визначено: забезпечення соціальної підтримки

багатодітних сімей і дітей з багатодітних сімей; здійснення заходів щодо реалізації Стратегії демографічного розвитку в області; здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї та протидії торгівлі людьми; підвищення якості й доступності послуг з оздоровлення та відпочинку; забезпечення дієвого контролю за підготовкою і проведенням оздоровлення та відпочинку дітей; пропаганда та формування здорового способу життя; утвердження патріотизму, духовності, моральності та формування загальнолюдських цінностей у молодіжному середовищі; створення сприятливого середовища для забезпечення зайнятості молоді; утвердження гендерної рівності в українському суспільстві. Досягнення поставлених завдань потребує забезпечення виконання Обласної програми оздоровлення та відпочинку дітей на 2012 – 2014 роки, забезпечення виконання Обласної програми з реалізації молодіжної політики, підтримки сім'ї, забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на 2012 – 2014 роки.

До основних завдань стосовно поліпшення політики охорони здоров'я Полтавської області на 2013 рік віднесено: забезпечення рівного та справедливого доступу всіх членів суспільства до необхідних медичних послуг; поліпшення стану здоров'я громадян; підвищення рівня задоволеності населення області якістю надання медичної допомоги; підвищення якості та доступності медичної допомоги на всіх рівнях, насамперед первинної медико-санітарної. Кількісними критеріями, що свідчатимуть про реалізацію цілей, встановлено: забезпечення диспансерним доглядом 92% вагітних; збільшення рівня партнерських пологів до 80%; підвищення рівня народжуваності до 10,0 на 1000 населення; стабілізація показника дитячої смертності не вище 7,0 на 1000 народжених живими; недопущення материнської смертності; підвищення рівня виявлення злоякісних новоутворень на ранніх стадіях на 5%; зниження смертності від онкологічних захворювань на 0,1%; зниження доракової летальності від онкологічних захворювань на 0,5%; зниження смертності від інсультів на 1,5%; зниження смертності від інфарктів на 0,5%; зниження показника захворюваності на туберкульоз на 1%; зниження показника смертності від туберкульозу на 0,5%; зниження показника

смертності від СНІДу на 3%; збільшення показника умовного здоров'я (питомої ваги осіб, визнаних умовно здоровими в загальній кількості населення) до 33%; підвищення частки лікарів загальної практики у загальній чисельності лікарів до 8 – 10%; доведення показника охоплення щепленнями цільових груп населення проти керованих інфекційних захворювань до 95%.

Із метою зменшення значення індикатора «кількість уперше зареєстрованих випадків захворювань на 100 осіб» та поліпшення ситуації у сфері охорони здоров'я в регіоні здійснювалася реалізація таких програм: «Репродуктивне здоров'я населення» на період до 2015 р., фінансування якої, незважаючи на передбачені програмою обсяги, не передбачені видатками обласного бюджету на 2013 рік. У 2012 – 2013 роках здійснювалося фінансування Обласної програми «Забезпечення профілактики ВІЛ-інфекції, догляду та підтримки ВІЛ-інфікованих і хворих на СНІД», разом із цим майже вдвічі зменшилися видатки обласного бюджету на її фінансування у 2013 р. – до 620,8 тис. грн. Програму протидії поширенню наркоманії, боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів у Полтавській області на 2012 – 2015 р. у 2013 р. профінансовано в обсязі 40 тис. грн на рік (для порівняння заплановані програмою обсяги становлять 5375 тис. грн). Починаючи з 2013 р. Обласною програмою імунопрофілактики та захисту населення від інфекційних хвороб на 2010 – 2015 роки передбачено фінансування на рік в обсязі 1053,0 тис. грн. Здійснювалося фінансування з обласного бюджету відповідно до обсягів таких програм, як Програма протидії поширенню наркоманії, боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів у Полтавській області на 2012 – 2015 роки та Державна цільова програма «Цукровий діабет на 2009 – 2013 роки», обсяги фінансування якої були найбільшими у 2013 р. – 22847,6 тис. грн [173 – 176].

В освітній політиці основними завданнями на 2013 рік визначено: підвищення рівня охоплення дітей дошкільною освітою та поліпшення її якості, забезпечення обов'язкової дошкільної освіти для дітей старшого шкільного віку; підвищення якості загальної середньої освіти; сприяння

освіті осіб з особливими потребами та впровадження інклюзивного навчання; сприяння освіті представників національних меншин; підвищення рівня охоплення позашкільною освітою дітей шкільного віку та поліпшення її якості; приведення якості професійно-технічної освіти відповідно до потреб економіки; забезпечення оптимального рівня якості вищої освіти згідно з європейськими стандартами. Кількісними критеріями реалізації зазначених цілей слугуватимуть: збільшення показника охоплення дітей різними формами дошкільної освіти – до 90%; збільшення показника охоплення позашкільною освітою дітей шкільного віку – до 34%; збільшення показника охоплення випускників шкіл вищою освітою – до 60%; чистий показник охоплення початковою освітою дітей 6 – 9 років, а також чистий показник охоплення повною загальною середньою освітою становитиме 99,9%.

Якісно новий рівень розвитку освітньої галузі регіону та створення у навчальних закладах умов, які відповідають сучасним вимогам розвитку освіти і науки, забезпечуючи якісне проведення навчально-виховного процесу, визначено основною метою Комплексної програми розвитку освітньої галузі Полтавської області на 2011 – 2015 рр. та Програми правової освіти населення області на 2011 – 2015 рр. Через необхідність кадрового забезпечення галузей економіки з урахуванням реальних потреб ринку праці та вимог до якості робітничого потенціалу, та, враховуючи гостру потребу професійно-технічних навчальних закладів Полтавської області в оснащенні їх новим обладнанням, устаткуванням і технікою, розроблено Регіональну програму розвитку професійно-технічної освіти Полтавської області на 2012 – 2015 рр. [177 – 179].

Житлова політика регіону спрямована на забезпечення населення житлом, створення безпечних умов проживання, створення системи ефективного управління житлом та підприємствами житлово-комунального господарства; розвиток конкурентного середовища на ринку житлово-комунальних послуг.

З метою поліпшення житлової політики в Полтавській області реалізуються такі програми: Цільова програма будівництва (придбання) доступного житла на 2010 – 2017 рр., фінансування якої здійснюється

протягом усього аналізованого періоду, маючи спадну тенденцію за обсягами з 3231451,08 грн у 2010 до 1304579,88 грн у 2013 р.; Обласна програма кредитування індивідуального житлового будівництва на селі «Власний дім» на 2012 – 2016 рр., ефективність виконання якої зменшилася із 55% у 2011 р. до 39,7% у 2013 р.; Державна програма «Забезпечення молоді житлом на 2013 – 2017 рр.», фінансування якої у 2013 р. становило 5552071,00 грн [180 – 182].

Пріоритетним напрямом майбутнього розвитку України проголошено стратегію сталого розвитку, невід’ємною частиною котрого є екологічна складова.

Отже, основними напрямами на 2013 рік у Полтавській області визначено: проведення берегоукріплювальних робіт на найбільш небезпечних ділянках Кременчуцького водосховища; поліпшення екологічного стану річок; знешкодження заборонених непридатних хімічних засобів захисту рослин; оновлення очисних споруд і каналізаційних мереж; установа меж у природі (на місцевості) територій та об’єктів природно-заповідного фонду місцевого значення. Здійснення регіональної екологічної політики відбувається за рахунок механізму розроблення й реалізації комплексних і цільових програм регіонального та місцевого рівня, а саме: Регіональної програми охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки з урахуванням регіональних пріоритетів Полтавської області на 2012 – 2015 рр. (програма «Довкілля – 2015 р.»); Програми розвитку та збереження зелених насаджень у Полтавській області на 2013 – 2017 рр.; Регіональної програми запобігання виникненню надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру та захисту населення й територій у разі їх виникнення на 2013 – 2016 рр. [183, 184].

Тенденція до збільшення масштабів криміналізації основних сфер життєдіяльності населення, збільшення кількості правопорушень у сфері економіки, недосконалість системи реінтеграції безпритульних громадян, соціальної адаптації осіб, звільнених з місць позбавлення волі, невирішеність питання щодо примусового лікування осіб, хворих на алкоголізм, потребують визначення заходів регіональної політики щодо

зменшення їх впливу у контексті забезпечення соціальної безпеки. У зв'язку із цим в області розроблено такі програми, як: Комплексна програма профілактики правопорушень на 2011 – 2015 рр.; Програма правової освіти населення області на 2011 – 2015 роки, покликані сприяти здійсненню наступальних дій на таких пріоритетних напрямках, як: захист життя, здоров'я, честі й гідності особи, її майнових прав від злочинних посягань; протидія організованій злочинності та корупції; зменшення кримінального тиску на економічні відносини; мінімізація злочинного впливу на дітей та молодіжне середовище [185, 186].

До основних напрямів щодо розвитку трудового потенціалу та формування ринку праці в Полтавському регіоні належать: підвищення рівня зайнятості сільського населення та посилення мотивацій до легальної зайнятості; стимулювання створення нових робочих місць; підвищення якісних критеріїв професійної компетенції, спрямування системи професійної підготовки кадрів на забезпечення відповідності рівня конкурентоспроможності робочої сили вимогам інвестиційного та інноваційного розвитку економіки; спрямування зайнятості соціально вразливих категорій населення і в першу чергу молоді та осіб з інвалідністю; регулювання внутрішньої трудової міграції.

Кількісними критеріями для оцінювання ефективності реалізації поставлених завдань слугуватиме: збільшення обсягів працевлаштування за сприяння служби зайнятості; забезпечення професійної підготовки, перепідготовки або підвищення кваліфікації для 10 тис. безробітних; активізація розвитку підприємницької ініціативи шляхом збільшення чисельності осіб, які отримують допомогу по безробіттю одноразово для організації підприємницької діяльності; підвищення рівня охоплених активними заходами сприяння зайнятості.

Реформування політики зайнятості передбачає реалізацію таких програм, як: Програма зайнятості населення Полтавської області на 2012 – 2013 рр.; Програма професійної орієнтації учнівської молоді Полтавської області на здобуття актуальних на ринку праці професій і спеціальностей у 2011 – 2014 рр. [179, 187].

Таким чином, у межах стратегії соціально-економічного розвитку Полтавського регіону визначено за мету досягнення соціальних цілей через підвищення рівня та якості життя та заплановано здійснення певних заходів з розвитку освіти, охорони здоров'я, соціального захисту малозабезпечених людей, соціальної інфраструктури (додаток П). Одночасно поліпшення ситуації щодо забезпечення соціальної безпеки можливе за умови фінансування перелічених програм та економічного зростання регіону.

Тому поряд із реформуванням соціальної політики в контексті забезпечення соціальної безпеки в ринкових умовах виникає необхідність в активності суспільства щодо зменшення загроз. Неспроможність держави одноосібно своєчасно реагувати на загострення існуючих загроз та появу нових потребує узгодженої процедури соціального партнерства, під яким розуміють цивілізовану форму суспільних відносин у соціально-трудовій сфері, що забезпечує узгодження і захист інтересів працівників, роботодавців, органів державної влади, місцевого самоврядування шляхом укладення договорів і прагнення досягнення консенсусу щодо найважливіших напрямів соціально-економічного розвитку [188 – 192].

Головні принципи соціального партнерства закладено у сфері соціально-трудових відносин, загальнообов'язкового державного соціального страхування, соціального захисту населення [193 – 196]. Функції соціального партнерства визначаються інтересами трьох соціальних партнерів. Основними функціями держави є: формування передумов, концептуальних засад розвитку загальнообов'язкового державного соціального страхування (ЗДСС), створення законодавчої бази ЗДСС, гарантування соціального захисту у сфері соціального страхування, надання необхідної матеріальної допомоги у разі такої потреби, розроблення у рамках соціального партнерства регіональних програм. У рамках партнерських відносин працівник несе особисту відповідальність за свій добробут, здоров'я, може брати участь в управлінні соціальним страхуванням. Участь у соціальному захисті в рамках партнерських відносин, фінансування витрат на соціальний захист, своєчасність виплати

і в повному обсязі заробітної плати покладено на роботодавця. Профспілки, як і інші соціальні партнери, безпосередньо беруть участь у частині питань контролю виконання договорів, своєчасності соціальних виплат тощо. Таким чином, соціальне партнерство сприяє зменшенню соціальних небезпек, зокрема в частині регулювання соціально-трудових відносин у державі.

Перспективні напрями вдосконалення державної політики соціального захисту на місцевому рівні полягають у розвитку соціального діалогу з приватними і публічними інституціями з метою забезпечення найбільш повного представництва існуючих груп інтересів на всіх рівнях системи державної регіональної політики з метою забезпечення соціальної безпеки. Такий діалог сприятиме посиленню взаємної відповідальності всіх учасників суспільного життя, створюючи умови для подальшого стабільного розвитку суспільства, заснованого на врахуванні якнайширшого кола соціальних інтересів.

Соціальній відповідальності притаманні такі риси: вона є засобом гарантування та охорони суспільних відносин; установлюється певними суб'єктами й гарантується певними засобами; є засобом гарантування прав людини та суспільних інтересів; є елементом надбудови суспільства, що залежить від рівня розвитку економічних, політичних і суспільних відносин; має динамічний характер, тобто розвивається та трансформується разом із суспільними відносинами; регламентується певним різновидом соціальних норм; має функціональну спрямованість.

За визначенням Європейської Комісії («Зелена книга з корпоративної соціальної відповідальності», 2001 р.), корпоративна соціальна відповідальність (КСВ) – це «концепція, згідно з якою компанії інтегрують соціальні та екологічні питання у свою комерційну діяльність та взаємодію із зацікавленими сторонами на добровільній основі».

У контексті забезпечення соціальної безпеки соціальна відповідальність бізнесу розглядається на трьох основних рівнях:

1. Дотримання законних зобов'язань перед державою і суспільством (офіційне оформлення з легальною виплатою заробітної плати працівнику, сплата податків, охорона здоров'я і безпека праці, права працівників, права

споживачів, екологічні норми) та галузевих стандартів.

2. Мінімізація або усунення негативного впливу бізнесу на суспільство й управління ризиками (порушення прав людини, забруднення навколишнього середовища).

3. Посилення позитивного впливу бізнесу на суспільство і створення цінностей через інновації, інвестиції та партнерство, спрямовані на соціальний та екологічний добробут (створення робочих місць, соціальний та економічний розвиток, соціальний захист, вирішення конфліктів).

Одним із найбільш важливих аргументів на користь необхідності впровадження соціальної відповідальності у практику діяльності підприємства є те, що соціальна відповідальність традиційно визначається як активний чинник підвищення конкурентоспроможності підприємства та водночас як ефективна стратегія зростання добробуту населення й досягнення збалансованого розвитку.

Посилення необхідності застосування соціальної відповідальності держави за стан соціальної безпеки потребує визначення механізму її запровадження. Соціальна відповідальність держави буде спрацьовувати за умови розвитку демократичних засад державного управління, при становленні партнерських відносин між гілками влади та підвищенні рівня довіри до влади. Тому для становлення й запровадження соціальної відповідальності в Україні на державному рівні доцільно внести зміни та доповнення до Конституції України, ЗУ «Про основи національної безпеки України» з визначенням та конкретизацією положень із соціальної відповідальності держави; надати критерії, які є показниками ефективності соціального управління, а їх невиконання закласти як інструмент для застосування соціальної відповідальності; привести відповідно до світових основні індикатори забезпечення соціальної безпеки; провести соціологічні дослідження щодо оцінювання соціальної відповідальності держави та забезпечити широке висвітлення цієї інформації. Ми погоджуємося з науковцями, які пропонують у межах запровадження соціальної відповідальності в Україні на державному рівні визначити в колі показників соціальної відповідальності держави виконання міжнародних домовленостей України; відстежити рівень досягнень пріоритетів

розвитку держави (щодо підвищення рівня та якості життя, економічного зростання й інноваційного розвитку, забезпечити соціальну орієнтацію економіки), визначених у стратегічних правових документах, і застосувати дані про рівень їх виконання при визначенні соціальної відповідальності держави; створити умови для розвитку демократичних засад контролю за діяльністю держави з боку суспільства та його представників (громадських об'єднань, політичних партій, професійних спілок, громадян тощо) [197, 198].

Для становлення й запровадження соціальної відповідальності в Україні на регіональному рівні необхідно внести зміни до законодавчого забезпечення, зокрема законів України «Про місцеве самоврядування», «Про місцеві державні адміністрації» щодо конкретизації компетенції, повноважень, обов'язків та відповідальності місцевих органів влади й місцевого самоврядування щодо забезпечення людського та соціального розвитку; удосконалити систему підвищення кваліфікації держслужбовців, забезпечити її спрямованість на першочерговість досягнення соціальних цілей при формуванні й реалізації регіональної політики. Отже, соціальна відповідальність – це суттєва і невід'ємна складова забезпечення соціальної безпеки.

Таким чином, метою забезпечення соціальної безпеки регіону є створення передумов підвищення стандартів життя, відповідно до чого пріоритетними напрямками поряд із забезпеченням сталого економічного розвитку, розвитком базових секторів і галузей виробництва, створенням сприятливих умов господарювання та розвитком і модернізацією інфраструктури визначено: забезпечення охорони здоров'я, освіти, соціальної підтримки, зайнятості та пенсійного забезпечення (додаток Р). Отже, з метою забезпечення соціальної безпеки актуальним є запровадження сучасних практик взаємодії держави, бізнесу і суспільства, які дозволили б посилити взаємну відповідальність усіх учасників суспільного життя, створити умови для подальшого стабільного розвитку суспільства, заснованого на врахуванні якнайширшого кола соціальних інтересів.

4.3. Соціальна відповідальність держави, бізнесу та населення у забезпеченні соціальної безпеки

Загальною Декларацією прав людини (1948 р.) визначено права людини, включаючи як права цивільні та політичні (право на життя, на свободу, свободу слова), так і соціально-економічні та культурні (право на створення профспілок, на працю і відпочинок, медичне обслуговування). Так, право на такий життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд та необхідне соціальне обслуговування, який є необхідним для підтримання здоров'я і добробуту її самої та її сім'ї, і право на забезпечення в разі безробіття, хвороби, інвалідності, вдовства, старості чи іншого випадку втрати засобів до існування через незалежні від неї обставини визначено 25-ю статтею Загальної Декларації прав людини (ЗДПЛ). Стаття 26 зазначає, що кожна людина має право на освіту. Але разом із правами стаття 29 ЗДПЛ визначає й обов'язки людини перед суспільством [201].

Захищеність життєво важливих інтересів соціальних суб'єктів, підвищення стандартів життя населення України можливі за умови сталого економічного розвитку, розвитку базових секторів і галузей виробництва, створення сприятливих умов господарювання. Стратегією сталого розвитку «Україна – 2020» визначено мету – це впровадження в Україні європейських стандартів життя та її вихід на провідні позиції у світі, а також вектори для досягнення таких показників розвитку [202]. У результаті сталого розвитку держави та структурних реформ вектор розвитку дозволить підвищити стандарти життя. Вектор безпеки сприятиме забезпеченню гарантій безпеки держави, бізнесу й громадян, зокрема безпеки життя та здоров'я людини, що неможливо без ефективної медицини, захищеності соціально вразливих верств населення, безпечного стану довкілля і доступу до якісної питної води, безпечних харчових продуктів та промислових товарів.

Вектор відповідальності вказує на забезпечення гарантій стосовно доступу до високоякісної освіти, системи охорони здоров'я й інших послуг у державному та приватному секторах, самостійне вирішення

територіальними громадами питання місцевого значення, свого добробуту, відповідальності за розвиток усієї країни.

Вектор гордості визначає забезпечення взаємної поваги та толерантності в суспільстві, гордості за власну державу, яка повинна створити належні умови життя і праці для виховання власних талантів, а також залучення найкращих світових спеціалістів різних галузей.

У рамках названих чотирьох векторів руху Стратегія передбачає реалізацію 62-х реформ та програм розвитку держави. Серед десяти першочергових є лише реалізація реформи системи охорони здоров'я. У зв'язку із цим формування нових пріоритетів розвитку економіки України, надання їй соціальної спрямованості потребує формування соціальної свідомості й відповідальності всіх суб'єктів.

Оцінювання соціальної безпеки регіону дозволило виявити загострення соціальних проблем, особливо у трудовій сфері, зайнятості, охорони здоров'я та щодо пенсійного забезпечення в Україні й Полтавському регіоні зокрема. Економічні негаразди, які ускладнилися військовими діями на сході України протягом останнього часу, позначаються і на соціальній сфері. Тому в сучасних умовах виникає необхідність не тільки виявити, проаналізувати та оцінити ризики і загрози соціальній безпеці, але й поставити нові завдання у соціальній сфері, які враховували б інтереси соціально вразливих верств населення. Оскільки держава самостійно вже не в змозі впоратись із проблемами фінансування соціальної політики, зростає роль соціальної відповідальності.

Сьогодні вкрай важливим є розроблення взаємопов'язаних дій органів виконавчої влади щодо убезпечення громадян та ефективного розв'язання соціальних проблем. Формування безпекоорієнтованої політики держави потребує запровадження практики взаємодії держави, бізнесу, суспільства, людини, яка дозволила б посилити взаємну відповідальність усіх учасників суспільного життя, створюючи умови для подальшого стабільного розвитку суспільства, заснованого на врахуванні якнайширшого кола інтересів [203].

Про значення морально-духовної компоненти у сукупному потенціалі соціуму в період загострення загроз, глибокі зміни у структурі

цінностей членів суспільства та необхідність нарощування потенціалу цих цінностей зазначає А. Колот [155].

Визначення засад соціальної відповідальності держави, бізнесу та населення щодо забезпечення соціальної безпеки у першу чергу потребує з'ясування поняття «відповідальність». Так, відповідальність виникає у разі необхідності узгодження поведінки між суб'єктами. «Відповідальність – філософсько-соціологічне поняття, що відображає об'єктивний історично конкретний характер взаємовідносин між особистістю, колективом, суспільством з погляду свідомого задоволення взаємних вимог, які до них висуваються» [204]. Категорія «відповідальність» використовується у різних галузях знань в аспекті, визначеному предметом дослідження. А. Плахотний, В. Томашов вважають, що в основі трактування дефініції «відповідальність» знаходиться співвідношення таких категорій, як «свобода» і «необхідність». А. Плахотний доводить доцільність розкриття діалектичного взаємозв'язку категорій «свобода», «необхідність», «соціальна активність», «діяльність», «спілкування», «спосіб життя» [205, 206].

В економічній енциклопедії відсутнє трактування «відповідальність» та «соціальна відповідальність», але містяться терміни «економічна відповідальність» і «соціальна відповідальність бізнесу» [142, 207]. Так під економічною відповідальністю розуміють систему правил, встановлених державою для юридичних і фізичних осіб, органів державного управління та місцевого самоврядування з метою узгодження їх інтересів, у тому числі й через відшкодування заподіяних збитків [207].

Визначення теоретичних засад соціальної відповідальності передбачає з'ясування поняття «соціальна відповідальність». Сутність соціальної відповідальності розкривається у процесі діяльності. Соціальну відповідальність не можна зводити до одного з її різновидів: моральної, політичної, юридичної, професійної та ін

Соціальну відповідальність досліджували такі науковці, як О. Брінцева, М. Буковинська, Н. Волосковець, З. Галушка, В. Геєць, С. Гончарова, О. Грішнова, О. Новікова, Т. Давидюк, А. Колот, Е. Лібанова та інші, які узагальнили підходи й дали власні трактування поняття,

розглядали прикладні аспекти соціальної відповідальності. Серед науковців переважають дослідження соціальної відповідальності бізнесу [209 – 214]. Одночасно важливими науковими напрацюваннями є визначення теоретичних засад соціальної відповідальності людини, наукове забезпечення її становлення та розвитку [155]. Потребу застосування в практиці управління механізмів затребування соціальної відповідальності держави обґрунтував О. Амоша, визначивши правові й організаційно управлінські важелі застосування соціальної відповідальності [212].

У свою чергу Л. Білецька визначає соціальну відповідальність як обов'язок особи оцінити власні наміри та здійснювати вибір поведінки відповідно до норм, що відображають інтереси суспільного розвитку, а у випадку порушення їх – обов'язок звітувати перед суспільством і нести покарання.

На нашу думку, соціальна відповідальність – це системна діяльність, яка передбачає не лише розуміння і прийняття соціально значущих інтересів суб'єктів забезпечення соціальної безпеки, але й готовність до попередження ризиків та загроз, мінімізації їх впливу, передбачаючи наслідки такої діяльності.

Соціальну відповідальність у контексті забезпечення соціальної безпеки правомірно розглядати у розрізі суб'єктів, зокрема державних, регіональних, місцевих органів влади; бізнесу; населення; установ соціальної сфери; позабюджетних соціальних фондів; громадських організацій та ін.

Оскільки, соціальна безпека – це безпека людини, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз, вважаємо за необхідне визначати основи соціальної відповідальності за кожним суб'єктом стосовно інших. У дослідженні акцентовано увагу на трьох видах соціальної відповідальності: соціальна відповідальність держави, бізнесу та людини.

Оскільки безпека держави передбачає її спроможність через управління підсистемами національної безпеки запобігати і ліквідувати загрози для влади, законності та правопорядку, територіальної цілісності

держави, усувати соціальні деформації, що перешкоджають функціонуванню і розвитку особи та суспільства, соціальна відповідальність держави у першу чергу полягає в розробленні й реалізації внутрішньої та зовнішньої соціально-економічної політики. У результаті здійснення внутрішньої й зовнішньої економічної політики держава впливає на різні сторони економічного життя, застосовуючи як адміністративно-правові, так і суто економічні важелі впливу. Саме держава несе відповідальність за виконання зобов'язань, які випливають з міжнародних договорів та угод. Уряд і місцеве самоврядування відіграють першочергову роль у впровадженні принципів соціальної відповідальності в повсякденне життя громадян.

Тому для забезпечення прав громадян України та гідного рівня життя необхідно визначити пріоритетні галузі розвитку економіки та забезпечити їх конкурентоспроможність на зовнішніх ринках на основі інноваційного розвитку, оскільки якість життя громадян країни визначається в першу чергу станом національного виробництва товарів і послуг, тому що саме вітчизняне виробництво створює можливість зростання кількості зайнятого населення та його доходів.

Уряд і місцеве самоврядування відповідають за впровадження принципів соціальної відповідальності в повсякденне життя громадян. Визначення пріоритетних напрямів розвитку держави, стратегічних орієнтирів забезпечення національної безпеки й оборони, законодавчого забезпечення розвитку, формування ефективної економічної та соціальної політики залежить від парламентських ініціатив, активності чиновників міністерств, місцевого самоврядування. Відповідальністю держави є своєчасна підготовка та прийняття законодавчих актів і здійснення контролю за їх виконанням; створення сприятливого середовища для ведення бізнесу; реформування податкового законодавства; реформування судоустрою, судочинства; забезпечення ефективності державної служби; кардинальне, системне реформування системи охорони здоров'я; забезпечення енергетичної безпеки.

Аналіз законодавства виявив, що на рівні нормативно-правової бази забезпечення національної безпеки має місце декларування пріоритетності

розвитку громадянського суспільства, яке в подальших положеннях цих нормативно-правових документів не набуває необхідного розвитку, у зв'язку із чим потребує доопрацювання в напрямі створення правових основ та механізмів реального залучення потенціалу інститутів громадянського суспільства до забезпечення національної безпеки [202, 215]. Ми погоджуємося з О. Амошею, що для становлення та запровадження соціальної відповідальності в Україні на державному рівні необхідно:

- внести зміни та доповнення до Конституції України, Закону України «Про основи національної безпеки України», Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», Стратегії національної безпеки України з визначенням та конкретизацією положень із соціальної відповідальності держави;

- визначити індикатори та здійснювати щорічно соціологічний моніторинг оцінювання соціальної відповідальності держави та забезпечити широке висвітлення цієї інформації у ЗМІ;

- контролювати стан виконання реформ і програм розвитку держави, визначених Стратегією сталого розвитку «Україна – 2020»;

- створити умови та надати можливості для розвитку демократичних засад контролю за діяльністю держави з боку суспільства [212].

Сталий економічний розвиток України, її інтеграція до європейського співтовариства вимагають взаємодії держави, бізнесу та суспільства, що сприятиме подальшому стабільному розвитку нашої держави. В основу світової практики ведення бізнесу покладено етичні підходи до суспільства, співробітників, навколишнього середовища. У світі відбувається переформатування сприйняття бізнесу не лише з боку його прибутковості, а й з урахуванням ціни, наслідків отримання прибутку, соціальної та екологічної складової.

Інтеграція національних бізнесів й економік у світову економічну систему, загострення конкуренції актуалізує питання соціальної відповідальності бізнесу (СВБ), яка полягає у розв'язанні соціально

значущих проблем як у самому бізнесі, так і за його межами, тобто на виробничому, місцевому, регіональному та національному рівнях.

Важливою характеристикою соціальної відповідальності є прагнення організації враховувати соціальні й екологічні питання у процесі прийняття рішень та бути підзвітними за впливи, які їх рішення та дії справляють на суспільство й навколишнє середовище. Це передбачає як етичну, так і прозору поведінку, яка сприяє сталому розвитку, враховує інтереси зацікавлених сторін, відповідає чинному законодавству й міжнародним нормам поведінки, впроваджена у діяльність організації та практикується у її відносинах [216].

Систематичний науковий аналіз проблем корпоративної соціальної відповідальності започатковано і розкрито у праці Г. Боуена «Соціальна відповідальність бізнесмена». Особливості становлення й розвитку концепції соціальної відповідальності бізнесу та її систематизацію висвітлено у працях А. Керролла, Д. Віндзор, К. Девіса, на основі аналізу роботи корпорацій зроблено висновок про підвищення вартості компанії та поліпшення її конкурентоспроможності за умов дотримання соціальної відповідальності цих корпорацій. Принципи корпоративної соціальної відповідальності були визначені у проекті Всесвітньої угоди щодо дотримання провідними міжнародними корпораціями принципів соціальної відповідальності.

В Україні дослідженню теорії та практики розвитку корпоративної соціальної відповідальності (КСВ) присвячені наукові розробки В. Воробея, М. Бутко, М. Мурашко, М. Саприкіної, М. Стародубської, Н. Резнік.

Теоретико-методологічні основи впровадження концепції соціальної відповідальності в органах публічної влади висвітлені у наукових публікаціях Н. Закерничної, Л. Корчової, В. Новікова, О. Никитюка, Т. Маматової, О. Россошанського та інших. Проблеми соціальної відповідальності бізнесу або корпоративної соціальної відповідальності з позиції використання її бізнес-організаціями для забезпечення собі конкурентних переваг, зокрема в сучасних кризових економічних умовах, досліджують: Л. Грачева, В. Гришкін, Р. Колишко, Ф. Котлер, Р. Краплич,

А. Кузнецова, Д. Кулібаба, О. Лазоренко, Н. Мачуга, В. Рубан, М. Саприкіна, О. Соляник, Н. Супрун, А. Сучко, М. Фурса.

Визначаючи стратегічні напрями соціальної відповідальності бізнесу, О. Грішнова зауважує, що «сутність соціальної відповідальності полягає насамперед в етичних відносинах із персоналом підприємства, які передбачають дотримання прав працівників та врахування їх інтересів; у формуванні соціально прийнятних цін і забезпеченні високої якості продукції та послуг, у дотриманні законів і сумлінній сплаті податків, у мінімізації екологічного навантаження на природу...» [211].

Основною умовою соціально відповідального бізнесу є реалізація сумлінної ділової практики відносно основних груп стейкхолдерів. Базовим рівнем соціальної відповідальності бізнесу є дотримання ним законодавства України. Як не дивно, саме ухилення від вимог законодавства у сфері оплати праці, сплати податків, порушення кадрових питань призводить до загострення проблеми безробіття, бідності, недофінансування соціальної сфери, неспроможності населення отримувати у майбутньому достатній розмір пенсійного забезпечення, якісну освіту та медичні послуги. Разом із цим не варто забувати, що в першу чергу це є обов'язком власників і керівників підприємств, які здійснюють свою діяльність згідно із законодавством України. Контроль за виконанням законів покладено на державу. Розширений рівень соціальної відповідальності бізнесу передбачає додаткову відповідальність, не визначену законодавчими актами, це і підвищення кваліфікації працівників, додаткові виплати працівникам, медичне і пенсійне страхування за рахунок підприємства, турбота про громаду, довкілля. Соціально відповідальна компанія демонструє успішну діяльність за умов корисності свого виробництва, випуску продукції для суспільства і найголовніше – не завдаючи шкоди навколишньому середовищу.

Одним із каналів поширення соціальної відповідальності у світі є Глобальний договір ООН (*United Nations Global Compact*) – ініціатива Організації Об'єднаних Націй, спрямована на сприяння соціальній відповідальності бізнесу й підтримку розв'язання підприємницькими колами проблем глобалізації та створення стабільнішої й усеохоплюючої

економіки. Станом на вересень 2009 р. до Глобального договору приєдналося більше ніж 6 500 компаній та організацій з більш як 130 країн світу [217].

Глобальний договір пропонує компаніям забезпечити – в рамках своєї сфери впливу – дотримання, підтримку й упровадження основних цінностей у сфері прав людини, трудових норм, охорони навколишнього середовища та боротьби з корупцією (додаток С). Учасники Глобального договору та його мережі демонструють прогрес у поліпшення бізнес-практик, оприлюднюючи й публікуючи результати і так званій «звіт про прогрес» у щорічних фінансових звітах або аналогічних корпоративних звітах. У 2009 р. Україна разом із Японією і Сербією показали найкращі результати й були визнані найрезультативнішими мережами Глобального договору у світі та отримали нагороду за значний внесок у справу поширення соціальної відповідальності.

Участь у Глобальному договорі має багато переваг, зокрема:

- можливість демонстрації лідерських якостей шляхом запровадження універсальних принципів та відповідального корпоративного громадянства;
- є важливою запорукою успіху бізнес-діяльності;
- можливість обміну ефективними методиками, практиками та досвідом;
- налагодження й побудова відносин з іншими компаніями, урядовими структурами, трудовими, неурядовими та міжнародними організаціями;
- можливість співробітництва й упровадження проектів з агенціями ООН та громадськими організаціями, спрямованих на підтримку цілей глобального розвитку;
- поліпшення якості управління компанією або виробництвом, морального духу працівників, ефективності роботи;
- отримання публічного визнання та поліпшення репутації.

Незважаючи на переваги соціально відповідального бізнесу, в Україні його розвиток проходить повільними темпами, про це свідчить низький рівень оплати праці, тінізація заробітної плати, недотримання

законодавства стосовно соціально-трудових відносин, зростаючі розміри заборгованості з виплати заробітної плати. Погоджуємося з науковцями щодо необхідності розроблення законодавства, зі створенням правових рамок соціальної відповідальності. Але, на нашу думку, важливе місце займає особистісна соціальна відповідальність кожного працюючого, менеджера, керівника підприємства. Адже сьогодні мова йде не про розширену соціальну відповідальність, а про недотримання законодавства у соціально-трудовій сфері, про несплату податкових платежів і єдиного соціального внеску в разі неоформлення працівника та виплат заробітної плати «у конвертах». Саму появу таких загроз можна уникнути у разі розвитку соціально відповідального бізнесу.

Тому активізація процесів у сфері соціальної відповідальності бізнесу в першу чергу потребує:

- зміцнення суспільної свідомості щодо значущості соціальної відповідальності для сталого економічного розвитку держави та конкурентоспроможності підприємства;
- формування податкового законодавства з урахуванням можливостей зменшення оподаткування соціально відповідальними підприємствами;
- розроблення та прийняття Національної стратегії розвитку соціальної відповідальності бізнесу України;
- стимулювання поширення українськими суб'єктами господарювання й організаціями нефінансових звітів, у т.ч. через українські та міжнародні спеціалізовані портали й бази звітів.

Україна з листопада 2007 року приєдналася до роботи міжнародної групи експертів з питань розроблення проекту міжнародного стандарту ISO 26 000 «Керівництво із соціальної відповідальності». Протягом трьох років українські експерти працювали над проектом зазначеного міжнародного стандарту. У 2010 році Україна разом з багатьма іншими країнами світу висловилася «за» прийняття міжнародного стандарту ISO 26 000 «Керівництво із соціальної відповідальності».

Соціальна відповідальність як оптимальний варіант взаємоузгодженості інтересів, прав та обов'язків суспільних суб'єктів є

своєрідним способом взаємного обмеження їх дій щодо природних, економічних, соціальних і культурних реалій. У сфері бізнесу суть корпоративної соціальної відповідальності визначають як належне етичне ведення бізнесу стосовно власних працівників, держави, суспільства, навколишнього середовища та споживачів, виділяючи два рівні: вищий – безпосередня благодійність і меценатство; базовий – виконання законів та сплата податків [216].

Соціальна відповідальність, за визначенням стандарту ISO 26000, – це відповідальність організації за вплив своїх рішень і діяльності (зокрема продукції та послуг) на суспільство і навколишнє середовище, що реалізується через прозору й етичну поведінку, відповідає сталому розвитку та добробуту суспільства, враховує очікування зацікавлених сторін; вона поширена в усій організації й не суперечить відповідному законодавству і міжнародним нормам поведінки.

Згідно зі стандартом ISO 26000 компанія у свою діяльність включає такі компоненти, як захист прав людини, захист навколишнього природного середовища, безпеку праці, права споживачів та розвиток місцевих общин, а також організаційне управління й етику бізнесу.

Стандартом ISO-26000 «Керівництво із соціальної відповідальності» визначаються основні принципи соціальної відповідальності:

підзвітність – полягає в тому, що організація має звітувати щодо впливу своєї діяльності на суспільство і довкілля;

прозорість – організація повинна розкривати в зрозумілій і правдивій формі інформацію про політику, рішення та діяльність, за які вона несе відповідальність, для всіх зацікавлених сторін; прозорість не має на увазі розкриття службової інформації, а також інформації, що захищена відповідно до законів або може спричинити порушення правових зобов'язань;

етична поведінка – організація має приймати і застосовувати стандарти етичної поведінки як усередині організації, так і у взаємовідносинах з іншими організаціями;

взаємодія із зацікавленими сторонами – організація повинна поважати, брати до уваги інтереси зацікавлених сторін та всебічно взаємодіяти з ними;

правові норми – організація має дотримуватися всіх чинних законів і правил;

міжнародні норми – цей принцип визначає, що організації слід поважати міжнародні норми в тих випадках, коли ці норми є важливими для сталого розвитку і добробуту суспільства;

права людини – організація повинна визнавати важливість прав людини, поважати права, зазначені у Всесвітній декларації з прав людини.

Основні принципи корпоративної соціальної відповідальності, якими керуються компанії, такі:

- виробництво якісної продукції та послуг, які необхідні для суспільства;
- безумовне виконання законодавства: податкового, екологічного, трудового;
- ефективне ведення бізнесу, орієнтованого на створення додаткової економічної вартості та підвищення конкурентоспроможності в інтересах власників і суспільства;
- розбудова сумлінних та взаємовигідних відносин зі всіма зацікавленими сторонами;
- дотримання міжнародних угод і використання рекомендацій міжнародних стандартів;
- застосування ресурсозберігаючих технологій, забезпечення екологічної безпеки виробництва;
- надання ефективних робочих місць з достойним рівнем оплати праці та соціальних пільг;
- забезпечення безпеки праці;
- сприяння всебічному професійному розвитку та підвищенню кваліфікації працівників;
- урахування очікувань суспільства й загальноприйнятих етичних норм у діловій практиці;

- внесок у формування громадянського суспільства, здійснення партнерських програм, соціальних та благодійних проектів.

Упровадження системи корпоративної соціальної відповідальності (КСВ) – це багаторівневий процес удосконалення всіх інструментів менеджменту компанії. Для планування та реалізації стратегії КСВ, постійного моніторингу виконання програм і регулярної звітності формується команда відповідальних осіб. Стратегічні рішення з упровадження корпоративної соціальної відповідальності та реалізації соціальних проектів приймаються вищим керівництвом, радою директорів або власниками компанії. До документів, у яких закріплена стратегія компанії в галузі корпоративної соціальної відповідальності, належать: колективний договір, кодекс корпоративної поведінки, етичний кодекс, корпоративні стандарти та ін. [219].

Результати такої діяльності повинні бути відображені у нефінансовій звітності, під якою розуміють визначення, оцінювання, контроль, публікацію інформації про суттєві з точки зору стійкого розвитку та соціального добробуту результати і наслідки діяльності організації. Така звітність повинна складатися відповідно до принципу «потрійного підсумку», тобто аналізу наслідків діяльності організації з урахуванням її внеску в економічне процвітання, якості навколишнього природного середовища та зростання соціального капіталу.

У вересні 2013 року при Координаційній раді з питань розвитку громадянського суспільства при Президентові України створено робочу групу щодо доопрацювання проекту стратегії сприяння розвитку соціальної відповідальності бізнесу в Україні.

З метою надання методичної та практичної допомоги соціальним партнерам усіх рівнів соціального діалогу й представникам органів державної влади, місцевого самоврядування, професійним, громадським організаціям, підприємствам та іншим зацікавленим сторонам у розвитку й упровадженні системи соціальної відповідальності бізнесу на виробничому рівні розроблено Методичні рекомендації [209]. Відповідно до них, соціальна відповідальність бізнесу – це:

а) зобов'язання, які добровільно беруть на себе компанії, підприємства, бізнес-групи для розв'язання суспільно значущих проблем як у межах самої бізнес-спільноти, так і за її межами, тобто на виробничому, муніципальному, регіональному, національному та глобальному рівнях [220];

б) відповідальність підприємства за вплив рішень і дій на суспільство, навколишнє середовище шляхом прозорості та етичної поведінки, яка: сприяє сталому розвитку, у т.ч. здоров'ю й добробуту суспільства; враховує очікування зацікавлених сторін; відповідає чинному законодавству та міжнародним нормам поведінки [221].

Таким чином, соціальна відповідальність бізнесу – це сфера діяльності підприємства, яка характеризується розв'язанням соціально значущих проблем як у самому бізнесі, так і за його межами, тобто на виробничому (локальному), місцевому, регіональному та національному рівнях. Фундаментальним принципом СВБ є дотримання правових і законодавчих норм у діяльності підприємства. У той же час соціальна відповідальність передбачає активні дії підприємства за межами норм, визначених законом, та прийняття на себе додаткових, добровільних (не виділених законодавством) зобов'язань перед суспільством.

До напрямів забезпечення системи СВБ правомірно віднести:

- створення умови для запровадження системи гідного соціально-економічного забезпечення працівників підприємства, зокрема забезпечення стійкого та постійного зростання заробітної плати з урахуванням соціально-економічних тенденцій у країні;
- удосконалення системи соціального забезпечення працівників, у тому числі шляхом надання їм соціальних пакетів;
- запровадження системи додаткового соціального страхування, зокрема медичного та недержавного пенсійного;
- співучасть у виконанні соціальних програм і заходів регіону, держави та міста;
- стабілізація ринку праці шляхом створення нових робочих місць і застосування новітніх гнучких форм зайнятості;

- співпраця з органами місцевого самоврядування, інститутами громадянського суспільства, сторонами соціального партнерства з метою забезпечення соціальної безпеки.

В основі соціальної відповідальності держави і бізнесу є соціальна відповідальність людини, оскільки, на нашу думку, саме соціальна відповідальність людини має безпосередній вплив на всі управлінські рішення на вищих рівнях: підприємства, міста, регіону, держави. А. Колот наголошує, що наростання загроз у різних формах, загострення проблем збереження людства актуалізують значення морально-духовної компоненти в сукупному потенціалі соціуму [155, с. 3]. Погоджуємося з точкою зору автора стосовно перекладання відповідальності за зміну соціальних умов життєдіяльності людини на державні органи влади.

Проведений у розділі 3 монографії аналіз індикаторів соціальної безпеки України згідно з Методичними рекомендаціями щодо розрахунку рівня економічної безпеки дозволив визначити напрями реформування безпекоорієнтованої політики за її складовими (табл. 4.2).

Таблиця 4.2

Соціальні проблеми та напрями їх подолання в Україні (на основі аналізу індикаторів соціальної безпеки)

Індикатор	Соціальні проблеми	Напрями забезпечення соціальної безпеки
1	2	3
1. Частка населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць, нижчими 75% медіанного рівня загальних доходів, %	<i>порушення 46, 48 статей Конституції;</i>	забезпечення сталого розвитку держави; проведення структурних реформ; підвищення стандартів життя
1. Відношення середньомісячної номінальної заробітної плати до прожиткового мінімуму на одну працездатну особу, разів	низькі доходи громадян України; зменшення питомої ваги середнього класу;	<i>Податкова реформа, реформа сфери трудових відносин, пенсійна реформа</i>
2. Відношення середнього розміру пенсії за віком до прожиткового мінімуму осіб, які втратили працездатність	інфляційні процеси; військові дії	
3. Співвідношення загальних доходів 10 % найбільш та найменш забезпеченого населення (децильний коефіцієнт фондів)		
4. Частка витрат на продовольчі товари в споживчих грошових витратах домогосподарств, %		

Продовження таблиці 4.2

Індикатор	Соціальні проблеми	Напрями забезпечення соціальної безпеки
5. Обсяг видатків зведеного бюджету на охорону здоров'я, відсотків ВВП	<i>порушення статті 49 Конституції;</i> низька захищеність соціально вразливих верств населення	кардинальне, системне реформування системи охорони здоров'я <i>Реформа системи соціального захисту, пенсійна реформа, реформа системи охорони здоров'я, реформа у сфері забезпечення безпечності та якості харчових продуктів</i>
6. Чисельність ВІЛ-інфікованих осіб з діагнозом, що встановлений уперше в житті, осіб на 100 тис. осіб населення		
7. Чисельність хворих на активний туберкульоз із діагнозом, що встановлений уперше в житті, осіб на 100 тис. осіб		
8. Рівень зайнятості населення у віці 15 – 70 років, відсотків населення відповідної вікової групи	<i>порушення статті 24 Конституції</i>	збільшення питомої ваги активних заходів політики зайнятості <i>Реформування політики зайнятості</i>
9. Обсяг видатків зведеного бюджету на освіту, відсотків ВВП	зменшення кількості дитячих садків та збільшення чисельності дітей у групах; низький рівень заробітних плат учителів	реалізація та модернізація освітньої політики відповідно до вимог сучасності <i>Реформа освіти</i>
10. Загальна чисельність учнів денних загальноосвітніх навчальних закладів, відсотків до загальної чисельності постійного населення у віці 6 – 17 років		
11. Сума несплаченої заробітної плати станом на 1 січня (1 липня) до фонду оплати праці за грудень (червень) звітного року	погіршення фінансового стану підприємств, порушення або припинення економічних зв'язків з Росією	<i>Реформа сфери трудових відносин</i>
12. Відношення середньомісячної заробітної плати, нарахованої в середньому за годину, у країнах ЄС-27 та в Україні		
13. Рівень злочинності, кількість злочинів на 100 тис. осіб населення	значна диспропорція населення за рівнем доходів;	
14. Відношення середньої вартості 1 м ² загальної площі житла до середньомісячної заробітної плати	квартирна черга та відсутність соціального житла; диференціація у розмірах та стані житлового фонду населення	<i>Удосконалення житлової політики</i>

Соціальна відповідальність людини щодо впровадження в Україні європейських стандартів життя в першу чергу полягає в осмисленні нових викликів та формуванні у кожного з нас особистісної відповідальності та соціально відповідальної поведінки, в тому числі й стосовно самих себе.

Підвищення життєвого рівня населення потребує не лише удосконалення системи оплати праці, а й постійної підготовки та перепідготовки населення з метою його конкурентоспроможності на ринку праці. Реформування пенсійної системи не дасть бажаних результатів за відсутності бажання отримувати офіційну заробітну плату громадянами, брати участь у недержавному пенсійному страхуванні; підвищувати свою фінансову грамотність з метою диверсифікації фінансових ресурсів.

На жаль, недержавні пенсійні фонди за роки свого існування в Україні не стали інструментом забезпечення гідної старості, а інвестовані кошти – вагомим джерелом потреб національної економіки. Причиною цього став у першу чергу низький рівень життя більшої частини населення, що унеможливило його участь у недержавному пенсійному страхуванні. Важливою загрозою у системі пенсійного забезпечення залишається перекладання відповідальності за майбутнє пенсійне забезпечення громадян України на державу. У зв'язку із цим ми провели соціологічне дослідження серед населення Полтавського регіону щодо його ставлення до участі у системі недержавного пенсійного страхування [96, 222].

Для досягнення основної мети аналізу суспільної думки громадян у Полтавській області стосовно участі у системі недержавного пенсійного страхування застосовувався метод експертних оцінок, який ґрунтується на припущенні, що на основі думок експертів можна побудувати адекватну модель майбутнього розвитку об'єкта прогнозування. Використовуючи метод Дельфі для отримання відомостей про ставлення громадян України до недержавного пенсійного страхування та функціонування фінансового сектора, з метою формування підходу до добровільних пенсійних заощаджень громадян ми здійснили експертне опитування ста респондентів у віці від 18 років і старше – представників різних сфер діяльності: по 20 осіб зі сфер освіти, торгівлі, дорожнього господарства й управління автомобільними дорогами; 13 осіб – із сфери транспорту та

зв'язку; 15 осіб – із банківської сфери; 12 осіб – зі сфери охорони здоров'я й надання соціальних послуг (додаток Т).

Респондентам було запропоновано відповісти на 18 запитань, які стосувалися їх ставлення та поінформованості щодо питань, пов'язаних із недержавним пенсійним забезпеченням. Вибірка зі ста осіб дозволяє отримати достатню кількість відповідей, яка гарантує можливість проведення надійного статистичного аналізу за віком, статтю та сферою діяльності. В опитуванні особлива увага приділялася респондентам 18 – 36 років, оскільки саме ця вікова група є цільовою аудиторією реформування системи пенсійного забезпечення і розвитку недержавного пенсійного страхування.

Незважаючи на те, що більшість респондентів стверджують, що достатній рівень пенсійного забезпечення є спільною відповідальністю конкретної особи та держави, 75% респондентів усіх груп за віком і сферою діяльності вважають основним джерелом їх доходу після виходу на пенсію державну пенсію. Ми встановили, що приблизно 27% опитуваних основним джерелом доходу вважають заробітну плату, а близько 17% розраховують на заощадження. Про те, що виплати з недержавного пенсійного фонду можуть бути ще одним джерелом їх доходу після виходу на пенсію, заявили 3% респондентів – представників банківської сфери й освіти (рис. 4.5).

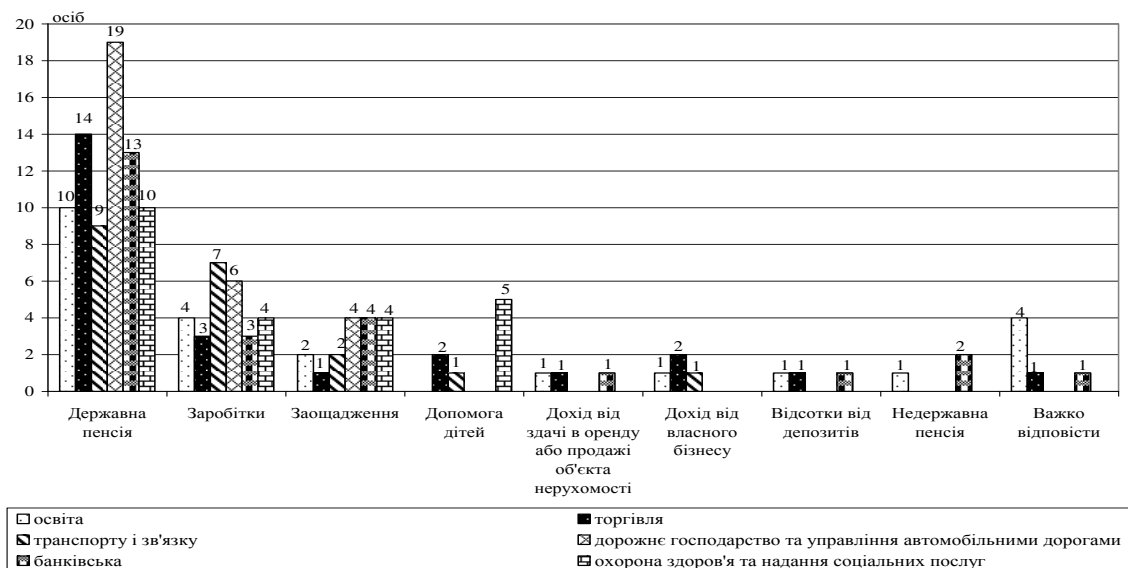

Рис. 4.5. Джерела власних доходів, на які респонденти найбільше розраховують після виходу на пенсію

У результаті аналізу поінформованості щодо використання інструментів заощаджень та інвестицій і ставлення до них респондентів виявили, що краще за все опитувані знають про готівкові заощадження в гривнях та іноземній валюті (відповідно 77 і 76%); накопичення готівки у гривні й банківські картки використовують найбільш активно (відповідно 41 і 30%) (табл. 4.3).

Таблиця 4.3

Обізнаність респондентів стосовно способів заощадження та інвестування і ставлення до них

Способи заощадження	Знаю	Вважаю привабливим	Планую використати	Використовую зараз
Накопичення готівкою у гривнях	77	34	31	41
Накопичення готівкою в іноземній валюті	76	25	17	13
Банківські депозити (строкові вклади) й ощадні рахунки	71	30	6	9
Придбання нерухомості як спосіб вкладання грошей	58	38	4	14
Придбання землі як спосіб вкладання грошей	58	29	5	20
Банківські картки, поточні рахунки	63	16	7	30
Дорогоцінні метали	51	5	4	1
Надання позик іншим людям під відсотки	50	4	3	0
Накопичувальне страхування життя	59	11	1	1
Банківські метали чи депозити у дорогоцінних металах	51	10	1	1
Інвестування в акції та облігації підприємств	53	14	1	1
Інвестування у державні облігації	59	11	0	0
Вклади в кредитні спілки	56	7	0	0
Участь у недержавних пенсійних фондах	49	9	2	0
Участь в інвестиційних фондах	50	6	0	0

Установлено, що банківські депозити та ощадні рахунки займають третє місце у рейтингу відомих способів заощадження (71%), але лише 9% респондентів зберігають свої заощадження в банківських установах. Відомим засобом заощадження з метою належного забезпечення у пенсійному віці є придбання нерухомості й землі: про це знають близько 58% респондентів, а використовують лише 14 і 20% відповідно. Одночасно респондентам мало відомі «сучасні» способи чи інструменти заощаджень та інвестицій: лише 9% опитаних вважають привабливим інвестування в недержавні пенсійні фонди.

Серед основних об'єктивних чинників низької активності населення як потенційних вкладників недержавних пенсійних фондів (НПФ) варто відмітити: фінансову неспроможність більшості населення здійснювати відрахування до недержавного пенсійного фонду через високі витрати на поточне споживання; недостатню розвиненість фондового ринку України з обмеженим вибором фінансових інструментів для вкладення залучених коштів; відсутність чітких гарантій збереження коштів та низький рівень довіри населення до недержавного пенсійного забезпечення; недостатню інформованість населення про переваги участі у НПФ; відносно жорсткі обмеження вкладання активів фондів у різні фінансові інструменти інвестиційних процесів, що не дозволяє в повному обсязі реалізовувати всі потенційні можливості використання заощаджень населення [222 – 237].

Таким чином, як видно з аналізу проблем та розвитку соціальної відповідальності в Україні, соціальна відповідальність і соціальна безпека нерозривно пов'язані між собою. Соціальна відповідальність є гарантом соціальної безпеки в цілому й особистої безпеки людини зокрема, засобом підтримання і зміцнення соціальної злагоди, цілісності суспільства та держави.

ВИСНОВКИ

У роботі наведено авторський підхід до розв'язання наукового завдання – обґрунтування науково-методичних основ забезпечення соціальної безпеки регіону в системі пріоритетів економічного розвитку держави.

1. На підставі теоретичних обґрунтувань і системно-структурного аналізу розкрито зміст поняття «соціальна безпека» та побудовано матрицю контент-аналізу терміна «соціальна безпека». Запропоновано авторський підхід до тлумачення дефініції «соціальна безпека регіону», відповідно до якого соціальна безпека регіону розглядається як складова економічної безпеки, що гарантує поліпшення якості життя та задоволення потреб людини й захищеність її від внутрішніх і зовнішніх загроз соціальним інтересам шляхом здійснення виваженої соціальної політики на основі корпоративної соціальної відповідальності.

2. Виявлено ризики та загрози соціальній безпеці, розкрито зв'язок між появою соціальних ризиків і зміною соціально-економічних відносин в Україні, що загострюються в період фінансово-економічних криз, зокрема ризики безробіття; бідності; безпритульності; ризики з невиплати та заборгованості по заробітній платі, пенсіях; зубожіння населення; руйнування соціальних цінностей; тінізація відносин у всіх сферах економіки; корупція; антисупільні явища тощо. Обґрунтовано, що виявленню та оцінюванню ступеня і міри соціальних загроз у системі пріоритетів економічного розвитку сприятиме розроблення й дослідження системи показників та індикаторів, що характеризують збереження життєво важливих соціальних складових функціонування суспільства.

3. Вивчено й систематизовано міжнародний досвід забезпечення соціальної безпеки. Світова практика свідчить про пріоритетність соціальної безпеки при здійсненні соціальної політики, яка повинна бути направлена у першу чергу на попередження й мінімізацію соціальних загроз, на можливість підвищення рівня та якості життя населення, тому

що саме якісне зростання людського потенціалу є основним фактором сталого економічного й соціального розвитку держави. Обґрунтовано необхідність обрання моделі безпеки держави, яка передбачала б зростання потенціалу соціальної безпеки шляхом визначення пріоритетів соціальної політики держави в умовах диференціації економіко-ресурсного потенціалу регіонів.

4. Розкрито та здійснено аналіз науково-методичних підходів до оцінювання стану соціальної безпеки. Проведено аналіз складу індикаторів для оцінювання соціальної складової економічної безпеки за різними методиками. Обґрунтовано доцільність використання додаткових індикаторів для інтегрального оцінювання соціальної складової економічної безпеки держави, що дозволить оцінити рівень економічної безпеки України як кінцевий результат соціально-економічного розвитку та соціальну складову економічної безпеки держави. Установлено, що поряд із важливістю вибору індикаторів для оцінювання соціальної безпеки важливе значення має розрахунок критичних значень загроз, значення яких дозволять вжити заходів щодо запобігання небезпеці для суспільства в цілому та забезпечити високий рівень і якість життя.

5. Обґрунтовано доцільність моніторингу індикаторів, що характеризують стан соціальної безпеки з метою реагування на виклики, від яких залежить загальний суспільний прогрес та загальнолюдська безпека. Основними загрозами соціальній безпеці за аналізований період в Україні були: збільшення індикатора «відношення середньомісячної номінальної заробітної плати до прожиткового мінімуму на одну працездатну особу» з 2,5 у 2010 р. до 3 разів у 2014 р., що дорівнює оптимальному значенню; зменшення з 4,1% у 2010 р. до 3,6% у 2014 р. обсягу видатків зведеного бюджету на охорону здоров'я, відсотків ВВП; збільшення з 44,9% у 2010 р. до 47,8% у 2014 р. чисельності ВІЛ-інфікованих осіб з діагнозом, що встановлений уперше в житті, осіб на 100 тис. осіб населення. Виявлено поліпшення у 2014 році значення таких індикаторів, як: частка витрат на продовольчі товари в споживчих грошових витратах домогосподарств, яка зменшилася з 57,9 у 2010 р. до

57,0 у 2014 р. Доведено, що диспропорції у соціально-економічному розвитку регіонів України потребують наявності методичного апарату щодо діагностування соціальної безпеки регіону.

6. Удосконалено методичні основи оцінювання соціальної безпеки регіону. Запропоновано методичний підхід до діагностування стану соціальної безпеки регіону, алгоритм якого базується на основі визначених постулатів та включає блок збору інформації, блок її переробки і систему діагностування; використання такого підходу сприятиме оперативному реагуванню на зміни соціально-економічного розвитку з урахуванням масштабів ризиків і загроз соціальній безпеці, їх регіональних особливостей. Обґрунтовано доцільність поряд з аналізом показників соціально-економічного розвитку проведення моніторингових досліджень, результати яких слугують інструментом забезпечення необхідною інформацією для оцінювання ефективності соціальної політики й соціально-економічних програм розвитку в контексті формування соціальної безпеки регіону.

7. Установлено суттєві диспропорції соціально-економічного розвитку регіонів України та самостійного забезпечення стабільного зростання; залучення інвестиційних ресурсів і їх використання, що актуалізує врахування регіональної складової в процесі формування соціальної безпеки регіону. Здійснено аналіз соціально-економічного розвитку Полтавської області та оцінено його вплив на формування соціальної безпеки регіону. Доведено необхідність урахування порівняння основних показників розвитку Полтавської області з регіонами-сусідами та регіонами, що належать до однієї групи при оцінюванні соціальної безпеки. Аналіз показників соціально-економічного розвитку Полтавської області виявив спад соціально-економічного розвитку Полтавського регіону у 2014 році, зокрема починаючи з 2013 року в промисловому комплексі відбулося зменшення індексу промислової продукції до 92,8% у 2014-му; скоротилося виробництво у нафтогазовидобувній на 2,7% та нафтопереробній промисловості – на 16,7%, машинобудуванні – на 44%. На 3,1% скоротилося загальне виробництво валової продукції сільського

господарства; зменшилися обсяги виконаних будівельних робіт підприємствами області на 1,2% порівняно з 2013 р.; зменшився розмір надходження податків і зборів до бюджетів усіх рівнів порівняно з 2013 роком на 18,3%. Поширення негативних тенденцій у соціально-економічному розвитку регіону, посилене військовою ситуацією на сході України, формує загрози, реагування на які потребує вжиття виважених заходів з метою забезпечення соціальної безпеки. Такими загрозами у 2014 році стали: подальше скорочення промислового виробництва та погіршення результатів функціонування промислових підприємств; зниження інвестиційної спроможності регіону, зменшення обсягу інвестиційного капіталу.

8. Проведений системний аналіз соціальної безпеки Полтавського регіону дозволив виявити індикатори, що знаходилися у небезпечній зоні. Установлено індикатори, що у 2012 р. знаходилися в небезпечній зоні: кількість уперше зареєстрованих випадків захворювань на 100 осіб, значення цього індикатора мало тенденцію до зростання із 68-ми у 2001 до 72-х у 2012 р. при пороговому значенні не більше 60 випадків; відношення мінімального розміру пенсії до прожиткового мінімуму, значення котрого, незважаючи на зростання із 2001 по 2012 рік у 6 разів, постійно знаходилося нижче граничного, що становить 1,5 – 2; наявність житлового фонду в середньому на особу, порогове значення якого 25 м²; обсяг видатків зведеного бюджету на охорону здоров'я у відсотках до ВВП та освіти. Невідповідність пороговим значенням більшості індикаторів соціальної безпеки визначила потребу аналізу результатів соціологічного опитування респондентів Полтавського регіону стосовно оцінювання забезпечення соціальної безпеки, що в результаті сприятиме визначенню пріоритетних напрямів реформування соціальної політики як на рівні держави, так і регіону.

9. Здійснено соціологічне дослідження на основі проведеного анкетування респондентів Полтавського регіону щодо забезпечення соціальної безпеки. З метою отримання відомостей про ставлення громадян України до соціальної безпеки та виявлення стану їх захищеності

здійснено експертне опитування двохсот респондентів у віці від 18 років і старше – представників різних сфер діяльності: по 25 осіб зі сфер освіти, охорони здоров'я і надання соціальних послуг, торгівлі, транспорту та зв'язку, банківської сфери, зі сфери сільського господарства, державної служби й студентів. Аналіз результатів опитування виявив, що більшість респондентів не має впевненості в тому, що держава зможе захистити їх інтереси, а найбільш незадоволеними є життєві потреби поліпшення здоров'я і медичної допомоги, наявність задовільних умов проживання і проблеми працевлаштування.

10. Обґрунтовано основні напрями соціальної політики держави у контексті забезпечення соціальної безпеки: мінімізація соціальних ризиків і небезпек; удосконалення державних соціальних стандартів та гарантій; страхування соціальних ризиків; реформування системи соціального захисту й соціальних послуг – та запропоновано заходи їх реалізації. Визначено пріоритетні напрями соціально-економічного безпечного розвитку регіону й роль партнерської взаємодії між суб'єктами соціальної політики. Запропоновано пріоритетні напрями реформування соціальної політики в контексті забезпечення соціальної безпеки регіону. Доведено, що одним із перспективних напрямів забезпечення соціальної безпеки регіонів є запровадження ефективної регіональної соціальної політики, яка стає вагомим інструментом регулювання соціально-економічного розвитку у соціальній сфері.

11. Розроблено науково-методичні засади формування соціальної безпеки Полтавського регіону, використання котрих сприятиме забезпеченню соціальної безпеки за умов застосування соціального діалогу, що сприятиме посиленню корпоративної відповідальності. Для забезпечення формування соціальної безпеки регіону акцентовано увагу на необхідності інформаційного забезпечення прийняття управлінських рішень, що повинно базуватися на діагностуванні й оцінюванні стану соціальної безпеки з урахуванням об'єктивних та суб'єктивних індикаторів, соціально-економічних процесів, самопочуття населення регіону, тенденцій у соціальному розвитку й існуючих загроз.

Запропоновано алгоритм методичного забезпечення формування соціальної безпеки регіону, використання якого дозволить вчасно виявити та мінімізувати вплив потенційних загроз на регіональному рівні.

Обґрунтовано доцільність розроблення механізму взаємодії держави, бізнесу і суспільства, котрий сприятиме посиленню їх взаємної відповідальності щодо забезпечення соціальної безпеки, створюючи умови для подальшого стійкого соціально-економічного розвитку регіону.

12. Визначено основи соціальної відповідальності держави, бізнесу та людини у забезпеченні соціальної безпеки. Соціальна відповідальність держави полягає у своєчасній підготовці й прийнятті законодавчих актів та здійсненні контролю за їх виконанням; створенні сприятливого середовища для ведення бізнесу й передбачає реформування податкового законодавства, судоустрою, судочинства. Доведено, що визначення пріоритетних напрямів розвитку держави, стратегічних орієнтирів забезпечення національної безпеки та оборони, законодавчого забезпечення розвитку, формування ефективної економічної й соціальної політики залежить від парламентських ініціатив, активності чиновників міністерств, місцевого самоврядування.

Установлено, що основною умовою соціально відповідального бізнесу є реалізація сумлінної ділової практики відносно основних груп стейкхолдерів. Доведено необхідність зміцнення суспільної свідомості щодо значущості соціальної відповідальності для сталого економічного розвитку держави й конкурентоспроможності підприємства; формування податкового законодавства з урахуванням можливостей зменшення оподаткування соціально відповідальними підприємствами; розроблення та прийняття Національної стратегії розвитку СВБ в Україні; стимулювання поширення українськими суб'єктами господарювання й організаціями нефінансових звітів з метою активізації процесів у сфері соціальної відповідальності бізнесу. З'ясовано, що основою соціальної відповідальності людини щодо впровадження в Україні європейських стандартів життя є осмислення нових викликів та формування у кожного із нас особистісної відповідальності та соціально відповідальної поведінки, в

тому числі й стосовно самих себе. Удосконалено підхід до тлумачення дефініції «соціальна відповідальність» у контексті забезпечення соціальної безпеки, відповідно до якого соціальна відповідальність – це системна діяльність, яка включає не лише розуміння і прийняття соціально значущих інтересів суб'єктів забезпечення соціальної безпеки, але й готовність до попередження ризиків та загроз, мінімізації їх впливу, передбачаючи наслідки такої діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України станом на груд. 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Соціально-економічна безпека: навч. посіб. / О. О. Беляєв, Л. П. Бортнікова, В. І. Кириленко та ін. – К. : КНЕУ, 2010. – 316 с.
3. Шнипко О. С. Економічна безпека ієрархічних багаторівневих систем: регіональний аспект / О. С. Шнипко. – К. : Генеза, 2006. – 288 с.
4. Весельська Л. А. Соціальна безпека: проблема визначення / Л. А. Весельська // Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія «Управління». – 2010. – № 2. – С. 457 – 461.
5. Шлемко В. Т. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення / В. Т. Шлемко, І. Ф. Бінько. – К. : Національний інститут стратегічних досліджень, 1997. – 144 с.
6. Баланда А. Соціальні детермінанти національної безпеки України [монографія] / А. Баланда. – К. : Вид-во Національної бібліотеки ім. Вернадського, 2008. – 413 с.
7. Беляєв О. О. Соціальна економіка: навч. посіб. / О. О. Беляєв, М. І. Диба, В. І. Кириленко. – К. : КНЕУ, 2005. – 196 с.
8. Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003 № 964-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=964-15>.
9. Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України: наказ Міністерства економіки України від 02.03.2007 № 60 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1022.4251.0>
10. Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України: Постанова Верховної Ради України від 16.01.1997 № 3/97-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uazakon.com/document/spart85>.
11. Соціальна безпека: теорія та українська практика / І. Ф. Гнибіденко, А. М. Колот, В. В. Роговий та ін. – К.: КНЕУ, 2006. – 292 с.

12. Корпоративна соціальна відповідальність: моделі та управлінська практика: підручник / Саприкіна М. А., Ляшенко О., Саєнкус М. А. та ін. (за наук. ред. Редькіна О. С.). – К. : ТОВ «Фарбований лист», 2011. – 480 с.
13. Куценко В. І. Соціальна безпека в контексті сталого розвитку / В. І. Куценко, В. П. Удовиченко. – Чернігів: Видавець Лозовий В.М., 2010. – 652 с.
14. Шевчук П. І. Соціальна політика / П. І. Шевчук. – Львів: Світ, 2003. – 400 с.
15. Новікова О. Ф. Соціальна безпека: організаційно-економічні проблеми і шляхи вирішення / О. Ф. Новікова. – Донецьк: ІЕП НАН України, 1997. – 460 с.
16. Лібанова Е. Ринок праці та соціальний захист: навч. посіб. із соц. політики / Е. Лібанова, О. Палій. – К. : Основи, 2004. – 491 с.
17. Шевчук П. І. Соціальна політика / П. І. Шевчук. – Львів: Світ, 2003. – 400 с.
18. Хомра О. У. Соціальна безпека: виклики, загрози, критерії / О. У. Хомра, Т. Є. Русанова // Стратегічна панорама. – 2004. – № 1. – С. 73 – 79.
19. Соціальна держава: український вибір / [за ред. В. А. Гошовської] . – 2-ге вид. – К. : ЦПСД, 2007. – 337 с.
20. Пирожков С. І. Концептуальні підходи до формування системи національної безпеки України. Проблеми національної безпеки / С. І. Пирожков // Стратегічна панорама. – 2003. – № 1. – С. 93 – 107.
21. Скуратівський В.А. Соціальна політика / В.А. Скуратівський, О. М. Палій, Е. М. Лібанова. – 2-ге вид., доп. та перероб. – К. : Вид-во УАДУ, 2003. – 365 с.
22. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29 жовтня 2013 року № 1277 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://cct.com.ua/2013/29.10.2013_1277.htm.
23. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від 14.01.1998 № 16/98-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/16/98-вр>.

24. Система оцінок зовнішніх і внутрішніх ризиків та загроз національній безпеці України / За заг. ред. академіка НАН України, д.т.н. В. П. Горбуліна. – К. : ДП «НВЦ Євроатлантикінформ», 2005. – Вип.16. – 232 с.

25. Ільчук Л. Основні загрози та пріоритети розвитку соціальної безпеки в Україні [Електронний ресурс] / Л. Ільчук // Сучасна українська політика: політики і політологи про неї. – К. : Український центр політичного менеджменту, 2010. – Вип. 2. – Режим доступу: <http://www.ipiend.gov.ua/?mid=98&>.

26. Лібанова Е. М. Людський розвиток в Україні: мінімізація соціальних ризиків [колективна науково-аналітична монографія] / за ред. Е.М. Лібанової. – К. : І-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, Держкомстат України, 2010. – 496 с.

27. Завора Т. М. Соціальне страхування: навч. посіб. / Т. М. Завора. – Полтава: ПолтНТУ, 2013. – 272 с.

28. Фляшнікова А. Б. Причини майнового розшарування і збільшення соціальної нерівності в сучасному світі [Електронний ресурс] / А. Б. Фляшнікова. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/10_NPE_2009/Psihologia/44399.doc.htm.

29. Україна в цифрах у 2012 році: статистичний збірник / За ред. О.Г. Осауленка / Державна служба статистики України. – К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2013. – 248 с.

30. Основні показники ринку праці (квартальні дані) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2011/gr/orgr/orgr_u/orgr.

31. Аналіз даних вибірових обстежень економічної активності населення України [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Державного комітету статистики України. – Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2006/rp/ean/ean_u/brntp_rik_u.htm.

32. Шевченко Л. С. Тіньова зайнятість як загроза економічній безпеці держави [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/25_DN_2008/Economics/27704.doc.htm.

33. Статистичні дані Державного комітету статистики про захворюваність населення [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Державного комітету статистики України. – Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2007/oz_rik/oz_u/zahvor_06_u.html.

34. World Health Organisation (2012) World Health Statistics 2012 [Electronic resource]. – Mode of access: (http://www.who.int/gho/publications/world_health_statistics/EN_WHS2012_Full.pdf).

35. Проект звіту Тимчасової слідчої комісії ВРУ з питань розслідування окремих фактів порушень законодавства з боку посадових осіб МОЗ України, інших державних підприємств, установ та організацій у сфері охорони здоров'я та фармацевтичної галузі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.apteka.ua/article/255708>.

36. Чепурний О. В. Аналіз індикаторів соціальної безпеки України у процесі трансформаційних перетворень / О. В. Чепурний // Економіка, управління, фінанси: теорія та практика: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 11 – 12 жовтня 2013 року). – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2013. – С. 73 – 76.

37. Завора Т. М. Підвищення соціальних стандартів у контексті забезпечення національної безпеки держави у соціальній сфері / Т. М. Завора, О. В. Чепурний // Матеріали за 9-а міжнародна научна практична конференція «Образование и наука на XXI век». – Том 4. Економіки. – София: ООД «Бял ГРАД-БТ», 2013. – С. 65 – 68.

38. Солдатенко М. О. Соціальний захист за державними стандартами / М. О. Солдатенко // Соціальний захист. – 2006. – № 10. – С. 30 – 32.

39. Україна як соціальна держава: гасло для політичної конкуренції чи шлях до солідаризації суспільства? / О. М. Пищуліна, Я. А. Жаліло, С. І. Лавриненко, Д. С. Покришка; за заг. ред. В. Є. Воротіна. – К. : НІСД, 2009. – 108 с.

40. Юрій С.І. Соціальне страхування: підручник / С.І. Юрій, М.П. Шаварина, Н.В. Шаманська. – К.: Кондор, 2004. – 464 с.

41. Горбулін В. П. Системно-концептуальні засади стратегії національної безпеки України : [монографія] / В. П. Горбулін, А. Б. Качинський. – К. : Євроатлантикінформ, 2007. – 592 с.
42. Внукова Н. М. Соціальне страхування: навч. посіб. / Н. М. Внукова, Н. В. Кузьминчук. – К. : Кондор, 2006. – 352 с.
43. Закон України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 08.07.2010 № 2464-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 2 – 3. – Ст.11.
44. Халецька А. А. Соціальний захист населення в Україні: теорія та практика державного управління: монографія / А. А. Халецька. – Донецьк: «Юго-Восток», 2010. – 430 с.
45. Лісовий А. В. Механізм фінансування соціальної складової економічної безпеки / А. В. Лісовий, Т. В. Поснова // Фінанси України. – 2010. – № 4. – С. 32 – 37.
46. Європейська соціальна хартія: міжнародний документ від 03.05.1996 р. ETS № 163 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_062.
47. Весельська А. Міжнародний досвід державного регулювання соціальної безпеки в країнах з різними моделями соціального розвитку: застосування в Україні / А. Весельська // Інвестиції: практика та досвід, 2011. – № 14. – С.108 –113.
48. Ілляш О. І. Адаптаційні моделі та методи оцінювання соціальної безпеки на регіональному рівні [Електронний ресурс] / О. Ілляш. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Dtr_ep/2011_4/files/EC411.
49. Снігова О.Ю. Механізм державного та регіонального управління соціальною безпекою / О. Ю. Снігова // Стратегічні пріоритети. – 2007. – № 2(3). – С. 87 – 92.
50. Швець В. Я. Концептуальні підходи до вдосконалення систем міжбюджетних відносин / В. Я. Швець // Фінанси України. – 2005. – № 3. – С. 23 – 31.
51. Ситник Г. П. Державне управління національною безпекою України: монографія / Г. П. Ситник. – К. : Вид-тво НАДУ, 2004. – 408 с.

52. Ткаченко А. А. Система социальных выплат Германии / А. А. Ткаченко // Труд за рубежом. – 1999. – № 3. – С. 86 – 99.

53. Лібанова Е. Досвід соціальної політики в країнах розвинутої ринкової та перехідної економіки і можливості його використання в Україні / Е. Лібанова, В. Іванкевич, В. Бевз // Україна: аспекти праці. – 1997. – № 1. – С. 36 – 41.

54. Стратегия национальной безопасности РФ до 2020 года: утверждена указом Президента Российской Федерации от 12 мая 2009 г. № 537 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.scrf.gov.ru/documents/99>.

55. Конституция Российской Федерации: принята 12 декабря 1993 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.constitution.ru0003000>.

56. Очиров А. Социальная безопасность – основа социальной политики / А. Очиров [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://inpgorsoft.ru>.

57. Чмыхало А. Ю. Социальная безопасность: учебное пособие / А. Ю. Чмыхало. – Томск: Изд-во ТПУ, 2007. – 168 с.

58. Пирогов Г. Концепция социальной безопасности / Г. Пирогов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.observermaterik.ru/observer/N09_97/010.htm.

59. Zwetsloot G. Corporate Sustainability & Social Responsibility / G. Zwetsloot, M. Marrewijk // Pre-Conference: EFQM Learning Edge: Social Dimensions of Organizational Excellence. – 2003. – № 6 June, The Hague. – P. 95 – 105.

60. Статистичний щорічник України за 2014 рік / Державна служба статистики України. – К., 2015 – 585 с.

61. Онищенко В. О. Теоретичні аспекти формування соціальної безпеки / В. О. Онищенко, О. В. Чепурний // Економіка і регіон: наук. вісн. – Полтава: ПолтНТУ, 2011. – № 4(31). – С. 3 – 9.

62. Завора Т. М. Загрози національній безпеці в соціальній сфері / Т. М. Завора, О. В. Чепурний // Проблеми й перспективи розвитку академічної та університетської науки, збірник наукових праць за

матеріалами IV Всеукраїнської науково-практичної конференції, 8 – 9 грудня 2011 року. – Полтава: ПолтНТУ, 2011. – С. 98 – 99.

63. Президент представив «Стратегію реформ – 2020»: мета реформ – членство в ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://docviewer.yandex.ua/?url=http%3A>.

64. Завора Т. М. Пріоритети зміцнення національної безпеки у соціальній сфері / Т. М. Завора // Збірник наукових праць за матеріалами VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції «Проблеми й перспективи розвитку академічної та університетської науки», 8 – 11 грудня 2015 року. – Полтава: ПолтНТУ, 2015. – С. 30 – 31.

65. Пирожков С. І. Методичні рекомендації щодо оцінки рівня економічної безпеки України / С. І. Пирожков; за ред. акад. НАН України С. І. Пирожкова. – К.: НІПМБ, 2003. – 42 с.

66. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство: монографія / В. М. Геєць, М. О. Кизим, Т. С. Клебанова, О. І. Черняк. – Х. : ХНЕУ, 2006. – С. 46.

67. Давидюк О.О. Соціальна безпека: проблеми теоретичного аналізу та побудови показників [Електронний ресурс] / О.О. Давидюк. – Режим доступу: http://cpsr.org.ua/index.php?option=com_content&view=art.

68. Палій Н. С. Система діагностики соціальної безпеки [Електронний ресурс] / Н. С. Палій. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_g.

69. Прогнозування індикаторів, порогових значень та рівня економічної безпеки України у середньостроковій перспективі; аналіт. доп. / Ю. М. Харазішвілі, Є. В. Дронь. – К. : НІСД, 2014. – 117 с.

70. Завора Т. М. Теоретико-методичні підходи до оцінювання рівня національної безпеки у соціальній сфері в умовах системної трансформації / Т.М. Завора // Економіка і регіон: наук. вісн. – Полтава: ПолтНТУ, 2015. – № 6 (51) – С. 58 – 65.

71. Прийняття в експлуатацію житла за видами житлових будівель. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

72. Онищенко В. О. Організаційно-економічні засади сучасної житлової політики: регіональний вимір: монографія / В. О. Онищенко, Т. М. Завора. – Полтава: ПолтНТУ, 2012. – 248 с.

73. Державні будівельні норми України. Будинки і споруди. Житлові будинки. Основні положення: ДБН В.2.2-15-2005. – Київ, 2005. – 35 с.

74. Завора Т. М. Аналіз та оцінка індикаторів стану соціальної безпеки України / Т. М. Завора, О. В. Чепурний // Ефективна економіка [Електронний ресурс]. – 2012. – № 9. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1365>.

75. Закон України «Про прожитковий мінімум» від 15 липня 1999 р. № 966 – XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/966-14>.

76. Закон України «Про Державний бюджет України на 2015 рік» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/80-19>.

77. Орієнтовне оприлюднення експрес-випусків Держстату у 2015 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/express/expres_u.html.

78. Закон України «Про оплату праці» від 24.03.1995 року № 108/95 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/108/95-вр>.

79. Статистичний щорічник України за 2013 рік / Державна служба статистики України. – К., 2014 – 553 с.

80. Статистичний збірник «Витрати і ресурси домогосподарств України (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України)» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.od.ukrstat.gov.ua/stat_info/domogosp/domogosp5.htm.

81. Виконання зведеного і державного бюджетів [Електронний ресурс] / Мінфін України. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua>.

82. Орлова І. Фінансування системи вищої освіти: світова практика і українське сьогодні [Електронний ресурс] / І. Орлова // CASE: проект «Популярна економіка: моніторинг реформ», (№13) 16 вересня 2013 р. – Режим доступу: <http://www.case-ukraine.com.ua/index.php?mode=news&ac>.

83. Чепурний О. В. Шляхи мінімізації загроз соціальної безпеці у сфері охорони здоров'я / О. В. Чепурний // Механізм державного регулювання конкурентоспроможності національної економіки: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 27 – 28 вересня 2013 р.) / відп. за випуск М.М. Палінчак. – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2013. – С.123 – 126.

84. Чепурний О. В. Основи оцінювання потенціальних ризиків безпечного розвитку регіону / О. В. Чепурний // Економічна безпека України в умовах фінансової глобалізації: матеріали науково-практичного круглого столу, 16 жовтня 2015 р. – Полтава: ПолтНТУ, 2015. – С. 25 – 28.

85. Завора Т. М. Формування системи загальнообов'язкового медичного страхування в Україні / Т. М. Завора, Ю. І. Стовба // Збірник наукових праць. Вісник Маріупольського державного університету. – Маріуполь, 2014. – С. 20 – 29.

86. Завора Т. М. Передумови впровадження загальнообов'язкового медичного страхування в Україні / Т. М. Завора, А. А. Рожко // Тези 66-ї наукової конференції професорів, викладачів, наукових працівників, аспірантів та студентів університету. Том 3. (Полтава, 15 квітня – 15 травня 2014 р.) – Полтава: ПолтНТУ, 2014. – С. 365 – 368.

87. Астахова І. Е. Перспективи загальнообов'язкового медичного страхування в Україні [Електронний ресурс] / І. Е. Астахова, Є. О. Касьян. – Режим доступу: <http://fkd.org.ua/article/viewFile/29637/26523>.

88. ВІЛ-інфекція в Україні: інформаційний бюлетень / [за заг. ред. д.м.н. О.К. Толстанова]. – К., 2014. – 95 с.

89. Статистичний щорічник України. Охорона здоров'я та соціальна допомога [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://library.oseu>.

90. Туберкульоз в Україні: аналітично-статистичний довідник / [О. П. Недоспасова, О. В. Павлова, А. М. Щербінська, О. М. Стельмах та інші]. – К., 2014. – 13 с.

91. Статистичний бюлетень «Загальноосвітні навчальні заклади України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrstat.org/en/druk/publicat/Arhiv_u/15/Arch_shool_bl.htm.

92. Експрес-випуск «Стан виплати заробітної плати» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vn.ukrstat.gov.ua>.

93. Завора Т. М. Заощадження домашніх господарств як джерело інвестицій в Україні / Т. М. Завора, Ю. І. Стовба // Materiály XI mezinárodní vědecko – praktická konference «Zprávy vědecké ideje – 2015». – Díl 1. Ekonomické vědy.: Praha. Publishing House «Education and Science» s.r.o. 10 – 14.

94. Статистичний збірник «Соціальні індикатори рівня життя населення» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrstat.org/druk/publicat/Arhiv_u/15/Arch_si_zb.htm.

95. Chepurny Oleg. Directions of Social Policy in the Context of Social Security / Oleg Chepurny // Socio-economic Research Bulletin. – Odessa, 2013. – Issue 3(50). – Part I. – P. 11 – 16.

96. Завора Т. М. Сучасні реалії реформування пенсійної системи України / Т. М. Завора // Розвиток фінансового ринку в Україні: проблеми та перспективи: колективна монографія / За редакцією д.е.н., проф. В. О. Онищенко. – Полтава: ПолтНТУ, 2013. – С. 62 – 75.

97. Чепурний О. В. Пенсійна система України: ризики та загрози національній безпеці / О. В. Чепурний // Розвиток фінансового ринку в Україні: проблеми та перспективи: колективна монографія / За редакцією д.е.н., проф. В.О. Онищенко. – Полтава: ПолтНТУ, 2013. – С.75 – 85.

98. Завора Т.М. Соціально-економічні загрози пенсійній системі України / Т.М. Завора // Вивчення та впровадження в Україні іноземного досвіду удосконалення діяльності органів влади: матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції, 28 листопада 2012 р. – Ч.ІІ. – Полтава: ПолтНТУ, 2012. – С. 87 – 90.

99. Чепурний О. В. Реформування регіональної соціальної політики в контексті забезпечення соціальної безпеки / О. В. Чепурний, Т. М. Завора // Економічний простір: збірник наукових праць. – Дніпропетровськ: ПДАБА, 2013. – № 76. – С. 70 – 80.

100. Статистичний щорічник України. Зайнятість населення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2014/rp/zn_ed/zn_ed_u/zn_ed_2013_u.ht.

101. Labour cost index – recent trends, Євростат [Electronic resource]. – Mode of access: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/.
102. Офіційний курс гривні щодо іноземних валют (середній за період) [Електронний ресурс] / Національний банк. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.
103. Hauser Ph. M. Social account ing / Ph. M. Hauser // The Uses of Sociology / ed. by P. F. Lazarsfeld [et. al.]. – 1967. – № 4. – P. 839 – 875.
104. Стратегія реформування системи соціальних послуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://civic.kmu.gov.ua/consult>.
105. Методичні рекомендації щодо оцінки рівня економічної безпеки України / За ред. С. І. Пирожкова. – К. : НІПМБ, 2003. – 42 с.
106. Журавлев Ю. И. «Распознавание». Математические методы. Программная система. Практические применения / Ю. И. Журавлев, В. В. Рязанов, О. В. Сенько. – М.: Фазис, 2006.
107. Сухоруков А. І. Програмно-цільовий підхід до забезпечення економічної безпеки України / А. І. Сухоруков // Стратегія екон. розв. України: наук. зб. – Вип. 2 – 3 / відп. ред. О. П. Степанов. – К. : КНЕУ, 2000. – С. 14 – 21.
108. Ільчук Л. І. Критерії, показники та індикатори соціальної безпеки (спроба аналізу) [Електронний ресурс] / Л. І. Ільчук, О. О. Давидюк. – Режим доступу: http://www.cpsr.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=230:2013-02-12-08-52-22&catid=16:2010-06-10.
109. Давидюк О. О. Соціальна безпека: проблеми теоретичного аналізу та побудови показників [Електронний ресурс] / О. О. Давидюк. – Режим доступу: http://cpsr.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=12:2010-06-10-20-35-51&catid=16:2010-06-10-20-23.
110. Діагностика соціального розвитку регіону: наук. розробка / З. В. Балабаєва, С. В. Овчаренко, І. Л. Росколотько та ін. – К. : НАДУ, 2010. – 40 с.

111. Чепурний О. В. Методичні підходи до діагностування стану соціальної безпеки регіону / О. В. Чепурний, Т. М. Завора // Економіка і регіон: наук. вісн. – Полтава: ПолтНТУ, 2012. – № 5(36). – С. 86 – 92.

112. Zavora T. FORMING THE DIAGNOSTICS METHODS OF SOCIAL SECURITY CONDITION IN A REGION / T. Zavora, O. Cherpurny // Economics & Sociology. – 2014. – Vol. 7. – № 1. – P. 228 – 248.

113. Завора Т. М. Методичні підходи до діагностування стану соціальної безпеки регіону / Т. М. Завора, О. В. Чепурний // Економіка і регіон: наук. вісн. – Полтава: ПолтНТУ, 2012. – № 5(36). – С. 86 – 92.

114. Завора Т. М. Комплексна система моніторингу соціальної безпеки регіону / Т. М. Завора, О. В. Чепурний // Соціально-економічні проблеми адаптації реального сектора в сучасних умовах: матеріали I Міжнародної наук.-практ. конф. – Донецьк: Цифрова типографія, 2013. – С. 20 – 22.

115. Чепурний О. В. Організаційно-економічний механізм соціального захисту населення у контексті формування соціальної безпеки / О. В. Чепурний // Вивчення та впровадження в Україні іноземного досвіду удосконалення діяльності органів влади: матеріали VII Міжнародної наук.-практ. конференції, 28 листопада 2012 р. – Ч. II. – Полтава: ПолтНТУ, 2012. – С. 131 – 132.

116. Економіка регіонів у 2015 році: нові реалії і можливості в умовах започаткованих реформ / за редакцією доктора економічних наук, професора, заслуженого економіста України Д. І. Олійник. – К.: НІСД, 2015. – 92 с.

117. Довідка про економічний і соціальний розвиток Полтавської області за 2014 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.adm-pl.gov.ua/page/dovidka-ekonomichniy-i-socialniy-za-2014-rik>.

118. Стратегічний моніторинг розвитку регіонів у січні – грудні 2011 р: аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. – Київ, 2012. – 48 с.

119. Статистичний щорічник Полтавської області за 2011 рік / за ред. Л.В. Калашник / Державна служба статистики України. Головне управління статистики у Полтавській області. – Полтава, 2012. – 409 с.

120. Довідка про економічний і соціальний розвиток Полтавської області за 2012 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.adm-pl.gov.ua/page/dovidka-pro-ekonomichniy-i-socialniy-rozvitok-poltavskoyi-oblasti-za-2012-rik>.

121. Довідка про економічний і соціальний розвиток Полтавської області за 2013 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.adm-pl.gov.ua/page/dovidka-p-socialno-9-misyaciv-2013-roku>.

122. Статистичний щорічник Полтавської області за 2014 рік / за ред. Л.В. Калашник / Державна служба статистики України. Головне управління статистики у Полтавській області. – Полтава, 2015. – 375 с.

123. Соціально-економічне становище області за січень – листопад 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pl.ukrstat.gov.ua>.

124. Завора Т. М. Соціально-економічна оцінка розвитку Полтавської області та його вплив на формування соціального захисту населення регіону / Т. М. Завора, О. В. Акіншина // Тези 66-ї наукової конференції професорів, викладачів, наукових працівників, аспірантів та студентів університету. Том 3. – Полтава: ПолтНТУ, 2014. – С. 354 – 357.

125. Чепурний О. В. Соціально-економічна оцінка розвитку Полтавської області та його вплив на формування безпеки у соціальній сфері регіону / О.В. Чепурний // Економіка і регіон: наук. вісн. – Полтава: ПолтНТУ, 2012. – № 4(35). – С. 152 – 157.

126. Чепурний О. В. Моніторингові дослідження тенденцій соціального розвитку Полтавського регіону у контексті забезпечення соціальної безпеки / О. В. Чепурний // Вісник Хмельницького національного університету. – Хмельницький, 2013. – № 4. – Т. 1. – С.192 – 198.

127. Українські реформи: ризики та перспективи розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ireu.org.ua/2014/07/10/ukraïnski-reformi-riziki-ta-perspektivi-rozvitku/>.

128. Завора Т. М. Оптимізація активних і пасивних заходів державної політики зайнятості у контексті формування соціальної безпеки / Т. М. Завора, О. М. Берест / Наука й економіка. –Хмельницький: ХЕУ, 2014. – Вип. 1 (33). Т.1.– С. 260 – 266.

129. Національні рахунки охорони здоров'я (НРОЗ) України у 2010 році [Електронний ресурс]: статистичний збірник. Державна служба статистики України. – Київ, 2012. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

130. Завора Т. М. Аналіз стану молодіжного безробіття в Україні у контексті забезпечення національної безпеки у соціальній сфері / Т. М. Завора, М. Ю. Нездойминога // Фінансово-економічна безпека держави в умовах інтеграційних процесів: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 25 – 26 квітня 2014 року) у 3-х частинах / ГО «Львівська економічна фундація». – Львів: ЛЕФ, 2014. – Ч.1. – С. 49 – 51.

131. Соціальні індикатори рівня життя населення [Електронний ресурс]: статистичний збірник. Державна служба статистики України. – Київ, 2012. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

132. Статистичний щорічник Полтавської області за 2012 рік. Л. В. Калашник / Державна служба статистики України. Головне управління статистики у Полтавській області. – Полтава, 2013. – 400 с.

133. Про затвердження Державної цільової соціальної програми подолання та запобігання бідності на період до 2015 року: Постанова КМУ від 31.08.2011 № 1057 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1057-2011-%D0%BF>.

134. Соціально-економічне становище України за 2012 рік // Повідомлення Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

135. Cherpurny Oleg SOCIAL SECURITY ASSURANCE SYSTEM OF THE STATE / Oleg Cherpurny / European Applied Sciences. – Germany, 2013. – № 9. – Vol.1. – P. 108 – 109.

136. Чепурний О. В. Концептуальні засади національної безпеки в соціальній сфері / О. В. Чепурний // Вивчення та впровадження в Україні іноземного досвіду удосконалення діяльності органів влади: матеріали VI Всеукраїнської наук.-практ. конференції за міжнародною участю, 22 листопада 2011 р. – Полтава: ПолтНТУ, 2011. – С. 289 – 291.

137. Чепурний О. В. Оцінювання соціальних проблем безпечного розвитку / О. В. Чепурний // Фінансова безпека в системі забезпечення

національних економічних інтересів: проблеми і перспективи: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції, 21 – 22 травня 2015 р. – Полтава: ПолтНТУ, 2015. – С. 59 – 63.

138. Завора Т. М. Оцінювання ефективності системи пенсійного забезпечення України / Т. М. Завора // Економіка і регіон: наук. вісн. – Полтава: ПолтНТУ, 2015. – № 2. – С. 88 – 92.

139. Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 09.07.2003 № 1058-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.

140. Весельська А. А. Міжнародний досвід державного регулювання соціальної безпеки в країнах з різними моделями соціального розвитку: застосування в Україні / А. А. Весельська // Інвестиції: практика та досвід, 2011. – №14. – С.108 – 113.

141. Альманах сектора безпеки України 2012. – К. : Вид-во «Заповіт», 2013. – 144 с.

142. Економічна енциклопедія: у 3-х т. Т.1 / [С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін.]. – К. : Видавничий центр «Академія», 2002. – 863 с.

143. Ганслі Т. Соціальна політика та соціальне забезпечення за ринкової економіки / Т. Ганслі; пер. з англ. О. Перепада. – К. : Основи, 1996. – 237 с.

144. Шевчук П. І. Соціальна політика / П. І. Шевчук. – Львів: Світ, 2003. – 400 с.

145. Шевчук П. І. Порівняльна соціальна політика у країнах ЄС: навч. посіб. / П. І. Шевчук; за заг. ред. М. Бойцуна, Я. Мудрого, О. Рудіка. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2009. – 170 с.

146. Іванова О. Л. Соціальна політика: теоретичні аспекти / О. Л. Іванова. – К. : Вид. дім «КМ Академія», 2003. – 107 с.

147. Туленков М. В. Соціальна політика в Україні: шляхи формування та реалізації: [навч.-метод. розробка] / М. В. Туленков. – К. : ІПК ДСЗУ, 2007. – 34 с.

148. Халецька А. А. Контури соціальної політики держави: соціальна безпека [Електронний ресурс] / А. А. Халецька // Державне

управління: удосконалення та розвиток. – 2010. – № 2. – Режим доступу: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=99>.

149. Зеркалов Д. В. Социальная безопасность: монография [Электронный ресурс] / Д. В. Зеркалов. – Режим доступа: <http://www.nbuv.gov.ua/books/2012/12zdvsb.pdf>.

150. Лібанова Е. Досвід соціальної політики в країнах розвиненої ринкової та перехідної економіки і можливості його використання на Україні / Е. Лібанова, В. Іванкевич, В. Бевз // Україна: аспекти праці. – 1997. – № 1. – С. 36 – 41.

151. Регіональна політика: методологія, методи, практика / НАН України, Ін-т регіон. дослідж.; відп. ред. акад. М. Долішній. – Л., 2001.

152. Гегель Георг Вильгельм Фридрих. Философия права / Георг Вильгельм Фридрих Гегель, В.С. Нерсисянц; АН СССР, Ин-т философии. – М.: Мысль, 1990. – 524 с.

153. Сорокин П. А. Человек. Цивилизация. Общество / П. А. Сорокин. – М.: Политиздат, 1992. – 543 с.

154. Соціологія: терміни, поняття, персоналії: навчальний словник-довідник / за заг. ред. В.М. Пічі. – К.: Каравела; Львів: Новий світ – 2000, 2002. – 480 с.

155. Колот А. Соціальна відповідальність людини як чинник стійкої соціальної динаміки: теоретичні засади / А. Колот // Україна: аспекти праці. – 2011. – № 3. – С. 3 – 10.

156. Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» від 05.10.2000 № 2017-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2017-14>.

157. Варналій З. С. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: монографія / З. С. Варналій. – К.: НІСД, 2007. – 768 с.

158. Зінь Е. А. Регіональна економіка / Е. А. Зінь. – К.: Видавничий дім «Професіонал», 2008. – 528 с.

159. Програма економічних реформ на 2010 – 2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава»

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada-poltava.gov.ua/http://www.president.gov.ua/content/ker-program.html>.

160. Про основні напрями соціальної політики України на період до 2015 року: проект Указу Президента України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://at.zavantag.com/docs/867/index-360286.html>.

161. Мехеда Н. Г. Соціальна безпека регіону – запорука зміцнення соціальної безпеки держави [Електронний ресурс] / Н. Г. Мехеда, З. Демиденко. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/4_SND_2012/Economics/13_99345.doc.htm.

162. Мехеда Н. Г. Соціальна безпека регіону як чинник соціальної безпеки країни [Електронний ресурс] / Н. Г. Мехеда, З. Демиденко. – Режим доступу: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=39745>.

163. Чернодід І. С. Соціальна конкурентоспроможність національної економіки: сутність, показники та чинники забезпечення: монографія / І. С. Чернодід. – Чернівці : Технодрук, 2014. – 384 с.

164. Завора Т. М. Концептуальні засади формування соціальної безпеки регіону / Т. М. Завора, О. В. Чепурний // Вісник Маріупольського державного університету. – Маріуполь, 2014. – С. 35 – 41.

165. Паламарчук В. М. Економічні перетворення і соціальна безпека / В. М. Паламарчук. – К., 1996. – Вип. 1. – 64 с.

166. Соціальна держава: український вибір / [за ред. В. А. Гошовської]. – 2-ге вид. – К. : ЦПСД, 2007. – 337 с.

167. Сорокин П. А. Система социологии. Т.2. Социальная аналитика: учение о строении сложных социальных агрегатов / П. А. Сорокин. – М.: Наука, 1993. – 688 с.

168. Мойсеєнко І. П. Соціальна безпека регіонів України та напрями змін [Електронний ресурс] / І. П. Мойсеєнко, В. М. Корб'як // Ефективна економіка. – 2013. – № 1. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua>.

169. Бандур С. І. Сучасна регіональна соціально-економічна політика держави: теорія, методологія, практика / С. І. Бандур, Т. А. Заяць, І. В. Терон. – К.: РВПС України НАН України, 2002. – 250 с.

170. Стратегія розвитку Полтавської області до 2015 року. – Полтава: ПолтНТУ, 2006. – 163 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.adm-pl.gov.ua/page/strategiya-rozvitku-poltavskoyi-oblasti-do-2015ku-0>.

171. Обласна програма економічних реформ на 2010 – 2014 роки «Успішна Полтавщина – заможна територіальна громада. Будуємо разом» (затверджена рішенням II позачергової сесії обласної ради VI скликання від 28.12. 2010) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.adm-pl.g>.

172. Програма економічного і соціального розвитку Полтавської області на 2012 рік та основні напрямки розвитку на 2013 – 2014 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.adm-pl.gov.ua/page/programa-ekonomichnogo-i-socialnogo-rozvitku-poltavskoyi-oblasti-na-2012-rik-ta-osnovni>.

173. Програма «Репродуктивне здоров'я» [Електронний ресурс] / XI сесія обласної ради V скл. від 08.11.2007. – Режим доступу: http://www.kdu.edu.ua/Documents/obl_programs.pdf.

174. Обласна програма імунопрофілактики та захисту населення від інфекційних хвороб на 2010 – 2015 роки [Електронний ресурс] / XXVIII позачергова сесія обласної ради V скл. від 12.10.2010. – Режим доступу: http://www.kdu.edu.ua/Documents/obl_programs.pdf.

175. Програма протидії поширенню наркоманії, боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів у Полтавській області на 2012 – 2015 роки [Електронний ресурс] / XI сесія обласної ради VI скл. від 23.05.2012. – Режим доступу: http://www.kdu.edu.ua/Documents/obl_programs.pdf.

176. Обласна програма «Забезпечення профілактики ВІЛ-інфекції, догляду та підтримки ВІЛ-інфікованих і хворих на СНІД на 2011 – 2013 роки» [Електронний ресурс] / VII сесія обласної ради VI скл. від 28.09.2011). – Режим доступу: http://www.kdu.edu.ua/Documents/obl_programs.pdf.

177. Комплексна програма розвитку освітньої галузі Полтавської області на 2011 – 2015 роки: затв. III сесією обласної ради VI скл. від 01.02.2011) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://oblrada.pl.ua/ses/6/3/5.pdf>.

178. Регіональна програма розвитку професійно-технічної освіти Полтавської області на 2012 – 2015 роки: затв. X сесією обласної ради VI скл. від 29.02.2012) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://oblrada.pl.ua/ses/6/20s2/7.pdf>.

179. Програма професійної орієнтації учнівської молоді Полтавської області на здобуття актуальних на ринку праці професій та спеціальностей у 2011 – 2014 роках: затв. IV сесією обласної ради VI скл. від 30.03.2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://oblrada.pl.ua/ses/6/20s2/7.pdf>.

180. Про реалізацію програми доступного житла на Полтавщині [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.poltava.info/power/6761-pro-realizaciyu-programi-dostupnogo-zhitla-na-poltavschini>.

181. Про затвердження цільової регіональної програми «Власний дім» на 2012 – 2016 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://oblrada.pl.ua/ses/6/8/4.pdf>.

182. Про затвердження державної програми забезпечення молоді житлом на 2013 – 2017 роки: Постанова КМУ від 24 жовтня 2012 р. № 967 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/967-2012-%D0%BF>.

183. Про затвердження регіональної програми охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки з урахуванням регіональних пріоритетів Полтавської області на 2012 – 2015 роки (програма «Довкілля – 2015»): затв. X сесією обласної ради VI скл. від 29.02.2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://oblrada.pl.ua/ses/6/10/19.pdf>.

184. Регіональна цільова програма поводження з непридатними хімічними засобами захисту рослин на 2011 – 2013 роки: затв. III сесією обласної ради VI скл. від 01.02.2011) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://oblrada.pl.ua/ses/6/10/12.pdf>.

185. Комплексна програма профілактики правопорушень на 2011 – 2015 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada-poltava.gov.ua>.

186. Програма правової освіти населення області на 2011 – 2015 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada-poltava.gov.ua>.

187. Програма зайнятості населення Полтавської області на 2012 – 2013 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada-poltava.gov.ua>.

188. Михеев В. А. Основы социального партнерства: теория и политика: учеб. для вузов / А. В. Михеев. – М. : Экзамен, 2001. – 448 с.

189. Marrewijk M. Van. Concepts and Definitions of CSR and Corporate Sustainability: between Agency and Communion / M. V. Marrewijk // Journal of Business Ethics – 2003. – Vol. 44. – № 2 – 3. – P. 95 – 105.

190. Steurer R. Stakeholders and Sustainable Development: Theoretical Exploration of Business-Society Relations / R. Steurer, M. Langer, A. Konrad, A. Martinnuzzi, A. Corporations. // Journal of Business Ethics. – Vol. 61, № 3, 2005, P. 263 – 281.

191. Windsor D. The Future of Corporate Social Responsibility / D. Windsor. // The International Journal of Organisatoinal Analysis. – 2001. – Vol. 9, №3. – P. 225 – 256.

192. Діагностика стану та перспектив розвитку соціальної відповідальності в Україні (експертні оцінки): монографія / О.Ф. Новікова, М.Є. Дейч, О.В. Панькова та ін.; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк, 2013. – 296 с.

193. Перекрестов Д. Г. Корпоративная социальная ответственность: вопросы теории и практики / Д. Г. Перекрестов. И. П. Поварич, В. А. Шабашев. – М. : Издательство «Академия Естествознания», 2011. – 246 с.

194. Грішнова О. А. Соціальний капітал: сутність, значення, взаємозв'язок з іншими формами капіталу / О. А. Грішнова, Н. А. Полив'яна // Україна: аспекти праці. – 2009. – № 5. – С. 19 –24.

195. Аналитический доклад «Украинский характер (характерные социально-психологические особенности населения Украины) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://new.sofia.com.ua/page157.html>.

196. Галайда Т. О. Роль корпоративної соціальної відповідальності підприємств у розвитку системи соціального партнерства в Україні / Т. О. Галайда, В. В. Скриль, О. М. Мяло // Вісник ЖДТУ. Серія: Економічні науки. – 2012. – № 4 (62). – С. 280 – 283.

197. Гутуряк К. О. Сучасний стан соціального партнерства в Україні [Електронний ресурс] / К. О. Гутуряк. – Режим доступу: <http://intkonf.org/guturyak-ko-such>.

198. Соціальна відповідальність: теорія і практика розвитку: монографія / [А. М. Колот, О. А. Грішнова та ін.]; за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. А. М. Колота. – К. : КНЕУ, 2011. – 501 с.

199. Чепурний О. В. Механізм забезпечення соціальної безпеки регіону / О. В. Чепурний // матеріали XII Міжнародної конференції молодих вчених, аспірантів і студентів. Ч. 2. – Донецьк: ДонНАБА, 2013. – С. 133 – 135.

200. Завора Т. М. Реформування регіональної соціальної політики в контексті забезпечення соціальної безпеки / Т. М. Завора, О. В. Чепурний // Економічний простір: збірник наукових праць. – Дніпропетровськ: ПДАБА, 2013. – № 76. – С. 70 – 80.

201. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_015.

202. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020»: указ Президента України від 12 січня 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.

203. Новікова О.Ф. Соціальна орієнтація економіки: механізми державного регулювання : [монографія] / О.Ф. Новікова, С.М. Гріневська, Л.Л. Шамілева / НАН України. Інститут економіки промисловості. – Донецьк, 2009. – 220 с.

204. Философский энциклопедический словарь. – М: Сов. энциклопедия, 1983. – 469 с.

205. Плахотный А. Ф. Проблема социальной ответственности / А. Ф. Плахотный. Харьков : Изд-во ХГУ, 1981. – 355 с.

206. Томашев В. В. Сущность социальной ответственности и ее место в системе исторического материализма / В. В. Томашев // Проблемы систематизации категорий исторического материализма. – Челябинск, 1980. – С. 108 – 109.

207. Економічна енциклопедія: у 3-х т. Т.3 / [С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін.]. – К.: Видавничий центр «Академія», 2002. – 952 с.

208. Чепурний О. В. Перспективи розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення в контексті формування соціальної безпеки / О. В. Чепурний // Розвиток фінансового ринку в Україні: проблеми та перспективи: матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції, 11 квітня 2013 р. – Полтава: ПолтНТУ, 2013. – С. 147 – 149.

209. Методичні рекомендації щодо формування та впровадження в Україні системи соціальної відповідальності бізнесу (виробничий рівень) / С.В. Мельник, Д.Д. Чумаков, М.М. Мартиненко та ін.; Державна установа «Науково-дослідний інституту соціально-трудова відносин». – Луганськ, 2012. – 28 с.

210. Хисамов И. Момент истины для КСО / И. Хисамов // Корпоративная социальная ответственность бизнеса: экспертная оценка и практика в Украине [Текст]. – К. : ТЭФ ОЛБИ, 2008. – С. 6, 7.

211. Грішнова О. Соціальна відповідальність бізнесу: сутність, значення, стратегічні напрями розвитку в Україні / О. Грішнова // Україна: аспекти праці, 2010. – № 7. – С. 3 – 8.

212. Амоша О. І. Соціальна відповідальність держави за людський та соціальний розвиток / О. І. Амоша [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://intkonf.org/guturyak-y>.

213. Людський потенціал: механізми збереження та розвитку : [монографія] / О. Ф. Новікова, О. І. Амоша, В. П. Антонюк та ін. НАН України. Інститут економіки промисловості. – Донецьк, 2008. – 468 с.

214. Коваль О. П. Ризики, загрози, пріоритети та наслідки реформування пенсійної системи України: аналіт. доп. / О. П. Коваль; за ред. Я. А. Жаліла. – К.: НІСД, 2012. – 112 с.

215. Про Стратегію національної безпеки України: Указ Президента України від 26.05.2015 № 287/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>.

216. Міжнародний стандарт ISO 26000: 2010. Настанова по соціальній відповідальності. ISO 26000: 2010 (Draft) Guidance on Social Responsibility [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.iso.org/iso/discovering_iso_26000.pdf.

217. Огляд глобального договору [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oblrada.ks.ua/index.php?id=10501>.

218. Проект концепції національної стратегії соціальної відповідальності бізнесу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.svb.org.ua.

219. Корчевна Л. Досвід навчальної роботи в галузі соціальної відповідальності / Л. Корчевна, В. Новіков // Тези доповіді української делегації на 7-му пленарному засіданні ІСО/ТМВ/РГ з соціальної відповідальності, Квебек (Канада), 18 – 22.05.2009 р. – Режим доступу: http://www.ukrndnc.org.ua/index.php?option=com_content&task.

220. Енциклопедичний словник: 500 термінів і понять соціально-трудої сфери / за ред. С. В. Мельника. – 2-ге вид., доп. та перероб. – Луганськ, 2010. – 728 с.

221. Концепція формування та розвитку корпоративних взаємовідносин на виробничому рівні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lir.lg.ua/koncersii.html>.

222. Завора Т. М. Недержавні пенсійні фонди як інституційний інвестор у реальний сектор економіки України / Т. М. Завора, С. С. Білько // Наука й економіка. – Хмельницький: ХЕУ, 2015. – Вип. 3 (39). Т.1. – С. 14 – 22.

223. Завора Т. М. Стан і перспективи розвитку соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань в Україні / Т. М. Завора, Т. І. Тимченко // Науковий вісник Одес. держ. екон. ун-т, Всеукраїнська асоціація молодих науковців. – Одеса, 2012. – №1(153). – С. 51 – 63.

224. Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 09.07.2003 № 1057-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1057-15/page>.

225. Птащенко Л. О. Проблеми формування ефективної фінансово збалансованої пенсійної системи в Україні / Л. О. Птащенко, Р. М. Щербак // Формування ринкових відносин в Україні. – 2008. – № 8(87). – С. 65 – 71.

226. Завора Т. М. Енергоефективність житлового будівництва в контексті забезпечення енергетичної безпеки держави / Т. М. Завора // Економічні аспекти енергозбереження: проблеми та шляхи їх вирішення: кол. монографія / за заг. ред. В.Я. Чевганової. – Полтава: ПолтНТУ, 2015. – С. 145 – 151.

227. Завора Т. М. Соціальна відповідальність держави і бізнесу щодо формування системи недержавного пенсійного забезпечення / Т. М. Завора, О. М. Бондаревська // Міжнародна науково-практична конференція «Структурні трансформації національних економік в умовах глобалізації» (присвячена 10-річному ювілею кафедри міжнародної економіки). – Миколаїв, 2014. – С. 298 – 301.

228. Чепурний О. В. Пріоритети розвитку Полтавського регіону в контексті забезпечення соціальної безпеки / О. В. Чепурний // Економіка і регіон. – Полтава: ПолтНТУ, 2015. – № 4. – С. 80 – 85.

229. Заяць Т. А. Сільська інфраструктура охорони здоров'я: проблеми збереження і розвитку / Т. А. Заяць, Г. О. Краєвська // Економіка і регіон. – 2014. – № 3. – С. 57 – 61.

230. Завора Т.М. Заощадження домашніх господарств як джерело інвестицій в Україні / Т.М. Завора, Ю.І. Стовба // Materiály XI mezinárodní vědecko - praktická konference «Zprávy vědecké ideje – 2015». – Díl 1. Ekonomické vědy.: Praha. Publishing House «Education and Science» s.r.o. 10 – 14.

231. Завора Т. М. Підвищення рівня фінансової грамотності у контексті забезпечення економічної безпеки в соціальній сфері / Т. М. Завора // Фінансово-економічна безпека: держава, регіон, підприємство: матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-

конференції, 15 листопада до 15 грудня 2014 р. – Полтава: ПолтНТУ, 2014. – С. 129 – 131.

232. Marrewijk M. Van. Concepts and Definitions of CSR and Corporate Sustainability: between Agency and Communion / Van. M. Marrewijk // Journal of Business Ethics – 2003. – Vol. 44. – № 2 – 3 – P. 95 – 105.

233. Коленда Н. В. Соціальна безпека населення та її основні складові / Н. В. Коленда // Збірник наукових праць SWorld. – Випуск 1. Том 32. – Одеса: КУПРИЕНКО, 2013. – С. 27 – 32.

234. Завора Т. М. Аналіз недержавного пенсійного страхування в контексті забезпечення фінансової безпеки держави / Т. М. Завора, О. В. Горбань, В. О. Головка // Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми модернізації економіки та фінансової системи України», 28 – 29 листопада 2014 р. – Черкаси, 2014. – С. 234 – 237.

235. Юрчик Г. Соціальний захист зайнятого населення України в умовах економічної нестабільності / Г. Юрчик // Україна: аспекти праці. – 2015. – №1. – С. 34 – 43.

236. Кашуба Я. Концептуальні засади трансформації механізму соціального захисту населення в умовах становлення ринку праці в Україні / Я. Кошуба // Україна: аспекти праці. – 2015. – №3. – С. 3 – 8.

237. Поляк Н. Впровадження стандартів Європейського кодексу соціального забезпечення в Україні на шляху інтеграції до ЄС: проблеми та перспективи / Н. Поляк // Україна: аспекти праці. – 2015. – №1. – С. 38 – 44.

Додаток А

Таблиця А.1

**Основні положення гарантування соціального захисту
Конституцією України**

Стаття	Визначені Конституцією положення соціального захисту населення України
1	2
Стаття 1	Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава.
Стаття 3	Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.
Стаття 21	Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними.
Стаття 22	Права і свободи людини і громадянина, закріплені цією Конституцією, не є вичерпними. Конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані.
Стаття 24	Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям.
Стаття 46	Громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними. Пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом.

Продовження таблиці А.1

1	2
Стаття 47	<p>Кожен має право на житло. Держава створює умови, за яких кожний громадянин матиме змогу побудувати житло, придбати його у власність або взяти в оренду.</p> <p>Громадянам, які потребують соціального захисту, житло надається державою та органами місцевого самоврядування безоплатно або за доступну для них плату відповідно до закону.</p> <p>Ніхто не може бути примусово позбавлений житла інакше як на підставі закону за рішенням суду.</p>
Стаття 48	<p>Кожен має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло.</p>
Стаття 49	<p>Кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування.</p> <p>Охорона здоров'я забезпечується державним фінансуванням відповідних соціально-економічних, медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних програм.</p> <p>Держава створює умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування. У державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно; існуюча мережа таких закладів не може бути скорочена. Держава сприяє розвитку лікувальних закладів усіх форм власності.</p>
Стаття 51	<p>Шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки і чоловіка. Кожен із подружжя має рівні права і обов'язки у шлюбі та сім'ї.</p> <p>Батьки зобов'язані утримувати дітей до їх повноліття. Повнолітні діти зобов'язані піклуватися про своїх непрацездатних батьків.</p> <p>Сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою.</p>
Стаття 52	<p>Діти рівні у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним.</p> <p>Будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються за законом.</p> <p>Утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, покладається на державу. Держава заохочує і підтримує благодійницьку діяльність щодо дітей.</p>
Стаття 53	<p>Кожен має право на освіту.</p> <p>Повна загальна середня освіта є обов'язковою.</p> <p>Держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням і студентам.</p> <p>Громадяни мають право безоплатно здобути вищу освіту в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі.</p> <p>Громадянам, які належать до національних меншин, відповідно до закону гарантується право на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства.</p>

Примітка. Складено авторами.

Додаток Б

Таблиця Б.1

Визначення поняття соціальної безпеки

№ з/п	Автор та джерело	Визначення соціальної безпеки
1	2	3
1	Е. Лібанова «Ринок праці та соціальний захист»	Соціальна безпека – це одна із складових національної безпеки, що характеризує стан захищеності від загроз соціальним інтересам
2	П. Шевчук «Соціальна політика»	Соціальна безпека – це певний стан життєдіяльності, убезпечений комплексом організаційно-правових та економічних заходів, спрямованих на реалізацію соціальних інтересів, формування сприятливої демографічної ситуації, збереження генофонду держави і трансформацію трудових ресурсів відповідно до ринкових вимог.
3	С. Пирожков «Концептуальні підходи до формування системи національної безпеки України»	Соціальна безпека – це результат ефективної соціальної політики, яка має застерігати суспільство від соціальних вибухів, відкритих і прихованих виявів громадської непокори та інших конфліктних ситуацій, сприяти підвищенню конкурентоздатності українського працівника за європейськими та світовими стандартами.
4	О. Хомра та Т. Русанова «Соціальна безпека: виклики, загрози, критерії»	Соціальна безпека – це стан гарантованої правової та інституціональної захищеності життєво важливих інтересів особи і суспільства від зовнішніх та внутрішніх загроз.
5	В. Скуратівський, О. Палій та Е. Лібанова «Соціальна політика»	Соціальна безпека є складовою національної безпеки, що визначає стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства й держави від внутрішніх і зовнішніх загроз, а також віж загрози соціальним інтересам.
6	В.І. Куценко та В.П. Удовиченко «Соціальна безпека в контексті сталого розвитку»	Соціальна безпека – це стан захищеності життєво важливих прав та свобод громадян, соціальних інтересів українського суспільства від внутрішніх загроз і зовнішнього втручання та система суспільно-політичних заходів, яка забезпечує цю захищеність.
7	О.О. Беляєв, Л.П. Бортнікова, В.І. Кириленко «Соціально-економічна безпека»	Соціальна безпека – це надійна захищеність життєво важливих інтересів соціальних суб'єктів макро- та мікрорівнів, збереження і розвиток людського потенціалу, підтримка ефективного стимулювання діяльності людей, систем їхньої соціалізації та життєзабезпечення.

Продовження таблиці Б.1

1	2	3
8	О.Ф. Новікова «Соціальна безпека: організаційно- економічні проблеми і шляхи вирішення»	Соціальна безпека – це стан захищеності соціальних інтересів особи і суспільства від впливаючих на них загроз національній безпеці. При цьому науковець наголошує, що стан безпеки є наслідком реалізації заходів соціального захисту, який характеризує їх результативність та ефективність.
9	В. Серебряников, А. Хлопьев «Социальная безопасность России»	Під соціальною безпекою автори розуміють сукупність заходів щодо захисту інтересів країни та народу в соціальній сфері, розвиток соціальної структури і відносин в суспільстві, системи життєзабезпечення та соціалізації людей, способу життя відповідно до потреб прогресу, нинішніх і майбутніх поколінь.
10	О. Давидюк «Соціальна безпека: проблеми теоретичного аналізу та побудови системи показників»	В основі формулювання змісту соціальної безпеки повинно бути покладено необхідність формування умов для забезпечення певної якості життя людини і суспільства, в тому числі всіх основних сфер виробництва, соціальної сфери, охорони внутрішнього конституційного порядку, зовнішньої безпеки, культури, при якій забезпечується номінальний рівень соціальних умов та соціальних благ.

Примітка. Складено авторами.

Додаток В

Таблиця В.1

Індикатори соціальної безпеки України в 2001 – 2012 роках (наказ від 02.03.2007 № 60)

№ з/п	Індикатор, одиниця виміру	Порогові значення	Роки											
			2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
1	Частка населення із сукупними витратами, які нижче 75% медіанного рівня сукупних витрат (рівень бідності), %	не більше 25	27,2	27,2	26,6	27,3	27,1	28,1	27,3	27	26,4	24,1	25,4	24,6
2	Частка населення із середніми сукупними витратами на одну особу на місяць, які нижче прожиткового мінімуму, %	не більше 40	82,7	83,3	76,2	65,6	55,3	50,9	29,3	17,7	15,5	16,9	17,8	23,9
3	Відношення середньої зарплати до прожиткового мінімуму, разів	не менше 3	1	1,1	1,35	1,63	1,91	2,21	2,54	2,88	2,72	2,56	2,76	2,6
4	Відношення мінімального розміру пенсії до прожиткового мінімуму, разів	не менше 1,5 – 2	0,13	0,14	0,15	0,21	0,78	0,78	0,78	0,8	0,82	0,84	0,81	0,87
5	Відношення індексу номінальних сукупних ресурсів домогосподарств до індексу споживчих цін, разів	не менше 1	1,1	1,16	1,11	1,18	1,28	1,12	1,11	1,15	0,9	1,05	1,03	1,03
6	Відношення сукупних витрат 10% найбільш забезпеченого населення до 10% найменш забезпеченого, разів	не більше 8	4,6	4,5	4,4	4,6	4,6	4,7	3,6	3,7	3,6	3,5	3,4	3,5
7	Частка витрат на харчування (продовольчі товари та харчування поза домом) у загальному обсязі споживчих грошових витрат домогосподарств, %	не більше 50	62,6	59,1	58,6	57,5	56,6	53,2	51,4	48,9	50	51,6	51,3	50,2
8	Рівень безробіття (за методологією МОП), %	не більше 10	10,9	9,6	9,1	8,6	7,2	6,8	6,4	6,4	6,8	8,1	7,9	7,5
9	Рівень тривалого безробіття у працездатному віці (відношення чисельності безробітних понад шість місяців до загальної чисельності безробітних), %	не більше 25 – 30	79,2	78,2	75,8	69,1	60,8	55,9	51,4	45,2	42,2	52,9	46,3	53,8
10	Наявність житлового фонду в середньому на особу, м ²	не менше 25	20,7	21,3	21,6	21,8	22	22,2	22,5	22,8	23	23,3	23,5	23,7
11	Кількість уперше зареєстрованих випадків захворювань на 100 осіб	не більше 60	68	67	68	68	68	69	70	70	72	72	71	82
12	Обсяг видатків зведеного бюджету на охорону здоров'я, відсотків до ВВП	не менше 4	2,66	3,34	3,63	4,39	3,51	3,63	3,71	3,54	4	4,13	3,72	4,15
13	Обсяг видатків зведеного бюджету на освіту, відсотків до ВВП	не менше 8,3	4,68	5,43	5,6	5,31	6,07	6,21	6,15	6,43	7,31	7,37	6,55	7,37
14	Охоплення випускників 9-х класів повною середньою освітою, %	не менше 100	98	98	98	99	99,3	99,4	99,5	99	99	97	99	99,3

Примітка. Розраховано авторами.

Таблиця В.2

Аналіз індикаторів соціальної безпеки держави за 2010 – 2014 роки (наказ від 29 жовтня 2013 року № 1277)

Індикатор	СТИМУЛЯТОРИ				Роки					ДЕСТИМУЛЯТОРИ			
	XL крит.	XL небезп.	XL нездв.	XL опт.	2010	2011	2012	2013	2014	XR опт.	XR нездв.	XR небезп.	XR крит.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Частка населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць, нижчими 75% медіанного рівня загальних доходів, %					23,5	23,7	24,6	22,4	20,6	18	23	25	30
Відношення середньомісячної номінальної заробітної плати до прожиткового мінімуму на одну працездатну особу, разів	1,5	1,8	2	3	2,5	2,7	2,8	2,8	3,0				
Відношення середнього розміру пенсії за віком до прожиткового мінімуму осіб, які втратили працездатність, разів	1	1,5	1,5	2	1,4	1,4	1,4	1,6	1,6				
Співвідношення загальних доходів 10 відсотків найбільш та найменш забезпеченого населення (децильний коефіцієнт фондів), разів					5,2	4,9	4,6	4,9	4,5	4,5	5,5	6	7
Частка витрат на продовольчі товари в споживчих грошових витратах домогосподарств, %					57,9	57,6	56,4	56,5	57,0	20	30	40	50
Обсяг видатків зведеного бюджету на охорону здоров'я, відсотків ВВП	3	4,5	5,5	7	4,1	3,8	4,1	4,2	3,6				
Обсяг видатків зведеного бюджету на освіту, відсотків ВВП	3	4,5	5,5	7	7,4	6,6	7,2	7,3	6,4				
Чисельність ВІЛ-інфікованих осіб з діагнозом, що встановлений уперше в житті, осіб на 100 тис. осіб населення					44,9	46,6	45,8	47,8	46,7	0	12	20	30

Продовження таблиці В.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Чисельність хворих на активний туберкульоз із діагнозом, що встановлений уперше в житті, осіб на 100 тис. осіб населення					68,5	67,3	68,2	68,0	59,5	0	20	40	60
Загальна чисельність учнів денних загальноосвітніх навчальних закладів, відсотків до загальної чисельності постійного населення у віці 6 – 17 років	55	60	65	80	79,8	82,0	82,5	83,0	78,4				
Сума несплаченої заробітної плати станом на 1 січня (1 липня) до фонду оплати праці за грудень (червень) звітного року, відсотків					6,2	4,3	3,0	2,5	2,2	0	2,5	5	10
Рівень злочинності (кількість злочинів на 100 тис. осіб населення)					1102	1138	980	1237	1165	1000	1200	1300	1400
Рівень зайнятості населення у віці 15 – 70 років, відсотків населення відповідної вікової групи	50	53	55	60	58,5	59,2	59,7	60,3	56,6				
Відношення середньомісячної заробітної плати, нарахованої в середньому за годину, у країнах ЄС-27 та в Україні, разів					15,9	14,8	12,1	33,7	30,4	0	3	4	5
Відношення середньої вартості 1 м ² загальної площі житла до середньомісячної заробітної плати, разів										1	3,5	5	6

Примітка. Розраховано авторами.

Додаток Г

Таблиця Г.1

Основні показники бідності в Україні за 2001 – 2011 роки

№ з/п	Показники бідності	Період, рік										
		2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	12
1	Межа бідності, гривень на 1 особу на місяць	175	192	220	271	365	430	526	778	835	944	1025
2	Межа злиденності, гривень на особу на місяць	140	153	176	217	292	344	420	622	668	755	820
3	Рівень бідності, %	27,2	27,2	26,6	27,3	27,1	28,1	27,3	27,0	26,4	24,1	25,4
4	Рівень бідності за межею минулого року, %	–	21,1	17,9	14,8	10,9	17,7	15,0	7,7	21,6	16,2	18,2
5	Рівень злиденності, %	14,9	13,7	13,7	14,2	14,4	14,8	13,8	13,6	13,0	11,2	12,4
6	Рівень злиденності серед бідного населення, %	54,9	50,6	51,4	51,9	53,1	52,5	50,6	50,6	49,1	46,6	49,0
7	Глибина бідності, %	25,0	23,9	22,9	24,0	23,8	23,8	23,1	23,4	22,3	20,9	22,2
8	Сукупні еквівалентні витрати бідного населення, гривень на 1 особу на місяць	131,3	146,0	169,7	205,9	278,3	327,7	404,7	595,6	648,7	746,5	797,3
9	Середній дефіцит доходів бідного населення, гривень на 1 особу на місяць	43,7	46,0	50,3	65,1	86,8	102,3	121,3	182,4	186,3	179,8	227,7
10	Сукупний дефіцит доходів бідного населення, мільйонів гривень на місяць	572,0	597,1	618,3	821,9	1079,5	1303,0	1491,6	2198,6	2184,1	2108,0	2445,5

Примітка. Складено авторами за даними Державного комітету статистики України.

Додаток Д

Таблиця Д.1

Структура номінальних сукупних ресурсів домогосподарств за 2001 – 2014 роки

Показник	Період, рік											
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2013	2014
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Сукупні ресурси в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, грн	520,8	608,1	708,6	911,8	1321,4	1611,7	2012,1	2892,8	3015,3	3469,1	4454,2	4563,3
Структура сукупних ресурсів домогосподарств, %												
Грошові доходи:	75,8	80,0	81,1	85,1	86,4	87,6	89,0	87,9	88,5	90,1	91,4	91,2
– оплата праці;	40,8	42,8	44,9	45,2	46,0	48,4	50,6	49,4	47,9	47,9	50,8	48,8
– доходи від підприємницької діяльності та само зайнятості;	3,1	3,2	3,4	4,4	4,9	4,6	5,3	5,3	5,1	6,2	4,0	5,2
– доходи від продажу сільськогосподарської продукції;	5,5	5,0	5,4	4,8	4,6	3,8	3,6	3,3	2,9	3,4	2,8	3,2
– пенсії, стипендії, соціальні допомоги, надані готівкою;	18,0	20,4	18,4	22,2	24,0	23,7	23,0	23,1	26,0	25,9	27,2	27,0
– грошова допомога від родичів, інших осіб та інші грошові доходи	8,4	8,6	9,0	8,5	6,9	7,1	6,6	6,8	6,6	6,7	6,6	7,0
Вартість спожитої продукції, отриманої з особистого підсобного господарства та самозаготівель	13,1	10,3	9,5	7,0	6,0	5,4	4,8	4,0	4,6	4,8	3,8	4,6
Пільги та субсидії безготівкові на оплату житлово-комунальних послуг, електроенергії, палива	2,5	2,0	1,4	0,9	0,5	0,6	0,7	0,5	0,6	0,5	0,5	0,4
Пільги безготівкові на оплату товарів та послуг з охорони здоров'я, туристичних послуг, путівок на бази відпочинку тощо, на оплату послуг транспорту, зв'язку	0,7	0,7	1,0	0,9	0,6	0,6	0,5	0,5	0,6	0,5	0,5	0,4
Інші надходження	7,9	7,0	7,0	6,1	6,5	5,8	5,0	7,1	5,7	4,1	3,8	3,4

Примітка. Складено авторами за даними Державного комітету статистики України.

Додаток Е

Таблиця Е.1

Структура сукупних грошових витрат домогосподарств за 2001 – 2014 роки

Показник	Період, рік											
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2014
Сукупні витрати в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, грн	607,0	658,3	736,8	903,5	1229,4	1442,8	1722,0	2590,4	2754,1	3072,7	3456,8	4048,9
Структура сукупних витрат домогосподарств, %												
Споживчі сукупні витрати:	93,7	92,8	93,3	92,6	91,1	90,5	90,0	86,2	87,8	90,0	90,2	91,6
– продукти харчування та безалкогольні напої;	62,6	59,1	58,6	57,5	56,6	53,2	51,4	48,9	50,0	51,6	51,3	51,9
– алкогольні напої та тютюнові вироби;	2,8	2,6	2,8	2,8	2,9	2,6	2,6	2,2	3,2	3,3	3,4	1,4
– непродовольчі товари та послуги, в тому числі:	28,3	31,1	31,9	32,3	31,6	34,7	36,0	35,1	34,6	35,1	35,5	2,0
а) одяг і взуття;	...	5,4	5,3	5,7	5,7	5,8	5,9	5,9	5,6	6,1	5,8	6,0
б) житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива;	...	10,5	10,4	9,7	8,5	9,6	10,9	9,1	9,4	9,3	9,6	9,4
в) предмети домашнього вжитку, побутова техніка та поточне утримання житла;	...	1,7	2,0	2,3	2,6	2,8	2,9	2,8	2,3	2,4	2,2	2,3
г) охорона здоров'я;	...	3,0	2,8	2,8	2,5	2,5	2,5	2,7	3,1	3,1	3,1	3,6
д) транспорт;	...	3,0	3,3	3,0	3,0	3,7	3,4	4,0	3,8	3,7	4,0	4,3
е) зв'язок;	...	1,3	1,5	1,8	2,1	2,6	2,6	2,3	2,5	2,7	2,6	2,8
є) відпочинок і культура;	...	1,9	2,3	2,4	2,6	2,4	2,4	2,5	1,8	1,8	2,0	1,8
ж) освіта;	...	1,2	1,1	1,3	1,1	1,4	1,3	1,3	1,3	1,3	1,3	1,1
з) ресторани і готелі;	...	1,1	1,4	1,6	1,7	2,2	2,3	2,4	2,5	2,4	2,5	2,3
и) різні товари і послуги	...	2,0	1,8	1,7	1,8	1,7	1,8	2,1	2,3	2,3	2,4	2,7
Неспоживчі сукупні витрати	6,3	7,2	6,7	7,4	8,9	9,5	10,0	13,8	12,2	10,0	9,8	8,4

Примітка. Складено авторами за даними Державного комітету статистики України.

Додаток Ж

Таблиця Ж.1

Рівень безробіття (за методологією МОП) в Україні за 2001 – 2014 роки

Рік	Економічно активне населення				у тому числі							
	у віці 15 – 70 років		працездатного віку		зайняте населення				безробітне населення (за методологією МОП)			
	в середньому, тис. осіб	у відсотках до населення відповідної групи	в середньому, тис. осіб	у відсотках до населення відповідної групи	у віці 15 – 70 років		працездатного віку		у віці 15 – 70 років		працездатного віку	
					в середньому, тис. осіб	у відсотках до населення відповідної групи	в середньому, тис. осіб	у відсотках до населення відповідної групи	в середньому, тис. осіб	у відсотках до економічно активного населення відповідної вікової групи	в середньому, тис. осіб	у відсотках до економічно активного населення відповідної вікової групи
2001	22426,5	62,3	20893,6	72,6	19971,5	55,4	18453,3	64,1	2455,0	10,9	2440,3	11,7
2002	22231,9	61,9	20669,5	71,7	20091,2	56,0	18540,9	64,4	2140,7	9,6	2128,6	10,3
2003	22171,3	61,8	20618,1	71,4	20163,3	56,2	18624,1	64,5	2008,0	9,1	1994,0	9,7
2004	22202,4	62,0	20582,5	71,1	20295,7	56,7	18694,3	64,6	1906,7	8,6	1888,2	9,2
2005	22280,8	62,2	20481,7	70,9	20680,0	57,7	18886,5	65,4	1600,8	7,2	1595,2	7,8
2006	22245,4	62,2	20545,9	71,2	20730,4	57,9	19032,2	65,9	1515,0	6,8	1513,7	7,4
2007	22322,3	62,6	20606,2	71,7	20904,7	58,7	19189,5	66,7	1417,6	6,4	1416,7	6,9
2008	22397,4	63,32	20675,7	72,3	20972,3	59,3	19251,7	67,3	1425,1	6,4	1424,0	6,9
2009	22150,3	63,3	20321,6	71,6	20191,5	57,7	18365,0	64,7	1958,8	8,8	1956,6	9,6
2010	22051,6	63,7	20220,7	72,0	20266,0	58,5	18436,5	65,6	1785,6	8,1	1784,2	8,8
2011	22056,9	64,3	20247,9	72,7	20324,2	59,2	18516,2	66,5	1732,7	7,9	1731,7	8,6
2012	22011,5	64,6	20393,5	73	20354,3	59,7	18736,9	67,1	1657,2	7,5	1656,6	8,1
2013	21980,6	65,0	20478,2	73,1	20404,1	60,3	18901,8	67,4	1576,5	7,2	1576,4	7,7
2014	19920,9	62,4	19035,2	71,4	18073,3	56,6	17188,1	64,5	1847,6	9,3	1847,1	9,7

Примітка. Складено авторами за даними Державного комітету статистики України.

Таблиця Ж.2

Безробітне населення (за методологією МОП) з причин незайнятості у 2001 – 2014 роках

Рік	Безробітне населення у віці 15 – 70 років, усього, тис. осіб	з причин незайнятості, %						
		вивільнені з економічних причин	звільнені за власним бажанням	деобілізовані з військової строкової служби	не працевлаштовані після закінчення загальноосвітніх та вищих навчальних закладів	звільнені за станом здоров'я, через оформлення пенсії за віком, по інвалідності	звільнені у зв'язку із закінченням строку контракту	інші причини безробіття
2001	2455,0	37,1	33,8	2,3	17,5	1,2	4,8	3,3
2002	2140,7	33,6	37,5	2,2	16,8	0,9	5,6	3,4
2003	2008,0	33,2	38,9	1,7	15,6	1,1	5,9	3,6
2004	1906,7	32,9	37,8	1,7	18,0	1,3	3,6	4,7
2005	1600,8	31,3	35,1	1,5	16,3	1,7	7,7	6,4
2006	1515,0	30,0	37,4	1,1	17,0	1,2	10,3	3,0
2007	1417,6	28,9	38,2	1,2	17,4	0,8	10,3	3,2
2008	1425,1	28,1	38,6	1,2	18,3	0,7	10,9	2,2
2009	1958,8	15,5	27,0	0,8	14,1	0,7	9,0	2,9
2010	1785,6	39,0	29,1	1,3	16,2	0,9	10,4	3,1
2011	1732,7	34,5	32,0	1,3	18,7	0,9	9,5	3,1
2012	1657,2	32,5	36,2	1,4	17,1	1,5	8,5	2,8
2013	1576,5	29,8	37,7	1,0	17,5	17,5	8,5	4,3
2014	1847,6	31,6	36,4	10,3	17,3	17,3	7,8	5,2

Примітка. Складено авторами за даними Державного комітету статистики України.

Додаток И

Таблиця И.1

Наявність житлового фонду в середньому на особу в Україні протягом 2001 – 2010 років

Показник	Період (рік)									
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Увесь житловий фонд, млн м ²	1015,0	1031,7	1035,7	1040,0	1046,4	1049,2	1057,6	1066,6	1072,2	1079,5
У середньому на одного жителя, м ²	20,7	21,3	21,6	21,8	22,0	22,2	22,5	22,8	23,0	23,3
Міський житловий фонд, млн м ²	643,2	658,4	661,7	664,5	669,9	671,3	377,6	684,3	688,8	693,0
У середньому на одного жителя, м ²	19,3	20,2	20,4	20,5	20,8	20,9	21,2	21,4	21,6	21,8
Сільський житловий фонд, млн м ²	371,8	373,3	374,0	375,5	376,5	377,9	380,0	382,3	383,4	386,5
У середньому на одного жителя, м ²	23,5	23,7	24,0	24,4	24,6	25,0	25,4	25,8	26,1	26,4

Таблиця И.2

Наявність житлового фонду в середньому на особу в Україні протягом 2010 – 2014 років

Показник	Період (рік)				
	2010	2011	2012	2013	2014
Увесь житловий фонд, млн м ²	1079,5	1086,0	1094,2	1096,6	966,1
У середньому на одного жителя, м ²	23,3	23,5	23,7	-	-
Міський житловий фонд, млн м ²	693,0	695,5	700,7	700,1	588,1
У середньому на одного жителя, м ²	21,8	21,9	22,1	-	-
Сільський житловий фонд, млн. м ²	386,5	390,5	393,5	396,5	378,0
У середньому на одного жителя, м ²	26,4	26,8	27,2	-	-

Примітка. Складено авторами за даними Державного комітету статистики України.

Додаток К

Фрагмент

Основні соціально-економічні індикатори рівня життя населення

№ з/п	Показник
	Основні соціально-економічні показники
1	Валовий регіональний продукт у розрахунку на одну особу, грн
2	Фінансовий результат до оподаткування (сальдо), млн грн
3	Індекс споживчих цін (грудень до грудня попереднього року), відсотків
	Показники аналізу демографічної ситуації
4	Постійне населення (на кінець року), тис. осіб
5	Кількість народжених (на 1000 наявного населення)
6	Кількість померлих (на 1000 наявного населення)
7	Природний приріст (скорочення) населення (на 1000 наявного населення)
8	Сумарний коефіцієнт народжуваності (на 1000 жінок відповідної вікової групи)
9	Частка дітей, народжених жінками, які не перебували у зареєстрованому шлюбі (відсотків до загальної кількості народжених)
10	Середній розмір домогосподарства, осіб
11	Середня очікувана тривалість життя при народженні (років)
	Динаміка основних показників охорони здоров'я
12	Кількість лікарів усіх спеціальностей
13	Кількість середнього медичного персоналу
14	Кількість лікарняних закладів
15	Кількість лікарняних ліжок у лікарняних закладах
16	Кількість лікарських амбулаторно-поліклінічних закладів
17	Захворюваність на активний туберкульоз осіб (кількість хворих з діагнозом, що встановлений уперше в житті)
18	ВІЛ-інфіковані та хворі на СНІД осіб (кількість хворих з діагнозом, що встановлений уперше в житті)
19	Захворюваність на окремі інфекційні хвороби. Гострі кишкові інфекції (кількість випадків)
20	Захворюваність на злоякісні новоутворення, тис. осіб
21	Захворюваність на розлади психіки та поведінки, осіб
22	Кількість потерпілих з утратою працездатності на один робочий день і більше та зі смертельним наслідком, осіб
23	Кількість уперше зареєстрованих випадків захворювань на 100 осіб
24	Видатки зведеного бюджету на охорону здоров'я у відсотках до ВВП
	Зайнятість населення
25	Економічно активне населення працездатного віку (у віці 15 – 70 років), тис.
26	Економічно активне населення старше працездатного віку (у віці 15 – 70 років), тис.
27	Зайняті особи працездатного віку, тис.

Примітка. Складено авторами.

Додаток Л

Таблиця Л1

Результати соціологічного дослідження щодо рівня забезпечення соціальної безпеки населення Полтавської області

Запитання соціологічного опитування	Сфери діяльності																Усього
	Освіта		Охорона здоров'я і надання соціальних послуг		Торгівля		Транспорт і зв'язок		Банківська		Сільське господарство		Державна служба		Студенти		
	ж.	ч.	ж.	ч.	ж.	ч.	ж.	ч.	ж.	ч.	ж.	ч.	ж.	ч.	ж.	ч.	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
1. Ваша стать?																	
Жін.	21		14		17		4		14		7		12		18		107
Чол.	4		11		8		21		11		18		13		7		93
2. Ваш вік?																	
До 25 років	1	1	5	1	2	0	2	4	0	0	0	0	4	1	18	7	46
26 – 35 років	9	1	6	5	3	1	1	4	8	3	4	3	4	4	0	00	56
36 – 45 років	6	1	2	2	6	5		10	6	5	2	8	4	4	0	0	61
Більше 45 років	5	1	1	3	6	2	1	3	0	3	1	7	0	4	0	0	37
3. Ваш соціальний статус?																	
Студент	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	18	7	26
Працівник держустанови	21	4	5	1	0	0	0	2	4	1	3	1	12	13	0	0	67
Працівник приватної стр-ри	0	0	9	9	17	8	4	19	10	10	4	17	0	0	0	0	107
Безробітний	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
4. Яку Ви маєте освіту?																	
Середню	1			2	8	5		6			1	6			1	1	31
Неповну вищу			7	3	7	1		8			1	5			17	6	55
Вищу	20	4	7	6	2	2	4	7	14	11	5	7	12	13			114

Продовження таблиці Л.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
5. Ваш середньомісячний дохід?																	
Не маю доходу	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	14	5	19
Менше 1000 грн	0	0	1	0	2	1	0	0	0	0	0	0	0	0	2	2	8
1000 – 2000 грн	13	3	8	2	13	3	1	4	6	2	3	3	7	3	2	0	73
2000 – 5000 грн	8	1	4	7	2	4	3	15	8	7	4	9	5	9	0	0	86
Більше 5000 грн	0	0	1	2	0	0	0	2	0	2	0	6	0	1	0	0	14
6. Чи є рівень Ваших доходів достатнім?																	
Так	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	3	0	0	1	0	6
Швидше так, ніж ні	1	0	0	0	2	1	1	2	0	2	0	3	1	1	0	0	14
Швидше ні, ніж так	8	1	4	7	6	5	0	12	3	5	3	6	4	8	4	1	77
Ні	12	3	10	3	9	1	3	7	11	4	4	6	7	4	13	6	103
7. До якої категорії Ви себе відносите?																	
Бідні	9	2	5	0	10	2	1	2	6	2	2	1	1	0	0	1	44
Багаті	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	2
Середній клас	6	1	4	4	4	3	2	10	5	5	5	9	8	6	9	6	87
Важко відповісти	6	1	5	7	3	3	1	9	3	4	0	6	3	7	9	0	67
8. Чи матимете Ви достатній дохід для забезпечення гідного життя після виходу на пенсію у майбутньому?																	
Так	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	3
Швидше так, ніж ні	0	0	0	0	2	0	0	2	0	1	0	0	1	0	4	1	11
Швидше ні, ніж так	6	1	2	4	3	2	1	8	3	5	2	8	5	8	6	2	68
Ні	15	3	12	6	12	6	3	11	11	5	5	8	6	5	8	4	118
9. Ви працюєте?																	
Так, але не за спеціальністю	0	0	11	6	13	7	3	16	0	2	2	10	4	3	0	0	77
Так, за спеціальністю	21	4	3	5	4	1	1	5	14	9	5	8	8	10	0	0	98
Ні	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	18	7	25

Продовження таблиці Л.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
10. Що, на Вашу думку, є основною причиною безробіття?																	
Небажання працювати			1	1	3	1	1	1		1		5	1	1	1	1	18
Економічна криза	14	1	7	6	7	3	2	10	5	7	4	7	6	4	3	2	88
Недосконала політика зайнятості	7	3	6	4	7	4	1	10	9	3	2	5	5	8	14	4	92
Усе зазначене	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	2
11. Ви задоволені рівнем освіти?																	
Так	9	1	2	1	6	3	1	0	0	1	1	2	2	2	1	1	33
Швидше так, ніж ні	2	2	3	5	3	0	2	8	7	5	1	6	2	3	7	1	57
Швидше ні, ніж так	9	1	8	2	3	3	0	7	4	2	4	4	5	7	7	4	70
Ні	1	0	1	3	5	2	1	6	3	3	1	6	3	1	3	1	40
12. Чи достатня роль держави у підтримці народжуваності?																	
Так	8	0	2	1	3	1	1	3	2	1	0	3	4	2	1	1	33
Швидше так, ніж ні	4	3	4	1	5	1	1	6	2	2	2	5	3	5	8	2	54
Швидше ні, ніж так	6	1	4	7	4	3	1	8	7	6	1	7	3	5	8	4	75
Ні	3	0	4	2	5	3	1	4	3	2	4	3	2	1	1	0	38
13. Які, на Вашу думку, основні чинники народжуваності?																	
Підвищення рівня оплати праці	7	3	5	7	4	3	1	9	10	6	4	9	4	4	4	3	83
Збереження безкоштовної середньої та вищої освіти	1	0	0	0	0	0	0	1	0	1	1	0	0	1	1	1	7
Підвищення доступності якісного медичного обслуговування	1	0	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	2	1	2	0	8
Збільшення одноразової допомоги при народженні дитини	3	1	0	1	4	1	0	1	0	1	1	0	0	2	5	0	20
Запровадження щомісячних допомог на дитину	3	0	4	0	5	0	2	5	3	2	0	5	4	4	2	3	42
Поліпшення житл. умов	6	0	4	3	2	4	1	4	1	1	0	3	2	1	4	0	36
Усе перелічене	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	4

Продовження таблиці Л.1

	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
14. Як би Ви оцінили стан Вашого здоров'я?																	
Добре	8	0	2	4	1	1	0	1	5	2	1	3	3	2	8	5	52
Задовільне	7	3	7	4	5	5	2	12	5	6	4	10	2	7	7	2	88
Погане	3	0	2	1	3	0	1	0	1	0	0	1	2	0	2	0	16
Важко сказати	3	1	3	2	8	2	1	2	3	3	2	4	5	4	1	0	44
15. Які, на Вашу думку? основні негативні чинники впливають на стан здоров'я?																	
Екологічна ситуація	6	2	3	7	5	3	2	10	7	2	2	6	4	5	7	1	72
Вживання алкоголю і наркотиків	1	1	1		2	1		5		1			1	2	1	2	18
Нервові розлади	6		6	3	5	1	1	2	4	4	4	6	2	3	4	1	52
Депресія	1		1		1	1		1				2	1	2			10
Погане харчування			1	1	2			2	2	4		2	4	1	3	2	24
Усе зазначене	7	1	2		2	2	1	1	1		1	2			3	1	24
16. Чи задовольняє Вас рівень і якість медичного обслуговування?																	
Так				1								2			1		4
Швидше так, ніж ні	1			1	1				1	1				1	1	1	8
Швидше ні, ніж так	7	2	5	5	3		1	13	4	4	3	4	7	2	8	3	71
Ні	13	2	9	4	13	8	3	8	9	6	4	12	5	10	8	3	117
17. Чи задовольняють Вас умови проживання?																	
Так	3	1	2	1	3	4	1	3	1			6	1	9	6	1	42
Швидше так, ніж ні	10	2	3	1	3	1	1	5	1	5	4	2	4	3	7	3	55
Швидше ні, ніж так	3	1	4	7	7	2		6	4	4	1	5	4	1	3	2	54
Ні	5		5	2	4	1	2	7	8	2	2	5	3		2	1	49
18. Чи є проблема молодіжних правопорушень актуальною в наш час?																	
Так	17	4	10	6	11	8	1	9	9	8	5	10	9	5	8	2	122
Швидше так, ніж ні	3		4	5	5		3	12	5	3	2	7	2	7	10	4	72
Швидше ні, ніж так	1				1							1	1				4
Ні														1		1	2

Продовження таблиці Л.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
19. Що, на Вашу думку, є основною причиною скоєння злочину?																	
Недостатнє виховання у навчальних закладах	1		1	1	1							1					7
Соціальна нерівність, бідність	3	1	5	3	5	2	1	6	5	3	2	8	3	2	6	4	60
Індивідуальні психологічні особливості	2	1		3	3		1	5	2	4	3	2	4	3	5		35
Вплив оточення, вплив масової культури	10	1	7	2	3	4	1	6	5	4	1	4	3	5	3	2	61
Недосконала система правових заходів щодо правопорушень	2		1	2	3	2	1	3	1			3	2	3	2	1	26
Усе зазначене	3	1			2			1	1		1				2		11
20. Як Ви оцінюєте навколишнє середовище?																	
Чисте												1					1
Забруднене	16	3	12	9	12	7	4	17	11	10	5	14	9	12	13	6	160
Дуже забруднене	5	1	2	2	5	1		4	3	1	2	3	3	1	5	1	39
21. На Вашу думку, чи досить заходів уживає держава щодо розв'язання екологічних проблем?																	
Так												1					1
Швидше так, ніж ні	2			3	2			1	3	2	1	1		1	1	1	18
Швидше ні, ніж так	10	2	7	6	3	1	3	9	6	7	3	11	4	4	9	2	87
Ні	9	2	7	2	12	7	1	11	5	2	3	5	8	8	8	4	94
22. Якщо сказати в цілому, Ви задоволені рівнем соціального захисту?																	
Так												1					1
Швидше так, ніж ні	1			1	2							1		1	3		9
Швидше ні, ніж так	10	2	8	7	4	1	3	10	8	6	2	11	4	6	7	4	92
Ні	10	2	6	3	11	7	1	11	6	5	5	5	8	6	8	3	98

Примітка. Розраховано авторами.

Таблиця Л.2

Характеристичні значення показників соціальної безпеки та їх вагові коефіцієнти для Полтавського регіону
(фрагмент, складено за розрахунками авторів)

№ з/п	Показники	Нижня границя	Нижній поріг	Норма нижня	Норма верхня	Верхній поріг	Верхня границя	Порогове значення	Вагові коефіцієнти
		$(x^H_{гр})$	$(x^H_{пор})$	$(x^H_{опт})$	$(x^B_{опт})$	$(x^B_{пор})$	$(x^B_{гр})$	$(X_{опт})$	a_{ij}
1	Частка населення із сукупними витратами, які нижче 75 % медіанного рівня сукупних витрат (рівень бідності), %	0	5	10	15	25	30	не більше 25	0,0471
2	Частка населення із середніми сукупними витратами на одну особу на місяць, котрі нижче прожиткового мінімуму, %	5	15	25	30	40	60	не більше 40	0,0441
3	Відношення середньої зарплати до прожиткового мінімуму, разів	1	3	4	5	7	15	не менше 3	0,0441
4	Відношення мінімального розміру пенсії за віком до прожиткового мінімуму, разів	0,14	1	1,5	2	2,5	3	1,5 – 2	0,0459
5	Відношення індексу номінальних сукупних ресурсів домогосподарств до індексу споживчих цін, разів	0,7	1	1,5	2	3	4	не менше 1	0,0453
6	Відношення сукупних витрат 10% найбільш забезпеченого населення до 10% найменш забезпеченого, разів	3	4	5	6	8	10	не більше 8	0,0436
7	Частка витрат на харчування (продовольчі товари та харчування поза домом) у загальному обсязі споживчих грошових витрат домогосподарств, %	20	30	35	45	50	70	не більше 50	0,0482
8	Рівень безробіття (за методологією МОП), %	0	3	5	8	10	15	не більше 10	0,0471
9	Рівень тривалого безробіття у працездатному віці (відношення чисельності безробітних понад шість місяців до загальної чисельності безробітних), %	10	15	25	30	40	50	не більше 25 – 30	0,0395
...
24	Характеристика регіонального людського розвитку	0,45	0,5	0,55	0,6	0,65	0,7	не менше 0,6	0,0459

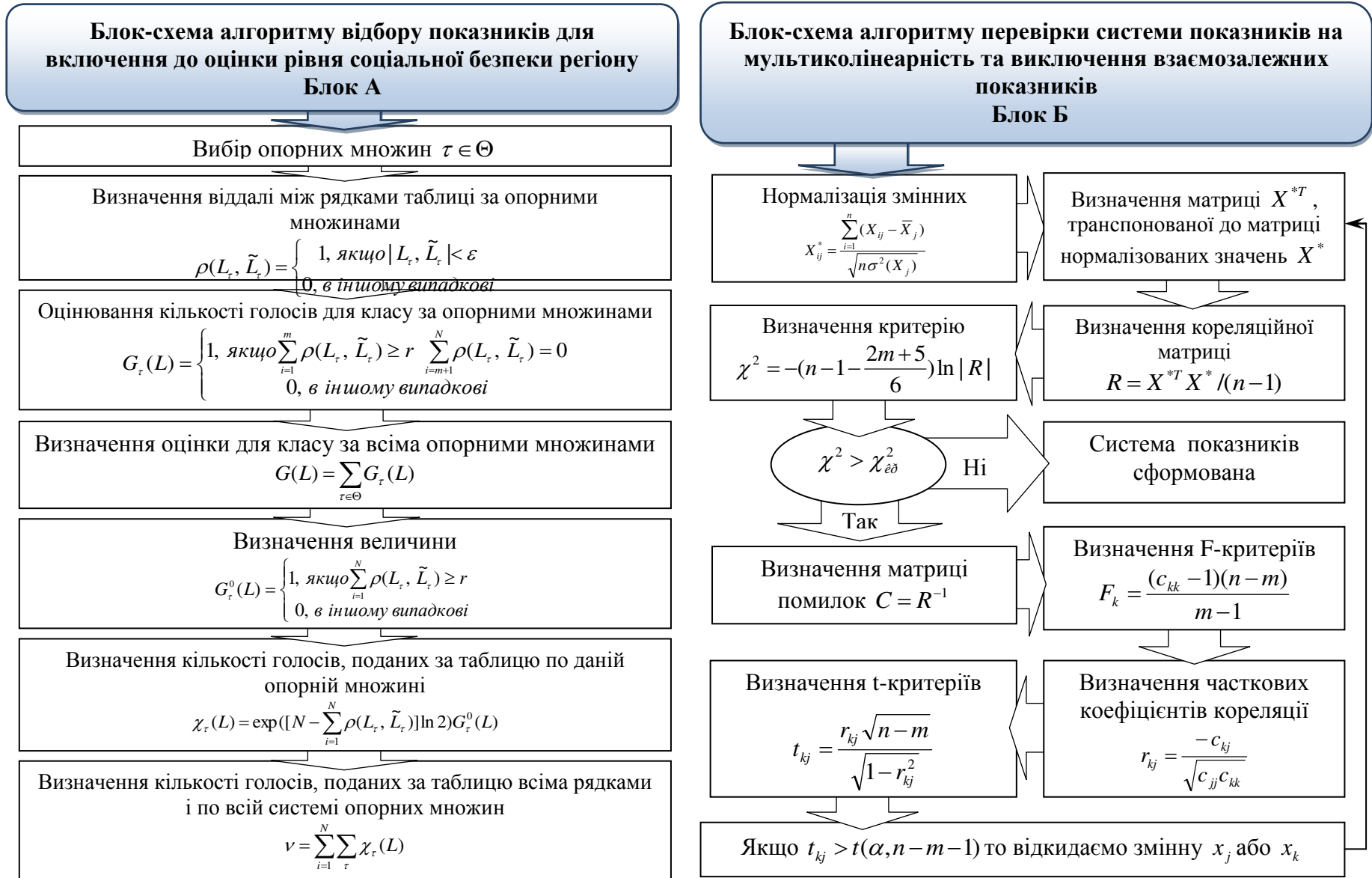

Рис. Л.1. Методика діагностування стану соціальної безпеки регіону

Додаток М

		AF	AG	AH	AI	AJ	AK	AL	AM	AN
2			2010		2011					
3	1	=ЕСЛИ(SP3=1;K3;SQ3;SQ)	=ЕСЛИ(AF3>=1;1;AF3)	=ЕСЛИ(SP3=1;L3;SQ3;SQ)	=ЕСЛИ(AH3>=1;1;AH3)					
4	2	=ЕСЛИ(SP4=1;K4;SQ4;SQ)	=ЕСЛИ(AF4>=1;1;AF4)	=ЕСЛИ(SP4=1;L4;SQ4;SQ)	=ЕСЛИ(AH4>=1;1;AH4)					
5	3	=ЕСЛИ(SP5=1;K5;SQ5;SQ)	=ЕСЛИ(AF5>=1;1;AF5)	=ЕСЛИ(SP5=1;L5;SQ5;SQ)	=ЕСЛИ(AH5>=1;1;AH5)					
6	4	=ЕСЛИ(SP6=1;K6;SQ6;SQ)	=ЕСЛИ(AF6>=1;1;AF6)	=ЕСЛИ(SP6=1;L6;SQ6;SQ)	=ЕСЛИ(AH6>=1;1;AH6)					
7	5	=ЕСЛИ(SP7=1;K7;SQ7;SQ)	=ЕСЛИ(AF7>=1;1;AF7)	=ЕСЛИ(SP7=1;L7;SQ7;SQ)	=ЕСЛИ(AH7>=1;1;AH7)					
8	6	=ЕСЛИ(SP8=1;K8;SQ8;SQ)	=ЕСЛИ(AF8>=1;1;AF8)	=ЕСЛИ(SP8=1;L8;SQ8;SQ)	=ЕСЛИ(AH8>=1;1;AH8)					
25	23	=ЕСЛИ(SP25=1;K25;SQ25)	=ЕСЛИ(AF25>=1;1;AF25)	=ЕСЛИ(SP25=1;L25;SQ25)	=ЕСЛИ(AH25>=1;1;AH25)					
26	24	=ЕСЛИ(SP26=1;K26;SQ26)	=ЕСЛИ(AF26>=1;1;AF26)	=ЕСЛИ(SP26=1;L26;SQ26)	=ЕСЛИ(AH26>=1;1;AH26)					
27		=СУММПРОИЗВ(\$M3:\$M26;AG3:AG26)		=СУММПРОИЗВ(\$M3:\$M26;AI3:AI26)						

Рис. М.1. Розрахунок інтегрального індикатора для першого методу розрахунку нормалізованих значень індикаторів

Примітка. Розраховано авторами.

		W	X	Y	Z	AA	AB	AC	AD	AE	AF	AG	AH	AI	AJ	AK	AL	AM	AN	AO	AP	AQ	AR	A	
1		Таблиця Б інтегральний показник СБ Полтв регіону																							
2																									
3	1	0,8418	0,8446	0,8445	0,9294	0,9294	0,9766	0,9766	0,947	0,947	1,0373	1	0,9843	0,9843											
4	2	1	1,0081	1	0,9363	0,9363	0,9058	0,9058	0,8681	0,8681	0,8651	0,8651	0,8681	0,8681											
5	3	0,5967	0,68	0,68	0,78	0,78	0,8833	0,8833	0,8233	0,8233	0,8	0,8	0,8667	0,8667											
6	4	0,39	0,37	0,37	0,355	0,355	0,375	0,375	0,355	0,355	0,415	0,415	0,39	0,39											
7	5	0,97	0,95	0,95	0,94	0,94	0,96	0,96	1,03	1	0,98	0,98	0,95	0,95											
8	6	0,9375	0,9375	0,9375	1,2766	1	1,1765	1	1,2766	1	0,8451	0,8451	0,8839	0,8839											
25	23	0,7	0,8	0,8	0,7909	0,7909	0,8818	0,8818	0,8909	0,8909	0,8636	0,8636	0,8727	0,8727											
26	24	0,0533	0,0467	0,0467	0,1033	0,1033	0,02	0,02	0,2733	0,2733	0,3467	0,3467	0,81	0,81											
27		163	0,7321	0,7321	0,7560	0,7560	0,7728	0,7728	0,7875	0,7875	0,8126	0,8126	0,8394	0,8394											

Рис. М.2. Результати розрахунку інтегрального індикатора стану соціальної безпеки Полтавського регіону для першого методу за 2003 – 2011 рр.

Примітка. Розраховано авторами.

Додаток Н

Таблиця Н.1

**Заходи Обласної програми економічних реформ на 2010 – 2014 роки
«Успішна Полтавщина – заможна територіальна громада. Будуємо разом» на
2013 – 2014 роки**

Мета	Завдання	Індикатор виконання
1	2	3
1. Реформа медичного обслуговування		
Підвищення доступності та якості медичних послуг.	Розмежування первинного та вторинного рівнів надання медичної допомоги – завершення відкриття центрів первинної медико-санітарної допомоги.	Відкриття центрів первинної медико-санітарної допомоги відповідно до обласного плану.
	Моніторинг модернізації та оцінювання якості надання первинної медико-санітарної допомоги.	Забезпеченість медичними кадрами, автоматизованими робочими місцями, автотранспортом.
	Створення єдиної диспетчерської служби екстреної медичної допомоги.	Дотримання часових норм надання швидкої медичної допомоги населенню.
	Моніторинг надання екстреної медичної допомоги.	Підвищення якості надання екстреної медичної допомоги.
Підвищення якості надання медичної допомоги.	Упровадження та розвиток новітніх інформаційних технологій у лікувально-профілактичних закладах області.	Створення електронних реєстрів пацієнтів, встановлення телемедичного обладнання в лікувально-профілактичних закладах.
Формування системи надання перинатальної допомоги.	Здійснення заходів щодо створення в області перинатальних центрів вторинного рівня	Зменшення показника дитячої смертності та стабілізація рівня материнської смертності.
2. Реформа освіти		
Забезпечення якості та доступності освіти.	Оптимізація освітньої мережі з урахуванням демографічних та економічних реалій.	Затвердження планів оптимізації освітньої мережі області
	Забезпечення належної організації підвезення учнів до місць навчання, створення розгалуженої мережі освітніх округів.	Придбання шкільних автобусів, створення освітніх округів.
	Розвиток та оптимізація мережі дошкільних навчальних закладів області, продовження роботи щодо забезпечення рівного доступу до якісної дошкільної освіти.	Розроблення планів розвитку дошкільних навчальних закладів області, відкриття 19 дошкільних навчальних закладів та 10 додаткових груп. Охоплення 90% дітей різними формами дошкільної освіти.
	Модернізація матеріально-технічної бази загальноосвітніх навчальних закладів.	Забезпечення загальноосвітніх навчальних закладів навчально-комп'ютерними та інтерактивними комплексами, кабінетами природничо-математичного циклу.

Продовження таблиці Н.1

1	2	3
Приведення якості профтехосвіти у відповідність з потребами економіки.	Забезпечення участі закладів системи професійно-технічної освіти області у розробленні професійних стандартів профтехосвіти, що ґрунтуються на компетенціях.	Розроблення та впровадження 10-ти нових стандартів професійно-технічної освіти.
3. Реформа соціальної сфери		
Забезпечення своєчасного призначення, перерахунку та виплати пенсій.	Нарахування та виплата підвищених мінімальних пенсій інвалідам війни II-III груп та учасникам бойових дій, яким виповнилося 85 років.	Підвищення пенсій, у середньому на 720 грн для 2150 осіб.
	Здійснення масового перерахунку пенсій у зв'язку з підвищенням прожиткового мінімуму для осіб, що втратили працездатність.	Підвищення пенсій, у середньому, на 46 грн для 398 тис. осіб (96% контингенту).
Легалізація заробітної плати та зайнятості населення.	Здійснення контролю за виплатою страхувальниками заробітної плати застрахованим особам не менше законодавчо встановленого мінімального розміру.	Розширення бази нарахування єдиного соціального внеску за рахунок легалізації заробітної плати. Наповнення бюджету Пенсійного фонду.
Погашення заборгованості зі сплати страхових внесків та єдиного соціального внеску підприємствами-боржниками.	Забезпечення виконання планів-графіків погашення заборгованості по страхових та єдиному внесках.	Наповнення бюджету Пенсійного фонду.
Забезпечення соціальних прав членів селянських та фермерських господарств.	Укладання договорів добровільного страхування з громадянами, що беруть участь у створенні валового продукту області (селянські та фермерські господарства).	Розширення бази оподаткування, наповнення бюджету Пенсійного фонду.
4. Будівництво		
Підвищення рівня забезпечення громадян, що потребують поліпшення житлових умов.	Виконання програми будівництва (придбання) доступного житла (оплата державою 30 відсотків вартості житла).	Забезпечення розвитку будівництва доступного житла.
	Виконання програми забезпечення молоді житлом.	Розв'язання житлових проблем молодих родин.
	Державне пільгове кредитування індивідуальних сільських забудовників для будівництва (реконструкції) та придбання житла.	Поліпшення житлово-побутових умов сільських жителів шляхом надання їм кредитів для будівництва, добудови та реконструкції існуючого житла, придбання на вторинному ринку житлових будинків.
	Виконання програми здешевлення вартості іпотечних кредитів для забезпечення доступним житлом громадян, які потребують поліпшення житлових умов.	Залучення додаткових інвестицій та поліпшення інвестиційного клімату в будівельній галузі, створення нових робочих місць, збільшення обсягів будівництва житла, часткове розв'язання житлової проблеми, зменшення обсягів незавершеного житлового будівництва.

Додаток П

Таблиця П.1

Перелік обласних комплексних (цілевих) програм, що діяли на території області у 2012 – 2014 рр.

Назва програми	Термін дії, роки	Дата прийняття	Орган, що відповідає
Соціальний захист			
1	2	3	4
Обласна програма надання депутатами обласної ради допомоги мало захищеним громадянам у 2007 – 2011 роках. Продовжено до кінця шостого скликання	2007 – 2015	VII позачергова сесія обласної ради V скл. від 28.02.2007	Департамент праці та соціального захисту населення облдержадміністрації
Комплексна програма соціального захисту осіб з обмеженими фізичними можливостями на 2012 – 2014 роки	2012 – 2014	X сесія обласної ради VI скл. від 29.02.2012	Департамент праці та соціального захисту населення облдержадміністрації
Програма зайнятості населення Полтавської області на 2012 – 2013 роки	2012 – 2013	X сесія обласної ради VI скл. від 29.02.2012	Департамент праці та соціального захисту населення облдержадміністрації
Освіта			
Комплексна програма розвитку освітньої галузі Полтавської області на 2011 – 2015 роки	2011 – 2015	III сесія обласної ради VI скл. від 01.02.2011	Департамент освіти і науки обласної державної адміністрації
Програма професійної орієнтації учнівської молоді Полтавської області на здобуття актуальних на ринку праці професій та спеціальностей у 2011 – 2014 роках	2011 – 2014	IV сесія обласної ради VI скл. від 30.03.2011	Полтавський обласний центр зайнятості
Регіональна Програма розвитку професійно-технічної освіти Полтавської області на 2012 – 2015 роки	2012 – 2015	X сесія обласної ради VI скл. від 29.02.2012	Департамент освіти і науки обласної державної адміністрації
Охорона здоров'я			
Програма «Репродуктивне здоров'я»	2008 – 2015	XI сесія обласної ради V скл. від 8.11.2007	Головне управління охорони здоров'я облдержадміністрації
Обласна програма імунопрофілактики та захисту населення від інфекційних хвороб на 2010 – 2015 роки	2010 – 2015	XXVIII позачергова сесія обласної ради V скл. від 12.10.2010	Головне управління охорони здоров'я облдержадміністрації

Продовження таблиці П.1

1	2	3	4
Обласна програма відзначення кращих медичних працівників на 2011 – 2015 роки	2011 – 2015	Vсесія обласної ради VI скл. від 15.06.2011	Головне управління охорони здоров'я облдержадміністрації
Обласна програма «Забезпечення профілактики ВІЛ-інфекції, догляду та підтримки ВІЛ-інфікованих і хворих на СНІД на IV квартал 2011 – 2013 роки»	2011 – 2013	VII сесія обласної ради VI скл. від 28.09.2011	Головне управління охорони здоров'я облдержадміністрації
Програма протидії поширенню наркоманії, боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів у Полтавській області на 2012 – 2015 роки	2012 – 2015	XI сесія обласної ради VI скл. від 23.05.2012	Головне управління охорони здоров'я облдержадміністрації
Правоохоронні програми			
Комплексна програма профілактики правопорушень на 2011 – 2015 роки	2011 – 2015	IV сесія обласної ради VI скл. від 30.03.2011	Управління Міністерства внутрішніх справ України в Полтавській області
Обласна програма організаційного забезпечення діяльності судів області на 2011 – 2015 роки	2011 – 2015	V сесія обласної ради VI скл. від 15.06.2011	Територіальне управління державної судової адміністрації в Полтавській області
Програма правової освіти населення області на 2011 – 2015 роки	2011 – 2015	III сесія обласної ради VI скл. від 01.02.2011	Головне управління юстиції у Полтавській області
Програми у галузі будівництва			
Програма будівництва, реконструкції та модернізації об'єктів інфраструктури Полтавської області до 2015 року	2011 – 2015	VII сесія обласної ради VI скл. від 28.09.2011	Управління містобудування та архітектури облдержадміністрації
Цільова програма будівництва (придбання) доступного житла на 2010 – 2017 роки	2010 – 2017	XXVII сесія обласної ради V скл. від 23.06.2010	Управління містобудування та архітектури облдержадміністрації
Програма «Власний дім» на 2012 – 2016 роки	2012 – 2016	VIII сесія обласної ради VI скл. від 7.12.2011	Обласний фонд підтримки індивідуального житлового будівництва на селі
Регіональна програма реформування і розвитку житлово-комунального господарства Полтавської області на 2011 – 2014 роки	2011 – 2014	IV сесія обласної ради VI скл. від 30.03.2011	Департамент житлово-комунального господарства облдержадміністрації

Додаток Р

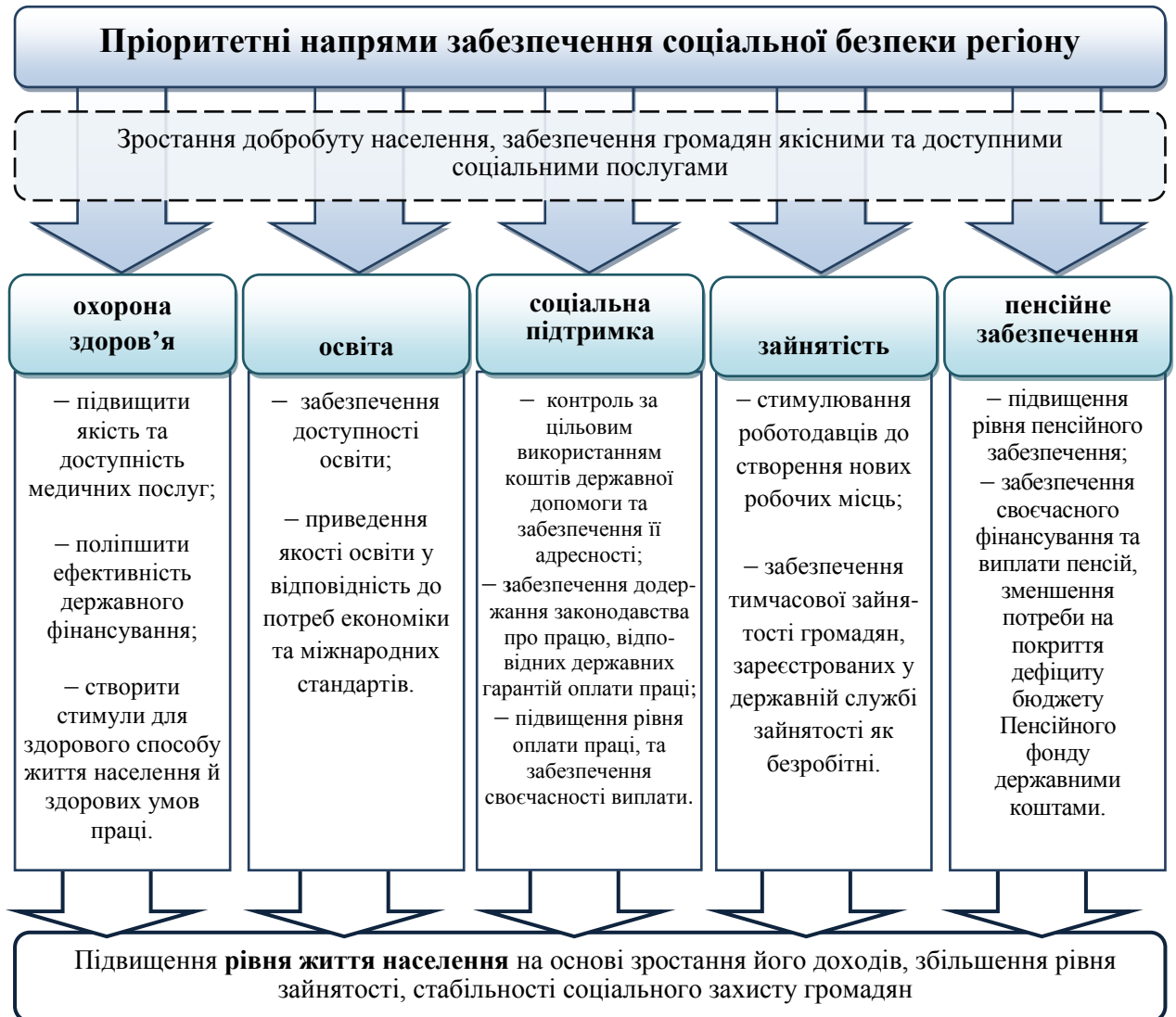

Рис. Р.1. Пріоритетні напрями забезпечення соціальної безпеки регіону

Примітка. Складено авторами.

Додаток С

10 ПРИНЦИПІВ ГЛОБАЛЬНОГО ДОГОВОРУ

Глобальний Договір пропонує компаніям забезпечити в рамках своєї сфери впливу дотримання, підтримку та впровадження основних цінностей у сфері прав людини, трудових норм, охорони навколишнього середовища та боротьби з корупцією.

Принципи прав людини

- Принцип 1: Комерційні компанії повинні забезпечувати та поважати захист **прав людини**, проголошених на міжнародному рівні.
- Принцип 2: Комерційні компанії повинні забезпечувати, щоб їхня власна діяльність не сприяла порушенню прав людини.

Принципи праці

- Принцип 3: Комерційні компанії повинні підтримувати свободу зібрань і дієве визнання права на колективні угоди.
- Принцип 4: Комерційні компанії повинні сприяти викоріненню примусової або обов'язкової праці.
- Принцип 5: Комерційні компанії повинні сприяти дієвому викоріненню дитячої праці.
- Принцип 6: Комерційні компанії повинні сприяти дієвому викоріненню дискримінації стосовно зайнятості та працевлаштування.

Екологічні принципи

- Принцип 7: Комерційні компанії повинні дотримуватися обережних підходів до екологічних проблем.
- Принцип 8: Комерційні компанії повинні ініціювати поширення екологічної відповідальності.
- Принцип 9: Комерційні компанії повинні стимулювати розвиток і розповсюдження екологічно чистих технологій.

Антикорупційний принцип

- Принцип 10: Комерційні компанії повинні протидіяти будь-яким формам корупції, включаючи здирицтво.

Додаток Т

Таблиця Т.1

Результати аналізу ставлення населення Полтавського регіону до відповідальності майбутнього пенсійного забезпечення

Запропоновані питання для оцінювання	Галузі, у яких працюють респонденти												Усього
	освіта		торгівля		сфера транспорту і зв'язку		дорожнє господарство та управління автомобільними дорогами		банківська сфера		охорона здоров'я та надання соціальних послуг		
	ж.	ч.	ж.	ч.	ж.	ч.	ж.	ч.	ж.	ч.	ж.	ч.	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
1. Ваша стать?													
Чол.	8		7		11		13		7		4		50
Жін.	12		13		2		7		8		8		50
2. Ваш вік?													
18 – 35 років	11	7	7	2	1	4	1	4	6	3	5	2	53
36 – 59 років	0	1	4	4	1	6	5	7	2	3	2	2	37
60 років і більше	1	0	2	1	0	1	1	2	0	1	1	0	10
3. У якому віці люди повинні виходити на пенсію?													
55 років	8	1	12	2	2	2	7	1	7	1	7	1	51
60 років	3	5	1	4	0	8	0	12	1	6	1	3	44
65 років	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2
Важко відповісти	1	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	3
4. Як, на Вашу думку, розв'язати проблему з дефіцитом Пенсійного фонду України (ПФУ)?													
Скоротити державні видатки на інші потреби	8	6	7	1	2	8	2	6	6	2	8	4	60
Підвищити платежі підприємств до ПФУ	0	1	0	0	0	1	0	0	2	2	0	0	4
Збільшити відрахування до ПФУ із заробітної плати працюючих	0	0	2	2	0	0	0	0	0	0	0	0	4
Не виплачувати пенсії працюючим пенсіонерам	0	0	2	1	0	4	5	0	0	4	2	1	19
Створити нові робочі місця	7	2	7	3	0	6	5	7	8	3	6	3	57
Підвищити пенсійний вік	2	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4

Продовження таблиці Т.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
5. Ваша підтримка спеціального пенсійного забезпечення окремих категорій працівників?													
Чинovníки вищого рангу													
Не підтримую	10	7	13	6	2	10	7	12	6	5	8	4	90
Швидше підтримую	1	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	2
Підтримую	1	0	0	0	0	1	0	0	1	1	0	0	4
Мені байдуже	0	1	0	1	0	0	0	0	1	1	0	0	4
Державні службовці													
Не підтримую	8	4	11	4	1	10	4	11	5	4	7	2	71
Швидше підтримую	2	2	1	2	1	0	1	0	1	1	0	0	11
Підтримую	1	1	1	1	0	1	2	2	1	1	1	1	13
Мені байдуже	1	1	0	0	0	0	0	0	1	1	0	1	5
Шкідливі та важкі професії													
Не підтримую	1	1	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	4
Швидше підтримую	1	1	0	1	0	1	0	1	1	1	0	0	7
Підтримую	10	6	13	5	2	9	7	12	6	5	8	4	87
Мені байдуже	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	2
6. Хто має подбати про гідне забезпечення Вашої старості?													
Держава	2	5	2	6	2	4	5	2	1	1	6	1	37
Ви самі	0	0	0	0	0	0	0	0	2	2	2	2	8
І держава, і Ви самі	9	3	11	1	0	7	2	11	4	4	0	0	52
Важко відповісти	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	3
7. Чи замислювалися Ви про свою майбутню пенсію?													
Так, і мене це непокоїть	2	0	2	2	1	6	5	7	2	3	2	2	34
Я у будь-якому випадку ніяк не зможу розв'язати цю проблему	0	0	2	2	0	3	0	1	0	0	0	0	8
Ні, не замислював(ла)ся	0	2	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	4
До пенсії ще далеко	7	4	7	2	1	1	0	4	4	1	6	2	39
Упевнений(а), що зможу забезпечити собі достатній рівень доходів	2	2	2	0	0	0	2	1	2	3	0	0	14

Продовження таблиці Т.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Упевнений(а), що зможу забезпечити собі достатній рівень доходів	2	2	2	0	0	0	2	1	2	3	0	0	14
Важко відповісти	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
8. На які саме джерела власних доходів Ви найбільше розраховуєте після виходу на пенсію?													
Державна пенсія	5	5	9	5	2	7	6	13	6	7	7	3	75
Заробітки	2	2	2	1	2	5	2	4	0	3	3	1	27
Заощадження	1	1	1	0	0	2	2	2	1	3	2	2	17
Допомога дітей	0	0	2	0	0	1	0	0	0	0	3	2	8
Дохід від здавання в оренду або продажу об'єкта нерухомості	1	0	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	3
Дохід від власного бізнесу	0	1	2	0	0	1	0	0	0	0	0	0	4
Відсотки від депозитів	0	1	1	0	0	0	0	0	0	1	0	0	3
Недержавна пенсія	1	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	3
Важко відповісти	2	2	0	1	0	0	0	0	1	0	0	0	6
9. Ваш фінансовий стан?													
Змушені економити на харчуванні	0	0	2	0	1	0	0	0	0	0	2	1	6
Вистачає на харчування. Для придбання одягу, взуття треба ще заощадити чи позичити	1	1	4	2	1	3	1	1	0	0	2	1	17
Вистачає на харчування та необхідний одяг, взуття. Для таких покупок, як хороший костюм, мобільний телефон, пилосос треба заощадити чи позичити	5	4	1	1	0	3	1	6	1	1	4	2	29
Будь-які необхідні покупки можу зробити в будь-який час	0	1	1	0	0	0	0	1	0	1	0	0	4
Вистачає на харчування, одяг, взуття, дорогі покупки. Але для таких покупок, як машина, квартира треба заощадити чи позичити	5	2	2	1	0	2	1	4	4	3	0	0	24
Вистачає на харчування, одяг, взуття, інші покупки. Але для придбання дорогих речей (таких, як телевізор, пральна машина) треба заощадити чи позичити	1	0	3	3	0	2	4	1	3	2	0	0	19

Продовження таблиці Т.1

	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Важко відповісти	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
10. Як гадаєте, чи матимете Ви достатній дохід для забезпечення гідного життя після виходу на пенсію у майбутньому?													
Так	2	0	0	0	0	0	1	0	1	2	0	0	6
Швидше так	3	5	2	1	0	1	0	1	4	3	2	1	23
Ні	0	0	10	3	2	3	0	1	0	0	2	1	22
Швидше ні	5	1	0	1	0	4	4	8	3	2	4	0	32
Важко відповісти	2	2	1	2	0	3	2	3	0	0	0	2	17
11. Ваша обізнаність зі способами заощадження та інвестування і ставлення до них?													
Знаю													
Накопичення готівкою у гривнях	10	7	11	6	1	9	1	10	4	7	7	4	77
Накопичення готівкою в іноземній валюті	9	7	12	7	1	9	2	5	5	7	8	4	76
Банківські депозити (строкові вклади) й ощадні рахунки	9	6	9	5	1	9	2	7	8	7	6	2	71
Придбання нерухомості як спосіб вкладання грошей	8	6	7	5	1	6	2	7	4	4	6	2	58
Придбання землі як спосіб вкладання грошей	8	7	10	4	1	5	2	7	3	4	5	2	58
Банківські картки, поточні рахунки	10	3	11	2	1	10	3	10	5	3	4	1	63
Дорогоцінні метали	8	4	4	3	0	4	6	13	4	3	1	1	51
Надання позик іншим людям під відсотки	7	4	3	2	1	6	4	13	4	4	1	1	50
Накопичувальне страхування життя	9	4	3	3	2	6	6	13	6	5	1	1	59
Банківські метали чи депозити у дорогоцінних металах	5	2	3	4	2	3	5	13	5	7	1	1	51
Інвестування в акції та облігації підприємств	8	2	3	3	2	2	6	13	5	5	2	2	53
Інвестування у державні облігації	7	2	4	4	2	3	6	13	7	7	2	2	59
Вклади в кредитні спілки	9	3	3	3	2	2	6	13	4	7	3	1	56
Участь у недержавних пенсійних фондах	9	3	3	2	2	1	6	12	3	6	1	1	49
Участь в інвестиційних фондах	8	2	3	5	1	1	6	12	2	7	2	1	50
Вважаю привабливим													
Накопичення готівкою у гривнях	5	4	6	3	0	2	0	2	1	2	5	4	34
Накопичення готівкою в іноземній валюті	4	2	2	1	1	3	2	3	3	1	2	1	25
Банківські депозити (строкові вклади) й ощадні рахунки	5	3	2	2	1	1	2	4	3	4	2	1	30
Придбання нерухомості як спосіб вкладання грошей	4	4	3	3	1	3	3	3	4	4	3	3	38
Придбання землі як спосіб вкладання грошей	4	4	2	2	1	3	2	3	2	0	3	3	29

Продовження таблиці Т.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Банківські картки, поточні рахунки	4	4	2	2	0	0	1	1	0	2	0	0	16
Дорогоцінні метали	2	0	0	0	0	0	0	0	3	0	0	0	5
Надання позик іншим людям під відсотки	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	1	4
Накопичувальне страхування життя	1	1	1	1	1	0	1	1	1	1	1	1	11
Банківські метали чи депозити у дорогоцінних металах	2	2	1	1	1	1	0	0	1	0	1	0	10
Інвестування в акції та облігації підприємств	3	2	2	2	0	0	0	0	2	2	1	0	14
Інвестування у державні облігації	2	2	0	0	0	0	0	0	5	0	1	1	11
Вклади в кредитні спілки	0	1	0	1	0	0	0	0	5	0	0	0	7
Участь у недержавних пенсійних фондах	2	1	1	0	0	0	0	0	5	0	0	0	9
Участь в інвестиційних фондах	2	0	0	0	0	0	0	0	4	0	0	0	6
Планую використати													
Накопичення готівкою у гривнях	3	3	4	4	0	6	2	4	0	1	3	1	31
Накопичення готівкою в іноземній валюті	2	2	1	1	0	2	2	3	2	2	0	0	17
Банківські депозити (строкові вклади) й ощадні рахунки	1	1	2	1	0	0	1	0	0	0	0	0	6
Придбання нерухомості як спосіб вкладання грошей	0	0	1	0	0	0	1	1	0	0	0	1	4
Придбання землі як спосіб вкладання грошей	0	0	0	2	0	1	0	0	1	0	0	1	5
Банківські картки, поточні рахунки	2	2	2	1	0	0	0	0	0	0	0	0	7
Дорогоцінні метали	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Надання позик іншим людям під відсотки	2	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3
Накопичувальне страхування життя	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Банківські метали чи депозити у дорогоцінних металах	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Інвестування в акції та облігації підприємств	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1
Інвестування у державні облігації	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Вклади в кредитні спілки	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Участь у недержавних пенсійних фондах	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	2
Участь в інвестиційних фондах	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Використовую зараз													
Накопичення готівкою у гривнях	3	4	4	2	1	3	4	5	7	5	2	1	41
Накопичення готівкою в іноземній валюті	1	0	2	0	0	2	0	2	3	3	0	0	13

Продовження таблиці Т.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Банківські депозити (строкові вклади) й ощадні рахунки	2	1	1	0	0	0	1	2	1	1	0	0	9
Придбання нерухомості як спосіб вкладання грошей	0	0	1	1	0	0	1	2	4	4	1	0	14
Придбання землі як спосіб вкладання грошей	3	3	2	2	2	2	3	3	0	0	0	0	20
Банківські картки, поточні рахунки	3	2	2	2	0	0	2	2	8	7	1	1	30
Дорогоцінні метали	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1
Надання позик іншим людям під відсотки	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Накопичувальне страхування життя	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1
Банківські метали чи депозити у дорогоцінних металах	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1
Інвестування в акції та облігації підприємств	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1
Інвестування у державні облігації	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Вклади в кредитні спілки	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Участь у недержавних пенсійних фондах	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Участь в інвестиційних фондах	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
12. Чи вірити Ви у позитивний вплив введення другого рівня пенсійної системи України?													
Вірю	4	2	1	2	0	1	2	2	2	1	1	1	19
Не вірю	6	4	9	3	0	9	3	8	3	4	6	1	56
Важко відповісти	2	2	3	2	2	1	2	3	3	2	1	2	25
13. Які, на Вашу думку, очікувані переваги введення другого рівня пенсійної системи?													
Збільшення розміру пенсійних виплат за рахунок того, що частина обов'язкових внесків до пенсійної системи накопичуватиметься у Накопичувальному фонді на індивідуальних пенсійних рахунках громадян	5	4	6	2	0	5	2	4	3	2	2	1	36
Посилення залежності розміру пенсії від вкладу накопичених коштів	3	2	6	2	0	4	2	3	3	2	2	1	30
Страхування майбутніх пенсіонерів за допомогою розподілення ризиків між першим та другим рівнем пенсійної системи	4	3	0	0	0	0	0	0	1	0	2	0	10
Створення джерела інвестиційних ресурсів для зростання національної економіки	2	2	0	0	0	0	0	0	2	2	1	0	9

Продовження таблиці Т.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Зменшення «податкового тиску» на фонд оплати праці роботодавців за рахунок перерахування частини обов'язкових пенсійних внесків до Накопичувального фонду із заробітку працівника	3	2	1	1	0	0	1	1	2	2	0	0	13
Право громадян перевести свої обов'язкові пенсійні заощадження з Накопичувального фонду до обраного ними недержавного пенсійного фонду	2	2	1	1	0	0	3	2	0	0	1	1	13
Можливість успадкування коштів на персональному пенсійному накопичувальному рахунку родичами особи	5	3	2	2	0	1	2	2	2	2	0	1	22
Підвищення ефективності управління пенсійними коштами шляхом здійснення управління приватними компаніями	3	2	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	7
Не чув про жодну з них	3	2	3	4	1	4	2	4	0	2	3	1	29
14. Рівень довіри до організацій щодо накопичення фінансових ресурсів													
Повністю довіряю													
Державний пенсійний фонд України	6	2	8	5	2	6	4	4	5	5	5	4	56
Державні банки	4	2	5	3	1	5	3	5	2	2	4	2	38
Приватні банки	2	2	2	1	0	2	2	2	8	7	0	0	28
Фонд гарантування вкладів фізичних осіб	1	1	1	1	1	1	2	1	1	1	1	1	13
Страхові компанії	1	2	0	0	1	1	1	1	1	1	1	1	11
Інвестиційні фонди	1	2	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	4
Недержавні пенсійні фонди	2	2	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	6
Швидше довіряю													
Державний пенсійний фонд України	3	2	1	1	0	2	1	1	2	1	3	0	17
Державні банки	1	4	3	2	0	3	2	3	4	2	2	2	28
Приватні банки	2	1	5	2	0	2	1	2	1	0	2	1	19
Фонд гарантування вкладів фізичних осіб	1	1	3	1	0	1	0	1	4	4	1	0	17
Страхові компанії	1	1	0	1	0	3	2	2	2	2	1	1	16
Інвестиційні фонди	2	2	4	3	0	1	1	2	1	1	1	1	19
Недержавні пенсійні фонди	2	2	2	0	0	1	0	2	1	1	1	1	13

Продовження таблиці Т.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Швидше не довіряю													
Державний пенсійний фонд України	2	3	3	0	0	2	1	1	1	1	0	0	14
Державні банки	3	1	2	2	0	3	1	2	2	3	1	0	20
Приватні банки	1	3	4	1	0	2	1	4	0	0	3	3	22
Фонд гарантування вкладів фізичних осіб	2	3	3	3	1	3	2	2	3	2	0	0	24
Страхові компанії	5	3	6	3	1	4	1	7	5	4	1	1	41
Інвестиційні фонди	4	3	5	3	0	5	3	4	7	6	4	2	46
Недержавні пенсійні фонди	4	2	4	3	0	5	4	5	6	5	5	2	45
Зовсім не довіряю													
Державний пенсійний фонд України	3	2	1	1	0	1	1	7	0	0	0	0	16
Державні банки	5	1	3	0	1	0	1	3	0	0	1	0	15
Приватні банки	7	2	2	3	2	5	3	5	1	0	3	0	33
Фонд гарантування вкладів фізичних осіб	8	3	6	2	0	6	3	9	0	0	6	3	46
Страхові компанії	5	2	7	3	0	3	3	3	0	0	5	1	32
Інвестиційні фонди	5	1	4	1	2	5	3	7	1	0	3	1	33
Недержавні пенсійні фонди	4	3	6	1	2	5	3	6	1	1	2	1	35
15. Як Ви оцінили б свою обізнаність щодо функціонування фінансового ринку?													
Краще, ніж більшість громадян	3	1	1	0	0	0	0	0	5	5	0	0	15
Як і більшість громадян	7	5	8	3	0	2	3	8	2	2	4	3	47
Гірше, ніж більшість громадян	1	2	4	4	2	7	4	5	0	0	4	1	34
Важко відповісти	1	0	0	0	0	2	0	0	1	0	0	0	4
16. Чи стежите Ви за новинами фінансового ринку?													
Регулярно	5	1	3	1	0	2	1	0	8	7	0	0	28
Лише під час фінансової кризи	6	6	0	2	0	5	1	13	0	0	2	3	38
Ніколи	0	1	10	3	2	4	5	0	0	0	6	0	31
Важко відповісти	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	3
17. Чи стежите Ви за новинами пенсійного забезпечення?													
Регулярно	7	1	1	1	1	1	2	1	1	1	1	1	19
Інколи	5	4	5	4	0	5	2	6	3	2	2	2	40
Ніколи	0	3	6	2	1	4	3	6	4	4	5	1	39
Важко відповісти	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**ОНИЩЕНКО ВОЛОДИМИР ОЛЕКСАНДРОВИЧ
ЗАВОРА ТАЇНА МИКОЛАЇВНА
ЧЕПУРНИЙ ОЛЕГ ВІКТОРОВИЧ**

**СОЦІАЛЬНА БЕЗПЕКА РЕГІОНУ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА
ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ**

МОНОГРАФІЯ

Комп'ютерна верстка Т.М. Завора
Редактор Я.В. Новічкова
Коректор І.Л. Петренко
Художник обкладинки С.П. Сівіцька

Підп. до друку 01.02.2016 р. Формат 60x84 1/16.

Папір офсет. Друк різнограф.

Ум. друк. арк. – 15,93. Обл.-вид.арк. 11,74

Тираж 300 прим. Зам. № 32

Видавець і виготовлювач

поліграфцентр Полтавського національного технічного
університету імені Юрія Кондратюка

36011, м. Полтава, Першотравневий проспект, 24

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції.

Серія ДК № 3130 від 06.03.2008
